

Yargitay
Gazi M. Kemal

YARGITAY DERGİSİ ATATÜRK ARMAĞANI

Cilt : 7

Ocak - Nisan 1981

Sayı : 1 - 2

KURULUŞ : OCAK 1975

K. Atatürk

(1881 - 1938)

• «Beni görmek demek behemehal yüzümü görmek demek değildir. Benim fikirlerimi, benim duygularımı anlıyorsanız ve hissediyorsanız bu kâfidir.»

SUNUŞ

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu, yeni Türk Hukuk düzeninin yapıcısı büyük önder ATATÜRK'e doğumunun 100. yılı dolayısıyla saygı borcunu yerine getirmek için Yargıtay olarak katkıda bulunmak konusundaki çalışmalara 1979 yılının ilk aylarında başlandı. Yargıtay Birinci Başkanlığı'nın 23.1.1979 günlü yazısı üzerine toplanan Yayın Kurulu, 1.2.1979 günlü kararında «Yargıtay Atatürk Armağanı» adıyla bir kitap hazırlanmasını uygun bulmuştu. Bu kitapta yer alacak yazılar konusunda yardımcı olunması için; ilgili Devlet kuruluşlarına, bilim kurumlarına, yetkili kişilere yazılar yazıldı ve duyurular yollandı. Ancak, bu amaçla hazırlanıp gönderilen incelemeler bir cildi dolduracak sayıya ulaşmadığından ayrı bir kitap bastırmaktan vazgeçildi. Yayın Kurulu'nun 4.12.1980 günlü kararıyla YARGITAY DERGİSİ'nin 1981 yılı 1. ve 2. sayılarının bir arada ve YARGITAY DERGİSİ ATATÜRK ARMAĞANI adı altında yayımlanması kararlaştırıldı. Böylece Atatürk'ün Yargıtay'ca anılması yolunda bir adım atılması sağlanmış olduğu gibi, ilgili yazıların dergimizde sunulmasıyla da okurlarımızın bundan kolayca yararlanmaları amacı gerçekleştirilmiş olacaktır.

Dergimizin bu çift sayısında; önce Hukuk Devriminin başlangıcı olan Ankara Hukuk Mektebi (Fakültesi)'nin 5 Kasım 1925 günü açılışında Atatürk'ün hukuk devrimimizin ilke ve nedenlerine değinen konuşması ile zamanın Adalet Bakanı Mahmut Esat Bozkurt'un konuşmasının asılları ve günümüz Türkçesine göre sadeleştirilmiş biçimleri sunulduktan sonra, Atatürk'ün kişiliği ve devrimciliği konularına değinen yazılara yer verildi. Daha sonra;

büyük devlet adamının ulusal ülküsüne, bilimsel eğilimine yaraşır biçimde Türk Hukuku'nun gelişimine katkıda bulunmayı amaçlayan çeşitli inceleme ve araştırma yazıları sergilendi. Sonunda da, Atatürk'le ilgili bir kaynakça yazısı ve ünlü ozanlarımızdan birisinin kaleminden çıkan iki şiirle Ulu Önder'in özlü sözlerinden bazıları sunulurak sayfalarımız zenginleştirildi.

O'nun adı ve anısı, çağdaş Türk toplumunun gelişme ve yükselme alanlarında her zaman özendirici bir etken ve itici bir güç kaynağı olacaktır.

Saygılarımızla.

YARGITAY DERGİSİ

İÇİNDEKİLER

	<u>SAYFA</u>
ATATÜRK'ÜN ANKARA HUKUK FAKÜLTESİ'NİN AÇILIŞINDA YAPTIĞI KONUŞMA (5 Kasım 1925)	VII—XI
ATATÜRK'ÜN KONUŞMASININ SADELEŞTİRİLMİŞ ŞEKLİ	XII—XVI
ADALET BAKANI MAHMUT ESAT BOZKURT'UN ANKARA HUKUK FAKÜLTESİ'NİN AÇILIŞINDA YAPTIĞI KONUŞMA (5 Kasım 1925)	XVII—XX
MAHMUT ESAT BOZKURT'UN KONUŞMASININ SADELEŞTİRİLMİŞ ŞEKLİ	XXI—XXIV
Ahmet COŞAR	
ATATÜRK GERÇEĞİ	1— 4
Esat ŞENER	
ATATÜRK VE KADIN HAKLARI	5— 12
Prof. Dr. Özkan TİKVEŞ	
ATATÜRK DEVRİMİNİN TÜRK HUKUKU ÜZERİNDEKİ ETKİSİ	13— 20
Osman BAYSAL	
ATATÜRK VE HUKUK FELSEFESİ	21— 30
Dr. Necdet YALKUT	
ATATÜRK VE HUKUKSAL DEVRİM	31— 46
H. Avni USLUOĞLU	
ATATÜRK'ÜN İZİNDE OLMANIN KOŞULU	47— 52

	<u>SAYFA</u>
E. Kâmil BOYACI	
ATATÜRK VE HUKUKSAL POZİTİVİZM	53— 59
Mustafa Yaşar AYGÜN	
BİR ATATÜRK DEVRİMİ OLARAK HUKUK DEVİRİMİ ÜZERİNE	61— 106
Nihat YAVUZ	
ATATÜRK'ÜN MEDENİ YASA KARŞISINDAKİ KİŞİSEL İLGİSİ	107—124
Ali Rıza ÖNDER	
«HAK» SÖZÜNÜN TÜRKÇESİ	125—141
Doç. Dr. Yücel ÖZKAYA	
1926-1929 SENELERİ ARASINDAKİ DEVRİMLERİN TARİHİ YÖNDEN ÖNEMLERİ	143—158
Cahit NALBANTOĞLU	
TOPLUMUMUZ AÇISINDAN LÂİKLİĞİN DEĞERLENDİRİLMESİ	159—173
Dr. Mesut GÜLMEZ	
CUMHURİYET'İN BİRİNCİ İŞ YASASI TASARISI	175—198
Sami N. ÖZERDİM	
ATATÜRK'ÜN ANILARI GÜNLÜKLERİ	199—205
Bülent AKMANLAR	
KARŞILAŞTIRMALI HUKUK AÇISINDAN ULUSLARARASI ÇALIŞMALAR, GELİŞMELER, HABERLER	207—212
Coşkun ERTEPINAR	
DOĞUMUNUN 100. YILINDA DESTAN ATATÜRK (Şiir)	213—217
DOĞUMUNUN 100. YILINDA ATATÜRK MARŞI (Şiir)	219
ATATÜRK'ÜN ÖZLÜ SÖZLERİ	221—225

Ankara Hukuk Mektebi (Fakültesi)nin açılışında Atatürk'ün yaptığı konuşma.

5 Kasım 1925

«Huzzâr-ı Kiram!

Cumhuriyetin merkez-i idanesinde bir Hukuk Mektebi açmak vesilesi bugünkü içtimamızı ihzar etmiş bulunuyor. Bugün şahit olduğumuz hâdise, yüksek memur ve mütehassıs âlimler yetiştirmek teşebbüsünden daha büyük bir ehemmiyeti haizdir. Senelerden beri devam eden Türk İnkılâbı, mevcudiyetini ve zihniyetini, hayat-ı içtimaiyenin mebnâsı olan yeni esasat-ı hukukiyede tesbit ve teyit etmek çaresine tevessül etmiştir.

Türk İnkılâbı nedir? Bu inkılâp, kelimenin vehleten ima ettiği ihtilâl manasından başka, ondan daha vâsi bir tahavvülü ifade etmektedir. Bu günkü Devletimizin şekli, asırlardan beri gelen eski şekilleri bertaraf eden en mütekâmil tarz olmuştur.

Milletin, idame-i mevcudiyet için efradı arasında düşündüğü rabita-i müstereke, asırlardan beri gelen şekil ve mahiyetini tebdil etmiş, yani millet, dinî ve mezhebî irtibat yerine, Türk milliyeti rabitasıyla efradını toplamıştır.

Millet, beynelmilel umumî mücadele sahasında sebeb-i hayat ve sebeb-i kuvvet olacak ilim ve vasıtanın ancak muasır medeniyette bulunabileceğini, bir hakikat-i sabite olarak umde ittihaz eylemiştir.

Velhasıl efendiler, millet saydığım tahavvülât ve inkılâbatın tabîi ve zarurî icabı olarak idare-i umumiyesinin ve bütün kanunlarının ancak dünyevî ihtiyacattan mülhem ve ihtiyacın tebeddül ve tekâmülüyle mütemadi-

yen tebeddül ve tekâmül etmesi esas olan dünyevî bir zihniyet-i idareyi mabihülhayat addeylemiştir.

Eğer yalnız altı sene evvelki hatıratınızı yoklarsanız Devletin şeklinde, efrad-ı milletin rabıta-i müsterekesinde, medar-ı kuvvet olacak tarık-i medeniyetin takibinde, vel-hasil bütün teşkilât ve ihtiyacatını istinad ettirdiği ah-kâm nokta-i nazarından büsbütün başka esaslar üzerinde bulunduğumuzu tahattur buyurursunuz. Altı sene zarfında büyük milletimizin cereyan-ı hayatında vücuda getirdiği bu tahavvülât herhangi bir ihtilâlden çok fazla, çok yüksek olan en muazzam inkılâbattandır.

Çok milletlerin halâs ve itilâ mücadelesinde mütehevvir oldukları görülmüştür. Fakat bu tehevvir Türk Milletinin şuurlu tehevvirüne benzemez.

Bahsettiğim büyük inkılâp yolunda Türk Milletinin şimdiye kadar sarfettiği mesai; dahili ve harici erbab-ı kasda karşı yorulmaz, yıpranmaz mücadeleler içinde ve bizzat irade-i milliyenin mukavemet-i berendaz tatbikatı sahasında ve erbab-ı hukuk elinde bulunan kanunların ve müdevvenatın vücudundan kasden tecahül ederek evveleminde Türk Millet ve Devletinin yeni şekli mevcudiyetini bilamel meydana çıkarmak uğrunda geçmiştir. Şimdi vücuda gelen bu büyük eserin zihniyetini, ihtiyacatını tatmin edecek yeni esasat-ı hukukiyeyi ve yeni erbab-ı hukuku vücuda getirmek için teşebbüs almağa zaman gelmiştir.

Zannedirim ki, Ankara Mekteb-i Hukuku ile, Cumhuriyet hukukunu yalnız zahirî ve lâfzî şekliyle değil, fakat şuuri ve iz'ânî mahiyetiyle, kanunlarıyla ve erbab-ı hukukiyle izah edecek ve müdafaa edecek tedabire tevessül etmiş oluyoruz.

Cumhuriyet Türkiyesinde eski kavaid-i hayat, eski hukuk yerine yeni kavaid-i hayatın ve yeni hukukun kaim olmuş bulunması, bugün gayrikabil-i tereddüt bir emrivakidir. Bu emrivaki sizin kitaplarınızda ve mabih-üttatbik olacak kanunlarımızda ifade ve izah olunacaktır.

Talebe Efendiler ve Hukuk Müntesibi Efendiler!

Yeni hukuk esaslarından, yeni ihtiyacatımızın talebettiği kanunlardan bahsederken «her inkılâbın kendisine mahsus müeyyidesi bulunmak zarurîdir» hikmetine, yalnız bu hikmete işaret etmiyorum. Beyhude bir sitem temayülünden nefsimi tahzir ederek, fakat Türk milletinin muasır medeniyetin vasıflarından ve feyizlerinden müstefid olmak için lâakal üç yüz seneden beri sarfettiği gayretlerin ne kadar elemli ve ıstıraplı mevani karşısında heba olduğunu kemal-i teessür ve intibahla gözüne alarak söylüyorum.

Milletimizi inhitata mahkûm etmiş ve milletimizin feyyaz sinesinde devir devir eksik olmamış olan erbab-ı teşebbüsü, erbab-ı cehd ve himmeti, en nihayet meftur ve münhezim etmiş olan menfi ve kaahir kuvvet, şimdiye kadar elinizde bulunan hukuk ve onun samimi muakibleri olmuştur. Belki ağır ve cesurane olan müşahede-i tarihiyemin güzide heyetiniz içinde ve Hükûmet-i Cumhuriyyenin bugün hizmetlerinden istifade etmekte bulunduğu kıymetli memurlar ve hâkimlerimiz içinde, kimsenin hayretini mucip olmayacağına eminim. Bununla beraber biraz daha izah-ı meram için müsaade buyurmanızı rica ederim. Beynelmilel umumî tarihin cereyanında Türklerin 1453 zaferini, yani İstanbul'un fethini tasavvur buyurunuz. Bütün bir cihana karşı İstanbul'u ebediyen Türk câmiasına mal etmiş olan kuvvet ve kudret takriben aynı senelerde icad edilmiş olan matbaayı Türkiye'ye kabul için erbab-ı hukukun meş'um mukavemetini iktihama muktedir olamamıştır.

Köhne hukukun ve müntesiplerinin matbaanın memleketimize girmesine müsaade etmeleri için üçyüz sene müşahede ve tereddüt etmelerine ve leh ve aleyhte pek çok kuvvet ve kudret sarfetmelerine ıztırar hâsıl olmuştur.

Eski hukukun çok uzak ve çok eski ve kuvve-i ihyaiyesi ma'dum bir devrini ve müntesiplerini intihap ettiğime zahip olmayınız. Eski hukukun ve onun müntesiplerinin yeni devre-i inkılâbiyemizde bizzat bana ika ettikleri müşkülâtta misâl getirmeğe kalksam sizi tasdi etmek tehlikesine maruz kalırım. Fakat bilirsiniz ki, Tür-

kiye Büyük Millet Meclisinin âvan-ı teşekkülünde ânın bugünkü mahiyet ve vaziyetini esasat-ı hukukiyeye ve esasat-ı ilmiyeye münafi addedenlerin başında meşhur hukukşinaslar bulunuyordu. Büyük Meclis'de hâkimiyetin bilâkayd ü şart millette olduğunu ifade eden kanunu teklif ettirdiğim zaman, bu esasın Kanun-ı Esasi-i Osmani'ye mugayeretinden dolayı muarız bulunanların başında yine eski ve fazilet-i ilmiyesi ile milleti iğfal eden maruf hukukşinaslar bulunuyordu.

Muhterem Efendiler!

Hattâ Cumhuriyet ilân olunduktan sonra vukua gelen feci bir hadiseyi de enzar-ı intibahınız önünde canlandırmak isterim. En büyük mamuremizin bu memlekette belki Avrupa'da tahsil etmiş yüksek mütehassıslardan mürekkep Baro Heyeti, alenen hilâfetçi olduğunu ilân eden ve ilân etmekle iftihar duyan birisini seçip kendisine reis intihap eylemiştir. Bu hâdisе köhne hukuk erbabının Cumhuriyet zihniyetine karşı derunî ve hakikî olan vaziyet ve temayülünü ifadeye kâfi değil midir? Bütün bu hâdisat erbab-ı inkılâbın en büyük fakat en sinsi hasm-ı canı, çürümüş hukuk ve onun biderman müntesipleri olduğunu gösterir. Milletın hummalı inkılâp hamleleri esnasında sinmeğe mecbur kalan eski ahkâm-ı kanuniye, eski erbab-ı hukuk; erbab-ı himmetin nüfuz ve âtesi yavaşlamağa başlar başlamaz derhal canlanarak inkılâp esaslarını ve onun samimî muakkiblerini ve onların aziz mefkûrelerini mahkûm etmek için fırsat beklerler. Bu fırsat eski kanunların mevcudiyeti ve eski esasat-ı hukukiyenin mer'iyeti ile ve eski zihniyetini derunî ve kalbî olarak muhafazada mütemerrit hâkimlerin ve avukatların mevcudiyetiyle müemmendir.

Bugünkü hukukî faaliyetlerimizin esbabını izah etmiş oluyorum ümidindeyim.

Büsbütün yeni kanunlar vücuda getirerek eski esasat-ı hukukiyeyi temelinden kal' etmek teşebbüsündeyiz. Ve yeni esasat-ı hukukiyeye ile elifbasından tahsile başlayacak bir yeni hukuk neslini yetiştirmek için bu müessesatı açıyoruz. Bütün bu icraatta mesnedimiz milletin is-

tidat ve kabiliyeti ve irade-i kat'iyesidir. Bu teşebbüslerde arkadaşlarımız, yeni hukuku, bizimle beraber, bahsettiğim mahiyette anlamış olan güzide erbab-ı hukukumuzdur.

Hayat-ı umumiyemizin yeni esasat-ı hukukiyesi nazari ve tatbiki sahada tecelli ve tahakkuk edinceye kadar geçecek zamanı temin eden bizzat Milletimiz ve onun inkılâbındaki yorulmaz ve yıpranmaz kuvvet olacaktır.

Talebe Efendiler.

Yeni Türk Hayat-ı içtimaiyesinin bâni ve müeyyidi olmak iddiasıyla tahsile başlayan sizler; Cumhuriyet devrinin hakiki ulemay-i hukuku olacaksınız. Bir an evvel yetişmenizi ve arzuy-i millet fiilen tatmine başlamanızı Millet sabırsızlıkla beklemektedir. Sizi yetiştirecek olan profesörlere terettüp eden vazifeyi hakkiyle ifa edeceklerine eminim.

Cumhuriyetin müeyyidesi olacak bu büyük müessesenin küşadında hissettiğim saadeti hiç bir teşebbüste duymadım ve bunu izhar ve ifade etmekle memnunum.»

Atatürk'ün konuşmasının Prof.
Dr. Ahmet Mumcu tarafından sa-
deleştirilmiş şekli (*)

«Sayın Dinleyenler,

Cumhuriyetin yönetim merkezinde bir Hukuk Okulu açmak vesilesi bugünkü toplantımızı hazırlamış bulunuyor. Bugün tanık bulunduğumuz olay, yüksek memur ve uzman bilginler yetiştirme girişiminden daha büyük bir önemi haizdir. Yıllardan beri süren Türk Devrimi, varlığını ve zihniyetini toplumsal yaşamın temeli olan yeni hukuk esaslarında saptamak ve güçlendirmek çaresine inanmıştır.

Türk devrimi nedir? Bu devrim, kelimenin ilkönce işaret ettiği ihtilâl anlamından başka, ondan daha geniş bir değişmeyi ifade etmektedir. Bugünkü Devletimizin şekli, yüzyıllardan beri gelen eski şekilleri bir yana iten en gelişkin biçim olmuştur.

Ulusun varlığını sürdürmesi için bireyleri arasında düşündüğü ortak bağ, yüzyıllardan beri gelen biçim ve niteliğini değiştirmiş, yani ulus, dinsel ve mezhepsel bağ yerine, Türk ulusçuluğu bağı ile bireylerini toplamıştır.

Ulus, uluslararası genel savaşım alanında yaşam nedeni ve güç nedemi olacak bilim ve aracın ancak çağdaş uygarlıkta bulunabileceğini, bir değişmez gerçek olarak ilke saymıştır.

Kısacası, baylar, ulus saydığım değişiklik ve devrimlerin doğal ve zorunlu gereği olarak genel yönetiminin ve bütün kanunlarının ancak dünyasal gereksinmelerden esinlenmek ve gereksinmenin değişmesi ve gelişme-

(*) Prof. Dr. Ahmet Mumcu. Ankara Adliye Hukuk Mektebi'nden Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ne (1925-1975). Sh. 79-84. Sevinç Matbaası, 1977

siyle durmadan değişmesi ve gelişmesi esas olan dünya-
sal bir anlayışı, yaşamı yöneten neden saymıştır.

Eğer yalnız altı yıl önceki anılarınızı yoklarsanız, dev-
letin biçiminde, ulus bireylerinin ortak bağlarında güç
kaynağı olacak uygarlık yolunun izlenmesinde, kısacası,
bütün örgüt ve gereksinmelerini dayandırdığı hükümlerin
görüş noktasından büsbütün başka esaslar üzerinde bu-
lunduğumuzu anımsarsınız. Altı yıl içinde büyük ulus-
muzun yaşamının akışında yaptığı bu değişiklik herhan-
gi bir ihtilâlden çok fazla, çok yüksek olan en büyük dev-
rimlerdendir.

Çok ulusların kurtuluş ve yükselme savaşında,
sonunu düşünmez derecede coşkun oldukları görülmüş-
t r. Fakat bu gözü d nm şl k, Türk ulusunun bilinçli
coşkunluğuna benzemez.

Sözünü ettiğim büyük devrim yolunda Türk ulusu-
nun şimdiye kadar sarfettiği çalışma, iteki ve dıştaki k -
t  niyetlilere karşı yorulmaz, yıpranmaz savaşımlar için-
de ve doğrudan doğruya ulusal iradenin karşı gelinemez
uygulaması alanında ve hukukçular elinde bulunan yasa-
ların ve diğer kuralların varlığından bilinçli olarak, hab r-
siz gibi gözükerek, herşeyden önce Türk ulus ve dev-
letin yeni varlık biçimini uğraşarak ortaya çıkarmak
uğrunda geçmiştir. şimdi ortaya çıkan bu büyük eserin
anlayışını, gereksinmelerini tatmin edecek yeni hukuk
esaslarını ve yeni hukukçuları var etmek için girişimde
bulunmaya zaman gelmiştir.

Sanırım ki, Ankara Hukuk Okulu ile Cumhuriyet
Hukukunu yalnız, dış görünüş ve kelime anlamı biğimin-
de değil, fakat bilinçsel ve anlamsal niteliği ile, yasala-
rıyla ve hukukularıyla açıklayacak ve savunacak tedbir-
leri almaya girişmiş bulunuyoruz.

Cumhuriyet Türkiye'sinde eski yaşam kuralları, eski
hukuk yerine yeni yaşam kurallarının ve yeni hukukun

geçmiş bulunması bugün hiç duraksamadan kabul edilecek bir olupbittidir. Bu olupbitti sizin kitaplarınızda ve uygulanma değeri olacak yasalarınızda belirtilecek ve açıklanacaktır.

Öğrenoi Baylar ve Hukukçu Baylar!

Yeni hukuk esaslarından, yeni gereksinmelerimizin zorunlu olarak istediği yasalardan söz ederken «her devrimin kendine özgü yaptırımı bulunmak zorunludur» gerçeğine, yalnız bu gerçeğe işaret etmiyorum. Boşuna bir çıkışma eğiliminden kendimi uzak tutarak, fakat Türk ulusunun çağdaş uygarlığın niteliklerinden ve bolluklarından yararlanmak için en aşağı üçyüz yıldan beri sarfettiği çabaların ne kadar elemli ve acı verici engeller karşısında boşa gittiğini tam bir teessür ve uyanıklıkla göz önüne alarak söylüyorum.

Ulusumuzu düşmeye mahkûm etmiş ve ulusumuzun verimli bağrında dönem dönem eksik olmamış girişim sahiplerini, çaba ve çalışma sahiplerini, en sonunda bıktırılmış ve bozguna uğratmış olumsuz ve yokedici güç şimdiye kadar elimizde bulunan hukuk ve onun içten izleyicileri olmuştur. Belki ağır ve cesurca olan tarihsel gözlemimin seçkin kurulumuz içinde ve Cumhuriyet Hükümetinin bugün hizmetlerinden yararlanmakta bulunduğu değerli memurlar ve yargıçlarımız içinde kimsenin hayretini gerektirmeyeceğine eminim. Bununla birlikte biraz daha, içinden tasarladıklarını açıklamak için izin vermenizi rica edeceğim. Uluslararası genel tarihin akışında Türklerin 1453 zaferini, yani İstanbul'un fethini gözlerinizin önünde canlandırınız. Bütün bir Dünya'ya karşı İstanbul'u sonsuzluğa değin Türk topluluğuna kazandırmış olan güç ve kudret, aşağı yukarı aynı yıllarda bulunmuş olan basımevini Türkiye'ye kabul için hukukçuların uğursuz direncini kırmayı başaramamıştır.

Eskimiş hukukun ve izleyicilerinin basımevinin yurdu-muza girmesine izin vermeleri için üçyüz yıl gözlem ve duraksamada bulunmalarını ve basımevinin yandaşı ya da karşılığı olarak pek çok güç ve kudret sarfetmelerini gerektirmiştir.

Eski hukukun çok uzak ve çok eski ve yeniden ortaya çıkması gücü olmayan bir dönemi ve o dönemin hukukçularını seçtiğim kanısına kapılmayınız. Eski hukukun ve hukukçularının yeni devrim dönemimizde doğrudan doğruya bana çıkarttıkları zorluklardan örnek getirmeye kalksam başınızı ağrıtmaya tehlikesiyle karşılaşırım. Fakat bilirsiniz ki Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin kuruluş anlarında onun bugünkü nitelik ve durumunu hukuk esaslarına ve bilim esaslarına aykırı sayanların başında ünlü hukuk bilginleri bulunuyordu. Büyük Mecliste egemenliğin kayıtsız koşulsuz ulusta olduğunu belirten kanunu önerdiğim zaman, bu esasa Osmanlı Anayasasına aykırılığından dolayı karşı çıkanların başında yine eski ve bilimsel hünerleri ile ulusu aldatan tanınmış hukuk bilginleri bulunuyordu.

Sayın Baylar,

Hattâ Cumhuriyetin ilânından sonra olan feci bir olay da uyanık bakışlarınızın önünde canlandırmak isterim. En büyük kentimizin bu yurttaki belki Avrupa'da öğrenim görmüş yüksek uzmanlardan oluşan Baro kurulu, açığa halifeci olduğunu duyuran ve duyurmakla öğünen birisini seçip kendisine başkan yapmıştır. Bu olay eskimiş hukuku izleyen eskimiş hukukçuların Cumhuriyet anlayışına karşı içten ve gerçek olan durum ve eğilimini belirtmeye yetmez mi? Bütün bu olaylar, devrimcilerin en büyük fakat en sinsi düşmanı, çürümüş hukuk ve onun düzeltilemez hukukçuları olduğunu gösterir. Ulusun ateşli devrim atılımları sırasında sinmek zorunda kalan eski kanun hükümleri, eski hukukçular, iyilik yolunda gidenlerin etkisi ve ateşi yavaşlamaya başlar başlamaz derhal canlanarak devrim esaslarını ve onun içten izleyicilerini ve onların değerli ülkülerini mahkûm etmek için fırsat beklerler. Bu fırsat eski kanunların varlığı ve eski hukuk esaslarının yürürlüğü ile ve eski anlayışını içten ve yürekten olarak korumada inatçılıkla direnen yargıçların ve avukatların varlığı ile sağlanır.

Bugünkü hukuksal etkinliklerimizin nedenlerini açıklamış oluyorum umudundayım.

Büsbütün yeni kanunlar yaparak eski hukuk esaslarını temelinden ortadan kaldırmak girişimindeyiz. Ve yeni hukukun esasları ile alfabesinden öğrenime başlayacak bir yeni hukuk kuşağını yetiştirmek için bu kurumları açıyoruz. Bütün bu uygulamada dayanağımız ulusun işe yatkınlığı ve yeteneği ve kesin iradesidir. Bu girişimlerde arkadaşlarımız yeni hukuku, bizimle birlikte, sözünü ettiğim nitelikte anlamış olan seçkin hukukçularıdır.

Genel yaşamımızın yeni hukuksal esasları kuram ve uygulama alanında görünüp gerçekleşinceye kadar geçecek zamanı sağlayan doğrudan doğruya ulusumuz ve onun devrimindeki yorulmaz ve yıpranmaz güç olacaktır.

Öğrenci Baylar,

Yeni Türk toplum yaşamının kurucusu ve güçlendiricisi olmak savı ile öğrenime başlayan sizler, Cumhuriyet döneminin gerçek hukuk bilginleri olacaksınız. Bir an önce yetişmenizi ve ulusun isteğini eylemsel olarak tatmine başlamanızı ulus sabırsızlıkla beklemektedir. Sizi yetiştirecek olan profesörlerin üzerlerine düşen görevi hakkıyla yerine getireceklerine eminim.

Cumhuriyetin yaptırımı olacak bu büyük kurumun açılışında duyduğum mutluluğu hiçbir girişimde duymadım ve bunu açığa vurmakla ve belirtmekle hoşnutum.»

Ankara Hukuk Mektebi (Fakültesi) nin Açılışında Adalet Bakanı Mahmut Esat Bozkurt'un Yaptığı Konuşma 5 Kasım 1925. (*)

Reisicumhur Hazretleri,

Huzzâr-ı Kiram,

Ankara'mızın, «Adliye Hukuk Mektebi», Türk'ün şanlı ve çok şerefli halâskârını, büyük Reisicumhurunu tedris heyetinin riyasetinde ve başında görmekle şu anda en derin, fakat ifadesi çok müşkil heyecanla, sevinçlerle meşbudur. Bu vesile ile Türk inkılâbının büyük liderine, tedris heyetinin, genç hukuk namzetlerinin ve mektebin hürmet ve şükranlarını alenen arz eder, bunun lütfen kabulünü kendilerinden rica ve niyaz ederim. Mektebimizin Türk Hukuk Tarihi fahri müderrisliğini lütfen kabul buyuran büyük Başvekil İsmet Paşa Hazretleri'ne de takdim-i teşekkürat eylemeyi bir vazife ve bir vecibe telâkki ederiz.

Reisicumhur Hazretleri,

Huzzâr-ı Kiram,

Müsadenizle mektebimizin umde-i esasiyesini bir kaç cümle içinde arz etmek isterim. İslâm Hukukunun zamanımıza kadar sürüklene sürüklene gelen en esaslî fakat en sakat ve en aksak bir mesnedi vardır ki ona Arapça tabiri ile «Kale» derler. Güzel Türkçemizde «Dedi ki» suretinde tercüme edilen bu esas asırlarca ve asırlarca Türk Milleti'nin mukadderatını kurun-u vustaya bağladı. Onu kurun-u vustada verilen kararlarla idare etmeye âmil oldu.

(*) Hakimiyet-i Milliye. 6 Kasım (Teşrinisani) 1925 tarih ve 1572 sayı.

İslâm medeniyetine mensup hukukşinaslar çok yazık ki zihniyetlerini bu esastan kurtaramadılar. Bizdeki Mecelle ve buna mümasil bazı kanunlarımız bu zihniyetin en sarîh bir enmüzevidir.

«Dedi ki» tabiri «Kale» nin kelime tercümesidir. Fakat «kale» nin hakiki manâsı, «şuursuz ve idraksizim, kurun-u vusta ölülerinin fikirlerinden başka bir şey düşünmem, ölülerin kararları ile yürürüm ve düşünmekten âcizim» demektir. Bunun yirminci asırda en fasih manâsı, «ben yokum, ben ölüyüm» demektir.

Huzzâr-ı Kiram,

Bu «Kale» kaidesi, şuur ve faaliyetine tarihin sahası bile dar bir cevelângah halinde kalan necip ırkımızın tekmiil varlığını kalın ve kara bir esaret zinciri halinde kurun-u vustaya, kurun-u vusta efkârına rabtetti. Asırlar ve asırlarca evvel bilmem hangi çöller içinde verilen kararların «Kale» sile yirminci asır ortasında yürümek, şuur ve idrakten nasibsiz olduğunu fiilen itiraftan başka ne ifade eder? Bu gibi esasata fazla olarak bir de «Rabbânî» vasıf izafesi, idraksizliğin en bariz bir tecellisi değil midir? Milletlerin dünya işlerini akıl ve mantık haricinde yalnız vicdanlarda kalması icâbeden din ile, din tehdidi ile yürütmeye imkân var mıdır? Kurun-u vusta içinde herhangi bir Arap hukukşinasının muhitinin ve gününüün icabatına göre vazettiği bir düsturu, Arap «Dedi ki» diye ilânihaye Türk Milleti'ne medar-ı ihticac olmak üzere istimal mümkün müdür? Bunda ısrarın Türk'ü hak namına ne büyük haksızlıklara, tahayyülü müşkil ne tahakküm ve ne zulümlere maruz bıraktığı meçhulümüz değildir. Mukadderatını bir Arap mücedhidinin kavillerine bağlı görecektik kadar Türk Milleti'nin şuurdan, idrakten, düşünmeden mahrum olduğunu kim söyleyebilir? Türk'ü böyle ağır bir töhmet altında bırakmaya kimin hak ve salâhiyeti vardır? Böyle bir tarih mevcut ise, ki vardır, onun yanması ve kül olması lâzımdır. Fıkıh ve onun müntesipleri tarihin en büyük safahatında istibdadın, hezimetlerin esbab-ı mucibesi ve âmili olabilir. Böyle sakat ve sakim esasatla Türk Mil-

leti gibi büyük bir milletin mukadderatı yirminci asır ortasında idare olunabilir mi? Ayıp ve günah değil midir?

Bugün büyük inkılâp liderimizin işaret ettiği yolda yürümeyi çok şerefli ve çok feyizli bir esas olarak kabul eden «Ankara Hukuk Mektebi», maziden müdevver esasları tarihe tevdi etti. «Dedi ki» «Dediler ki» ile değil «Diyorum ki» bilhassa «Türk olarak, bir insan olarak, şuurla, idrakle, diyorum ve düşünüyorum ki» prensibini kendisine şiar edinmiş bulunuyor.

Türk Cumhuriyeti hukukiyatını tetkik ve tettebbu edecek olan Ankara Hukuk Mektebi saha-i faaliyetinde hiç bir menbala, hiç bir mehazla mukayyet değildir. Onun en büyük kitabı, bilâ kayd ü şart Türk Milleti'nin âli menfaatleri ve yirminci asır hayat ve medeniyet desatirinin mahzeni olan muasır ilimlerdir.

Milletimizin, inkılâbın ve Cumhuriyetin en yüksek menfaatlerini en belîğ bir surette ifham ve ifade eden Türk'ün büyük reisinden feyiz ve ilham alarak yürüyeceğiz. Gazi, elimizde bir zafer bayrağıdır. Mutlaka ve behemehal muvaffak olacağız.

O'nun irşadiyle «Dedi ki» yi bıraktık, «Diyoruz ki» yi kabul ettik. Yâni şuurla yürüyoruz, düşünüyoruz. Şu halde Türk Milleti'nin tarihe, bütün bir beşeriyet tarihine söyleyeceği daha çok, pek çok sözleri vardır. Oraya tevdi edeceği pek çok eserleri vardır.

Cumhuriyetin Türk adliyecileri bu vüs'at ve şümul dahilinde inkılâbın kendilerine tahmil ettiği vasi ve şamil vazifenin ağırlığını ve manasını müdriktirler ve bunun tekmil icabat ve muktaziyatını da ifaya hazırdırlar. İhzar edilmiş ve edilmekte olan yeni kanunlarımız, huzurunuzda bulunan genç hukuk namzetleri bu kararın ilk merhalesidir. Mütebakisini tarih söyleyecektir. İnkılâp için hazır olmak ve onu müdafaa etmek rolü Türk adliyesinin yegâne medar-ı iftiharıdır. İnkılâblar beşeriyeti saadete götüren vasıtalarlardır. Karşı koyanların akibeti behemehal bir hüsrân-ı mutlaktır.

Sözlerime nihayet verirken teşrifleriyle mektebimizi şereflendiren ve inkılâbın her sahasında olduğu gibi bizim de programımızı ve hatt-ı hareketimizi tesbit buyurmak lûtfunda bulunan Reiscumhur Hazretlerine ve huzzâr-ı kirama en amik teşekkürlerimi tekrar takdim eylerim.

Mahmut Esat Bozkurt'un konuşmasının Prof. Dr. Coşkun Üçok tarafından sadeleştirilmiş şekli (*).

Sayın Cumhurbaşkanı,

Sayın Dinleyenler,

Ankara'mızın, (Adliye Hukuk Mektebi), Türk'ün şanlı ve çok şerefli kurtarıcısını, büyük Cumhurbaşkanı'nı öğretim kurulunun başkanlığında ve başında görmekle şu anda en derin ve ancak ifadesi çok güç heyecanla, sevinçlerle doludur. Bu vesile ile Türk devriminin büyük liderine öğretim kurulunun, genç hukuk adaylarının ve okulun saygı ve şükranlarını açıkça sunar, bunun lütfen kabulünü kendilerinden rica ve niyaz ederim. Okulumuzun Türk Hukuk Tarihli onursal profesörlüğünü lütfen kabul buyuran büyük Başbakan Sayın İsmet Paşa'ya da teşekkürleri sunmayı bir vazife ve borç sayarız.

Sayın Cumhurbaşkanı,

Sayın Dinleyenler,

İzin verirseniz okulumuzun temel ilkelerini birkaç cümle içinde bildirmek isterim. İslâm hukukunun zamanımıza kadar sürüklene sürüklene gelen en esaslı fakat en sakat ve aksak bir dayanağı vardır ki, ona Arapça deyiimiyle (Kale) derler. Güzel Türkçemize (dedi ki) diye çevrilen bu temel yüzyıllarca ve yüzyıllarca Türk

(*) Ankara Hukuk Fakültesi 40. Yıl Armağanı. A.Ü. Hukuk Fakültesi Yayınları No : 210. Sh : XXVII-XXIX Ajans - Türk Matbaası, Ankara, 1966.

Ulus'u'nun mukadderatını Ortaçağ'a bağladı, onu Ortaçağ'da verilen kararlarla yönetmeğe etken oldu.

İslâm uygarlığından olan hukukşinaslar çok yazık ki, anlayışlarını bu temelden kurtaramadılar. Bizdeki Mecelle ve buna benzer kimi kanunlarımız bu anlayışın en açık bir katıştırması (enmuzeci) dır.

(Dedi ki) deyimi (Kale) nin kelime çevrisidir. Ancak (Kale) nin gerçek anlamı, bilinçsiz ve anlayışsızım, ortaçağ ölülerinin düşünülerinden başka birşey düşünmem, ölülerin kararlarıyla yürürüm ve düşünmeğe gücüm yoktur demektir. Bunun yirminci yüzyılda açık anlamı ben yokum, ben ölüyüm demektir.

Sayın Dinleyenler,

Bu (Kale) kuralı, bilinç ve etkinliğine tarihin alanı bile dar bir dolaşıma yeri durumunda kalan soylu ırkımızın bütün varlığını kalın ve kara bir kölelik zinciri hâlinde Ortaçağ'a, Ortaçağ düşünülerine bağladı. Yüzyıllar ve yüzyıllarca önce bilmem hangi çöller içinde verilen kararların (Kale)'siyle yirminci yüzyıl ortasında yürümek, bilinç ve anlayıştan yoksun olduğunu fiilen açıklamaktan başka neyi gösterir? Bu gibi ilkelere artık olarak bir de (Rabbanî) nitelik bağlamak anlayışsızlığın en açık bir belirtisi değil midir? Ulusların dünya işlerini akıl ve mantık dışında, yalnız vicdanlarda kalması gereken din ile, din tehdidiyle yürütmeğe olanak var mıdır? Ortaçağ içinde herhangi bir Arap hukukçusunun, çevresinin ve günün gereklerine göre koyduğu bir kuralı, Arap (dedi ki) diye sonuna kadar Türk Uluğu'na yararlı olmak üzere kullanmak olanağı var mıdır? Bunda direnmenin Türk'ü Hak adına ne büyük haksızlıklarla, düşünülmesi güç ne baskı ve ne kıyıcılıklarla karşı karşıya bıraktığını bilmez değiliz. Mukadderatını bir Arap müctehidinin sözlerine bağlı görececek kadar Türk Uluğu'nun bilinçten, anlayıştan, düşünceden yoksun olduğunu kim söyleyebilir? Türk'ü böyle ağır bir suçlama altında bırakmaya kimin hak ve yetkisi vardır? Böyle bir tarih var ise, ki vardır, onun yanması ve kül olması

gerekir. Fıkıh ve onun müntesipleri tarihin en büyük evrelerinde istibdat ve bozgunların gerekçesi ve etkeni oldular. Böyle sakat ve bozuk ilkelerle Türk Ulusu gibi büyük bir ulusun mukadderatı yirminci yüzyıl ortasında yönetilebilir mi? Ayıp ve günah değil midir?

Bugün büyük devrim liderimizin işaret ettiği yolda yürümeği çok şerefli ve çok verimli bir ilke olarak kabul eden Ankara Hukuk Okulu geçmişten kalma ilkeleri tarihe bıraktı. (Dedi ki) (Dediler ki) ile değil (Diyorum ki) özellikle (Türk olarak, bir insan olarak bilinçle, anlayışla diyorum ve düşünüyorum ki) prensibini kendisine şiar edinmiş bulunuyor.

Türk Cumhuriyeti hukukunu inceleyecek ve araştırarak olan Ankara Hukuk Okulu çalışma alanında hiçbir kaynakla bağlı değildir. Onun en büyük kitabı koşulsuz olarak Türk Ulusu'nun yüksek yararları ve yirminci yüzyıl hayat ve uygarlık ilkelerinin mahzeni olan çağdaş bilimlerdir.

Ulusumuzun, devrimin ve Cumhuriyetin en yüksek yararlarını en uz dille anlatan ve açıklayan, Türk'ün büyük başkanından gürlük ve esinlik alarak yürüyeceğiz. Gazi, elimizde bir zafer bayrağıdır. Ne olursa olsun, ne yapıp yapıp başaracağız.

O'nun uyarmasıyla (dedi ki) yi bıraktık (diyoruz ki) yi kabul ettik. Yani bilinçle yürüyoruz, düşünüyöruz. Şu hâlde Türk Ulusu'nun tarihe, bütün bir insanlık tarihine söyleyeceği daha çok, pek çok sözleri vardır. Oraya vereceği pek çok yapıları vardır.

Cumhuriyetin Türk adliyecileri bu genişlik ve kapsam içinde devrimin kendilerine yüklediği geniş ve kapsamlı vazifenin ağırlığını ve anlamını kavramışlardır. Bunun bütün gereklerini yerine getirmeğe hazırdırlar. Hazırlanmış ve hazırlanmakta olan yeni kanunlarımız, önümüzde bulunan genç hukuk adayları bu kararın ilk aşamasıdır. Gerisini tarih söyleyecektir. Devrim için hazır olmak ve onu savunmak rolü Türk adliyesinin biricik öğünç dayanağıdır. Devrimler insanlığı mutluluğa

götüren araçlardır. Karşı koyanların sonu, ne olursa olsun, tam bir bozgundur.

Sözlerime son verirken gelişleriyle okulumuzu şerefleştiren ve devrimin her alanında olduğu gibi bizim de programımızı ve yolumuzu ve davranışımızı saptamak lûtfunda bulunan Sayın Cumhurbaşkanına ve sayın dinleyenlere en derin teşekkürlerimi tekrar sunarım.

ATATÜRK GERÇEĞİ

Ahmet COŞAR

Yargıtay 1. HD. Başkanı

Batı Emperyalizminin, Osmanlı İmparatorluğu üzerinde yıllarca oynadığı «Böl ve Yönet» ilkesine dayanan oyununu ve kaçınılmaz olan yenilgiyi önlemeye, imparatorluğun yönetiminde zaman zaman oluşturulmak istenen batılılaşma ve yenileşme çabaları yetmemiş, ayrıca Birinci Meşrutiyet devriminin yürürlüğe koyduğu 1876 Anayasası'nın getirdiği seçimle oluşan meclis fikri ve 1908 İkinci Meşrutiyet Devrimi'nin bağımsızlık düşüncesiyle yola çıkan çabaları da kurtarıcı olamamış, böylece imparatorluk son nefesini vererek yıkılıp gitmiştir.

Altıyüz yıllık koskoca imparatorluğun uğradığı bu perişan, bitkin ve yılgın durum karşısında, vatan ve özgürlük ozanımız Namık Kemal, «VATANIN BAĞRINA DÜŞMAN DAYAMIŞ HANÇERİNİ, YOK MUDUR KURTARACAK BAHTI KARA MADERİNİ» diyerek bir kurtarıcı arayan sesini yükseltmiştir. Ünlü ozanımız Tefik Fikret'de bir dizesinde imparatorluğu, içi çürümüş ve tükenmiş ulu bir çınara benzettikten sonra «...SÖYLE EY ÇINAR, BAĞRIN/HANGİ OTLARLA YANDI? HANGİ SİYAH/KURT İÇİNDEN KEMİRDİ? HASTA, TEBAH/SENİ KİM ŞİMDİ BAĞLAYIP SARACAK? KİM ŞİFALAR VERİP DE KURTARACAK?» diye umutsuzca sorup, kap-kara bulutlarla örtülmüş Türk Yurdu'nu, çaresizliğe düşmüş Türk Ulusu'nu kurtaracak bir lider düşlemiştir.

Oysa, tarih bu kurtarıcıyı ve lideri bağrında yavaş yavaş, özene bezene hazırlamakta ve oluşturmaktadır. Devletler kurmuş, uygarlıklar yaratmış, çağ açmış ve çağ kapatmış Türk Ulusu'nun yokluğu, tarihin de yokluğunu getirecektir. Ne var ki; yaşlı tarih bu yokluğa razı olmayarak, bu sonucu içine sindiremeyeceği için; birşeyler yapmak zorundadır. Mutlaka, sahifelerine günah ve sevapları ile lider diye adlarını yazdıranları silip süpürerek onların yerine, liderlerin liderini yaratacaktır. Çünkü tarih, evrende her şeyin gelip geçici, tek kalıcının ise kendisi olduğunun şaşmaz bilincindedir. O

halde, bu gerçeği kanıtlayacak ve Türk'ün yok olduğu bir dünyanın anlamsızlığını, Türk'ü yok etmeyi düşleyenlerin kafalarına sokacaktır. Zira tarih hep Türk'ten yana olmuştur; Gene de olacaktır.

Evet, beklenen olmuş önce Mustafa, sonra Mustafa Kemal, daha sonra Gazi Mustafa Kemal ve sonunda ATATÜRK olarak tarih sahifelerine yazılan bir yüce lider yaratılmıştır. Bu Yüce liderin yaratılışı yaşı tarihini kaydettiği en büyük filâş haber olarak kısa süren, hızla giden bir zaman süreci içerisinde tüm dünyayı etkilemiştir.

Mustafa'yken, Mustafa Kemal, Mustafa Kemal'ken, Gazi Mustafa Kemal, Gazi Mustafa Kemal'ken ATATÜRK olan bu yüce kahramanın gücü, yalnız Türk Ulusunun kurtuluşuna, yeni Türk Devleti'nin kurulmasına değil, emperyalizmin yıkılışına da yetmiş; yenilmezliğini ulusundan alan bu gücün önünde batının emperyalist ulusları kendi yıkılışlarının yanı sıra, doğunun asırlardır sömürdükleri mazlum uluslarının yeniden doğuşlarını ve uyanışlarını da görmekte gecikmemişlerdir. Bu olgu onlara kendi yıkılışlarından da ağıra mal olmuştur.

Burada, Ulusal Kurtuluştan sonra ATATÜRK'ün yaptıkları hakkında bilinen, bilinmesi gereken gerçekleri teker teker yinelemek niyetinde değiliz. Ne var ki, yakın günlere değin bir süre unutilan, unutturulmak istenen ya da yalnızca sözü edilen ATATÜRK ve ATATÜRK'çülük ile ilgili sade düşüncelerimizi öz olarak bir kez daha belirtmekte yarar görmekteyiz.

Öncelikle şunu vurgulamak isteriz ki; «Kemalizm» diye nitelendirilen ATATÜRK'çülük, Sosyalizmin ve Kapitalizmin Ekonomik yolundan ve dünya görüşünden tümüyle ayrı bir sistemdir. Gerek bilimsel Sosyalizm, gerek Faşizm ve gerekse Kapitalizm ırkçı, şövenist ve sömürücüdür.

Oysa Kemalizmi tüm ulusların özgürlüğünü, egemenliğini, bağımsızlığını, özümleyen bir yaşam anlayışını ve apayrı bir dünya görüşünü içerir. Kemalist devrimlerin tümü, salt mutlu ve gönenci bir toplum ülküsünün gerçekleşmesi amacına yönelik girişimlerdir. O «EGEMENLİK KAYITSIZ ŞARTSIZ ULUSUNDUR» derken bütün Ulusların İleri, yenilikçi, uygar, kendi kendilerini yönetmelerini, özgürlükçü ve parlamenter bir düzen içinde yaşamalarını, kalkınmalarını ve ulusal çıkarlarına karşılıklı saygı duymalarını öngörür. O'nun «YURTTA BARIŞ DÜNYADA BARIŞ» ilkesi, bu ilkeye sadakati ve tüm yaptıkları, öngördüklerinin kesin kanıtlarıdır. Gerçi ATATÜRK milliyetçidir; Fakat ATATÜRK'ün milliyetçilik ilkesi ırkçı ve

şövenist bir anlam taşımaz. O Türk Yurdu'nda yaşayan, kendisini Türk yurttaşı sayan herkesi Türk olarak kabul eder ve bu inancını da «NE MUTLU TÜRKÜM DİYENE» sözleriyle dile getirir. Böylece ATATÜRK'ün milliyetçilik ilkesi Türk ulusçuluğundan, ulusların kardeşliğinden, uluslararası anlaşmazlıkların barışçıl yöntemlerle çözümlenmesi gerçeğinden kaynaklanmaktadır.

ATATÜRK, «Her Türk çiftçi ailesinin geçineceği bir toprak sahibi olması mutlaka lâzımdır. Memlekette topraksız çiftçi bırakılmamalıdır». Sözleriyle mülkiyete ve miras hakkına saygılı olduğunu açık, seçik ve kesin bir biçimde belirtmiştir.

Türkiye Büyük Millet Meclisinin üçüncü toplantı yılının açılışıyla ilgili olarak 1 Mart 1922 tarihli konuşmalarında söyledikleri «Türkiye'nin gerçek sahibi ve efendisi, gerçek üretici olan köylüdür. Herkesten daha çok refah, saadet ve servete hak kazanan ve lâyık olan köylüdür. Bu günkü felaket ve sefaletin, tek nedeni, bu gerçekten habersiz olmamızdır. Gerçekten; yediyüz yıldan beri cihanın değişik yönlerine göndererek, kanlarını akıttığımız, kemiklerini topraklarında bıraktığımız ve yediyüz yıldan beri emeklerini ellerinden alıp savurganca kullandığımız ve buna karşılık nankörlük, küstahlık, zorbalıkla uşak düzeyine indirmek istediğimiz bu gerçek sahibin huzurunda utanç ve saygıyla gerçek durumumuzu alalım». Sözleri halkçılık ilkesini yeterince açıklamaktadır.

Lâiklik ilkesindeki temel amacın ise hiç bir zaman dinsizlik anlamına gelmediği, ancak geçmişin acı deneyleri gözetilerek çağdaş devletin yönetimine dinsel inançların karıştırılmaması, inançla Tanrı arasına girilmemesi gereğinin üstün tutulduğu bilinen bir olgudur.

ATATATÜRK; «İMTİYASIZ SINIFSIZ KAYNAŞMIŞ BİR KİT LEYİZ» derken Kapitalizmin sermayeye dayanan sömürücü düzenini, bilimsel sosyalizmin sınıflara ve sınıf kavgasına dayanan özgürlükten yoksun düzenini reddetmiştir. Toplum katlarındaki sınıf olgusunu ve gerçeğini, sosyal adaleti içeren sosyal hukuk devleti uygulaması içerisinde gidermeyi düşünmüş, bu düşüncesinin doğruluğunu ve uygulanabilirliğini de kendi sağlığında, ülkeyi yönetim biçimiyle ortaya koymuştur. Böylece ATATÜRK kapitalizme karşı olduğu kadar bilimsel sosyalizme de karşıdır.

ATATÜRK, dünyamızın gerek dünkü ilkel toplumlarında, gerekse günümüzün çağdaş ve uygar toplumlarında, toplumun birliğini, bireyin varlığını koruma özlemini, salt güven veren, güven duyulan bir hukuk ve yargı düzeniyle giderilebileceği ve böylesine bir

hukuk ve yargı düzeninin, insanca yaşamının ön koşulu olduğu inancını yaşamı süresince hiç bir zaman yitirmemiş ve tüm devrimlerini bu inanç içerisinde yapmıştır. Bu nedenle rengini yaddan, yabandan alınmışlıktan ve aktarılmışlıktan değil, Anadolu gerçeğinden ulusal egemenlik ülküsünden, bağımsız yaşama bilincinden alan Kemalizmin ekonomik, sosyal toplumsal ve siyasal hedefleri; çağdaş gereksinimleri karşılayacak, giderecek güçte ve yeterliktedir. Örnek olarak alabileceğimiz, özlem duyacağımız, kalıplaşmış, dondurulmuş hiç bir ideoloji ve model yoktur.

Kemalizmin oluşturduğu Cumhuriyet'in temel felsefesi bugünün de geleceğin de değişmez, tutarlı, akılcı ve geçerli doğrularıdır. O «Biz esinlerimizi gökten ve gayipten değil, doğrudan doğruya yaşamın içinden almış bulunuyoruz. Bizim yolumuzu çizen içinde yaşadığımız yurt, bağrından çıktığımız Türk Ulusu ve bir de Uluslar tarihinin binbir acı ve üzüntü kaydeden yapraklarından çıkardığımız sonuçlardır». Sözleriyle bu görüşümüzü kanıtlamaktadır.

ATATÜRK, özgürlükçüdür. Özgürlükten yanadır; Ancak, Devletin gücünü yere düşüren anlayışın da kesinlikle karşısında olmuştur. ATATÜRK; çağdaş yaşam değerlerine ve yüksek insanlık ülküsüne dönük olarak kurduğu Türkiye Cumhuriyeti'ni ne özgürlükleri yok etme ve ne de düzen bozma heveslilerinin eline bırakmamıştır.

ATATÜRK'ün yüksek kişiliğini ve başardığı büyük işleri tarihin, özellikle Türk Tarihi'nin ölçülerine vurmadan değerlendirmek kanımızca olanaksızdır. Kişiler çoğu kez, içyüzüne varamadıkları büyük olaylar ve büyük kişiler karşısında hayranlığa düşerler. Bu ruh hali ise, onları ancak mistik dünya görüşüne doğru götürür. Olaylar, nazarlarında birer mucize ve kişiler birer masal kahramanı haline girer ve böylece gerçek ortadan kaybolup yerini bir takım yargılara bırakır.

Biz ATATÜRK'ü ve devrimlerini böyle bir tehlikeye düşürmekten kesinlikle sakınmalıyız. Bunun için izlememiz gereken yol, o büyük adamla, yapıtlarını bilimsel tarih metoduna göre çözümleme ve yorumlama yolu olmalıdır.

ATATÜRK VE KADIN HAKLARI

Esat ŞENER

Yargıtay 2. HD. Başkanı

PLAN: I — Kadının erkeğini başkasıyla paylaşmaktan kurtarılması. II — Süreli evlenme (Müt'a-İstifraş). III — Kadının sözünün değer kazanması. IV — Evlenmeye zorlama (Cebr Hakkı). V — Evlenme yasağı. VI — Hülle. VII — Kadının dövülmesi (Kocanın Tedip Hakkı). VIII — Kırbaçlanma ve recm (Taşlanarak Öldürülme). IX — Miras. X — Boşanma: 1 — Tefvizi tâlak (Boşama Hakkının Devri). 2 — Muhalâa (Anlaşarak Boşanma). 3 — Lian (Lânetleme). 4 — İlâ (Cinsel Yaklaşımdan Kaçınmak). 5 — Zihar (Benzetme). XI — Evlenmenin feshi. XII — S o n u ç .

I — KADININ, ERKEĞİNİ BAŞKASIYLA PAYLAŞMAKTAN KURTARILMASI

Kur'an-ı Kerim'de, Nisâ Sûresi'nin 3. âyetinde «...beğendiğiniz, hoşunuza giden başka kadınlardan iki, üç veya dört kadın alın. Fakat bunların arasında Adaletsizlik yapmaktan korkarsanız o halde bir eşle yetinin. Doğru yoldan sapmamanız için en uygun yol budur» diye buyurulmuştur.

Bazıları bu âyetle erkeklere kayıtsız şartsız ve keyfince hareket ederek birden çok kadınla evlenmek imkânı verildiğini savunmaktadır. Oysa, bizzat âyeti kerimede «âdil» olmak şartıyla evlenmek mümkün kılınmıştır. Eşler arasında gerçek Adaleti sağlamanın güçlüğü, hâttâ imkânsızlığı açıktır. Bu bakımdan, Yüce Tanrı bir yandan, birden çok kadınla evlenmeyi emrederken, adilâne davranılmadığı takdirde bu yola başvurulmamasını da özellikle tavsiye eylemiştir. Yaşam deneyleri ve beşerî zaafılar karşısında erkeğin eşlerine karşı her yönü ile aynı ölçüler içinde davranabileceğini savunmak hiçte kolay değildir. Her şeyden önce, eşinden memnun olan kişi başkası ile evlenmeyi düşünmez. Kaldı ki, 18 yaşında «taptaze» bir kızla, yılların yıpratıcı etkisi ile «teravet ve çekiciliğini» yitirmiş bir kadın arasında kocanın tarafsız kalıp eşit davranması, akla

yakın değildir. Aksini düşünmek aldatıcı olur. Çünkü, koca gerçekten eşine bağlı ve onu seven bir kişi olsaydı, onunla yetinir, başkası ile evlenme arzusuna kapılmaz, iki ve daha çok eş almak istemezdi. İşte bu «beşerî zaaf» görmezlikten gelinemez. Ne yazık ki kadın, hiç bir sebep ve gerekçe ile kocasının başkasıyla evlenmesini önlemek hakkına sahip değildir. Yapacağı tek iş, eylemli olarak evi terk etmek, kaderin kendisine çizdiği sonu beklemek, kocanın göndereceği «boşanma» belge veya haberini tevekkülle gözlemekten ibarettir.

II — SÜRELİ EVLENME (MÜT'A - İSTİFRAŞ)

«Müt'a» denen, halk dilinde Acem Nikâhı diye isimlendirilen bu evlenme türü Halife Ömer tarafından yasaklanmıştır (1). Ne var ki Yüce Peygamber sağlığında bu konuya açıklık getirmediği için hâlâ tartışıla gelmektedir. Müt'a, bir erkeğin belli bir süre geçerli olmak üzere, bir kadınla evlenmesidir. Memleketimizde pek az yörede bu tür birleşmeye rastlanıldığı halde İran'da yaygın durumdadır.

Yüzyıllar boyu ezilmiş ve acınacak duruma gelmiş olan kadına, Yüce Atatürk kişiliğini kazandırmış, Medenî Kanunla onu bir anda lâıyk olduğu yere getirmiş, Türk Anasını eli böğründe kocasını başka kadınla paylaşmaya razı olmaktan ve bir kısım kadınları din kisvesi (örtüsü) altında satılık mal gibi, onun bunun zevkine alet etmekten kurtarmış, tek kadınla evlenme kuralını getirmiştir.

III — KADININ SÖZÜNÜN DEĞER KAZANMASI

Eskiden kadınlar ikinci sınıf vatandaş halinde idi. Mecelle-i Ahkâmı Adliye'de de tekrarlanan Bakara Sûresi'nin 282. âyetinde «...erkeklerden iki tanık yapın. İki tanık olmazsa bir erkekle iki kadın tanık olsun...» şeklindeki kural konmuş böylece iki kadının tanıklığı bir erkeğinkine denk sayılmıştır. Bu uygulama HUMK. nun yürürlüğe girdiği 4 Ekim 1927 tarihine kadar süregelmiştir. Büyük Atatürk kadınları bu durumdan kurtarmış, eşitlik imkânı hazırlamıştır.

IV — EVLENMEYE ZORLAMA (CEBR HAKKI)

İslâm Hukukunda baliğ olmayan kadınların velileri, onlar adına nikâh akdinin meydana gelmesi için beyanda bulunmak hakkına

(1) Prof. Sabri Şakir Ansay, Hukuk Tarihinde İslâm Hukuku, 1953, h. 194.

sahiptir. Buna «**Cebr Hakkı**» denmektedir (2). Baba ve dede tarafından, cebr hakkı kullanılıp evlendirilen kişinin bunu bozması kural olarak mümkün değilse de, bunların dışında velâyet hakkına sahip olanların (ana-Kadı gibi) yaptığı nikâhı kız, bülûğa erdikten sonra ve (hıyarül-bülûğ) denen seçimlik hakkına dayanarak, feshettirebileceği gibi, bazı hallerde baba ve dedenin yaptığı nikâh da istisnaî olarak feshedilebilir (3). Ne varki, bekâretini ve daha başka tercih ve imkânlarını yitiren bir kişinin, düştüğü bu acıklı durumu hoşgörü ile karşılamak mümkün değildir. İşte Medenî Kanunla bu hacil «utandırıcı» durum ortadan kaldırılmıştır. Öte yandan kişiye sıkı sıkıya bağlı haklar, temsilci eliyle kullanılamaz. Medenî Kanunun 16. maddesinde bu kural açıkca ifade edilmiştir. Evlenme de kişinin bizzat kullanacağı haklardandır. Reşit olmayanların evlenmelerine ana babanın izin vermesine (MK. 120) dair hükmün «**cebr hakkı**» ile uzak yakın hiçbir benzerliği ve ilişkisi yoktur. Çünkü ana-babanın izini, evlenecek kişinin iradesine ek bir irade beyanıdır. Oysa «**cebr hakkı**» kullanılırken küçüğün arzusunun hiçbir önemi yoktur. O, istese de istemese de, veli kendi ihtiyari ile velâyeti ağındaki küçüğü evlendirebilir.

Bu konuda üzücü olan yön «**balige**» olmayan kızın, köleler, akıl hastaları gibi kişiliksiz sayılmalarıdır. Çünkü : «**cebr hakkı**» köleler, akıl hastaları ve bülûğa ermiyenler üzerinde de kullanılır. Yüce Atatürk, insanları bu utanç verici durumdan kurtaran Medenî Kanunu Türk Milleti'ne armağan etmiştir.

V — EVLENME YASAĞI

Müslüman erkekler, başka dinden olan bir kadınla evlenebildikleri halde, müslüman kadınların, islâm dinini kabul etmemiş erkeklerle evlenmeleri yasaktır. Bu eşitsizliğe Medenî Kanunla son verilmiştir (4).

-
- (2) İslâm Hukukunda velâyetin kaynağı kan hısımlığı olmakla birlikte, **mülkiyete dayalı** velâyet (köleler üzerinde olduğu gibi), **kamu kudretine dayanan velâyet** (velisi olmayan küçük üzerinde halife ve Kadı tarafından kullanılan hak gibi) azât edilen kölelerle, nesebi sahih olmayan iki kimse arasındaki **sözleşmeye dayanan** velâyet mevcuttur.
 - (3) Prof. Dr. Halil Cin, İslâm ve Osmanlı Hukukunda evlenme 1974, Sh. 80-82 Not : Baba ve babanın babası sefih ve cimri ise ya da sarhoşken nikâhı yapmış veya mehr tutarı çok az ise (gabinin şartları varsa) veya eşler arasında denklik (kefaet) yoksa kız böyle bir nikâhı da balığ olduktan sonra feshettirebilir. (Cin Age. Sh. 88).
 - (4) Cin Age. Sh. 114.

VI — HÜLLE

Bakara Sûresi'nin 229. âyetinde «boşanmak iki def'a olur. On-
dan sonra ya güzellelikle kadını tutmak ya da hoşlukla onu bırak-
mak» gerekeceği buyrulduktan sonra, 230. âyetinde de «Erkek kadını
bir kere daha boşarsa, bundan sonra kadın, başka bir kocaya var-
madıkça eski kocasına helâl olmaz. Kadını almış olan adam onu
boşarsa, Allah'ın sınırlarını koruyacaklarını sanırlarsa, eski karı
kocanın birbirine dönmelerine engel...» olmadığı emrolunmuştur.

Boşanmanın, tamamen erkeğin takdir ve arzusuna bırakıldığı
bir dönemde, kocayı kıskançlık duygusu ile itidallı (dengeli) hare-
ket etmeye zorlayan, bir bakıma boşanmayı zorlamak sureti ile ka-
dını koruma amacına yönelen emri ilâhî ne yazıkki zamanla çok
kötüye kullanılmış, «hülle» denilen bu kural, bir çeşit oyun haline
gelmiş, sözümler ona çıkar yol bulunmuş, böylece kadınlar, çok kez
kocanın oynacağı haline getirilmiş, bu işlem «**şer'i hile**» aracı du-
rumuna sokulmuş, toplumda güldürü (mizah) konusu olmuştur.
Çünkü kadın, çeşitli baskılar, telkinler ve bazan da çocuk sevgisinin
verdiği ızdırarla, istemediği birisi ile kısa süreli de olsa yatağını
paylaşmak zorunda bırakılmıştır. Zira **Hülle**, görünüşte, calî, yâni
(yapmacık) bir evlenme izlemini uyandırmakta ise de, gerçekte **cin-
sel ilişkiyi zorunlu kılan bir nikâhtır**.

Ulu Peygamber de bir Hadîsinde (5) «kim, bir kadınla, sadece
birinci kocasına helâl kılmak için evlenmiş ise, ona lânet olsun, Kim,
bundan istifade ederse ona da lânet olsun» diye Hülle'nin karşısına
çıkmıştır.

1917 tarihli «**Osmanlı Hukuku-Aile Kararnamesinin** 115. mad-
desinde», bir kimsenin üç tâlak üzere boşadığı kadınla **kesin ayrılık
durumu söz konusu olduğu** sürece evlenemeyeceği» açıklanmıştır
(6). Aynı kararnamenin 118. maddesinde ise, kadının «...başkası ile
evlenip ayrılmadıkça» eski kocası ile evlenemeyeceği ifade olunmuş-
tur (7).

Türk Medenî Kanunu kadını, bir çeşit seks aracı olmaktan kur-
tarmıştır.

(5) Cin Age. Sh. 117 Dipnot 254.

(6) 1917 Tarihli Osmanlı Aile Kararnamesinin 115. maddesi: «Bir kimse
üç Tâlak ile tatlik eylediği kadını beynuneti katiyye baki oldukça tezev-
vüc edemez».

(7) Aynı Kararname madde 118 «Beynuneti ketiyye, zevcenin iddeti mürur
eyledikten sonra maksadı tahlil olmayarak zevci âhere varup bâde-t-te-
karrup, ondan iftiraki, iddetinin müruru ile zail olur».

VII — KADININ DÖVÜLMESİ (KOCANIN TEDİP HAKKI)

Nisâ Sûresi'nin 34. âyetinde «...serkeşliğinden yıldığınız kadınlara önce öğüt verin, sonra yataklarında yalnız bırakın. Bu da sonuç vermezse dövün, Fakat size itaat ederlerse zulmetmek için bahane aramayın» diye buyrulmuştur.

Bu kural karşılıklı saygı ve sevgiyi sağlamak amacına yönelik iken zamanla tek taraflı olarak kötüye kullanılmış, kadın olabildiğince horlanmıştır. Ancak Medenî Kanun kadına kişilik vermiş (MK. 151), Türk Ceza Kanunu ise (CK. 456-457) eylemi suç saymış, böylece kadını, kocanın eziyetinden kurtarmıştır.

VIII — KIRBAÇLANMA VE RECM (TAŞLANARAK ÖLDÜRÜLME)

Müslümanlık'ta (ergen, nesebi sahih, hür ve akıl arızası olmayan) kişiye muhsan (8) denir. Bu nitelikleri taşıyan kişi zina ederse, bunun cezası «recm» yâni taşlanarak öldürülmektir. Şayet zina eden muhsan değilse, cezası sopalanmak yâni, alışıla gelmiş deymi ile kırbaçlanmaktır. Bu yön Nûr Sûresi'nin 2. âyetinde «zina eden kadınla zina eden erkeğin her birine 100'er sopa vurun...» şeklinde ifadesini bulmuştur.

«Recm» cezası, Kur'an-ı Kerim'de yer almayıp Hadisi Şerifler'de öngörülmüş bir cezadırki, bütün İslâm Müctehitleri bu konuda söz birliği içindedirler (9).

Türk Ceza Kanunu ile insanlar böylesine bir cezadan kurtulmuşlardır.

IX — MİRAS

Miras konusunda kadınlar tarihin seyri içinde çok horlanmışlar, daima erkeklerden az miras almışlardır. Bu konu hemen herkesce bilindiği için ayrıntıya girmeyi gereksiz görüyorum. Medenî Kanun, bu açıdan kadınların kurtuluşu sayılır.

(8) Hayrettin Karaman Mukayeseli İslâm Hukuku, 1974, Sh. 128.

(9) Suudî Arabistan Kıralları, 1977'de Mişa adındaki kız torununa bu cezayı verip, kendisinin de hazır bulunduğu bir topluluk içinde infaz ettirmiş (yerine getirmiştir).

X — BOŞANMA

• 1 — Tefvizi Tâlak (Boşama Hakkının Devri)

İslâm Hukukunda boşanma «Tâlak» yetkisi kocaya tanınmıştır. Bakara Sûresi'nin 228-232. âyetlerinden anlaşıldığı gibi boşamak (tatlik etmek) hakkı kadınlardan esirgenmiş, erkeklere verilmiştir. Koca, evlenmeyi (nikâhı) sona erdiren bu yetkisini bizzat (yâni kendisi) kullanabileceği gibi, vekil aracılığı ile de (10), kullanabilir. Vekâlet görevinin boşanacak kadına verilmesi de İslâm Hukukunda mümkün kılınmıştır. Buna «tefvizi tâlak», yâni boşanma hakkının devri (11) denir. Bazı hukukçular buna, kadına tanınmış boşanma hakkı da demekte iseler de, kadın bu durumda kendine ait değil, yine kocanın hakkını vekâleten kullandığı için yaptığı işlemin gerçek anlamı ile kadına tanınmış bir boşama olarak nitelendirilmesi, gerçekçi değil, zorlayıcı yorumdan öte bir anlam taşımaz.

• 2 — Muhalâa (Anlaşarak Boşama)

Eşlerin anlaşarak boşanmalarına «Mühalâa-Hul» denmekte olup, bunun da kaynağı Bakara Sûresi'nin 229. âyetidir (12). Şu durumda da yine kadının boşanma yetkisinden söz edilemez. İşin gerçeği, kadının «mehr» inden vazgeçmek suretiyle bir bakıma kocanın «tâlak» hakkını satın almasıdır.

Az önce açıkladığımız ayrıcalı (istisnaî) durumlara rağmen, boşama hakkı mutlak olarak kocaya aittir.

• 3 — Lian (Lânetleme)

İslâm Hukukunda «tâlak»ın (boşanmanın) başka bir türü de «Lian» dır. Lian, hukukî terim olarak lânetleme, sözlük anlamı ile ise koğmak dır. Dört tanıkla karısının zinasını ispat edemiyen koca lian yolu ile doğan çocuğun nesebini red etmek imkânı bulacağı gi-

(10) Boşanma, şahsa sıkı sıkıya bağlı haklardan olduğu için, temsilci aracılığı ile bu hak kullanılamaz (MK. 16, 129-134).

(11) Prof. Dr. Halil Cin, Eski Hukukumuzda Boşanma. 1976, Sh. 67; «Tefvizi tâlak», Yâni boşama hakkının kadına devri, çeşitli deyimlerle olabilir» ...Nefsini ihtiyar et... işin kendi elindedir... dilerse kendini boşa...» gibi (Cin Age. Sh. 68).

(12) Bakara Sûresi âyet 229 «...Erkek ve kadın Allahın sınırlarını (evlenmekten ötürü doğan haklarını) koruyamayacaklarından ve evlilik haklarını muhafaza edemeyeceklerinden korkarsa kadının hakkından (Mehr alacağından) vazgeçmesinde ikisi için de günah yoktur...»

bi, evlenmeyi de sona erdirmiş olur (13). Lian, Nûr Sûresi'nin 6-9. âyetlerinde yer almıştır.

• 4 — İlâ (Cinsel Yaklaşımdan Kaçınmak)

Karısına yaklaşmamak için yemin eden ve dört ay bekleyip sonunda barışmayan koca, eşini boşar. Bakara Sûresi'nin 226 ve 227. âyetlerinde bu kural yer almıştır.

• 5 — Zihar (Benzetme)

Koca, karısının herhangi bir organını aralarında evlenme yasağı olan (Nikâh caiz olmayan) yakınlarından birisinin (anası, kızı, kardeşi gibi) organına benzetirse, sözgelimi; karısının göğsünün, anasının göğsüne benzediğini ifade ederse, bu tür bir beyan «**cahiliyye**» devrinde, boşanma sonucu doğurmakta iken (14), «**Mucâdile**» sûresinin 2. âyetinde zihar, kadını küçümseme olarak (15) nitelendirilmiş, yâni boşanma sebebi sayılmamıştır.

XI — EVLENMENİN FESHİ

İslâm Hukukunda boşama (tâlak) hakkı, sadece kocaya tanınmış iken, hem kadın hem koca, evlenmenin feshini isteyebilir. Şöyle ki : Kadın kocasının iktidarsız veya cüzzamlı ya da deli olduğunu veya cinsel organı bulunmadığını ileri sürüp de bunu ispatlayabilirse hâkim, evlenmeyi sona erdirebilir.

Herne kadar kadına bu kadarcık da olsa bir dava hakkının verilmesi sevindirici bir gelişme sayılırsa da, kocanın hiçbir kayıt ve şart ve sebebe bağlanmayan mutlak boşanma yetkisinin yanında bu imkân, yine eziklik verici ve fırsat eşitliğini zedeleyicidir.

İşte Medenî Kanun, cinsiyet ayrılığının kocaya (erkeğe) tanıdığı imtiyazı ortadan kaldırmış, böylece kadını ikinci sınıf vatandaş olmaktan kurtarmıştır.

(13) «Lian» yolu ile evlenmenin sona erip ermiyeceği hususunda, mezhepler arasında uyumsuzluk vardır.

(14) Cin Age. Sh. Sh. 85.

(15) Mucâdile Sûresi Âyet 2 «İçinizden, karılarına **Zihar** yapanlar bilsinler ki, karıları onların anaları değildir. Şüphe yok ki çirkin ve yalan laf ediyorlar. İyi biliniz ki Allah bağışlayıcıdır.»

XI — SONUÇ

İnsan, sırf yiyip-içen ve üreyen bir yaratık değildir. O, toplum için birşeyler yapmak, ona belli bir içerik ve yön vermek zorunda olan kişidir. Onun için kadın, kişiliğinin korunacağına, cinsiyet ve benzeri farklar bahane edierek horlanmayacağına, bir yana itilme-yeceğine, hak ararken eşitlik ilkesinden sapılmayacağına inanması, fikrî ve ruhî gelişmesi için çabalar, engel çıkmayacak ortam ve imkânları sağlanacağına güvenmesi, böylece gönül rahatlığı içinde yaşamını sürdürmesi gerekir. Bütün bunların temelinde hakuk yatmaktadır. Her çeşit özgürlüğün ve fırsat eşitliğinin kaynağı da huktur. İşte Yüce Atatürk Milletine bu nimetleri en kısa zamanda sağlamıştır.

İnönü hitabesinde «**vatan sana minettardır**» derken gerçekten Türk Milletinin topyekûn duygularını dile getirmiştir.

Bugün özellikle Türk kadını, başını ellerinin arasına alıp «**nere-den nereye geldiğini**» düşünürken, ulvî bir heyecan duymalıdır. Öyleki, kendimize model seçerek Kanunlarını aynen alıp benimsediğimiz İsviçre'de, daha üç yıl öncesine kadar kadınların siyasi hakları tam değildi. Seçilme hakkını henüz aldılar. Bizde ise 45 yıl önce «Satı Kadın» ve yıllar yılı da toplumun her kesimindeki hanımlar, Parlementoda onurla görev yapmışlardır.

Medenî hakların kullanılmasında, hak aramada, kendini yetiştirmede ve akla gelen her imkânı elde edip kullanmada şaşmaz bir eşitlik içinde bulunan kadın, Atatürk'e minnet borçludur.

Atatürk sadece kadını değil tüm Ulusu, 60 yıl önce bir çoklarının hayal bile etmiyeceği bir uygarlık ve insanlık düzeyine ulaştırmıştır. İnönü'nün ünlü hitabesinde dediği gibi, «**Vatan sana minettardır Atam**».

ATATÜRK DEVRİMİNİN TÜRK HUKUKU ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Prof. Dr. Özkan TİKVEŞ
Ege Üniversitesi Hukuk Fakültesi
Öğretim Üyesi

PLAN : Giriş. I — Devrimin iki temel ilkesi : A — «Türkiye'nin kayıtsız şartsız bağımsızlığı». B — Çağdaş uygarlığa ulaşma. II — Devrimin Türk hukuku üzerindeki etkisi. III — Devrimin Anayasalarımız üzerindeki etkisi : A — Atatürk dönemi anayasaları. B — Milli vatan. C — Milli devlet (ve hükümet). D — Milli politika. E — Anayasa anlayışı. IV — S o n u ç .

G İ R İ Ş

Atatürk Devrimi'nin gerek çağdaş hukuk anlayışının ülkemizde yerleşmesi, gerekse Türk pozitif hukukunun köklü yenileşme ve gelişmelere kavuşması bakımından etkisi büyük olmuştur.

Bu incelemede, **ATATÜRK DEVRİMİ**'nin ve **ATATÜRK** ile başlayan dönemde hukuk sistemimizin nasıl ve hangi yöntemle yenileşerek geliştiği araştırılmıştır.

Devrimin Türk hukuku (ve Anayasalarımız) üzerindeki etkisi konusunda yaptığımız incelemeyi birkaç noktada özetleyerek topluca sunacağız. Bunlardan özellikle Anayasa üzerinde duracağız. Çünkü modern Türk pozitif hukukunda egemen temel ilkeler bu metinde yer almaktadır.

Şimdi önce, «Atatürk Devrimi»nin Türk Hukuku ve Anayasalarımız bakımından önem taşıyan iki temel ilkesini belirtelim :

I — Devrimin İki Temel İlkesi :

Bunlardan birincisi «Türkiye'nin bağımsızlığı»; ikincisi ise, «Türkiye'nin çağdaş uygarlığa erişmesi» dir.

İncelemenin sonunda tekrarlayalım ki, Atatürk Devrimi, 1919 ile 1922 yılları arasında Milletimizin düşmanlara karşı yürüttüğü

bağımsızlık ve özgürlük savaşından sonra Mustafa Kemal Paşa'nın (Atatürk'ün) başlattığı köklü yenileşme hareketleridir. Bu hareketler, toplum hayatının her alanında Devlet eliyle uygulanmıştır.

Şimdi, bunun nasıl gerçekleştiğini Devrim'in iki temel ilkesi ışığında inceleyelim :

Mustafa Kemal Paşa (Atatürk), Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda vatanın düşmanlar tarafından işgal edilmesi karşısında İstanbul'da 13 Kasım 1918'de Yaveri Cevat Abbas'a «Geldikleri gibi giderler» (1) demişti.

Atatürk'e bunu söyleten, Türk Milleti'nde mevcut vatan ve istiklâl aşkı ile düşmana karşı mücadele azmiydi. Kendisi bunu sezerek, «Milli bir sır» gibi sakladığını Büyük Nutku'nda belirtmiştir (2). Söz konusu birinci ilke şudur :

• A) «Türkiye'nin Kayıtsız Şartsız Bağımsızlığı»

Atatürk'ün önderliğinde yürütülen milli mücadelenin birinci ilkesini Mustafa Kemal Paşa 18 Haziran 1919 tarihli bir yazısında (3), açıkça belirtmiştir.

Bunu gerçekleştirecek olan «milli irade» ve «milli egemenlik»tir.

İşte, Mustafa Kemal Paşa, 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıktıktan sonra yapılan Erzurum (Temmuz-Ağustos 1919) ve Sivas Kongreleri'nde (4-11 Eylül 1919) bunu programlaştırdı. Bu kongrelerin «Heyet-i temsiliyesi Reisi» yani «Temsilciler Kurulu Başkanı» olarak İstanbul'daki Halife-Sultan Hükümetine karşı yeni bir hükümet kurmak mücadelesine girişti. Bu mücadele, 23 Nisan 1920'de Ankara'da kendi reisliğinde «Büyük Millet Meclisi Hükümeti»nin kurulup çalışmaya başlamasıyla gerçekleşti. Sonra «geçici» kaydı ile 1921'de bu örgütün «Teşkilâtı Esasiye Kanunu (= Anayasası)» yapıldı (20.1 1921).

Dumlupınar, Zaferi'nin kazanılmasından sonra Osmanlı İmparatorluğu'nun son Halife Sultanı (Padişah Vahdettin) Devlet başkanlığından uzaklaştırıldı (1 Kasım 1922). Halifelğe ise, egemenliğe ise,

-
- (1) İslâm Ansiklopedisi, (Atatürk maddesi), 10. cüz, 4. baskı, İstanbul 1970, s. 730, Sü. 2.
 - (2) K. Atatürk, Nutuk, C. I. İstanbul 1960, S. 16 «Ben ulusun vicdanında ve geleceğinde sezdiğim büyük gelişme yeteneğini, bir ulusal sır gibi vicdanım da taşıyarak yavaş yavaş bütün toplumumuza uygulamak zorundayım», Atatürk, Söylev (Nutuk), C. I, Ankara 1974, s. 12.
 - (3) Bkz., : Nutuk, C. I, Ankara 1960, s. 19-20.

egemenliğe dahil hiçbir yetkiyi kullanmamak koşulu ile ve «Büyük Millet Meclisi'ne bağlanarak, geçici olarak dokunulmadı. Yabancı devletlerin yeni Türkiye'nin varlığını 24 Temmuz 1923 tarihli Lozan Antlaşması ile tanımalarından birkaç, ay sonra, «Cumhuriyet» anayasa değişikliğiyle «resmen» ilan edilmiştir (29 Ekim 1923).

Cumhuriyetin ilânından önce 6 Aralık 1922 tarihinde Gazi Mustafa Kemal Paşa «üçbuçuk senelik» istiklâl mücadelesinin sona erdiğini ilân ederek Kemalizmin birinci ilkesinin gerçekleştiğini açıklamıştır. Atatürk Devrimi'nin ikinci temel ilkesi şudur :

• B) Çağdaş Uygarlığa Ulaşma

Yeni Türk Devletinin kalkınmasında Atatürk'ün kabul ettiği ikinci ilke «çağdaş uygarlığa ulaşma» amacıdır. Bunu, «halkçılık» esasına dayanan «Halk Fırkası» adında bir siyasi parti ile gerçekleştirmeyi düşünmüştür.

İşte, sözü geçen siyasi parti, Kemalizmin gerçekleştirme aracı olarak bu amaçla kurulmuştur (11.9.1923).

Bundan sonra, hukukun modernleşmesi yönünde ciddi engel teşkil eden Halifelğin kaldırılması gerekiyordu. Nitekim, kabul edilen kanunlarla Halifelik kaldırılarak, mahkemeler ve okullar «lâikleştirildi» (3.3.1924). Bir başka deyişle hukuk ve eğitim dinsel kaynakların etki alanı dışına çıkarıldı.

Daha sonra «şapka giyilmesi» için bir kanun çıkarıldı (25.11.1925). Çünkü, Atatürk, bunu çağdaş uygarlığın bir işareti, simgesi olarak kabul ediyordu.

Atatürk «tesettüre» yani kadınların çarşaf vb. giysilerle örtünmelerini tasvip etmediği halde, fesin kaldırılmasında olduğu gibi çarşaf konusunda kanun çıkarılması yoluna gitmemiştir. Mustafa Kemal, bunun kendiliğinden (evolutio = tekâmül yoluyla) kalkacağını umuyordu... Ne yazık ki, Cumhuriyetin ilânından bu yana 50 yıldan fazla bir süre geçtiği halde, Atatürk'ün bu emeli, özellikle köylerdeki kadınlar gözönünde tutulursa tam olarak gerçekleşmemiştir.

İşte, böylece yabancı bir hukukçu-tarihçinin belirttiği gibi istekleri ve özelemleri (birkaçı hariç) uygar toplumlara denk «yeni bir Türk Toplumu» oluşturmuştur (4).

(4) Gotthard Jaeschke, ADMSB, S. 20.

ATATÜRK DEVRİMİ'nin çağdaş Türk hukukunun yardımıyla vardığı olumlu sonuç böylece özetlenebilir.

Atatürk Devrimi'nin birde Türkiye'yi ve Türk toplumunu, «milletli Sınırları»mızı aşan evrensel bir anlamı vardır :

II — DEVRİMİN TÜRK HUKUKU ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Atatürk Devriminin uygulanışı, geniş ölçüde «sosyal hayatı düzenleyen ve uyulması zorunlu bağlayıcı kurullar» demeti olan hukuka dayanmıştır. «Devrim Kanunları» başlığıyla yürürlükteki T.C. Anayasası'nın bir maddesinde (m. 153) yeralan yasalar bunun açık örneğidir.

Kanun hukuku alanında (özellikle Anayasa, idare ve ceza hukuklarında) böyle bir eğilim zaten çok önceden başlamış bulunuyordu. Fakat, köklü değişme Atatürk Devrimiyle olmuştur. Bu konuda, «Batı hukuku ve uygulamaları» örnek olmuştur.

Özel hukuk alanında ise, asıl büyük adım 1926'da İsviçre Medeni Kanunu ile Borçlar Kanununun bazı değişiklikler yapılmasına rağmen tüm halinde alınmasıyla atılmıştır. Böylece, hukukun bütün dailarını etkileyen köklü yenileşme hareketi devlet eliyle gerçekleşmiştir. Bunu, batıdan alınmış diğer kanunlar izlemiştir. Böylece» dinsel hukuk»tan Avrupa Hukukuna, bir başka deyişle «lâik hukuk»a geçilmiş oldu.

III — DEVRİMİN ANAYASALARIMIZ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

A) — Atatürk Dönemi Anayasaları

Atatürk Devrimiyle Anayasalarımız arasındaki ilgi birkaç noktada kendini göstermektedir. Burada sözkonusu edilen anayasaların «yazılı anayasalar» olduğunu belirtmeliyiz.

İlk yazılı Türk Anayasası, Osmanlı Devleti'nde 1876 tarihinde kabul edilen ve başlığı «Kanun Esasi» olan metindir.

Bunu 1921 ve 1924 yıllarında yapılan ve her ikisi de «Teşkilatı Esasiye Kanunu» adını taşıyan anayasalar izlemiştir.

27 Mayıs 1960 tarihinden başlayarak yürürlüğe giren 1 sayılı Kanun, 1961'e kadar 1924 tarihli Teşkilatı Esasiye Kanunu ile birlikte «Geçici Anayasa» olarak uygulanmıştır.

Belirtilen yıl, başlığı «Türkiye Cumhuriyeti Anayasası» olan yürürlükteki Anayasamız, bilindiği gibi halkoyu (= referandum) ile kabul edilerek uygulanmaya başlamıştır.

Şu halde, »Anayasa» adını taşımayan, fakat «geçici anayasa» niteliğinde olanı da sayılırsa, bugüne kadar Türkiye'mizde beş «yazılı anayasa» uygulanmıştır.

ATATÜRK, Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı Mustafa Kemal imzasıyla 30.1.1921 tarihinde Sadrazam Tevfik Paşa'ya hitap eden eden yazısında, yeni Türk Devletinin ilk Anayasası olan «Teşkilâtı Esasiye Kanunu»nun temel maddeleri arasında şunu da belirtmiştir :

«Kanunu Esasinin işbu mevat ile tearuz etmeyen ahkâmı kema kân meriyütülicradır» (5).

Bunun anlamı şudur :

1876 tarihli Anayasa'nın Türkiye Büyük Millet Meclisinin yaptığı ilk «Teşkilâtı Esasiye Kanunu»nun temel maddeleriyle çelişmeyen hükümleri eskiden olduğu gibi yürürlüktedir.

Görülüyor ki, ATATÜRK döneminde Osmanlı Anayasası'nın bir kısım kuralları yürürlükteydi.

B) Milli Vatan

İstiklâl Savaşı ile varılan vatan kavramının bir devrim ilkesi olarak anlamı şudur :

«Vatan, Türk Milleti'nin eski ve yüksek tarihi ve topraklarının derinliklerinde mevcudiyetlerini muhafaza eden eserleri ile yaşadığı bugünkü siyasi sınırlarımız içindeki yurttur.»

«Vatan, hiçbir kayıt ve şart altında ayrılık kabul etmez bir kültür.»

Bilindiği gibi, Osmanlı İmparatorluğu'nda XIX. yüzyılın ikinci yarısına gelinceye kadar vatan kelimesi edebiyatımıza dahi girmemiştir. Dilde ve siyasi hayatta milli bir anlam taşımıyordu. Herkes doğmuş olduğu köy ve kasabayı hatırlatan bir kelimeydi. XIX. yüzyılın ikinci yarısından başlayarak aydınlarımızın bir kısmı, (özellikle Namık Kemâl), Avrupa edebiyatından bu kelimeyi getirerek

(5) Nutuk, C. II. S. 563.

d'limize ve siyasi hayata soktular. Fakat, bu kavramın anlamı, imparatorluğun siyasi yapısına uygun bir değişme göstermiştir.

Sonuç olarak, milli vatan kavramına varılmakla lâik düşünce «teokratik düşünce»nin yerini almıştır.

C) Milli Devlet (Ve Hükûmet)

Türk Milleti'nin, milli vatan bilincine varması, milli devletin kurulması ile sonuçlandı.

Bu yeni devlet kurulmadan önce Ankara'da «milli hükûmet» kurulmuştur.

Osmanlı Hükûmeti, bilindiği gibi, teokratik bir yapıya sahipti. Osmanlı «Kanunu Esasi»nin birçok maddesi (m. 4, 5, 8, 10) bunu açıklamaktaydı.

Bu anayasa maddelerinde padişahın İslâm Dini'nin koruyucusu bulunduğu, devletin dininin İslâm dini olduğu yazılıydı.

Oysa, 23 Nisan 1920'de kurulan «Büyük Millet Meclisi»nin 1921'de kabul ettiği «Teşkilâtı Esasiye Kanunu» ilk maddesinde egemenliğin «kayıtsız şartsız» millete ait olduğunu açıklıyordu. Bu ilke, egemenliğin kaynağını Tanrıya bağışlayan islâm teokrasisine aykırıydı. Her ne kadar, yeni anayasada «ahkâm-ı şeriye (= din buyruk-ları) deyimi geçmekteyse de bu hükümlerden zamanın ihtiyaçları gözönünde tutulmak suretiyle yararlanılacağı da belirtilmişti.

Böylece teokratik devlet (ve hükûmet) yerine, millet egemenliğine dayanan «milli hükûmet» kurulmuştur.

D) Milli Politika

Atatürk, milli vatan toprakları üzerinde «kendi kuvvetimize dayanarak varlığımızı korumak ve refahımıza yükseltmek» şeklinde özetleyebileceğimiz politikanın izlenmesine taraftardı.

İşte, bu ilke, yeni Türk devletinin «milli politikası»dır.

Oysa, Osmanlı İmparatorluğu, özellikle yakın çağda, varlığını korumak için iki siyasi sistem arasında bocalamış durmuştur. Bunlardan biri panislâmizm, diğeri de panotomanizmdir. Her ne kadar imparatorluğun son yıllarına doğru bir de panturanizm akımı başlamış ise de bu daha çok düşünce alanında kalmıştır :

E) Anayasa Anlayışı

Yeni Türk devletinin geniş anlamdaki anayasası (ana kuruluşu, esas teşkilâtı) ile ilgili esaslar şöyle özetlenebilir :

Türk Milleti'nin idare şekli olarak «kuvvetler birliği» kabul edilmiştir. Bu şekilde, Büyük Millet Meclisi, millet adına onun egemenliğini kullanır. Cumhurbaşkanı ve Bakanlar Kurulu onun içinden çıkar. Egemenlik birdir ve kayıtsız şartsız Türk Milleti'nindir.

Bu hâkimiyet anlayışı, devlet yönetimi bakımından en başarılı sonuç doğuracak ilke olarak kabul edilmiştir (6).

Bu arada şunu belirtelim ki, özetlediğimiz bu egemenlik anlayışı 1961 tarihli Anayasa'daki açık hükümlerle, terkedilmiştir (7).

Bireysel ve sosyal hakların korunması da bir devrim ilkesi olarak belirtilmiş. Ayrıca, kadın-erkek farkı gözetmeden «bir dereceli» seçim esası benimsenmiştir. Ancak, bu emelin uygulanışı uygun bir ortamın gerçekleşmesine bırakılmıştır.

«Tek dereceli» seçim (buna ek olarak gizli oy, açık ayırım) emeli 14 Mayıs 1950 genel seçiminden önce çıkarılan «Seçim Kanunu» ile düzenlenmiştir. O tarihten bu yana yapılan bütün seçimlerde uygulanmıştır.

IV — S O N U Ç

Türk Anayasalarından ikincisi ve üçüncüsünün gerek hazırlanışı, yapılışı ve gerekse uygulanışı üzerinde Atatürk'ün büyük etkisi olmuştur.

Aynı yargıya, son iki anayasanın taşıdığı ruh ve temel ilkeler gözönünde bulundurulursa, varmak mümkündür.

Atatürk'ün ilk Anayasasında yani 1921 tarihli «Teşkilâtı Esasiye Kanunu»nda devrimin bütününe yönelik bir «haklar bildirisi» veya daha başka prensipler görülemez. Böyle prensipler, Atatürk'ün ikinci Anayasasına 1937 yılında siyasi, edebiyatımızda «altıok» olarak anılan (Cumhuriyetçi, milliyetçi, halkçı, devletçi, lâik ve inkılâpçı) olarak girmiştir.

Görülüyor ki, Atatürk'ün anayasa anlayışı «milli, demokratik, bağımsız ve lâik» yeni bir Türk devletinin kurulmasından başka bir

(6) Tarih, IV, İstanbul 1934, S. 180.

(7) Özellikle m. 4/II.

şey değildir. Bu anayasa anlayışı 1921'den başlayarak bütün Cumhuriyet anayasalarına egemen olmuştur. Nitekim 1961 tarihli Anayasa'mızın ikinci maddesinde «Türkiye Cumhuriyeti, milli, demokratik, lâik ve sosyal bir hukuk devleti» dir, temel ilkesi yer almaktadır.

ATATÜRK DEVRİMİ ile modern Türk Hukuku (ve Anayasa metinleri) arasında yakın bir bağ vardır. Bu bağ, Devrim'in geliştirilmesi ve korunması bakımından günümüzde devam etmektedir. Yürürlükteki T.C. Anayasası'nın birçok yerinde açıkça «Atatürk Devrimi» ilkelerine dayanılması ve bir maddesinde (m. 153) »Devrim Kanunları» başlığıyla hükme bağlanan yasalar bunun açık birer örneğidir.

ATATÜRK VE HUKUK FELSEFESİ

Osman BAYSAL

Tarihçi-Felsefeci-Hukukçu-Avukat

Konumuzun iyi anlaşılmasını sağlamak amacıyla, önce genel çizgileriyle, sayın okuyucularımın FELSEFE bilgilerini anımsatmayı yararlı sayarım.

ATATÜRK ve HUKUK FELSEFESİ konusu hakkında memleketimizde ve yanılmıyorsam yabancı memleketlerde de, bu güne kadar yazılmış bir esere hattâ bir makaleye rastlamak mümkün değildir.

Bu yazımla, insanoğlunun ve toplumunun bilimsel hukuk felsefesi sahasındaki problemlerine çözüm getiren ve sistemleştiren Atatürk'ün, bilimsel hukuk felsefesi alanındaki (bilinmeyen veya başka nedenlerle, bilindiği hâlde itiraf edilmeyen) dehasına dikkati çekmek ve bu alanda araştırma kapılarını aralamak amacını güttüğümü açıklarken, birçok eksikliklerle dolu olarak çıkan bu yazımdaki noksanların, sevgili okuyucularım tarafından hoşgörülülikle karşılanmasını saygılarımla istirham ederim.

GENEL ANLAMDA BİLİMSEL FELSEFE

Bilimsel felsefenin konusu dünya ve hayatın bütünüdür. Felsefe yapmak demek dünya ve hayatın sayısız olgu (düşünce ve ilkelere zıt olarak gerçekte var olan şey) ve olayları üzerinde durarak insanın kendi varlığı ve fiilleri, mevcudiyenin mâna ve hikmeti, bünye ve karakteri, yapılış ve yaradılışı hakkında tefekkür (düşünme, zihin yorma) ve teemmül (etraflica tetkik ve mütalâa) etmek ve elde edilen bilgilerin tümünü belli bir düzene «sisteme» sokmaktır. Başka bir ifade ile, canlı varlıklar ve eşyanın ilkelerine (temel bilgilerine, düşüncelerine) dayanarak problemlerin insan üzerindeki rolü ile bu problemler üzerinde eleştirci bir düşünceye dayanarak kurulan veya var olan ilkeler sistemini getirmektir.

Bu suretle felsefenin konusu insan tefekkürünün sürekli ve doğal olarak ihtiyacından doğmuş olduğu ve insan var oldukça sürüp gideceği bir gerçektir.

Burada karşımıza şu soru çıkmaktadır: İnsan tefekkürünün felsefi konularla ilgilenmesinin sebebi nedir? Bu sorunun cevabını verirken, bilimsel hukuk felsefesinin ve Atatürk'ün bu felsefe ile olan ilgisinin insanlık alemine ve dünya barışına etkisi olan çözüme kavuşturduğu problemlerin sistemleşmesini sağladıktan sonra, dünya devlet ve milletlerinin Atatürk Hukuk Felsefe'sine dayanarak yaşama ümitlerini artırdığını daha iyi ve kolay anlamış oluruz.

Genel olarak insan fikrinin felsefi konularla ilgilenmesinin nedeni, hayat'ın ŞART, İLLİYET ve SÂİK'leridir.

Bilimsel felsefenin genel olarak konusunu dünya ve hayatın bütünü ve bunun içinde en büyük varlık ve sorunları da o kadar büyük olan İNSAN teşkil etmektedir.

Bilim'in bir çok çeşitli dalları olduğu gibi, bilimsel felsefe'nin de çeşitli dalları vardır, bunlardan birisi de bilimsel hukuk felsefesi dalıdır.

İnsanoğlu, dünyaya gelişinden beri ŞART, İLLİYET ve SÂİK dediğimiz bu üç ögenin içerdiği hayatın sayısız güçlük, engel ve ızdıraplarının ezici baskısı altında bulunmaktadır, bu durumdan hoşnut olmadığından kendisinin ve hemcinslerinin durumunu mümkün olduğu kadar kavrayarak maddeten ve mânen islâh etmek gibi sonsuz bir umut beslemeden ötürü BİLİMSEL GENEL FELSEFE ile ilgilenmektedir. Pek doğal olarak da BİLİMSEL HUKUK FELSEFESİ'yle daha sonraları hayatın düzeni bakımından çok daha büyük bir ilgi ile büyük uğraşlar vermiş ve verecektir de.

BİLİM İLE FELSEFE ARASINDAKİ BERABERLİKLER VE AYRILIKLAR

Bilindiği gibi çeşitli bilim kolları ve bu kollara bağlı dallar vardır. Bilim kolları ve dalları bellidir. Bilim adamı, bu belli konular üzerinde çalışır, fakat felsefenin konusu belli ve bir değildir. Felsefenin konusu dünya ve hayatın bütünü olduğundan, filozof sayısız ve gerçekte var olan olgu ve olaylara cevap bulmakla yetinmez, aynı zamanda yeni problemleri ve bunların cevaplarını da bulur ve mes'eleleri yeni açıdan ve hâтта açılardan inceler.

Görülüyor ki, BİLİMSEL FELSEFE İLE BİLİM arasında konu açısından birlik ve beraberlik var. Bu birlik ve beraberliğin belirlenliğini gerçekte var olan olgu ve olaylara ve problemlere cevap bulmak ve cevap vermek teşkil eder.

BİLİM İLE BİLİMSEL FELSEFE ARASINDAKİ AYRILIK

Ayrılık, görev yönünden kendini gösterir.

BİLİM'İN GÖREVİ

İş bölümü prensiplerine uygun olarak dünya ve hayatın olgu ve olaylarından sınırlı bir kısmını özel ihtisas açısından incelemek, çalışmalarının verimlerine cevap arayıp bulmak değildir; zira, cevap bellidir. Bu cevapları düzenli bir sistem içine koymak, yani önceden belli olan konulardaki çalışmalarını sistematize etmektir.

BİLİMSEL FELSEFENİN GÖREVİ

Bilimsel felsefenin görevi, olgu ve olayları (hangi bilim kolunun konusu olursa olsun) genel kültür açısından tetkik etmek, cevaplarını bulmaktır.

Filozof, bu görevini yapabilmek için özel ihtisas sahaları dışına çıkarak özel BİLİM KOLU'nun belli bir konusunu değil, bütünü görebileceği, gözlemleyeceği bir yer seçer ve buradan genel kültür açısından olgu ve olayların cevaplarını ve yeni problemleri ve cevaplarını hazırlar ve GENEL SİSTEM'e bağlar. Örneğin :

JEOLÓG olan bir bilim adamı, engebeli bir araziye gezerken, arazide önceden belli ve ihtisasıyla ilgili bir konu hakkında yaptığı incelemelerini bir sistem içinde toplamağa çalışır ve sistemleştirir.

Halbuki filozof, GENEL KÜLTÜR açısından araziye inceleyerek, bu arazideki olgu ve olaylara cevap verebilmek için, araziye hâkim en yüksek bir yere «TEPE»ye çıkar ve bütün araziye gözlemi altına alır, olgu ve olaylarla ilgili problemlerin cevaplarını arar ve bulur.

Şu halde filozof herşeyden önce dünya ve hayat hakkında GENEL KÜLTÜR sahibi olduğu için, belli bir konuya değil, bütün olgu ve olaylara toptan GENEL KÜLTÜR açısından baktığından, bilim adamıyla filozofun görevi birbirinden ayrılır ve bu nedenle bilim

adamı kültür bakımından belli konulara has (özel) bilgiye, yönelir, filozof ise genel bilgiye dayanan bir bilgi sahası içinde dolaşır ve buna göre de görüşleri hem daha objektif, hem de şumûl ve muhteva bakımından çok çok büyük bilgiye sahiptir.

Buraya Kadar Bilimsel Felsefe Hakkında Verdiğim Bilgilerin Sonucu :

- 1 — Bilimin olduğu gibi felsefenin de çeşitli çalışma kolları vardır.
- 2 — Felsefe ile bilim arasında konu bakımından birlik ve beraberlik vardır.
- 3 — Bilimsel felsefe ile bilim arasında iki açıdan fark vardır.

A) Bilim dalları ve konuları belli ve sınırlıdır. Bilim bu belli ve sınırlı konular üzerinde çalışmaları sonunda elde ettiği ürünleri sistemleştirir.

B) Bilimsel felsefenin konusu ise, dünya ve hayatın bütünü ve bütünün içindeki gerçek bütün olgu ve olaylar teşkil eder. Bu olgu ve olayları içinde insan, hayatın sayısız güçlük, engel ve ızdıraplarının ezici baskısı altında bulunmaktan memnun olmadığından, felsefe, vazifesi icabı GENEL KÜLTÜR açısından dünya ve hayatı incelerken, her yönden insan oğlunun maddî ve manevî yaşamını düzeltmek için devamlı bir umut içinde çalışmaktadır. Bu çalışmalarda hiçbir teknike bağlı değildir. hiçbir sınırlı amacı tâkibetmez, koyduğu sistemlere sıkı sıkıya (ilimdeki tam zıddına) bağlı değildir. Saptadığı ve elde ettiği gerçeklerin yok edilmesinin imkânsız gerçekler olduğunu ispatlar ve ondan sonra bu gerçekleri ortaya koyar. İşte ortaya koyduğu bu gerçeklerin ilerileyişi iledir ki, yeni sistemleri meydana getiren düşünce hareketinin kendisidir.

Bilimsel Felsefenin ortaya koyduğu sistemleri üreten düşünceleri yani gerçekleri arayan, bulan fikir tarihçileridir.

Yukarda bilimin çeşitli dalları olduğunu ifade etmiştim ve felsefenin de türlü dallarının var olduğuna işaret etmiştim. Felsefenin çeşitli dallarından birisi, **BİLİMSEL FELSEFE**'dir.

Bir kez daha anımsatalım ki, hayatın ve dünyanın gerçek bütün olgu ve olaylarını inceleyen filozof, tam anlamıyla büyük ve geniş bir kültür sahibidir. Bu niteliğe sâhip olduğundandır ki, dünya ve hayat'ın bütün olgu ve olaylarının problemlerini çözer, sisteme bağlar, bu sistemleri üreten düşünce hareketlerinin kaynağıdır.

ATATÜRK

Bilimsel Felsefe hakkında (bilimle karşılaştırmak suretiyle) verdiğim kısa bilgilerle, felsefe hakkındaki bilgilerinizi anımsattıktan sonra, Atatürk'e geliyorum: Gerçekten büyük bir filozof olan Atatürk'ün bu yönü hiç ele alınmamış gibi görünmekte ise de, aslında bu büyük filozofun bilimsel hukuk felsefesi sahasındaki problemlerden çözdüklerinden ve cevaplandırıp sistemleştirdiklerinden bütün dünya yararlanırken, bu sistemin yani düşünce hareketlerinin kaynağını anımsamazlar, üzümünü yerler de bağı sormazlar. Sormasınlar. Biz bu uçsuz buçaksız gerçekler sistemiyle insanlığı besleyen büyük filozofu hatırlatalım onlara.

Atatürk'ün büyük ve geniş kültür sahibi oluşunun iki nedeni vardır. Birincisi doğuşu ile beraber gelen büyük dehası. İkincisi de, bu deha ile uygun olarak araştırma, inceleme ve çeşitli alanlarda bilgi sahibi olma tutkusu.

Atatürk, gerçekten hem Milletimizin ve hem de dünya milletlerinin tarihlerini, coğrafi durumlarını, jeopolitik hallerini, genel anlamda dünya ekonomik sistemlerini, toplum ve ferd psikolojisini. dillerin toplum gelişmesindeki etkisinin büyüklüğünü ve dolayısıyla edebiyatın tesirlerini incelemiş böylece çok büyük ve geniş kültür sahibi olmuştur.

Hukuk felsefesiyle ilgili fikirlerinden örnekler vererek, gerçek hukuk felsefesinin ileri gelen filozoflarından olduğunu görelim :

1 — «Tarih, bir milletin kanını, hakkını, varlığını hiçbir zaman inkâr etmez.»

(Nisan 1919)

Bu tarihe kadar, tarihin bir milletin kanını, hakkını ve varlığını hiçbir zaman inkâr etmezliğini ortaya atan yani sistemleştiren, kimse çıkmamıştır, bu gerçeğin insan ve toplumlar ve milletler var oldukça etkisini sürdüreceğini ilk kez Atatürk ifade etmiştir. Hukuk felsefesinin temelinde hümanizm vardır. Atatürk de büyük bir hümanisttir. Bu nedenle dünya ve hayatın bütünü içindeki olgu ve olayların insan üzerine olan olumsuz etkilerinin problemlerini çözüme bağlayarak sistem haline getirdiği gerçeklerin, fikirlerin gelişmesine etkili olmuştur.

2 — «Ne kadar zengin ve müreffeh olursa olsun, istiklâl'inden mahrum bir millet, beşeriyet-i mütemeddine (medenî insanlar) muvacehesinde uşak olmak mevkiinden yüksek bir mertebeye kesb-i liyakat edemez.» (Mayıs 1919)

Atatürk, bu fikri ilk defa ortaya koymakta, kapitalist devletlerin saltanatlarının sona ereceğini, zira insan oğlunun dünyaya gelişinden beri hayatın şart, illiyet ve sâiklerinin getirdiği sayısız güçlük, engel ve ızdıraplarının ezici baskısı altında bulunduğundan memnun olmadıklarını ve bu hoşnutsuzlukların en başta yer alanının «insanın insanı sömürme» olduğunu, insanların hürriyetlerinin zenginlikle ellerinden alınamayacağını, milletlerin istiklâlinden yoksun yaşayamayacaklarını, maddî refah ve zenginliklerle insan topluluklarını ve bilhassa bir milleti uşak menzilesine indirmenin imkân-sızlığını bütün dünya milletlerine bir sistem halinde ifade etmiştir.

3 — «İstiklâl ve hürriyetini herne bahasına ve herne mukabilinde olursa olsun, ihlâl ve takyide müsamaha etmemek, istiklâl ve hürriyetini bütün mânasıyla masun bulundurmak... işte istiklâl ve hürriyetin hakikî mahiyetini, şâmil mânasını, yüksek kıymetini, vicdanında idrak etmiş milletler için esas ve hayatî prensip: Ya istiklâl ya ölüm.»

(Mayıs/1928) - (Mayıs/1919)

Atatürk, bu çözüme ulaştırdığı dünya ve hayatın bütünü içindeki istiklâl ve hürriyetin hiç bir şeyle takyid edilemeyeceğini, millet olarak vicdanında idrak etmiş toplumları esir etmenin mümkün olamayacağını, istiklâl ve hürriyetlerine saygılı oldukça milletler arasında sülh ve sükûnun hakim olacağını sistemli bir ifade ile bütün dünya milletlerine anlatan bu gerçek fikri duyurmuştur.

4 — «İstiklâl-i tam, bizim bu gün deruhde ettiğimiz (üzerimize aldığımız) vazifenin ruh-u aslî'sidir. Bu vazife, bütün millete ve târihe karşı deruhde edilmiştir.

İstiklâl-i tam denildiği zaman doğal olarak :

- A — Siyasî,
- B — Mâlî,
- C — İktisadî,
- D — Adlî,
- E — Askerî,
- F — Harsî,

...hususata istiklâl-i tam ve serbesti-i tam demektir.»

(Ekim/1919)

Atatürk, Türk Milleti'nin Kurtuluş Savaşı'nın asıl ruhunun istiklâl-i tam'dan başka bir ruh ve mâna ile nitelendirilmeyeceğini, bu

vazifenin iki anlamı var görünürse de, tek anlamda ifadesi gerektiğini, bildirmiştir. Bu anlam da şudur :

Bizim kurtuluş savaşımızın asıl ruhunu tam istiklâlimizi elde etmek teşkil eder, bunu kesinlikle elde edeceğiz, fakat bu mücadele-mizin ikinci manası, birincinin içinde vardır, o da bütün milletlerin tam istiklâline kavuşması mücadelesinin bizim mücadelemizle başlamış olmasıdır. Bu suretle, mazlûm, sömürü ve yarı sömürü millet olarak dünya ve hayatın bütününi oluşturan olgu ve olayların problemleri içinde, bir milletin tam istiklâl ile yaşamasının doğal olduğu çözüme kavuşturulmuş ve böylece sisteme bağlanan gerçek fikir, Türk Milleti'nin Kurtuluş Savaşı ile olgunlaşmağa ve değişmez hakikat olarak yerleşmeğe başladığını Atatürk ortaya atmış ve kendisi aynı zamanda kuvvetli rasyonalist ve aksiyon adamı olduğu için, uygulamasını da yaparak sistemini dünya milletlerine kabul ettirmiş ve böylece sömürgeciliğin yok olması çığırını açarak dünya siyasi haritasının gerçek mihverine oturmasını sağlamıştır.

Nitekim Atatürk yukardaki hukuk felsefesi sistemindeki gerçeği şöyle tamamlamaktadır :

«Anadolu bu müdafaasıyle yalnız kendi hayatına ait vazifeyi ifa etmiyor, belki bütün şark'a müteveccih (dönük) hücumlara bir sed çekiyor. Bu hücumlar elbet de kırılacaktır. Bütün bu tesallûtlar mutlaka (kesinlikle) nihayet bulacaktır. İşte ve ancak o zaman garp'ta, bütün cihanda hakikî sükun, hakikî refah ve insaniyet hüküm sürecektir.»

Atatürk, milletlerin istiklâl-i tamlarına tecavuzun duracağını ve bütün cihanda sulh ve sükunun hüküm süreceğinin müjdesini verirken, bütün insanlık alemine hümanizmin gerçekleşmesi için çalışması gerektiğini anlatırken, daha sonraları HUKUK FELSEFESİ alanında ebediyen sürüp gidecek dünya sulhünün problemini çözeceğini de belirtmiş oluyor.

5 — *«Türkiye'nin bu günkü mücadelesi, yalnız kendi nam ve hesabına olsaydı, belki daha kısa ve az kanlı olur ve daha çabuk bitebilirdi.*

Türkiye, azim (büyük) ve mühim (önemli) bir gayret sarfediyor. Çünkü, müdafa ettiği, bütün mazlûm milletlerin, bütün şark'ın dâvasıdır.

Türkiye, şimdiye kadar mevcud târih kitapları'nın icabatını değil, târih'in hakikî icabatını tâkibedecektir. Filhakika, mevcud ta-

rihlerin kaydettiği hâdisat, milletlerin hakikî efkâr (fikirler) ve âmâli, hareketi, değildir.»

(Temmuz/1922)

Atatürk, bu söyleviyle, bu tarihe kadar dünya ve hayatın bütününü içinde sürüp giden ve halledilmeyen problemi bulduğunu, çözümlendiğini, cevaplandırıldığını bu konuşmasıyla gerçek sistemi kurduğunu, bu suretle, tarihin hakikî icabatı olan insan oğlunun hür ve müstakil yaşaması için HÜMANİZM'in hukukun temeli olduğunu, insan oğlunun dünyaya gelişinden beri hayata hükmeder gibi görünen ŞART, İLLİYET ve SAİK'lerin yarattığı güçlük, engel ve izdirapların ezici baskısı altında kalışının, hümanizm probleminin çözümlenmemesi ve bilimsel hukuk felsefesi sahasında sistematize edilmemesi ve bu güne kadar gerçeğin bireylerin ve toplumun fikir ve bilincine yansımaması olduğunu ifade etmiştir. Böylece târihin hakikî icabatının, milletlerin tâkibedeceği efkâr ve âmâli ve hareketinin bundan başkası olamayacağını, bir milletin (Türk Milleti'nin), bu bilimsel hukuk felsefesinin, bütün insanlar ve milletler için hayat devam ettikçe uygulanacağını ispatlıyacağını düşündü ve bu suretle, Atatürk, kurduğu sistemi (rasyonalist ve aksiyone, kişiliğe sahip olduğu için) uyguladı ve hümanizmin hukukun temeli olduğunu da bütün insanlara anlattı Kurtuluş Savaşı'mızla.

6 — Şark'tan şimdi doğacak olan güneşe bakınız.

«Bu gün, günün ağardığını nasıl görüyorsam, uzaktan bütün Şark Milletleri'nin de uyanışlarını öyle görüyorum. İstiklâl ve hürriyetin'e kavuşacak çok kardeş millet vardır. Onların yeniden doğuşu, şüphesiz ki, terakkiye, refaha müteveccih vukubulacaktır. Bu milletler bütün güçlüklerle ve bütün manilere rağmen muvaffak olacaklar ve kendilerini bekleyen istikbale ulaşacaklardır.

Müstemlekecilik ve emperyalizm yer yüzünden yok olacak ve yerlerine milletler arasında hiçbir renk, dil ve ırk farkı gözetmeyen yeni bir âhenk ve iş birliği çağı hâkim olacaktır.

Size bu sözleri söyleyen cumhurreisi değil, sadece Türk Milleti'nin bir ferdi olarak Mustafa Kemâl'dir. Bu hususa bilhassa nazar-ı dikkatinizi celbederim.»

(Aralık/1973)

Atatürk, gerçek ve çok büyük bir hümanist olduğu için, milletleri oluşturan insanları, bütün insanlarla kardeş kabul etmekte ve milletleri de doğal olarak kardeş bilmektedir. İnsan oğlunun bu günkü hale gelişinin bir tek hücrenin tekessür ve tekâmülünün so-

mucu olduğunu (Doğa Bilimleri Tarihini çok iyi bilirdi) bildiği için insanları renk, dil, ırk gibi faktörlerin birbirinden ayıramıyacağını ve ergeç hayatın şart, illiyet ve sâikinin yarattığı ezici, sayısız güçlükleri yenerek, aralarında beliren yaşam farkını kaldıracaklarını, bundan önce hümanizmin gelişmesiyle hukukun temelinin sağlamlaşacağını anlatarak bütün mazlûm ve sömürülen milletlerin de te-rekkiye, refaha kavuşacaklarını ve böylece insanlar arasındaki yaşam farklarının azalacağını, müstemlekecilğin ve emperyalizmin de, hukukun temelini teşkil eden hümanizmle (insanların kardeş olduklarını idrak ederek) yer yüzünden kalkacağını ve yerlerine dil, renk, ırk farkı gözetmeyen yeni bir ahengin alacağını ifade ederek, dünya ve hayatın bütünü içinde var olan ve bu söylevin söylendiği âna kadar çözümlenemeyen, insanların ve milletlerin biri birlerini severek, dayanışarak yaşatmak için, teşkilâtlanması ve bu teşkilâtın bütün insanlar ve milletler tarafından benimsenmesi gerektiğini gizliyen problemi, hayatın bütünü içindeki olgu ve olaylar arasından bulup çözüme kavuşturmuş ve konuşması içindeki şekliyle sistemleştirerek bu gerçeğin insanların, bütün hayatları boyunca gelişmesiyle refah, hürriyet ve istiklâlinin hümanizm temeline oturarak hukuk düzeni de en olumlu bir safhaya varacağını Atatürk bu sistemiyle ispatlamıştır. İşte bu gün gördüğümüz Birleşmiş Milletler Teşkilâtı'nın hayatın bütünü içindeki olgu ve olayların var olmasına rağmen, Atatürk tarafından bu problemin bulunup çözümlenmesi ve sistematize edilmesi sağlamamış olsaydı, bu gün dünya bir mezbahaya dönecek; insanlar devletler birbirlerini boğazlıyacaklardı.

7 — «Beşeriyette, din hakkındaki ihtisas (uzmanlık) ve vukuf (anlayış), her türlü hurafelerden tecerrüt (sıyrılmak, arınma) ederek, hakkî (gerçek) ulûm (bilimler) ve fûnun (fenler) nurları ile musaffa (saf, arı) ve mükemmel oluncaya kadar din oyunu aktörlerine her yerde tesadüf olunacaktır.»

(Ekim/1927)

Yukardan, beri, hukukun temelinin hümanizm olduğunu belirtmeğe çalıştım. Hukukun ana amacı ferd ve toplumun hayatında âhenkli düzen sağlamaktır. Bu amacını gerçekleştirebilmek için, kesinlikle hümanizmin beşeriyette her geçen süre ve sürelerde olumlu gelişmesine, doğal akışının engellenmemesine bağlıdır.

Atatürk, bilimsel felsefenin konusu olan dünya ve hayatın sayısız olgu ve olayları üzerinde geniş kültür açısından gözlemlerde bulunurken, insanların kendi varlık ve hareketleri, varlığının anlam

ve bilgeliği, bünye ve karakteri, yapılış ve yaradılışı hakkında çözüme kavuşamayanlarının problem halinde sürüp gitmelerinin, insanlık için sefalet, felaket ve ızdırapların da sürüp gideceğini bir an olsun gözünden kaçınmamış ve tam bir hümanist olarak bu problemlerin çözümünü bulup sistematize etmekten geri durmamıştır. İşte toplumun sayısız ızdıraplarına neden olan en büyük problemlerden birinin de, din problemi olduğunu görmüş ve çözümünü yapmış ve felaketten kurtulma sistemini yukardaki konuşmasıyla tesis etmiştir.

Atatürk, bu konuşmasında, (Politesizm devrini de kapsayan bir konuşmadır) belli kişilerin, ayrı insan toplulukları arasında ortaya attıkları dinî düşünce ve esaslarla beşeriyeti büyük kütleler hâlinde ve birbirlerinin düşmanı şeklinde ayrılmalara neden olduklarını, aynı toplum içinde aynı dine mensup olanların da mezhepler tesiriyle birbirlerinden uzaklaştıklarını, zıt gruplar halinde yaşadıklarını müşahade etmiştir.

Bu ayrı ve birbirine düşman gruplaşmanın, dinle dünya ve hayatın bütünü dâhilinde bir problem olarak kaldığını, oysa ki içinde bir olgu ve olay olacağını ve zira hayatın bütünü ve dünya dışında bir olgu ve olayın var olamayacağını, şuhâlde din probleminin çözüme bağlanmasıyla düşman grupların eriyeceğini ve bütün insanların birbirlerini seveceklerini geniş bir kültür açısı ile ele alan Atatürk, sistemini kurmuştur bu problemin.

O sistem şudur.

Beşeriyette, din konusunda uzman ve anlayışlı kişiler yetişmedikçe, din hakkındaki hurafelerden din temizlenmedikçe, din gerçek bilim ve fennin nurlarıyla tertemiz ve mükemmel hale gelmedikçe din oyunu aktörlerinin her yerde rastlanacağını ifade ederken, dinin ilmin ve fennin konusu ve kolu olarak bilim adamları, tarafından sitemleştirilmesine işaret etmek istemiştir. Merhum Yargıtay Başkanı sayın Hukuk Üstadımız İmran Öktem, Yargıtay'ın açılış yılındaki konuşmasının temelini, dünyanın en büyük hümanistlerinden Milletimizin ve dünya insanların büyük mürşidi ve bilimsel felsefede (maruz çözüm sistemlerinden, yukarıya aktardığımızdan da anlaşılacağı gibi) gerçekten bir filozof olan Atatürk'ün, bu görüşüne dayandırmıştır. Atatürk'ün bu yönü maâlesef bugüne kadar incelenmedi. Fakat, yukarda da belirttiğim gibi, fikirleri dünyada tatbikini buldu. Bunun en büyük örneğini Birleşmiş Milletler Teşkilâtı vermektedir.

ATATÜRK VE HUKUKSAL DEVRİM

Dr. Necdet YALKUT
Adapazarı Hâkimi

PLAN : 1 — Giriş. 2 — İç Hukuk Devrim. 3 — Dış Hukukta Devrim. 4 — S o n u ç.

1) — G İ R İ Ş

Her bireyin yaşamında unutulmaz büyük günler vardır. Diploma almak, evlenmek, çocuk sahibi olmak gibi... Yalnız dünyamda benim de böylesine büyük bir günüm var. Aşağıda açıklayacağım bu anımı, yazımın yayımlanması ölümsüzleştirecek...

... Konya Gazi İlkokulu'nda 9 yaşında bir öğrenciyim. Büyük Atatürk'ün kente gelişleri nedeniyle hükümet konağının önündeki alana götürüyorlar bizleri de... En büyük Türk'ü orada spor giysilerinin içerisinde birkaç metrelik mesafeden ilk ve son kez o gün görüyorum. Bizleri selâmlayışına, heykel görünüşüne, çelik ve kararlı bakışlarına o gün tanık oluyorum... Yılların birbirine eklenen, dünlerden yarınlara uzanan bu zaman akışının önlenemez ortamında, bu unutulmaz günün eşsiz anısını belligim, tüm yaşamım boyunca saygıyla saklayacak.

O'nu 1938 yılının 10 Kasım'ında 13 yaşında bir ortaokul öğrencisi bulunduğum sırada ulusça kaybettik.. O tarihten bu yana aradan 42 yıl geçti.. Oysa toplumdaki açısı dün gibi..

Lise ve üniversite'de okuduğum Devrim Tarihi dersleri, bana bu büyük Türk'ü daha bilinçli olarak tanımak ve sevmek olanağını sağladı..

Dünya tarihinin sayılı günlerinden biri olan O'nun doğumunun 100. yılında Yangıtay'ımıza (ATATÜRK ARMAĞANI) adıyla bir kitap yayımlama girişiminden dolayı kucak dolusu teşekkürler.. Bu suretle büyük Önder'in yaratıcısı olduğu Türk Hukuk Devrimi'ndeki

eşsiz yapıtlarını biraz olsun dile getirmiş olabileceğim.. Bu suretle O'na olan minnet ve şükranlarımı bir kitabın ölümsüz sayfalarında kişisel görüşüme göre sergilemiş bulunabileceğim..

Yazımızda konuyu iç ve dış hukuk açısından ele alacak ve hukuksal gelişmeleri günümüze kadar getireceğiz. Bazen bilimsel belgelere, bazen kişisel düşüncelerimize yer vererek devrimsel, tarihsel ve hukuksal çizgi içerisinde en büyük Türk'ün çok yönlü yaradılışının hukukçu yanını açıklamaya çalışacağız.. Ve.. incelememizi bazı kişisel dileklerimizi de içeren sonuç bölümüyle noktalyacağız.

2) — İÇ HUKUKTA DEVRİM

Konuya girmeden önce HUKUK KAVRAMI üzerinde kısaca duralım : Hukuk, toplum halinde yaşayan bireyler arasındaki ilişkileri düzenleyen ve uyulması, Devlet otoritesiyle sağlanan kuralların tümüdür. Yaşamın nizamı, toplumun bilimidir.. Haksız olmayan şeyin savunulmasını üstlenen kurallar demetidir..

Hukuk devriminin önemini anlayabilmek için dünden bugünlere doğru yürümek gerekiyor.. Bilindiği gibi Osmanlı İmparatorluğu teokratik (dinsel) bir Devlet yapısına sahiptir.. Feodal monarşiden batı anlamı demokrasiye ve düzene geçiş, Atatürk'ün gerçekleştirdiği hukuksal devrimin ürünüdür. Bu sayededir ki Osmanlı devletinin çağdışı kurumları yıkılmış, Türk Ulus'u, batı ulusları çizgisinde çağdaş uygarlık düzeyine çıkartılmıştır. Özgür, bağımsız, egemen yeni Türk Devlet kadrosunda batılılaşmanın bu köklü ve hukuksal yenilenmeye yönelmekten başka çıkar yolu düşünülemezdi..

Bilindiği üzere Fransız devrimiyle dünyadaki dinsel devlet yapısı ve düşünüşü değişmeye başladı. Bu devrimden sonradır ki hükümdarların egemenlik hakları kısıtlanma dönemine girdi. Bizde de Tanzimat'tan itibaren egemenliğin sınırlandığını görüyoruz.. Fakat haneden gene baştadır.. İlk kez Milli Mücadele yıllarında 1921 Anayasası ile birlikte egemenliğin kaynağının kayıtsız şartsız millette olduğu simgelenmiş, Ulusal Egemenlik kavramı tam anlamıyla yasalaşmıştır. Devrimler, işte bu kavramın ışığında gerçekleştirilecektir.

Atatürk devrimlerinde : **Akılcılık, Deneycilik, Olguculuk, Gerçekçilik** yer alır. Bilinçle oluşturulan bu devrimler bir rastlantı sonucu değildir.. Milli Mücadele'nin halktan kaynaklanan bir temele

dayandırılması gibi.. Atatürk, devrimi şöyle tanımlıyordu : Türk milletini muasır medeniyet seviyesine yükseltmek gayreti!..

Bağımsızlık savaşının başarı ile sonuçlanmasından sonra, Türk Ulusu'nu yaşadığı çağın gereklerine uydurmak zorunlu idi.. Zira şahsi saltanatlar yıkılmıştı. Demokrasi çerçevesinde kitle egemenliği ilkesi benimsenmişti.. Ve.. artık sıra, adli reforma, hukuksal devrime gelmişti.. Zira tam bağımsızlık hukuksal, siyasal, kültürel, ekonomik, sosyal, mali, sınai alanların tümünde ve birlikte somutlaşacağına göre devrimlerin HUKUKLA PERÇİNLENMESİ, hukuksal müeyyidelerle desteklenmesi doğal idi.. Ve esasen bağımsızlık ve özgürlük Atatürk'ün karakteri idi..

Osmanlı Devleti'nde en çok ihmal edilmiş kurumlardan biri hiç kuşkusuz Adalet cihazıdır. Bir yanda 13,5 asır evvel Arap Yarımadası'nda çöl hayatı yaşıyan bireylerin sosyal yapı ve gereksinmelerine karşılık veren Şeriat Hukuku, diğer yanda Arap-İslâm kökenli Mecelle, hukuksal yaşamı düzenlemek görevi ile karşı karşıya idiler. Mecelle'yi uygulayanlar büyük çoğunlukla okul mezunu olmayan hâkimlerdi. Şeriat'ı Şer'îye Mahkemeleri'nde kadılar simgeliyordu... Hristiyan azınlığın işleri, kendi ruhani müesseselerinde göriüdüğü gibi yabancı uyruklular da davalarını konsoloshaneleri vasıtasile kendi ülke yasalarına göre çözümlerlerdi.. Zira Lozan Antlaşması ile kaldırılan ve Devlet kavramile bağdaşması düşünülemiyen Adli Kapitulasyonlar bunu gerektiriyordu.. İşte yeni Türk Devleti'ne devredilen Osmanlı Hukuk ve Adalet Cihazı'nın acıklı durumu bu idi.. O halde teokratik sistem yerine, demokratik, milli bünyeye uyan, uygarlık yolunu açan bir hukuksal devrimin gerçekleştirilmesindeki gereksinim sür'atle ortaya çıkıyordu.. Nihayet 3 Mart 1924 tarihinde hilâfet, Şer'îye ve Evkaf Vekâleti, dolayısıyla Şer'îye mahkemeleri ve istinaflar kaldırıldı. Bu tarih, ileride geniş ölçüde ele alacağımız dinin devletten ayrılmasında, Cumhuriyet'in lâikleşmesinde atılan ilk ve önemli adımdır. Büyük Asker'in savaş alanlarından getirdiği görkemli zaferlerden sonra, O'nun eşsiz dehası, bundan böyle başarılar zincirini, dünya kamu oyu önünde diğer alanlarda, özellikle hukuksal devrimle sürdürecekti.. Artık ilk ve orta çağdan kalma eski, ilkel ve geri bir dönem kapanmış, yeni ve ileri bir toplum kurmak amaç edinilmişti.. Devrim ilkeleri paralelinde çağdaş yasalarla donatılmış bir Adalet Cihazı oluşturulacaktı.. Böylece Büyük Atatürk, diğer ölümsüz yapıtları yanında, arkasında zengin ve çok değerli bir DEVRİM HUKUKU, bir CUMHURİYET ADALET'i de bıraktı.. Ve.. ileride tekrar değineceğimiz gibi hukukumuz, tarihimizin hiçbir döneminde dev-

rimler sonucu gerçekleştirilen sistemli, çağdaş, bilimsel ve ileri düzeye erişememişti..

Medeni yasa, mer'iyet yasası ile birlikte ceza yasası, mahkemeler teşkilât yasası, kara ve deniz ticareti yasaları, yargıtay teşkilât yasası, hâkimler yasası, hukuk ve ceza yargılama usul yasaları, icra ve iflâs yasası, hâkimler kisve yasası... devrim adliyesine armağan edilen hukuksal yapıtlardır. ...

Toplumun bağlandığı ve yüzyıllar boyunca sürdüregeldiği ilkel, mistik, dogmatik ve dinsel bir kültür kaynaşımından en kısa zaman içerisinde o toplum koparılarak yeni ve uygar bir dünya görüşüne dönüştürülmesi, cemaat anlayışı yerine Millet anlayışının ikamesi, ancak Atatürk gibi bir dâhinin gerçekleştirebileceği bir mucizedir. Ve.. zamanın yapıcı eli, toplumsal sindirimi çoktan olumlu sonuçlara vardırmıştır. Örneğin Medeni yasa'nın kabulü olgusunu ele alalım :

Açık, kesin metnile, zengin doktriniyle İsviçre Medenî Yasası ortaçağ zihniyetile yönetilen bir topluma aktarılıyor ve islâm devletlerinin en güçlüsü, 1000 yılı aşkın İslâm geleneklerini, 6 aylık bir süreden sonra yıkıp atıyor.. Tarih, hiçbir milletin yaşamında bu denli kökten, bu denli çabuk bir değişikliğe tanık olmamıştır.. Atatürk devriminin sosyal yapımıza getirdiği en önemli hukuksal yenilik kuşkusuz medeni yasa'nın kabulünde noktalınır. Bu yasanın öz vatani İsviçre'dir. Müellifi Eugen Huber Alman-İsviçreli olduğu için yasanın aslı Almanca'dır. Fransız-İsviçreli Rossel tarafından Fransızca'ya çevrilmiştir. Türkçemize, Fransızca metinden aktarılmıştır.

Yasa halkçı bir dille yazılmıştır. Üslûbu sade, akıcı ve berraktır..

İsviçre Medeni Yasası'nın 17/Şubat/1926 tarihinde kabulüyle teokratik saltanat rejiminin dar ve ilkel kalıplarına sonsuza dek veda edilmiş olunuyordu..

Bu yeni yasa ile yurdumuzda özgürlükçü, lâik, eşit, liberal felsefeye dayalı bir kurallar uygulamasına geçildi. Bireyin, doğumundan ölümüne kadar çeşitli toplumsal ilişkilerini düzenleyen bir kurallar kaynaşımı idi bu.. Anılan yasa ile miras, monogami, boşanma, yemin, şehadet müesseseleri çağdaş ve uygar şekle sokuldu. Bu yasa ile Türk kadını medeni haklarına kavuştu. Toplumdaki onurlu ve eşit yerini aldı. Yuvasının TEK EŞİ oldu..

Medeni yasa, asıl vatanı olan İsviçre'de eski örf ve teamülün yazılı şekle dönüşümünden oluşur. Bizde ise aynı yasa, akla, sağduyuya, uygarlık gereklerine, devrim ilkelerine dayanır.

Medeni hukuk alanındaki bu başarılı adımdan sonra kamu hukuku sahasında aynı Türk kadınına 1930 yılında belediye üyesi seçmek ve seçilmek hakkı verildi. 1934 yılında ise tam anlamıyla seçme-seçilme hakkına kavuştu. Böylece diğer bazı uygar ülkelerden önce bu konudaki kamusal haklara sahip kılınmış oldu.

Devrimleri koruyacak, yaşatacak güçte bulunmayan ceza yasası'nın da değişmesi gerekiyordu.. Başka bir söyleyişle Türk Devrimini, yeni bir ceza yasası ile müeyyidelandirmek zorunluydu.. 1889 tarihli İtalyan Ceza Yasası kaynak alınarak hazırlanan 1926 tarihli Türk Ceza Yasası, toplum içinde hak ve adaletin sağlanması, hukuk nizamının korunması, suçluyu islâh ve topluma yeniden kazandırmak amaçlarını içeren ve Suç-Bilim (Kriminoloji)'den yararlanan bir yasadır.

Daha basit ve seri olduğu için Alman ceza yargılama usul yasasının kaynak olarak alınması tercih edildi.

Hukuksal devrim hazırlıkları sürdüğü bir sırada Ankara Hukuk Mektebi'nin açılış töreni dolayısıyla Büyük Atatürk'ün Millet Meclisi'nde söylediği tarihsel nutuk, hukuk alanındaki yenileşme zorunluluğunu dile getiriyor ve bu konuda tutulacak yolu müjdeliyordu.. Türk hukuk devriminin çağdaş yasalarını uygulayacak elemanların yetiştirilmesi amacile İstanbul Hukuk Fakültesi'nin ihtiyaca yetmeyen varlığı yanında ikinci bir hukuk'un açılması, 5 Kasım 1925 tarihinde bizzat Atatürk'ün riyaset ettiği bir toplantı ve törenle gerçekleştirildi. Büyük Atatürk bu tarihsel nutkunun sonlarında : (Cumhuriyetin müeyyidesi olacak bu büyük müesseseyi açışta duyduğum saadeti hiçbir teşebbüste duymadım ve bunu izhar ve ifade ile memnunum) diyordu..

Atatürk İlkeleri :

a) Ulusçuluk (Milliyetçilik), b) Lâyıklık, c) Devletçilik, d) Cumhuriyetçilik, e) Halkçılık f) Devrimcilik'ten oluşmaktadır.

Bu ilkelerin en önemlileri kanımızca cumhuriyetçilik, milliyetçilik ve lââyıklıkta toplanmaktadır.

Bu üç ilkeye, özellikle lââyıklığa değinelim :

• a) **Atatürk Cumhuriyetçiydi** : Cumhuriyet, genel anlamda hukuka bağlı Devlet kavramının somut ifadesidir. Cumhuriyet, köke-

n'inde ulusal egemenlik bulunan ve Devlet'in üst kademesindeki yöneticilerin seçimle gelmesini sağlayan bir Devlet rejimidir.

Cumhuriyet ikiye ayrılır :

Bunlardan Birincisi DEMOKRASİZ CUMHURİYET'tir. Bu, tek partili bir Cumhuriyet'tir.

İkincisi DEMOKRASİLİ CUMHURİYET'tir. Burada çok partili rejim gereği vatandaş istediği fikri, yasal sınırlar içerisinde savunmak hakkına sâhiptir. Birbirini denetleyen siyasal partiler rejimidir bu.. Böylece demokratik idarede halkın, halk tarafından, halk yararına yönetilmesi söz konusu olmaktadır. Atatürk'ün kurduğu Cumhuriyet, Türk toplumunu çağdaş uygarlık düzeyine ulaştırmak amacıyla gerçekleştirilen, ulusal egemenlik doğrultusunda, köklü bir düzen ve siyasal yapı değişikliğini içeren bir yapıttır.

Hukuka bağlı Devlet düzeni Cumhuriyet'in doğal gereğidir. Batı anlamalı yasalarla müeyyidelenirilmiş olan bu düzende hukukun yeri, kuşkusuz ön plândadır.

Atatürk tek siyasal parti sistemine son vermeyi ve birbirini denetleyecek olan çok partili demokrasiyi gerçekleştirmeyi başlangıçtan itibaren düşünmüştü.. Zira o, çok partili gerçek demokrasinin aşığı idi.. Oysa biraz sonra açıklayacağımız denemeler, toplumun henüz çok partili rejime hazır olmadığını, devrimlerin istenildiği gibi yerleşmediğini kanıtlaması üzerine çok partili Cumhuriyet rejimine geçemedi. Bu olgu, ölümünden yedi yıl sonra 1924 Anayasası'nın çok partili rejime kapalı olmayan kuralları sayesinde 1945 yılında gerçekleşebildi.

Yukarıda Atatürk zamanında çok partili sisteme geçiş denemeleri olduğunu söylemiştik. Bu konuda yaşamı çok kısa süren Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası denemesi, doğu'da patlak veren ve bastırılan isyan, 25 Şubat 1925 tarihli Hiyaneti Vataniye Yasası, parti- nin kapatılması ...ile son bulur.

4 Mart 1925 tarihinde 578 sayılı Takriri Sükûn yasası çıkartıldı. Bu yasa, hükûmeti irtica, isyan, asayiş bozucu tahriklerin önüne geçmek için istediği gibi idari tedbir almağa iki yıl için mezun kılıyordu..

7 Mart 1925 tarihinde biri Ankara'da, diğeri doğu kentlerinde hüküm vermek üzere iki İstiklâl mahkemesi kuruldu. İstiklâl mahkemeleri olağanüstü zamanlara, hiyanet hareketlerinin milli tehlike teşkil edecek dereceye vardığı dönemlere ait olmak üzere Büyük Millet Meclisi tarafından ve azası arasından oluşturulacak Adalet

müesseseleridir. Devrime karşı vâki uyumsuz çıkışlar nedeniyle kurulan bu mahkemeler ve Takriri Sükûn Yasası, ülke normal duruma girer girmez 1927 de bizzat Hükûmet'in teklifiyle kaldırıldı.

Bütün bu yasa dışı davranışlar, lâiklik ilkesinin yasallaştırılması zorunluluğunu doğurdu.

Keza 18 Ekim 1923 tarih ve 356 sayılı İzalei Şakavet yasası, Osmanlı devrinde müzminleşmiş olan eşkiyalık suçunun kökünü kazımayı amaçlıyordu..

Çok partili rejime geçiş ile ilgili ikinci deneme 1930 yılına rastlar. 1930 Ağustos'unda Fethi Bey'in kurduğu bu Serbest Fırka dahi, dinsel çevrelerin tepkisi üzerine dört aylık yaşamından sonra 17 Kasım 1930 tarihinde kendi kendini feshetti. Aynı yıl içerisinde baş gösteren Menemen olayı, irticam tipik bir örneğidir.

Atatürk'te meşruluk (yasallık) kavramı başta gelir. Egemenliğin kaynağının halkta olduğunu daima savundu. Büyük Millet Meclisi'nin yapısı esasen Cumhuriyet'ti.. 29 Ekim 1923 tarihi, yalnızca o rejimin adını koydu.. Yeni Türk Devleti'nin yönetim şekli CUMHURİYET olacak diyordu.. Bu, hanedansız bir yönetimi gerektiren, egemenliği kayıtsız şartsız milletin şahsında toplayan, bağımsızlığın doğal bir sonucu olarak ortaya çıkan bir olgu idi.. Bağımsızlık, tutsaklığı reddeden soylu bir ilke idi.. Ve biliyordu ki bağımsızlıkla Cumhuriyet arasında çok yakın bir bağ bulunmaktadır.. Ve gene biliyordu ki bilim ve san'at ancak bu bağımsız ortamda gelişebilir!

Büyük Atatürk'ün kurduğu Cumhuriyet bugün artık Türkiye'de yerleşmiştir. Devrimci, özgürlükçü, lâik fikirlerin toplamı Cumhuriyetçilik'te noktalanmaktadır. Türkiye Cumhuriyetinin temelinde bir ATATÜRK OLGUSU, bir ATATÜRK GERÇEĞİ yatar.. Bugünün Türkiye'si'nde ATATÜRK CUMHURİYET'tir. CUMHURİYET ise ATATÜRK!

• **b) Atatürk Milliyetçiydi :** Milliyetçilik ilkesinin yalnız anayasa koydurmakla kalmamış, bunu kesin sözlerle ve yazılarıyla da kanıtlamıştır :

«NE MUTLU TÜRKÜM DİYENE!»

«MUHTAÇ OLDUĞUN KUDRET DAMARLARINDAKİ ASİL KANDA MEVCUTTUR.»

«BİR TÜRK DÜNYAYA BEDELDİR.» vecizelerinde olduğu gibi..

Milliyetçilik ilkesinin tanımlanmasında : (Bir milletin diğer milletlere nisbetle tabii ve özel karakterler sahibi olması, diğer milletlerden farklı bir uzviyet teşkil etmesi...) faktörlerini belirtiyor.

• **c) Atatürk Lâik'ti :** Kanımızca ilkelerinin en önemlisi olan ve iç hukukta yasal yolla gerçekleştirilen bu konuyu derinleştirmek yerinde olacaktır :

Din ile Devlet işini karıştırma hatası, başka bir deyişle teokratik idare şekli, Osmanlı İmparatorluğunun yıkılmasının en önemli nedenlerinden biridir.. O halde Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne miras kalan bu sorun'un çözümlenmesi gerekiyordu.

20 Ocak 1921 tarihli ilk Anayasa'da Devlet'in dini hakkında madde bulunmamakla beraber tutucu zümrenin ısrarı üzerine yedinci maddesinde : (Şeriat hükümlerinin tenfizinin Büyük Millet Meclisinin görevlerinden olduğu..) kaydı yer almıştı. Buna karşın 1924 tarihli anayasa'nın ikinci maddesinde : (Devlet'in dini islâm dinidir) denilmektedir.

Yeni Türkiye Devleti'nin çağdaş yapısıyla uzlaşamayan bu maddedeki fıkranın ilk fırsatta kaldırılması gerekiyordu ve kaldırıldı. Şöyle ki : 10 Nisan 1928'de yapılan değişiklikle sözü edilen ikinci madde: (*Türkiye Devlet'i Cumhuriyetçi, milliyetçi, halkçı, devletçi, lâik ve devrimcidir. Devlet dili türkçedir. Başkent Ankara'dır*) şeklinde düzenlendi. Böylece (LÂİKLİK İLKESİ) madde bünyesinde yer almış oldu. Ve bu suretle Türkiy'emiz lâik bir Devlet kimliğine sâhip kılındı. Bu ilke ile ilgili hükümler anayasa'dan başka ceza yasası ve cemiyetler yasasının kadrosuna da ayrıca yerleştirildi

Aynı değişiklikle 26. maddenin baş tarafındaki : (...ahkâmı şer'iyenin tenfizi...) fıkrası da kaldırıldı. Keza 16.ncı maddeki Millet Vekillerinin seçim sonunda yaptıkları yemin ile 38. madde de Cumhurbaşkanı'nın yaptığı yemin sonunda (VALLAHİ) sözcüğü yerine, (NAMUSUM ÜZERİNE SÖZ VERİRİM) andı konmak suretile lâiklik esaslarıyla bağdaşamayan diğer deyimler de anayasa bünyesinden atılmış oldu..

Lâiklik deyiminin aslı lâtince'dir. (DİNİ VE RUHANİ OLMAYAN) anlamına gelen (LAÏCUS) sözcüğünden kaynaklanır.

Türk Hukuk Sözlüğü'nde lâiklik : (Devlet idaresinde ilim ve fen icaplarının ve münhasıran dünya ihtiyaçlarının gözönünde tutulmasına ve dinin ancak vicdana taallük edip dünya ve siyaset işlerinde müdahalesi doğru olmayacağına ve bu kanaatle tesis edilen ve

idarenin hakiki terakkiyi temin edeceğine inanmanın sembolü) olarak tanımlanmıştır.

Lâiklik hiç kuşkusuz dinsizlik demek değildir. Din tamamen vicdani bir disiplindir. Lâiklik devrimi dini dünya işlerinden ayırmıştır. Zira Allah'la kul arasına girmeğe kimsenin hakkı yoktur. Ve bu itibarla ortaçağ ilkelerinin, yerlerini lâik sisteme bırakması zorunludur. Atatürk'ün lâiklik ilkesi dine değil, dinin özünü tahrif eden hurafelere karşıdır. Dinin, politikaya alet edilmesine karşıdır. Din ile dünya işlerinin ayrılması gereğini simgeleyen bu deyim din-sizlikle ilgisi düşünülemez.

Lâikliğin, görüş birliğine bağlanmış bir tanımlaması yoktur. Vurgulamak isteriz ki bu ile vicdan ve din özgürlüğü dile getirilmek istenmekte, devletin, dinsel otoritenin etkisi dışında kalma zorunluluğu kastedilmektedir.

Lâikliğe aykırı eylemler müeyyidesini Ceza Yasamızın 163. ve 6187 sayılı Yasanın 1. maddesinde bulmaktadır. Böylece yasa koyucu irticaı önlemek istemektedir.

Ceza Yasamızın 163. maddesi kaynağını 1925 Hiyaneti Vataniye Yasası'nda bulmaktadır. Daha sonra 22 Nisan 1925 tarihinde 635 sayılı Yasa ile Ceza Yasasının hükümleri değiştirilmiş, aynı fiil cezalandırılmış, 1926 yılında da aynı madde ceza yasamızdaki yerini almıştır. 1949 yılında 5435 sayılı Yasa ile madde değişikliğe uğratarak bugünkü şeklini almış bulunmaktadır.

163. madde ile: *(Lâikliğe aykırı olarak, Devlet'in içtimai veya iktisadi veya siyasi veya hukuki temel nizamlarını kısmen de olsa dini esas ve inançlara uydurmak amacile dini propaganda yapılması, bu amaçla cemiyet kurulması..)* yasaklanmış ve müeyyide altına alınmıştır.

24/7/1953 kabul tarihli ve 6187 sayılı Vicdan ve Toplanma Hürriyetinin Korunması Hakkındaki Yasanın I. maddesine göre: *(Siyasi veya şahsi nüfuz veya menfaat temin etmek maksadile dini veya dinî hisleri yahut dince mukaddes tanılan şeyleri veya dini kitapları alet ederek her ne suretle olursa olsun propaganda yapan veya telkinde bulunan..)* kimsenin eylemi suç sayılmış ve cezalandırılmıştır. Böylece Atatürk'ten sonra çıkartılan bu yasa, şahsi nüfuz için dini hissiyatın istismarını müeyyide altına almaktadır.

Bilindiği gibi propaganda deyimi ile, yayılması istenilen düşüncelerin yandaş kazanmak için çeşitli vasıtalarla birden fazla şahıs

ların bilgisine ulaştırılmasını anlamak gerekir. Şu hale göre bir din propagandasının suç teşkil edebilmesi, failin belirli bir gayeye erişmek için hareket etmesine bağlıdır. Fail, din propagandası yaparken belirli bir kasıtle hareket etmeli, sonucu da istemelidir. Böylece din propagandası suçlarında özel kasdın varlığı gereklidir.

163. madde de failin izlemesi gereken gaye, Devletin temel nizamlarını, dini esas ve inançlara uydurmaktır.

6187 sayılı Yasanın 1. maddesinde ise, din propagandasının şahsi veya siyasi menfaat veya nüfus temini için yapılması hâli söz konusudur.

Bu suretle bu iki yasa anılan maddeleriyle lâisizme aykırı eylemleri önlemeyi ve cezalandırmayı amaçlayan hukuksal müesseselerdir.

Ceza Yasamızın 163. maddesi antidemokratik midir? Bilindiği gibi siyasal hakları, kamu haklarını ve insan haklarını kaldıran veya kısıtlayan hükümleri içeren yasalar, antidemokratik sayılır. Ve gene bilindiği üzere özgürlük ve eşitlik, demokrasinin iki ögesini oluşturur. Yukarıki sorumuzu hemen yanıtlayalım: Anılan maddenin anti demokratik oluşu söz konusu değildir. Lâiklikle vicdan özgürlüğü daha önce de değindiğimiz gibi birbirinden ayrı şeylerdir. Vicdan özgürlüğü konusunda denge, lâiklik ilkesi ile sağlanır. Çağdaş Devlet, vicdan özgürlüğüne saygı duyan, bünyesinde çeşitli din ve mezhebe yer veren demokratik bir kurumdur. Herkes dinini seçmekte özgürdür. Fakat HUKUK DEVLETİ'nde (DEVLET DİNİ) olmaz.. Dinin sahtesi olan irtica, gericiliktir. Ve devrimlere karşıdır.. Bu nedenlerle lâikliğe aykırı eylemleri suç sayan 163. maddenin varlığı, ülkemizde demokrasinin gelişimi için zorunludur. Ve maddenin antidemokratik oluşu iddia edilemez.

Bu maddelerin kaldırılması gerektiği zaman zaman bazı çevrelerce ortaya atılıyor. Bu maddelerin kaldırılması demek kanımızca teokratik devlet heveslilerine, şariat devleti yandaşlarına, ortaçağın karanlık günlerine dönmenin özlemini çekenlere çağdışı ve devrimlere yönelik yıkıcı propaganda alanının açılması ve binbir güçlüklerle gerçekleştirilen en önemli bir devrimin yaralanmasına olanak sağlamak demektir.

Bu maddeler bugün yürürlükte kalmalı, yarın da kalmalı. Tâ ki lâisizm ilke olarak, devrim olarak, müessese olarak topluma maledilsin, bilinçli olarak sindirilsin!.

Lâitlik ilkesi karşısında yeni Anayasamızın durumu nedir? Bu konuda yeni Anayasa bünyesinde çeşitli hükümlere yer verilmiştir. Milli bir karaktere sahip 9/7/1961 kabul ve 20/7/1961 yayın tarihli ve 334 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın birinci kısmının, genel esaslardan bahseden ikinci maddesinde, (CUMHURİYETİN NİTELİKLERİ) başlığı altında, Türkiye Cumhuriyeti'nin insan haklarına dayanan, milli, demokratik, LÂİK ve sosyal bir hukuk Devlet'i olduğu belirtilmektedir.

Aynı Anayasa'nın 19. maddesinde : *(Herkes, vicdan ve dini inanç ve kanaat hürriyetine sahiptir)* deniliyor. Hiç kuşkusuz dinsel inanç sınırının aşılması, teokratik bir düzen kurmaya yönelik yasa dışı davranışlar, karşılarında Ceza Yasamızın az önce incelediğimiz 163. maddesini bulacaklardır.

Lâiklik ilkesinden ne anlaşılması ve anayasamızın 19. uncu maddesinin ne şekilde yorumlanması gerektiğini açıklayan Anayasa Mahkemesi 21/10/1971 gün ve 53/76 sayılı kararında : *(...Ülkemizde 1961 Anayasası ile kabul edilmiş olan LÂİKLİK İLKESİ, geçirilen tarihi tecrübeler, devrimlere, Ulus'un dini ve siyasi özelliklerine ve yurdumuzun koşullarına uygun bir anlam taşımaktadır. Anayasa'nın ikinci maddesinde yeralan lâiklik ilkesi, Devlet'in niteliklerinden birini açıklar ve belirler...)* demektedir.

Keza 1961 Anayasası'nın 20. maddesine göre : *(Herkes, düşünce ve kanaat hürriyetine sahiptir; düşünce ve kanaatlarını söz, yazı, resim ile veya başka yollarla tek başına veya toplu olarak açıklayabilir ve yayabilir. Kimse, düşünce ve kanaatlarını açıklamaya zorlanamaz).*

Aynı Anayasa'nın 153. maddesinde : *(...Türk toplumunun çağdaş uygarlık seviyesine erişmesi ve Türkiye Cumhuriyeti'nin LÂİKLİK NİTELİĞİ...)* ne değinilmektedir.

Böylece 1961 Anayasası LÂİKLİK İLKESİNİ çeşitli maddelerle daha ayrıntılı olarak düzenlemiş bulunmaktadır.

Lâiklik ilkesile ilgili açıklamalarımızı noktalamadan önce bu ilkeyi Devlet'in bir niteliği olarak yasalastıran Büyük Atatürk'ün manevi varlığına yapılabilecek saldırıları önlemeye yönelik 25/7/1951 tarihli ve 5816 sayılı Atatürk Aleyhine İşlenen Suçlar Hakkındaki Yasanın çıkartılmasına gereksinim duyulmasının üzücü, fakat toplumsal bir zorunluluğun ifadesi olduğunu burada kaydetmeden geçemeyeceğiz.

3) — DIŞ HUKUKTA DEVRİM

Bilindiği gibi Devletler Hukuku, devletler ve milletler arasındaki ilişkileri düzenleyen hukuk dalıdır. Amacı, devletler arasında hak ve adaleti hâkim kılmak, barışı korumak ve yasal yollarla savaşını önlemektir.

Atatürk'ün dış hukuk görüşü, bu tanımlama çerçevesinde oluşur. Örneğin dış siyasette, tamamen barışçı bir politika izlenmesi öngörüldür. **YURTTA BARIŞ, DÜNYADA BARIŞ** - Almanca söyleyişle **FRIEDE İM LANDE, FRIEDE İM DER WELT** - ilkesinin ışığı altında yakın komşularla ve büyük devletlerle birbiri ardından imzalanan antlaşmalar bunu kanıtlar. 1925 Aralık ayında Rusya ile tarafsızlık ve saldırmazlık anlaşması, 30 Mayıs 1928 de 5 yıl için İtalya ile imzalanan saldırmazlık paktı, 6 Mart 1929 tarihli Bulgaristan Antlaşması, 1929 Aralık ayında Rusya ile yenilenen antlaşma, Yunanistan ile 30 Ekim 1930 tarihli antlaşma, 1931 Ekiminde Litvinov'un Ankara'ya gelerek Türk - Rus Antlaşması'nın 5 yıl süreyle uzatılmasını gerçekleştirmesi, aynı şekilde 1932 Mayısında İtalya ile yenilenen 5 yıllık antlaşma, bir ay sonra Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne girmesi, ertesini yıl Yunanistan ile imzalanan 10 yıl süreli saldırmazlık paktı, 9 Şubat 1934'de Türkiye, Yunanistan, Romanya ve Yugoslavya arasında imzalanan **BALKAN PAKTI**, 1936 Temmuz'undan imzalanan **MONTREUX** Konvansiyon'u ile Türkiye'nin, Boğazlar'ın tüm kontrolü hakkını elde etmesi, 1937 Temmuz'unda Irak, İran, Afganistan ile imzalanan **SÂADABAD PAKTI** 30 Mayıs 1926 ve 1 Şubat 1930 tarihlerinde Fransa ile varılan antlaşmalar, 5 Haziran 1926 tarihinde İngiltere ile Musul sorununu düzenleyen antlaşma, ölümünden sonra 19 Ekim 1939 tarihinde bu antlaşmaya Fransa'nın da girmesi suretile karşılıklı yardım paktına dönüştürülmesi... bu görüşün somut yapıtlarıdır.

Atatürk dış politikada değişmezliği ilke edindi. Uluslararası hukukta, Atatürk ilkelerinin başında **BAĞIMSIZLIK İLKESİ** gelir. Ulusların eşitliğine, bağımsızlığına dayalı, iyi ilişkilere, barışçılığa yönelik insancıl, onurlu bir felsefe, O'nun dış siyasasını oluşturdu..

Türk'ün kayıtsız şartsız bağımsızlığı dünyaya 24 Temmuz 1923 tarihli Lozan Antlaşması ile tanıtıldı. Lozan'ın tamamlayıcısı 20 Temmuz 1936 tarihli Montreux Antlaşması ise; tekrar vurgulayalım, Türkiye'nin boğazlar üzerindeki egemenliğini yeniden kurdu. Bu iki antlaşma, Atatürk önderliğinde Türkiye'nin Devletler Hukuku alanında ve barış yolunda gerçekleştirdiği iki önemli hukuksal anıt olarak tarihe geçmiştir.

Burada işaret etmek yerinde olur ki YURTTA BARIŞ, DÜNYADA BARIŞ ilkesi, Atatürk devrimlerine tam bağlılığın bilinci içerisinde 1961 tarihli yeni anayasamızın BAŞLANGIÇ kısmında değerli yerini almış bulunmaktadır.

Dış hukukta devrim bölümünü kapatmadan önce Türk devrimini batılı bazı çağdaş doktrinal uygulamalarla karşılaştırmak yerinde olacaktır. Hemen belirtelim ki devrimle hukukun yakın ilgisi tartışılmaz bir olgudur.

Örneğin 1789 Fransız devrimi bir orta sınıf, bir burjuva devrimi idi. Ferdi mülkiyet ve hukuk eşitliği ilkelerine dayanıyordu. Sınıf ayrıcalığını kaldırarak topluma siyasal özgürlük ve hukuksal eşitlik sağlamıştı. Sonuçta bu eşitlik sermaye diktatörlüğünü, siyasal özgürlük ise iktisadi esareti getirdi. Böylece hukuksal eşitliğin yanında fiili eşitsizlik yer aldı. Zira hukuken eşit bireyler, iktisaden çok farklı hâle geldiler. Buna karşın bireyler arasında ekonomik açıdan doğan bu dengesizlik, birinci dünya savaşından sonra Rusya'da sosyalist devriminin oluşunu hazırladı. Mülkiyet, miras ve aile kurallarını kaldırdı. Böylece bu ülkede işçi diktatörlüğü yerleşti. Marksizm sınıfsız, eşit bireylerden oluşan bir toplum yaratmak ütopyası içinde idi. Komünizmin tarihi maddecilik felsefesine göre evrende herşey maddenin eseridir. Birey de maddeden ibarettir. Burada ruh, din, aile, mülkiyet ve mâneviyat reddedilir.

Bu görüş Avrupa burjuvazisinin tepkisine yol açtı. İtalyan faşizmi, Alman nasyonal - sosyalizmi bu tepkinin ideolojik ürünleridir. İtalyan faşizmi, nasyonal - sosyalizme oranla ve özellikle aile, din ve mal ilişkilerinde tutucu idi... Faşizm'de birey, Devlet'e feda edilir. Birey, devlet çarkında ancak bir hücreden ibarettir. Bu hal tek adam diktası, tek parti yönetimi ve özgürlüklerin kaldırılması sonucunu doğurur. Nasyonal - sosyalizm ise aşırı ırkçı tutumu ile klâsik anlamdaki demokrasiyi ve görenekleri bir yana iten, kamu önünde bireyi silen bir sistem olarak uygulamadaki yerini alır.

Bu kısa bilimsel açıklamadan da anlaşılacağı üzere bütün bu doktrinal devrimler kendi ilkelerini hukuk kurallarıyla düzenlemişlerdir. Bu olgu, devrimle hukuk arasındaki çözülmez ve vazgeçilmez bağı kanıtlamaktadır.

Bu karşılaştırmalı değerlendirmede Atatürk Devrimi nasıl bir yer alır? Hemen söyleyelim ki ATATÜRK DEVRİMİ bunlardan hiç birine benzemez. Bu devrim, Türk Ulusu için yapılmıştır. Evrensel değildir. Çok geniş ve çok çeşitli bir devrimdir. Ulusal değer-

ler, ulusal kültür, olumlu bir tarih bilinci bu devrimlerin özünde yatmaktadır.

4) — S O N U Ç

Yazımızı SONUÇ bölümüne getirmiş bulunuyoruz. Buraya kadarki sözlerimizden anlaşılacağı üzere Atatürk, yeni Türkiye'nin sembolüdür. Tüm ezilmiş ulusların hukuksal simgesi, çağdaş toplumsal düzenin, tek sözcük ile hukukun ta kendisidir. Ve Türkiye'deki yeni sosyal yapının bir numaralı mühendisidir. Atatürk'ü yaşatmak, O'nun devrimleri ve ilkeleri ışığında yürümek demektir. Türk adliyesini bu devrimler yüceltmıştır. Adalet cihazımız bu devrimlerle Cumhuriyet ruhunu, Cumhuriyet vekarını ve yargı özgürlüğünü kazanmıştır. Atatürk devrimlerini yaşatma sorumluluğu birinci derecede Türk hukuk uygulayıcısının yetki ve görev bilincinde toplanmaktadır. Cumhuriyet ve demokrasinin yarını, Yargı'nın yansız, inançlı, yürekli ve iyiniyetli uygulamasına bağlıdır. Devrim'in korunması, kökleşmesi, saklanması ve sürdürülmesi Cumhuriyet Adliyesi'nin müeyyideli ellerinde noktalanmaktadır.

Yarım asırlık bir geçmişe uzanan bu devrimlerden başımızı kaldırarak bakışlarımızı bir an için günümüz Türkiye'si'ne çevirelim. Göreceğimiz tablo şudur :

Her dönemde herkes tarafından işlenebilen ve işlenmekte olan suçlar dışında son 10 yıllık süre içinde yasalar, tarihimizde bir zenzeri olmıyan şekil ve surette bir takım sorumsuz kişiler tarafından çiğnenmekte, hukukun üstünlüğü ve hukuka saygı ilkeleri hırpalanmaktadır. Küçük, kasıtlı ve belirli bir topluluğun sürdürüldüğü bu eylemler büyük boyutlara ulaşmış, Devlet'i, Cumhuriyeti, Devrimleri tehdit eder duruma gelmiştir. Daha çok dışarıdan kaynaklanan bu gizli örgütler silâhlı soygun, adam öldürme ve benzeri fiillerini acımasızca işleyebilmektedirler. Şiddet eylemcisi, çalışmadan bir yaşam çizgisi çizmeyi düşünmektedir. Kaynak aramaksızın çok tüketir. Yasal yoldan yürümeyi ve yorulmayı bilmez. Bencildir. Manevi değer yargılarından yoksun kısır ortamında kültürel, ruhsal ve parasal boşluğu, o'nu kolayca suça itebilmektedir. Çalışmanın, mutluluğun vazgeçilmez koşulu olduğundan habersizdir. On yıllık bir döneme tarihsel damgasını çoktan vurmuş olan terörist ve anarşistin kökü kazındıktan ve bu güzellikler diyarı cennet ülke eski haline döndüştükten sonra, gelecek dengeli kuşaklar bu illegal kişilere lânetler yağdıracaktır.

Fransız devriminden bu yana 191 yıl geçti. Ama bu devrimin geleceğe yön veren, umut veren ÖZGÜRLÜK - EŞİTLİK ve KARDEŞLİK ilkesi, bugün de her yerde, her zamankinden daha geçerli.

Bu ilkelerin ışığında eylemciye sesleniyorum :

• Öz yurdunda yıllardır oynadığın ve bütün dünyanın nefretle izlediği bu insanlık dışı terör dramına son ver artık!

• Devlet'i ve Cumhuriyet'i yıkmaya, toplumu parçalamaya yönelik eylemlerin, Büyük Atatürk'ün devrim sonucu gerçekleştirdiği hukuksal düzene karşıdır. Hiç değilse O'nun büyük anısına saygı, seni bu yasa dışı davranışlarından bundan sonra alıkoysun!.

• Millet, can ve mal güvenliği istiyor. Tek sözcük ile ülkede huzur istiyor. Bu çağrı'ya geç de olsa kulak ver!.

• Milli beraberlik, kardeşlik, bilim ve barış doğrultusunda, binbir güçlüklerle gerçekleştirilen devrimler çizgisinde birleş artık!.

• Birleş ki güneşli ve mutlu yarınlar için toplumca çok geç kalmış olmayalım!.

Yurt çapındaki bu terör olgusu karşısında varlığımızı borçlu olduğumuz devrimlerin sahibi Büyük Atatürk'ün yattığı yerde huzursuz olduğunu, kızgın bakışlarını, ülkemizin bu büyük derdi ve sorun'una diktğini şu an görür gibi oluyorum!.

Zorlu günler geçiriyoruz. O'nun çizdiği yolu, ileri sürdüğü ilkeleri benimsemeğe ve tartışmasız uygulamaya her zamankinden çok mecburuz bugün.

Yaşımın oldukça ilerlemiş düzeyinde, kendimi yenileme ve aşma gücümün fiziksel ve doğal açıdan günden güne zayıfladığı bir dönemde, Atatürk'ün, Cumhuriyet ve Devrim'leri neden Türk gençliğine emanet ettiğinin bilincine daha iyi varabiliyorum.. Anlıyorum ki Türk ulusunun yarınını simgeleyen ATATÜRKÇÜ GENÇLİK, değişen dünya koşulları içerisinde bu değerli emanetin gerçekten tek sahibidir!.

Atatürk'ün hukuksal devrimiyle ilgili yazımın sonuna yaklaşmış bulunuyorum. Kuşku yok ki Atatürk ilke ve idealleri kül halinde bir doktrindir. Bir ekoldür. Bir ideolojidir.. Bu ideoloji özgür, bağımsız, egemen, onurlu bir toplumu, Türk Ulusunu oluşturur.. O'nun güçlü kişiliğinde, kararlılığında, doğrudan doğruya aksiyona geçme yeteneğinde Türk Ulusu'nun geleceği parıldar.

Övünüyorum, çünkü O'nun deyimiyle CUMHURİYETİN MÜEYYİDESİ olan bir görevi kendime meslek olarak seçtim.

Övünüyorum, çünkü devrimi korumak, toplumda düzeni tesis gibi güç, kutsal ve görkemli bir uğraşmayı ülkü edindim şahsıma.

Övünüyorum, çünkü O'nun hukuksal devrim yasalarını yıllar yılı CUMHURİYET SAVCISI ve HÂKİM olarak topluma uygulama olanağı içerisindeyim..

Bir hukukçu olarak Büyük Atatürk'ün hukuksal yapıtı ve hukuksever kişiliği önünde saygıyla eğiliyorum!.

Bir çağı kapatıp yeni bir çağ açan, sevgiyle, saygıyla, özlemle andığımız en Büyük Türk'ü doğumunun 100. yılında hukuksal ve devrimsel açıdan biraz olsun belirtmeyi başarabilmişsem ne mutlu bana!.

Yazımı şu dizelerimle noktalıyorum :

Sen bir ışkınsın, sen bir ülküsün!.

Sen Hem Atatürk, Hem Yasatürksün..

K A Y N A K Ç A :

- 1) TARİH IV. TÜRKİYE CUMHURİYETİ. İSTANBUL, 1934.
- 2) NUTUK.
- 3) HAYAT, HUKUK VE CEMİYET HIFZI VELDET. İSTANBUL 1944.
- 4) TÜRK CEZA HUKUKU. CİLT 2. HUSUSİ HÜKÜMLER. FARUK EREM. ANKARA, I.
- 5) ANAYASA METİNLERİ.
- 6) ATATÜRK. TÜRKISCHE NATIONALE KOMMISSION FÜR UNESCO. 1963.
- 7) DROIT CONSTITUTIONNEL ET INSTITUTIONS POLITIQUES. MAURICE DUVERGER. PARİS, 1956.
- 8) HISTOIRE DE LA TURQUIE. ROBERT MANTRAN. PARİS, 1952.
- 9) LE NOUVEAU VISAGE DE LA TURQUIE. EUGÈNE PITTARD. PARİS, 1931.
- 10) THE HOUSE OF WAR, CATHERINE CAVIN. LONDON, 1971.
- 11) MİSFİTS. PAUL DE BERKER AND PATRİCİA DE BERKER. LONDON, 1973.

ATATÜRK'ÜN İZİNDE OLMANIN KOŞULU

H. Avni USLUOĞLU

Tarım-Orman Bakanlığı Müsteşar Yrd.

Atatürk diyor ki :

«Efendiler, bizim hükümetimiz demokratik bir hükümet değildir, sosyalist bir hükümet değildir. Ve hakikaten kitaplarda mevcut olan hükümetlerin, ilmî mahiyeti itibariyle, hiçbirine benzemeyen bir hükümettir. Fakat millî hakimiyeti, millî iradeyi yegâne tecelli ettiren bir hükümettir... Sosyoloji noktasından bizim hükümetimizi ifade etmek lâzım gelirse HALK HÜKÜMETİ deriz. Bizi mahvetmek isteyen emperyalizme karşı ve bizi yutmak isteyen kapitalizme karşı heyet-i milliyece savaşmayı caiz gören bir mesleği takip eden insanlarız. Fakat ne yapalım ki demokrasiye benzemiyor-muş; Efendiler, biz benzememekle ve benzetmemekle iftihar etmeliyiz. Çünkü biz bize benziyoruz efendiler.»

Ve yine Atatürk diyor ki :

«Türk inkılâbı nedir? Bu inkılap, kelimenin ilk anda akla getirdiği ihtilâl manasından başka ondan daha geniş bir değişme ifade etmektedir. Bugünkü devletimizin şekli asırlardan beri gelen eski şekilleri bertaraf eden en mütekâmil tarz olmuştur.»

«Milletin, varlığını devam ettirmesi için, efradı arasında düşündüğü müşterek bağ yüzyıllardan beri gelen şekil ve mahiyetini değiştirmiş, yani millet dinî ve mezhebî bağ yerine Türk milliyeti rabitasıyla efradını toplamıştır.»

«Millet, milletlerarası umumî mücadele sahasında hayat sebebi ve kuvvet sebebi olacak ilim ve vasıtanın ancak muasır medeniyette bulunabileceğini, bir değişmez gerçek olarak umde ittihaz etmiştir.»

«Velhasıl, millet, saydığım değişmeler ve inkılâpların tabîî ve zarurî icabı olarak umumî idarenin ve bütün kanunlarının ancak dünyevî ihtiyaçlardan mülhem ve ihtiyacın değişme ve tekâmülüyle»

le mütemadiyen değişme ve tekâmül etmesi esası olan dünyevi bir zihniyeti idare-i mabihilhayat addetmiştir» (1).

Demokrasi, halkın, için, halk tarafından yönetimi olduğuna göre, «halk hükümeti» olarak tanımlamasına karşın «hükümetimiz demokratik bir hükümet değildir» derken, o günün koşullarının gerektirdiği otoriter, kısa zamanda çok büyük işler yapabilecek, zorunlu devrimleri gerçekleştirebilecek, hükümetten söz etliğini kabul zorundayız.

Atatürkçülük bir kalıplaşma, kalıplara yönelme ve bu sınırlar içinde kalma olsaydı, daha iyiye, doğruya, güzele, yararlıya devamlı yaklaşımaya dönük dinamizmden yoksunlaşırdı. Bu, kendini yadsıma olurdu.

Atatürk'ün Türk devrimini açıklayan sözlerine bakalım :

«Bu inkılâp, kelimenin ilk anda akla getirdiği ihtilâl manasından başka ondan daha geniş bir değişme ifade etmektedir.» Bu ve yukarıya alınan sözleri yeterince açıktır.

ATATÜRKÇÜLÜK VE KEMALİZM

Özetle Atatürkçülük «Türkiye'nin çağdaş uygarlık düzeyine erişmesini, Atatürk'ün başlattığı devrimlerin yürütülmesine bağlayan ve koşul gören yol, Atatürk ilkelerine bağlı olur.» Kemalizm ise «Ülkemizde, siyasî ve ideolojik bir bağımsızlık anlayışından hareketle, bilim ve aklın ağır bastığı bir toplum yaratmak ve bu yoldan Türk Milleti'ne, batı uygarlığı içinde, sosyal ve tarihsel kişiliğini kaybetmeden hakettiği yeri kazandırmak ülküsü, felsefesi ve çabası» (Meydan Larousse) olarak dile getirilir.

Atatürk, «bizim hükümetimiz demokratik bir hükümet değildir» dedi diye demokratik hükümeti beğenmemek, yadsımak, gereksiz görmek aklımızdan geçmeyecektir. Yaşamı boyunca özgürlükçü demokrasi ve demokratik hükümet özlemi içinde bulunduğu, denemeleri olduğu, buna geçişin tabanını, dayanağını hazırladığı da biliniyor.

SOSYAL DEVLET - SOSYALİST DEVLET

Büyük önder, Türk Devleti'nin kurucusu bu konuşmasında «sosyalist bir hükümet değildir» diyor da niçin «Sosyal devlet değildir» demiyor?

Bkz: (1) Bütün alıntılar Doç. Dr. Murat Sarıca'nın Siyasî Düşünce Tarihi adlı değerli yapıtından alınmıştır.

«Sosyal devlet, vatandaşlarının sosyal durumlarıyla, bolluk, g nen , geçim geni li iyle ilgilenen, onlara insanca yaşanabilecek en düşük yaşama d  zeyini olsun sağlamayı  dev bilen, insanları  zg rle tirmek için ekonomik ve sosyal yapıda temel değişiklikleri yapan devlet» demektir.

Sosyalist devlet ise « retim araçlarının, insanlara, insanları sömürmek olanağını vermeyecek ölçüde kamula tırıldı ı ve egemenliğin de emekçiler elinde bulunduğu, özgürlüğü kısıtlı halkın devlete çalıştığı devlet» demektir. Sosyalist iktidar ile, sosyalist devlet de ayrı kavramlardır.

Yüce Atatürk, h k meti için «sosyalist h k met değildir» derken, bunda, sosyalist devletten uzaklık da vurgulanıyor. Atatürk'ün sosyalist olmadığı, her zaman, her devirde rahatlıkla söylenbilir. Atatürk, demokrat, toplumcu, milleti için çırpınan bir ki iydi. H k met elbette sosyalist h k met olamazdı. Sosyal devletin h k metini amaçlamış ve karmı tu.

ATAT RK  L   N TEMEL  LKELER 

Atat rk  l   n temel ilkeleri bu nedenlerledir ki bilimcilik, laiklik, milliyetçilik ve antiemperyalizm olarak özetlenebilmektedir.

«Milli hakimiyeti, millî iradeyi ye  ne tecelli ettiren bir hükümettir» derken Atatürk, halkın isteklerini yapma, halkın iradesine böylece ulaşma, devrimlerinin milli e emenli i, millî istenci, istemi gerçekleştirme olduğunu biliyor ve buna inanıyordu.

H k mete «halk h k meti» derken bu inanç içindeydi. Ve sadece halkını, Ulusunu düşünüyordu.

«Bizi mahvetmek isteyen emperyalizme karşı ve bizi yutmak isteyen kapitalizme karşı heyet-i milliyece savaşmayı caiz gören bir mesleği takip eden insanlarız» derken, kapitalizme ve bununla birlikte gelen, ko utu olan emperyalizme karşı durumunu, tutumunu ve görüşünü açıkça vurguluyordu. Bunu böylece belirttikten sonra diyoruz ki, emperyalizme ve kapitalizme karşı enbüyük ulusal savaşı veren, bu savaşta, esir ve sömürülen, bütün mazlum milletlere, henüz ulusla mamı  toplumlara da ışık tutan ve örnek olan, bunların da ileride verecekleri benzer savaşların ilkini y neltti ini dünyaya duyuran bir lider, amacı sömürü olan dış sermaye yanlısı, sempatizanı olamazdı. Ülkeyi bir küçük Amerika olarak görmeyi d   nemezdi.

Sömüren, yutmak isteyen kapitalizme karşı, bunun çetin savaşımını vermiş bulunan devrimci, ilerici büyük önderi bu yönüyle daha iyi tanımak, izinde yürüyebilmenin ön ve asıl koşuludur.

ATATÜRK MİLLİYETÇİLİĞİ

Atatürk millî devlete bilimcilik ve laiklikle vardı. Çöken imparatorluk içindeki Türk ögesi (unsuru), ülkeyi bölüşmek, sömürmek isteyen emperyalizme ve kapitalizme karşı milliyetçiliği savaş bayrağı yaparak millî bilince ulaştı, milletleştirdi, kişiliğini buldu.

Bu milliyetçilik Atatürk milliyetçiliğidir. Bu milliyetçiliğin ırkçı, turancı, şöven ve saldırgan yönü yoktur, gerçekçidir. Kanıtı Atatürk'ün şu sözleridir: «Gerçi bize milliyetçi derler. Fakat biz öyle milliyetçileriz ki, bizimle işbirliği eden bütün milletlere hürmet ve riayet ederiz. Onların bütün milliyetlerinin icaplarını tanırız. Bizim milliyetçiliğimiz her halde bencil ve mağrurca bir milliyetçilik değildir.» Ve «Türkiye'nin bugünkü mücadelesi yalnız kendi nam ve hesabına olsaydı belki daha kısa, daha az kanlı olur ve daha çabuk bitebilirdi... Türkiye büyük ve önemli çaba harcıyor. Çünkü müdafaa ettiği, bütün mazlum milletlerin, bütün doğunun davasıdır.»

ATATÜRK'ÜN TOPLUMCULUĞU - HALKÇILIĞI - DEVLETÇİLİĞİ

Atatürk toplumcu, halkçı, idi. Değerli araştırmacı ve yazar merhum Şevket Süreyya'nın anlatımıyla, halkın kendi içindeki çalışmaları görmemezlikten gelir, halkı bir bütün olarak aldı. Atatürk bunu şöyle açıklıyor: «Bence bizim milletimiz birbirinden çok farklı menfaatler takip edecek ve bu itibarla biribiriyle mücadele halinde buluna gelen muhtelif sınıflara malik değildir. Mevcut sınıflar birbirinin lâzım ve mehzumu (biri olunca öbürünün de olması şart olan) mahiyetindedir.»

Atatürk hangi konuya değinmedi ki... İşte güncel bir örnek daha :

«Bir defa memlekette topraksız çiftçi bırakılmamalıdır. Bundan daha önemli olanı ise, bir çiftçi ailesini geçindirebilen toprağın, hiç bir sebep ve suretle, bölünmez bir mahiyet alması... Büyük çiftçi ve çiftlik sahiplerinin işletebilecekleri arazi genişliği, arazinin bu-

lunduğu memleket bölgelerinin nüfus kesafetine ve toprak verim derecesine göre sınırlamak lâzımdır.»

1923 İzmir İktisat Kongresi liberal ekonomiyi öngördüğü halde 1931 yılında Atatürk, Devletçiliği parti programına almış, böylece, özel girişimi güçlendirmek, amacı sadece sömürmek olan yabancı sermayeden çekindiği için özel girişimin yapamayacağı yatırımları devlete yaptırmak, millî bir burjuvazi yaratmak, yabancı kapitalden, sömürüden millî burjuvaziyi korumak istemiştir. Bu konuda da şöyle diyordu : «Halkımız yaradılıştan devletçidir ki, her türlü ihtiyacı devletten istemek için kendisinde bir hak görüyor. Bu itibarla milletimizin huyları ile fırkamız programında tamamiyle bir uygunluk vardır. Bu istikamette yürüyeceğiz. Ve muvaffak olacağımızda şüphe yoktur.»

Sayın Doç. Dr. Murat Sarıca, konuya dönük görüşlerini şöyle dile getiriyor : «Aslında doğru olan bu teşhis, bugün dönüp geriye baktığımızda, zamanla yabancı sermayeyle de bütünleşmek zorunda kalacak olan kapitalizmin Türkiye’de yerleşip güçlenmesini, Osmanlı Toplum Yapısı’ndan gelen bir alışkanlıkla devletten istemek anlamına gelmiyor mu?»

Geliyor elbette... Hatta özendirme de söz konusu. Kapitalin bir avuç kapitalistte toplanması, zenginin daha da zenginleşmesi, kalınması, korunması istenen küçük ve orta burjuvazinin sarsıntı geçirmesi de bir olgu bugün... Büyük Atatürk’ün yokluğunu hangi konuda hissetmiyoruz ki!.

İZİNDE OLMAK ATATÜRK’Ü TANIMAKLA MÜMKÜN

Atatürk’ü, sevilmesi gerekiyormuş diye sevmek, izinden ayrılmamakta ulusal yarar varmış diye izinde yürümek veya yürüyor görünmek yeterli değildir. O’nu bütün yönleriyle tanımak zorundayız. Tanındıkça daha da büyüdüğünü, yüceldiğini görüyoruz. Tanındıkça daha çok seviyoruz.

Bu bilinçli bireysel sevgiler toplumun sevgisi, tüm Ulusun sevgisi haline dönüşmekle, ışığı yolumuzu, ufukumuzu bütünüyle aydınlatmakla Atatürk’ün izinde olabiliriz.

Emperyalizmin, sömürüsü kolay kolay altından kalkılamayacak boyutlara ulaşmış, elimizi, kolumuzu bağlamış, bağımlılaştırma çabasındaki dış kaynaklı kapitalizmin ve onun uzantılarının, gericinin, devrimlere dış bileyenin, yerinde sayanın, Atatürk’e ve Atatürkçülü-

ğ e, Kemalizme iliklerine kadar düşman kişilerin, toplumun yararını kişisel yararı uğruna hiçe sayanın, aslında süper kapitalin sembolü, dayanağı iken, sömürü aracı iken, kendisini şeriatçı ve milliyetçi diye gösteren, bazan da faşistin, gerçek yüzünü gizlediği gülümseyen maskesi olabilen, Atatürk milliyetçiliğine yabancı sağın, emeğin sembolü iken, toplumculuk, halkçılık, devletçilik, devrimcilik, ilericilik yönü ve niteliği yerine bazan anarşistin ve benzerlerinin gizlendiği sempatik görünümlü maske olarak da çok büyük yara almış olan solun, kısaca hemen her ağzını açan, her kolunu kaldıranın, işine öyle geldiği için Atatürk'ten söz ettiği günümüzde, toplumu, Ulusunu seven, halkçı, devrimci, ilerici, devletçi, millî sınırlar içindeki her vatandaşı kucaklayan, her karış toprak, sancak, bayrak uğruna kanını, canını vermeye hazır vatandaş milliyetçiliği bilincindeki gerçek Atatürk'çüler, dünya görüşü, kafa yapısı, tüm davranışı, eylem ve işlemleriyle dayanışma ve güçbirliği içinde olma zorunluğundadırlar.

Ölümsüz Atatürk'ü de, Atatürkçülüğü de, anı ve anıtlarını da ancak Atatürkçülük bilinciyle, Atatürk sevgisiyle, Ulusca önce bu yönde birlik ve beraberlik içinde koruyabiliriz (2).

Atatürk'ün Ülkeyi ve Cumhuriyeti emanet ettiği gençlik ve Atatürkçülüğün gerçek bekçileri, koruyucuları, seslerini gerektiğinde işittirmekle yetinmemelidirler. Bu büyük ve çok yönlü görev devamlılık istemektedir.

(2) Atatürk'e İlişkin İki Yasa - 10/11/1979 - Cumhuriyet Gazetesi. H. Avni Usluoğlu.

ATATÜRK VE HUKUKSAL POZİTİVİZM

Ender Kâmil BOYACI
Avukat

Türkiye'nin ulusal kurtuluş hareketi; savaşları, devrimleri, çalışmaları ile bütün dünyanın üzerinde ve bütün insanlığın düşünce ve anlayışları üzerinde derin yankılar yapan bir olaydır.

1920 yılında Ankara'da kurulan Büyük Millet Meclisi Hükümeti, Osmanlı İmparatorluğu Adliyesi'ni şu şekilde buldu :

Bir yandan dinsel esaslara dayanan yazısız hukuk kurallarını uygulamakla yükümlü şer'îye mahkemeleri ve onların yanıbaşında buna karşıt ve kökenleri bakımından uzlaşma kabul etmeyen iki ayrı temelden doğan bazı yasaları, şeriat yasalarıyla değişmiş Batı yasalarını uygulamaya uğraşan adli mahkemeler; öte yandan mezhepdaşlarının ahkâm-ı şahsiye davalarını gören ve Türk vatandaşları üzerinde yargı hakkını taşıyan ayrıcalıklı ve ayrıksal kilise ve havra mahkemeleri...

Atatürk'ün hukuk alanındaki önemli yapıtlarından biri, belki de birincisi, egemenlik ve bağımsızlığın en büyük ayırıcı niteliği olan adalet otoritesine yabancı karışmalarını önlemek, Türk adaletine lââyık olduğu vekar ve bağımsızlığı kazandırmak, bu çizgide bazı girişim ve atılımlar yapılmasına çalışmaktır.

Osmanlı hükümetlerinden Cumhuriyete kalan «adli kapitülasyon»ların temizlenmesi Atatürk'ün başarısıdır. Halifelîğin kaldırıldığı gün, Şer'îye ve Evkat Vekâletinin kaldırılmasını da öneren Atatürk, bu ilk adımından sonra başka adımların da atılacağını vurgulayarak hukuk devriminin esaslarını halka şöyle anlatmıştı :

«Yıllardanberi süren Türk inkılâbı, yaşayabilmek için Türk topluluğunun temeli olan yeni hukuk kaide-lerine başvurmuştur.

«Türk inkılâbı demekle yalnız ihtilâl anlaşılmasın, bu sözün çok daha geniş bir manası vardır.

«Asırlardan bari dinî ve mezhebî bağlarla bağlanan millet, artık Türk milliyetçiliği bağlariyle bağlanacaktır.

«Millet, öteki milletler arasındaki savaşlarında kuvvetli olması ve yaşaması için lâzım olan bilgiyi ve çareyi ancak zamanımızın medeniyetinde bulacaktır.

«Milletin dünya işlerinde yenilikler yapması, yeni bir devlet olarak ilerlemesi, dünya kanunlarına uymasile mümkündür.

«Sadece altı yıl öncesini hatırlarsak, görürüz ki, o vakit devlet ve millet, bugünkü medeniyetten büsbütün ayrı, başka bir yolda yürüyordu ve bu yol bugünkü yola benzemiyordu.

«Altı yıl içinde büyük milletimiz bir hayli yenilikler, değişiklikler yaptı ki, buna ihtilâl değil, inkılâp demek doğrudur.

«Cumhuriyet Türkiyesi'nde eski yaşama ve hukuk kaidelerinin yerine yenileri geçmiştir, bunlar yeni kanunlara bağlanmalıdır.

«1453'te İstanbul'u Türkler'e kazandıran kuvvet, gene aynı yıllarda Avrupa'da ortaya çıkarılan matbaayı alamamıştır. Matbaanın Türkiye'ye getirilebilmesi için aradan üç yüz yıl kadar bir zaman geçmiştir; çünkü Osmanlı hukukçuları, yâni medreseliler bunu istememiştir. Eski hukukçu kafasını taşıyanların en son inkılâp çalışmalarımıza karşı çıkardıkları güçlükleri düşününüz. Hâkimiyetin, kayıtsız ve şartsız milletin olduğunu söylediğim zaman, bunun Osmanlı Kanun-i Esasîsine uygun olmadığını söyleyenler gene hukukçulardı. Onun için o çürümüş, o köhneleşmiş hukuk kaidelerini ister istemez kaldırmalıyız. Bunları büsbütün söküp atarak yerlerine Türk milletine en uygun kaideler koymak üzereyiz...»

(1 Kasım 1925)

Atatürk, hukuk devriminde benimsenmesi gereken yolu da şöyle açıklamıştı :

«Bizim cihan nazarında en büyük kuvvet ve kudretimiz yeni şekil ve mahiyetimizdir.

«Yaptığımız ve yapmakta olduğumuz inkılâpların gayesi Türkiye Cumhuriyeti halkını tamamen modern ve bütün mana ve şekliyle olgun bir topluluk haline getirmektir. İnkılâplarımızın gayesi budur.

«Köhne zihniyetlerle, maziperestlikle, muhafazai mevcudiyet mümkün değildir.

«Hukukta idarei maslahat ve hurafelere merbutiyet milletleri uyanmadan men'eden en ağır bir kâbustur.

«Hukuku medeniyede, hukuku ailede takip edeceğimiz yol, ancak medeniyet yolu olacaktır...»

Atatürk'ün düşün kaynakları incelendiğinde, Atatürk devrimlerinin temelde Auguste Comte ve Pozitivizm'e dayandığı saptanmıştır. Pozitivizm olarak nitelendiren özellikler, Auguste Comte'un kuramları değil, analitik metodudur. Atatürk'ün «Medeniyet yolu» olarak tanımladığı yolun temelinde «ilim» kavramının temel olması, Batı uygarlığının bilime dayandığı için benimsenmesi olgusu bulunmaktadır.

Atatürk'ün hukuk alanında gerçekleştirdiği devrimin temelinde de pozitivizm bulunmaktadır.

Pozitivizm, pozitif olanı, yani veri olanı, fiilen mevcut olanı hareket kaynağı ve dayanağı sayan, araştırma ve açıklamalarını bunlara dayandıran, transsandan, metafizik türden tartışmaları yararsız olarak nitelendiren bir felsefi ve bilimsel yöndür.

Pozitivizmin başlangıç esaslarına Protogrosa'ta ve daha sonra Ortaçağ nominalistlerinde, daha sonra da ampiristlerde ve en sonra da septisizmin ünlü temsilcilerinden David Nume'da rast gelinir. Auguste Comte da pozitivizmi bir sistem haline getirmiştir. Pozitivizmin çeşitli biçimleri de vardır. Bunların en dikkat çekici olanlarından biri, fenomenalist pozitivizmdir. Ernest, Mach ve Cornelius gibi temsilcileri olan bu tür pozitivizme göre, yegâne veri olan şey, duyumlardır. Duyumların arkasında başka bir şey aramak abestir.

Pozitivizm, aslında yaratıcı bir hareket değildir. Her şeyi geçerli saymak, her şeye yer vermek gibi bir kayıtsızlık da pozitivizme özgü ayırıcı niteliklerdendir. Pozitivizm, yalnızca entellektüel bakımdan bir hayli önemli ve fakat etik bakımdan bağlayıcı olmaktan uzak bir ideali gerçekleştirmiştir: Yetkin bir uzmanlık bilgisi ve bununla ilgili teknik başarı...

Hukukta pozitivizm, bütün eski felsefî düşünceleri reddediyor, sonuçta ahlâkî gerekçeye dayanan hukuk idesi, çıkar ve siyasal iktidar idolleri karşısında ricat ediyor, doğal hukuk geleneği de mutlak bir unutuluşun içine gömülüyordu. Pozitivizmin gözünde hukuk felsefesi, mantık ve felsefe tarihi alanına giren özel bir bilim idi.

Hukuk teorisinin, idealist ya da dinsel gerekçelere dayanan kişilik ve özgürlük düşüncesiyle her türlü bağlantısının kesilmesi, özel olarak bazı sonuçlar yaratmıştır. Açılan bu gedikten modern ceza hukuku bilimine determinizm, kamu ve anayasa hukukuna formal pozitivizm, tamamen ampirik-psikolojik karakteri taşıyan bir irade teorisi de özel hukuk alanını etkilemiştir. Bununla birlikte pozitivizm, düşünceyi «fiilen meydana gelen şeylerin» kapsamında tutması hukuk biliminin toplumsal yaşamın olgularına ilişkin olup, ilerleme ve gelişme halindeki diğer bilimlerle sıkı bağlantısını sağlamıştır. Pozitivizmin etkisindeki hukuk bilimi tasvirî psikoloji, pratik iktisat bilimi, ampirik antropoloji bilgisiyle ve sosyoloji ile birlikte yeni ve verimli olanaklar ve düşünce açılımları elde etmişse de, bu gelişme hukuk biliminin kısırlaşmasına yine de engel olmamıştır. Hukuk tarihi, sadece bir kaynaklar toplamı, kurumların tasviri; hukuk felsefesi de etik ölçüden yoksun bir toplumsal ilişkiler teorisine doğru yüzeyselleştirilmiştir.

Pozitivizm, müsbet hukukun hukuk idesi ile ilgisini kesmişti. Hukukun ruhu adeta gasbedilmiş, yasa vicdanından yoksun bırakılmıştır. Hukuk da diğer doğa olguları gibi ampirik bir veri idi, nedensel ilişki düşüncesine dayanılarak kavranabilir, hukukî ve sosyal olguların ampirik açıklanması maksada yetebilirdi. Böylece hukuk hakkında teorik yargılarla yetinilerek değer hükümlerine hiç de gerek olmadığı ileri sürülüyor, müsbet hukukun somut içeriğinin açıklanmasında çıkarlar mücadelesi ve dengesi düşüncesinden daha öteye gidilemiyordu. Nihayet bu durum, yasal hukukla adaletin aynı şeyler olduğu sonucuna varmış; hukukun, sadece devletin iradesinin gerçekleşme ve uygulanmasına, görünmesine aracılık eden siyasal ve toplumsal bir teknikten başka bir şey olmadığı biçiminde sakıncalı bir düşünce tarzının doğup yerleşmesine yol açmıştır.

Materyalizme göre doğa, kavranması kabil olan bütün doğa yasalarıyla doğal olaylara verilen ortak bir addır. Bunun gibi pozitivizme göre hukuk da artık sadece yürürlükte olan hukuk normlarının toplamına verilen bir isimden ibarettir.

Pozitivizme göre, hukuk idesi kanundur (yasadır), daha doğrusu kanun, hukuk idesidir. O halde, pozitivizm, kanun ile hukuk

(idesi) arasında bir ayniyet meydana getirmektedir. Pozitivist formül, «kanun eşittir hukuk» biçimindedir.

Pozitivizmin «hukuk devleti», «kanunların üzerinde Anayasa ve hukuk» ilkeleriyle çelişen bir akım olduğu görülmektedir. 19. yüzyılın bir ürünü olan pozitivizm, 20. yüzyıldaki yeni akımlar karşısında gerilemiş, kanunların hukukla ayniyet içinde olmadığı, yargıcın geniş bir takdir yetkisine sahip olduğu, kanunların üzerinde Anayasa ve hukuk idesi ile adalet düşüncesinin yer aldığı esasları birçok uluslarca benimsenerek bu esaslar, müsbet hukuk normlarına ve Anayasalara yerleştirilmiştir.

Atatürk'ün esinlendiği pozitivizm, İttihat ve Terakki Cemiyeti içindeki Ahmet Rıza grubunun da ideolojik kaynağı olmuştur. Auguste Comte'un izleyicisi Emile Durkheim'den esinlenen Ziya Gökalp'in «Türkçülük» ideolojisi yeni Türk Devleti'nin ideolojik bazıını oluşturan çerçevenin öteki yanıdır.

Auguste Comte, sınıfsal çelişkilerin giderilmesi için şöyle bir çare önermişti : «Sosyal iş, toplumu oluşturan aileler arasında bölünmüştür. Böylece sosyal iş-bölümü, aynı topluma bağlı ögeleri türlü yönlerde uzmanlaştırmaya sürükler. Her biri başka bir yöne gider. Bu sosyal birimleri derleyip toplayacak, sosyal birliği tutacak bir güç bulunmasaydı, toplumlar darmadağın olurlardı. İşte her toplumda bu gücü —şekli ne olursa olsun— devlet temsil eder». Comte'un tasarladığı toplum modelinde devlet, sosyal birliğin yerçekimi gücü ve eksenidir.

Atatürk'ün hukuksal düşüncesi de pozitivist esaslara dayanıyordu. Ona göre de devlet, toplumsal güçleri derleyip toplayacak bir eksen ve yerçekimi gücüdür. Toplumun birleyleri arasında bağlılığı sağlayacak ögeleri de «İçtimai teminler» adı altında toplamıştır (Afet İnan : Atatürk'ten yazdıklarım, s. 102). Bu «içtimai teminlere» devlet sosyalistliğine yaklaşarak varılabilir. Bu yol da «kanun yolu»dur. Kanun yolu ile alınacak önlemler olarak : 1) — İş Kanunu, 2) — Şehirlerin ve atölyelerin sağlık kurumu kanunu, 3) — Sari hastalıklara karşı korunma kanunu, 4) — Amelenin ihtiyarlığı ve kazalara karşı sigortası, 5) — Hasta ve ihtiyar yoksullara mecburî yardım, 6) — Çiftçi sendikaları, 7) — Yardım cemiyetleri kurulması, 8) — Ucuz evler yapılması, 9) — Mektep çocukları için mekteplerde bakkallar, 10) — Bütün bu gibi cemiyetlere devlet bütçesinden yardım, bu ve buna benzer hususları temin için kanunlar, öngörülmüştür.

Atatürk, hukukun temeli sayılan temel hak ve özgürlükler hakkındaki görüşlerini de pozitivistizmin verilerine göre şöyle açıklamıştı :

«Modern demokrasilerde ferdî özgürlükler, özel bir değer ve önem kazanmıştır. Artık, ferdî özgürlüklere, devletin ve hiç kimse- nin karışması bahse konu olamaz. Ancak, bu kadar yüksek değeri olan ferdî özgürlüğün uygar ve demokrat bir ulusa neyi ifade etti- ği, özgürlük kelimesinin genel olarak düşünülen anlamı ile anlatıla- maz. Bahse konu olan özgürlük, sosyal ve uygar insan özgürlüğüdür.

«Bu nedenle ferdî özgürlüğü düşünürken, her ferdin ve sonun- da bütün ulusun müşterek menfaati ve devletin varoluşunu göz önünde bulundurmak gerekir. Anlaşıyor ki, ferdî özgürlük kayı- tısız şartsız olamaz. Ötekinin hak ve özgürlüğü ve ulusun müşterek menfaati ferdî özgürlüğü kısıtlar. Ferdî özgürlüğü kısıtlama, dev- letin de normal ödevidir. Çünkü devlet ferdî özgürlüğü sağlayan bir teşkilât olmakla beraber, aynı zamanda, bütün özel faaliyetleri ge- nel ve ulusal maksatlar için birleştirmekle yükümlüdür » (Afet İnan : Atatürk'ten yazdıklarım, s. 81).

Pozitivist düşünceye göre, devlet toplumsal yaşamı, yasaların yardımı ile hiçbir boşluk ve aralık kalmaksızın, düzenlemeye çalış- makta, yasaların yorumunu kendi tekeline almakta, teamülî huku- ku kadro dışı bıraktığı gibi, hâkimlerin kanunları yorumlamasını yasaklamakta, kuşku uyandıran durumlarda yasama komisyonları- nın çalışmalarına yollamada bulunmaktadır. Hukuku, kanunun po- zitivitesinden ibaret sayan bu görüşe «gerçek kanunî pozitivistizm'de denilmektedir. Bu tür pozitivistizme göre, devlet «istediğini yapabilir.» Kanun üstü ve kanun öncesi bir hukuk idesi tanınmadığı gibi, ka- nun koyucu veya devlet kanuna istediği içeriği verebilmektedir. Ka- nun, siyasal iktidarın bir anlatımı, şu ya da bu karara varılmasını sağlayan bir donanım aracıdır. Bu anlayış, yasama organlarının çı- kardığı kararların ve yasaların her türlü denetimden uzak olması- na ve Anayasaya aykırı yasalar yapılmasına, yasaların ancak yasa- ma organlarınca yorumlanabilmesine yol açmıştır.

Atatürk'ün hazırlattığı 1924 Anayasa'daki hukuk anlayı- şı, kanunların pozitivitiesine «hukuk» değeri tanıyan bir nitelikte- dir. Anayasaya aykırı yasaların çıkarılamayacağı, temel hak ve öz- gürlüklerin Meclislerce kanun yolu ile sınırlanabileceği, kanunların ancak TBMM. tarafından yorumlanabileceği esaslarına bu Anayasa- da rastlanmaktadır. Vatandaşların doğal ve siyasal hak ve özgür-

lüklerinin yaptırımları yasalar olmakla birlikte, asıl yaptırım gücü hükümetlere verilmişti.

Atatürk zamanında çıkartılan yasalar da pozitivistin Avrupa'da hukuk alanında etkili olduğu dönemlerde başka ülkelerde (İsviçre, Almanya ve İtalya vb.) hazırlanmış yasalardan iktibas edilmişlerdi. Toplumsal yaşamın her alanını düzenlemek için binlerce yasa çıkarılmış olması da dikkat çekicidir. O dönemde egemen olan hukuksal düşünüş biçimi «kanun devleti» formülüyle anlatılıyordu.

Atatürk'ün «**Hayatta en hakikî mürşit ilimdir**» sözü de pozitivist bir formülasyonun anlatımıdır. Atatürk, toplumsal ve hukuksal alanda tam anlamıyla bir pozitivist olmasa dahi, kendi özel birleşimine pozitivistin esiniyle birçok katkılar yapmıştır. Atatürk'ün Çankaya'daki özel kitaplığında Auguste Comte'un bütün kitaplarının eksiksiz olarak bulunuşu da bu gözlemimizi doğrulayıcı bir olgudur.

BİR ATATÜRK DEVRİMİ OLARAK HUKUK DEVRİMİ ÜZERİNE

*Büyük Millet Meclisi'nden
Medeni Kanunu geçirmek, Ata-
türk Devrimlerinin taç giyme
törenidir. İ. Akın*

Mustafa Yaşar AYGÜN
Müfettiş Hâkim

PLAN : I — GENEL OLARAK : II — TÜRK DEVRİM HAREKETLERİ :
A — Osmanlı Yenileşme Hareketleri. 1 — Tanzimat Öncesi : 2 — Tanzimat.
3 — Meşrutiyet : a — Birinci Meşrutiyet. b — İkinci Meşrutiyet. B — Ata-
türk Devrimleri : 1 — Düşün Aşaması. 2 — Eylem Aşaması : a — 19.5.1919-23.
4.1920. b — Lozan. c — Lozan Sonrası. 3 — Atatürk Devrimlerinin Değeri :
a — Evrensel Değeri. b — Milli Değeri. 4 — Devrimlerin Nitelikleri : a — Top-
tan Değişim. b — Yeniye Yönelme. C — Yenileşme Hareketleri İle Atatürk
Devrimlerinin İlişki ve Farkları. III — HUKUK DEVRİMİ : A — Hukukta
Eski Uygulama. 1 — Osmanlı Öncesi Dönem : a — İslâmlıktan Önce. b — İs-
lâmlıktan Sonra. 2 — Osmanlılar Dönemi. a — Mecelle Öncesi. b — Mecelle
ve Sonrası. B — Hukuk Devriminin Getirdiği Durum. 1 — Kültür Değişimi.
2 — Lâiklik. C — Hukuk Devrimlerinin Atatürk Devrimlerindeki Yeri. IV —
S O N U Ç.

I. GENEL OLARAK :

İnsanlık tarihi, bir bakıma sürekli değişimlerin, devrimlerin de tarihidir. Değişimler, tüm insanlığı ilgilendirebileceği gibi; insanlık ailesinin bir anlamda bireyi sayılabilecek bir ulusun yaşamı ile de ilgili olabilirler.

Toplamlar mevcut olduğu andan itibaren, eylemli olarak devrimler de mevcut olmuştur (1).

Bir ulusu ilgilendiren değişiklikler yeni bir din ya da uygarlığın kabulü biçiminde belirmektedir. Toplum içinde inanış, düşünüş, yaşama biçimi gibi türlü bakımlardan meydana gelen derin değişiklikler ve gelişmeler, dolayısıyla, toplum tarihinde önemli olay ol-

(1) Eroğlu, Devrim Tarihi, sh. 6

mak özelliğini daima korur (2). Böyle değişikliklerin, devrimlerin toplumların yaşantısındaki etkileri değişik yönlerde olmaktadır. Öyleki; değişiklik, devrim, toplumların varlığını koruyup yeni bir hızla ileri bir düzeye ulaşmasını sağlayabildiği gibi, toplumun yapısını sarsıp, bir değişmeye uğratarak geleceği bakımından çok önemli sonuçlar doğurmaktadır (3). Bu nedenle, devrimler, bir toplum düzenini temelinden reddeden ve yeni bir dünya görüşünden hareketle, yeni bir düzen kurmayı hedef tutan büyük sarsıntılar olarak da tanımlanmaktadır (14). Nitekim Atatürk de devrimi «İnkılâp, mevcut müesseseleri zorla değiştirmek» (5) biçiminde tanımlamaktadır.

Hemen belirtilmelidir ki, devrimin anlamı tartışmalıdır (16). Konumuzun genel niteliği olan sosyal anlamda devrim, «toplum varlığına temel olan, ruhî, hukukî, siyasî ekonomik ilkelerin ve sistemin uzunca bir süre içerisinde cebir ve müdahalelerle, sıçramalarla değiştirilmesi demektir» (7). Bu bir anlamda topluma temel olan sistem yerine, yeni bir sistemin gelmesidir (8).

Devrim bir ihtilâl değildir. Nedeni ise, ihtilal geçici bir müdahale olup, «toplumda bir sosyal strüktür değişmesi yaratan sürekli bir keyfiyet inkılabına varamazsa, ihtilal safhasında kalır ve biter» (9).

Devrim, reformdan da farklıdır. Devrimin mevcut düzeni zor kullanarak yıkmayı ve yıkılan yerine yeni bir düzen kurulmasını amaçlamasına karşın, reform, toplumun belirli alanlarında yapılan düzeltmeler niteliğinde olup, yapıldığı ülkenin hukuk düzenine uygun ve belirli bir gelişme içerisinde yapılır ve zorlayıcılığı yoktur (10).

Devrim tarihi de, salt olayların aktarılıp, hikaye edilmesi değildir. Bir diriliş, kurtuluş ve yenilik hareketinin politik, sosyal

(2) Turan, age., sh. 1

(3) Turan, age. sh. 1

(4) Timur, Devrim Tarihi, sh. 1

(5) Aydemir, age., C. 3, sh. 258

(6) Bkz. Berkes, Batı Sorunu, sh. 226. Baltacıoğlu, age., sh. 98. Eroğlu, Atatürkçü'lük, sh. 44

(7) Aydemir, age., sh. 149

(8) Aydemir, age., sh. 149

(9) Aydemir, age., sh. 149

(10) Eroğlu, Devrim Tarihi, sh. 5

hukukî ve ekonomik nedenleri ile birlikte açıklanmasıdır (11). Onun içindir ki, yirminci yüzyılın başından beri ihtilal ve devrim hareketlerine, yeni unsurlar karışmış, bunun sonucu olarak da devrim kavramı bazı yönleri ile değişmiştir. Artık devrimlerin nedenleri arasında, ekonomik etkenler daha ağır basar hale gelmiştir (12).

Hukuk devrimini bir Atatürk devrimi olarak nitelememizin nedeni ise şudur :

Devrimler ile Atatürk arasındaki bağ ve ilişki, Atatürk'ün şef ve lider olarak, devrimin düşünce yönünün hazırlayıcısı, yöneticisi ve eylem bakımından da yürütücüsü ve yapıcısı olmaktan ileri gelir (13). Bundan ötürü de Atatürk, «sine qua non unsuru olarak telakki» (14), edilmiş, «yeni Türkiye'nin tarihi sıkı sürette Atatürk'ün kişiliğine bağlı» (15) ve bu kişiliğin kuşkusuz çok büyük özelliklerle dolu olduğu (16), Atatürk'ün düşüncelerinin, yaşadığı devirde, Türk milletinin toplumsal vicdanında meydana gelen düşünceler olup Atatürk'ün onları uyguladığı da ileri sürülmüştür (17). Bundan ayrı, Türk Devrimi ya da Atatürk devrimini, «tarihi ve sosyolojik açılarından aynı gerçeği ifade ettikleri için eş anlamda» (18), kullanma olanağı vardır.

II. TÜRK DEVRİM HAREKETLERİ :

Atatürk devrimleri, büyük oranda Osmanlı İmparatorluğu'nun Anadolu parçası üzerinde gerçekleşmiştir. Anadolu, coğrafî niteliklerinin etkisi ile de, bu konuda ilginç özellikler taşır. «Eski bir çok kavim, din ve kültüre yurt» (19), olmuş ya da bunların ülkeler arası değişimlerine köprü görevi görmüş ve «Selçuklu istilası ile, tarihinde ilk defa ani ve küllî bir inkılâba maruz kalmış; dini ve medeni siması değişmiş»tir (20).

(11) Velidedeoğlu, Devirden Devire, sh. 185. Eroğlu, Devrim Tarihi, sh. 5

(12) Mumcu, age., sh. 5

(13) Baltacıoğlu, age., sh. 98, Timur, Devrim Tarihi, sh. 7

(14) Timur, Devrim Tarihi, sh. V.

(15) Gerard Tongas, Eroğlu, Devrim Tarihi, sh. 394 dpn. 11 e göre

(16) Mumcu, age. sh. 112

(17) Karal, Eroğlu, Devrim Tarihi, sh. 276 dpn. 4 e göre

(18) Kubalı, Giritli, age., sh. 65 e göre

(19) Turan, age., sh. sh. XI

(20) Turan, age., sh. XI

Anadolu'da kurulup gelişen Osmanlı İmparatorluğu, genellikle kabul edildiği gibi, Kara Mustafa Paşa'nın Viyana'dan çekilişinden sonra bir gerileme sürecine girmiş ve bu tarihten sonra Avrupalılar sürekli olarak Osmanlı topraklarında genişleyip yayılmışlardır (21). Bunun sonucu olarak, Osmanlılar «adeta sevki tabii ile bir nefis müdafaası için garplılaşma» (22), girişimlerinde bulunmuşlar ve gide-rek «Avrupa, Osmanlıları, Asya'ya sürmek istedikçe, Osmanlılar, Avrupa'da kalmak için garplılaşmaya hız vermişlerdir» (23). Osmanlılar'ın batının üstünlüğünü kabul ettiği ilk alan askerliktir. Birbirini izleyen yenilgilerin, bunda etkisi olmuştur (24). Yenileşme hareketleri ilk önce askeri alanda ve uzman getirtme biçiminde başlamıştır (25). Ancak; batıda belirli bir gelişme çizgisi izleyen ve sonuçta kaçınılmaz olarak ekonomik iyileşmeyi de beraberinde getiren sanayileşmeye bu evrede Osmanlı İmparatorluğunda rastlanılmamaktadır. Doğal olarak, ekonomide, batı düzeyinde gelişmemiş olma, giderek ekonomik ve toplumsal sorunlar doğurmuştur. Bu durum, ekonomik ve toplumsal bunalımların, siyasi kurumların bunalımının da temeli olması (26), genel kuralının doğal bir sonucu olarak gerçekleşmiştir.

Öte yandan, Osmanlı İmparatorluğu'nda, özellikle onaltıncı yüzyılda hukuk düzeni «sadece birlik arzetmesi bakımından bile olsa» (27), çağdaş Avrupa'da hâkim olan hukuk düzeninden çok üstün olmasına karşın; sonraları İmparatorluğun gerilemesi «ona mutlak surette ters bir etkide» (28), bulunmuştur.

Aslında, bir devrim olup olmadıkları tartışmasına girilmeksizin, Osmanlı yenileşme (ıslahat) hareketleri, bu genel gelişimin ışığı altında ve Atatürk devriminin anlaşılmasına yardımcı olması bakımından ve o oranda incelenecektir.

A. Osmanlı Yenileşme Hareketleri :

Yenileşme hareketleri, artık eskiye dönme olanağının kalmadığının anlaşılması ile başlar. Bu dönem; Avrupa'da bir uygarlığın

(21) Eroğlu, Atatürkçülük, sh. 56

(22) Eroğlu, Atatürkçülük, sh. 56

(23) Karal, Eroğlu, Atatürkçülük, sh. 56. dpn. 1'e göre

(24) Turan, Mefkure, sh. 567. Eroğlu, Atatürkçülük, sh. 56

(25) Turan, Mefkure, sh. 576

(26) Düverger, age., sh. 117

(27) Schacht, age., sh. 100

(28) Schacht, age., sh. 100

doğmakta olup, buna uyma zorunluğunun sezinlenmeye başlandığı bir dönemdir.

Osmanlı yenileşme hareketlerini, Tanzimat öncesi, Tanzimat, Birinci ve İkinci Meşrutiyet olarak ayırmak olanağı vardır (29).

• 1. Tanzimat Öncesi :

1699 da yapılan Karlofça, 1718 de yapılan Pasarofça antlaşmaları ile bir bakıma, yenileşmenin gerekliliği anlaşılmıştır (30). Hatta bu konuda, ilk belgenin Pasarofça Antlaşması'nın hemen ertesinde ve iki kişi arasında geçen bir konuşma biçiminde yazılıp, Avrupa'da gelişen yeniliklerin alınmasının söz konusu edildiği «takrir» olduğu da ileri sürülmüştür (30a).

Osmanlı İmparatorluğu'nun onaltı-onyedinci yüzyıllarda uğradığı yenilgiler, batının askerlik üstünlüğünün kabulü sonucunu doğurmuştur (31). Öyle ki, III. Selim zamanında gerçekleşen Nizam-ı Cedit hareketi ilk bakışta, Avrupa biçimi asker yetiştirme olarak görülmesine karşılık, aslında, batı medeniyetine ortak olma hareketidir ve kurulan askeri amaçlı okullar, sonucu itibarıyla ve belirli bir oranda batı etkisinin sızmasını da kolaylaştırmıştır (32).

Öte yandan; batının gelişmesine katılamayan Osmanlı İmparatorluğu'nda, özellikle «timar sisteminin çöküşünden sonra» (33), timarlar mültezimlere dağıtmaya başlanıldığından, bunun sonucu olarak, «geniş anlamda bir feodal ilişkiler örgütü» (34), meydana gelmiş ve reaya ile Sultan arasında aracı durumunda bulunan ayan, eylemli olarak, derebeylere özgü nüfuz kazanmıştır (35). III. Selim'in Nizam-ı Cedit'i ve buna karşı meydana gelen tepkiler, giderek Osmanlı Sultanları'nın iktidarlarının sınırlanması gibi bir sonuca ulaşılmasına neden olmuştur.

(29) Eroğlu, Devrim Tarihi, sh. 32

(30) Berkes, Çağdaşlaşma, sh. 39

(30a) Berkes, Çağdaşlaşma, sh. 39

(31) Turan, Mefkure, sh. 567 ye göre : III. Selimin hem dostu hem de Reis ül Küttâb'ı (Dışişleri Bakanı) olan Tosyalı Ebu Bekir Ratip Efendi, özellikle Avusturya Ordusunun teşkilâtı, askeri okulları hakkında padişaha takrir (rapor) vermiştir. Ayrıca, Adivar Osmanlılarda İlim, sh. 187 ye göre : Avrupa ilim ve sanatıyla, özellikle Avrupayı sarsan Fransız devrimiyle yakından ilgilenen III. Selim, öncelikle ıslahını düşündüğü ordu için Fransa ve İsveç'ten mühendisler getirtmiştir.

(32) Karal, Eroğlu, Devrim Tarihi, sh. 33, dpn. 11, 12'ye göre

(33) Timur, Devrim Tarihi, sh. 59

(34) Timur, Devrim Tarihi, sh. 59

(35) Timur, Devrim Tarihi, sh. 59

• 2. Tanzimat

Gülhane Hattı Şerifi ya da Gülhane Hattı Mümayunu olarak da tanınan Tanzimat Fermanı'nın bir özelliği, daha önceki girişimlerden farklı olarak batılılaşmayı sistemleştirmeye çalışmasıdır. Öte yandan, hukuk devletine doğru atılmış bir adım sayılmasına, yargıda, idare ve maliyede bir takım yeniliklerin başlangıcı olmasına karşılık, özgürlük ve eşitliğin sözüne dahi yer vermemektedir (36). Ferman'ın, buna karşın bir anlayış değişmesini de belgelediğini kabul olanağı vardır. Çünkü, «toplumun refahını ve kudretini iade edecek yeni kanunların kabülü» (37), bir ilke olarak getirilmiştir. Buna rağmen, Tanzimat Fermanı, ne ölü doğmuş vesika niteliğini almış ne de amacına ulaşmıştır (38). Getirdiği belingin durum ise, hemen her alanda «ikiliktir» (39). Bunun için de «bir bakıma İmparatorluğun çağ değiştirmesinde, duraksama ile atılmış ve arkası gereğince getirilememiş bir adım sayılabilir» (40), biçiminde değerlendirilmiştir. Bundan ayrı, tanzimatın hukuksal ya da siyasal niteliği tartışmalıdır. Bir görüşe göre (41), Anayasa hatta bir kanun olmayıp, bir «senet»tir. Ancak, niteliğinin tartışılması bir yana, tanzimatı, «Türk rönesansı 1839'da Tanzimat Fermanı'nın yaktığı zayıf ışıkla başlamıştır» (42), biçiminde değerlendirmek olanağı vardır.

Tanzimatla, adı konulmasa ya da açıklıkla söylenmese de amaçlanan batılılaşmadır. Tanzimatvari batılılaşmanın ise kendine özgü bir takım sonuçları olmuştur. Bu açıdan bakıldığında, Kırım savaşı Osmanlıların «Avrupa devletleri ailesine katılmasının başlangıcıdır» (43). Bunun uygulamada ilk sonucu yenilmediğimiz savaştan, yenik gibi çıkmamızdır (44). Paris Antlaşması nedeniyle, zorlama reformlar sonucu imparatorlukta çözülme başlamış ve imparatorluk, zengin dostlarına «usul, usul ve güzelce» borçlanır olmuştur (45). Bu durum ise Osmanlı Devleti'ni «bir ulus temeli olmayan, hatta bir sınıf temeli olmayan, hala ortaçağ teknolojisinde ve toplum düzeninde olmakla beraber, politik ve mali nedenlerle Batı

(36) Eroğlu, Devrim Tarihi, sh. 34

(37) Timur, Devrim Tarihi, sh. 61, 78

(38) Kaynar, agm., sh. 246. Timur, Devrim Tarihi, sh. 65

(39) Kaynar, agm., sh. 246, Timur, Devrim Tarihi, sh. 65

(40) Üçok/Üçok, agm., sh. 275

(41) Berkes. Çağdaşlaşma, sh. 208

(42) Tekinay, Konuşma. Medenî Kanunun 50. Yıl Sempozyumu. 1. Tebliğler 1978 - İstanbul

(43) Berkes, Batı Sorunu, sh. 36

(44) Berkes, Batı Sorunu, sh. 36

(45) Berkes, Batı Sorunu, sh. 36

devletlerinin desteklenmesine bağlı olan, yapma bir devlet» haline getirmiştir (46). Bu nedenle de Osmanlı İmparatorluğu, «ne bir İslâm Devleti, ne bir Türk Devleti, ne de modernleşmiş lâıyk bir devletti» (46a), biçiminde değerlendirmeye tabi tutulmuştur.

Tanzimat çabaları, «Avrupa emperyalizminin» (47), etkisi altında kalmış, bu etki nedeniyle, batıya benzeme çabaları ile yetinilmiş, kendi benliğinden bir şey eklenmediği için, toplumda ikilik git gide derinleşmiş ve bu nedenlerle başarılı bir sonuca ulaşamamıştır (48).

• 3. Meşrutiyet

Tanzimat sonrası dönem Meşrutiyet dönemi olarak adlandırılmakla birlikte, batı ile ilişki, getirilmek istenen kurumlar açısından farklılık gösteren iki tarihi dilime ayrılması zorunlu bulunmaktadır.

•• a. Birinci Meşrutiyet

Abdülhamit II'nin, 1831 tarihli Belçika Anayasası örnek alınarak hazırlanan (49), Kanunu Esasi'yi 1876'da kabul ve ilânı ile birinci Meşrutiyet başlamıştır. Kanunu Esasi, modern bir anayasa niteliğinde olmadığı gibi (50), Meclis-i Umumi de modern anlamda bir parlamento değildir (51). Tümüyle değerlendirildiğinde, kuvvetler ayrıldığı ilkesi de söz konusu edilmemektedir (52).

Birinci Meşrutiyet'te de, tanzimat ıslahatçılığında olduğu gibi, emperyalizmin, kapitilasyonların, yabancılara tanınan ayrıcalıkların baskısını kaldıramamıştır. Bu yüzden Osmanlı ekonomisi güçlenememiştir (53). Doğu ile batıyı uzlaştırmaya yönelik boş yere (54), çabalar görülmekle birlikte, Abdülhamit dönemi, genel olarak batılılaşma ve modernleşme hareketlerinin «durdugu» (55), kabul edilen bir «irtica» dönemi olarak değerlendirilmektedir (56). Aslın-

(46a) Berkes, Batı Sorunu, sh. 36

(47) Kaynar, agm., sh. 246

(48) Kaynar, agm., sh. 246

(49) Timur, Devrim Tarihi, sh. 67

(50) Eroğlu, Devrim Tarihi, sh. 37

(51) Timur, Devrim Tarihi, sh. 67

(52) Timur, Devrim Tarihi, sh. 67

(53) Kaynar, agm., sh. 247

(54) Kaynar, agm. sh. 247

(55) Timur, Devrim Tarihi, sh. 69

(56) Tmur, Devrim Tarihi, sh. 69

da, bu dönemin belirgin özelliği olan anayasa da hukuken olmasa bile- 1877 tarihinden itibaren eylemli olarak yürürlükten kalkmıştır (57). Hatta, 1876'lar ortamı, daha ilk Anayasayı doğurmadan önce, düşmanını doğurmuştur. Bu düşman, onu «lütuf ve atıfet» gibi vermiş gözüken padişaktır (58).

•• b. İkinci Meşrutiyet

«İhtiyatlı bir padişah» (59), olan II. Abdülhamit, İttihat ve Terakkinin gelişmesi, iktidarının Selanikte çıkan isyanları bastıramamasının da etkisi ile, 23.7.1908'de İkinci Meşrutiyeti ilan etmiştir (60). Yapılan işlem Kanunu Esasi'yi yeniden yürürlüğe koymaktan ibarettir. Bunun sonucu olarak, önemsiz değişikliklerle, eski yapı devredilmiştir. İlk görünüşte istenen, devlet sistemini toptan değiştirmek olmayıp devletin sultanî (monarşik) yapısında ıslahattır (61). Her şeye karşın, bu dönemin belirgin özelliği de vardır. «Genellikle fikir hürriyetinin hiç bir zaman tam olarak gerçekleşmediği bir toplumda, her türlü fikrin söylenip yazıldığı bir hürriyet devri olmuştur» (62). Kısa süren bu dönem, fikir akımları bakımından belirli bir ortam hazırlanmıştır (63). Laikleşme sürecini belirgin hale getirmiş (64), siyasi partiler bu devrede ortaya çıkmıştır.

İkinci Meşrutiyet, ayrıca bugünün kapılarını açan anahtarları veren (65), Osmanlı İmparatorluğu'nun tarihe karıştığı, yeni bir Türkiye'nin doğum sancılarının çekildiği bir devre (66), «Türkleri İmparatorluk formülünden, demokratik bir cumhuriyet formülüne iletmiş olan bir köprü» (67) olarak değerlendirilmiştir.

B. Atatürk Devrimleri :

Atatürk devrimleri de, bir devrim olarak, bu konudaki genel ilkelerin çerçevesi içerisinde incelenmelidir.

(57) Timur, Devrim Tarihi, sh. 69

(58) Savcı, agm., sh. IV

(59) Timur, Devrim Tarihi, sh. 72

(60) Timur, Devrim Tarihi, sh. 72

(61) Tunaya, age., sh. 10

(62) Timur, Devrim Tarihi, sh. 72

(63) Kaynar, agm., sh. 249

(64) Timur, Devrim Tarihi, sh. 72

(65) Tunaya, age., sh. 1

(66) Tunaya, age., sh. 1

(67) Tunaya, age., sh. 1

Her devrimin bir «düşün aşaması», bir de «eylem aşaması» vardır. Biri diğerini etkiler. Düşün aşaması, geniş ölçüde eylem aşamasını belirler.

Atatürk revrimleri bir doktrin hareketinin sonucu olmadığı gibi, bir doktrine de bağlı değildir (68). Buna karşın, belirli bir bir fikrî hazırlığın da ürünüdür.

• 1. Düşün Aşaması

Tarihte başarıya ulaşmış her devrim hareketinde, devrimi gerçekleştiren önderlerin, kendilerinden önce yaşamış olanların ya da çağdaşları olan düşünürlerin görüşlerinden etkilendikleri bir gerçektir (69). Bu nedenle, düşün yönünden hazırlık hemen her devrimin kaynağını teşkil eder (70).

Fransız Devriminin hazırlanmasında, düşün aşaması yüzyıllara varır. Voltaire, Montesquieu, Diderot, Rousseau uzun bir zaman kesiti içerisinde devrimi oluşturmuşlardır (71). Aynı husus süreç farkına rağmen, Rus Devrimi için de geçerlidir.

Atatürk devrimini, bu bakımdan bir «istisna» (72), saymayan, «Atatürk'ün icraatında Tanzimat ve Meşrutiyet devirleri Türk düşünürlerinin tesirlerini tesbit etmek mümkündür» (73), biçiminde beliren görüşün haklılığını, belirli oranda kabul etmenin yanında; Atatürk devriminin düşün açısından önemli bir özelliğini de gözönünde tutmak gerekmektedir;

Nitekim, Nobert Von Bischoff'a göre, «Türk Devriminin bir başka hususiyeti ondaki pragmatik mahiyet ve her türlü teorik ve ideolojik hazırlığın yokluğudur. Öyle ki, Türk Devrimi, hiç meydana yokken, birden hakikat olmuştur. Ve tarih böyle bir ideolojik hazırlık için ne Mustafa Kemal'e ne de Türk Milleti'ne vakit bırakmamıştır. Her ikisi de devrim yapmak vaziyetine getirilerek, tarih içinde iritcalen bir takım işler yaratmak mecburiyetinde bırakılmışlardır» (74).

Denilebilir ki, bu olgunun etkisi ile, 1789 Fransız, 1917 Rus devrimlerinden farklı olarak, devrimin hazırlığını yapanlarla, ey-

(68) Eroğlu, Tebliğ, sh. 17

(69) Kuran, agm., sh. 264

(70) Eroğlu, Devrim Tarihi, sh. 25, Kuran, agm., sh. 264

(71) Kuran, agm., sh. 256. Eroğlu, Devrim Tarihi, sh. 25

(72) Kuran, agm., sh. 265

(73) Kuran, agm., sh. 264

(74) Eroğlu, Devrim Tarihi, sh. 25

lem alanına koyanlar aynı kişilerdir (75). Öyleki, Atatürk Mondros Mütarekesinin olumsuz sonuçlarını görmesine karşın, kurtuluş için bir şeyler yapılabileceğini de bilmiş ve bunu düşünmüştür. Bu bakamdan, İstanbul'daki, Kasım 1918 - Nisan 1919 tarihleri arasında geçen günler, «bir geri çekilme» değildir (76). Bu sürede, Anadolu'nun stratejisini tesbit etmiştir. Atatürk'ün, İstanbul'dan çıkmadan önce düşündüğü, Samsun'da Anadolu topraklarına basar basmaz uygulamaya çalıştığı temel düşünce ise; «Hakimiyet-i milliyeye müstenit, kayıtsız ve şartsız müstakil bir Türk Devleti tesis etmektedir» (77).

Tarihteki başarılı devrimlerde olduğu gibi, Atatürk devriminin de, bu nedenle, bir «düşün yüzü, kanım yüzü vardır» (78). Ayrıca, devrimci olanlarla olmayanları ayıran gizli güç «sezgi»dir (79) ve bu Atatürk'te, devrimin başından beri vardır. Hatta, Atatürk'ün bu niteliğinden dolayı «filozof» (80), «düşünce adamı» (81), olduğu, Atatürk devrimlerinin «bir felsefeye, bir inanca, bir töre bilime, devrim ahlakına» (82), sahip olduğu da ileri sürülmüştür.

• 2. Eylem Aşaması

Atatürk devriminin eylem aşaması uzun sürmüştür. Bunun temel nedeni, devriminin amacının eksiksiz gerçekleştirilmek istenmesidir. Eylem aşamasını üç evrede inceleme olanağı vardır.

•• a. 19.5.1919 - 23.4.1920

Bu aşamada, Milli Mücadele başlamış, devam etmiş, seçimle iş başına gelen Büyük Millet Meclisi oluşmuştur. İşgalin henüz devam etmesi nedeniyle devletin tam bağımsızlığı söz konusu değildir (83). Atatürk Türk Ordularının İzmir'e girdiği gün «Milli mücadelemizin bu safhası kapanmıştır. Şimdi ikinci safhasını açmamız lâzım geliyor» (84) biçiminde, devrimin daha bitmediğini, evreleri olduğunu bildirmiştir.

(75) Eroğlu, Tebliğ, sh. 17. Eroğlu, Devrim Tarihi, sh. 27

(76) Rustow, Eroğlu, Devrim Tarihi, sh. 67 dñn. 82'ye göre

(77) Eroğlu, Devrim Tarihi, sh. 71

(78) Baltacıoğlu, age., sh. 103

(79) Baltacıoğlu, age., sh. 103

(80) Akarsu, age., sh. 8

(81) Tanör, agm., sh. 383

(82) Can, Baltacıoğlu, age., sh. 103 dñn. 82'ye göre

(83) Eroğlu, Devrim Tarihi, sh. 82

(84) Timur, Devrim Tarihi, sh. 92 dñn. 1'e göre

•• b. Lozan

Lozan, bağımsızlık savaşını ve zaferini «hukuki ve siyasi alanda» (85) belgelemiştir. «Yeni Türkiye Devletinin toprak ve hak bütünlüğünü ve tamliğini, harbi kazanan devletler başta olmak üzere bütün milletler alemine tanıttıran ve tasdik ettiren siyasi zaferin şanlı ve şerefli vesikası» (86), kabul edilen Lozan Antlaşması'nın yapıldığı «Lozan Konferansı, Türkiye için büyük bir diplomatik zaferi temsil etmektedir. İsmet Paşa milletler arası plânda, Mustafa Kemal ve arkadaşlarının neden dört yıl süre ile savaşmış olmaları'nın sebebini bu vesika ile teyit» (87) etmiştir. Ayrıca, Lozan, büyük bir harbi bitirmekle kalmamış, bir felaket dönemini de kapatmıştır (87a).

•• c. Lozan Sonrası

Özellikle, 1926'dan sonra başlayan devrimlerin sosyal, hukukî ve kültürel alandaki «yasalaşmalarını» da devrimin eylem aşaması olarak değerlendirmek, devrimlerin günümüzde de devam ettiğini, en azından devam etmesi gerektiğini ileri sürmek olanağı vardır. Atatürk'ün «Osmanlı Devleti'nin ve Halifeliğin yıkıldığını ve ortadan kalktığını düşünerek yeni temellere dayalı, yeni bir devlet kurmak» (88), biçiminde belirlediği eylem ve işlemler büyük çoğunluğu ile bu aşamada gerçekleşmiştir. Gerçekleştirilen devrimler ise, toplum ve devlet hayatı yönünden, çok önemli olup, temeli oluşturmuşlardır (89).

• 3. Atatürk Devrimlerinin Değeri

Atatürk devrimlerinin değerlendirilmesinin yalnızca millî plân-da yapılması, eksik sonuçlara götürebilir. Öte yandan devrimin büyüklüğünün kavranması için de evrensel değer ve etkilerinin bilinmesi gerekmektedir.

•• a. Millî Değeri

Atatürk Devrimlerinin en belirgin özelliği, millî oluşudur. Bu Osmanlı İmparatorluğu'nun kağıt üzerindeki sınırları ve devrimin gerçekleştiği yurt parçası da göz önüne alındığında daha da belirginleşir. Ayrıca, amaç bir devlete bağlanma, etki altına girme olma-

(85) Eroğlu, Tebliğ, sh. 18. Eroğlu, Devrim Tarihi, sh. 83

(86) Saracoğlu, Karacan, age., sh. 9

(87) Benoist-Mechine, Eroğlu, Devrim Tarihi, sh. 168 dnp. 153'e göre

(87a) Abadan, age., sh. 81

(88) Eroğlu, Devrim Tarihi, sh. 168

(89) Eroğlu, Tebliğ, sh. 18

miş aksine Türkün kendi değerlerinin ortaya çıkarılması ve değerlendirilmesi esas alınmıştır. Bu nedenle, devrimin, milletin selameti ve hakkı adına yapıldığını söyleme olanağı vardır (90). Öyle ki, «1922'den 1928'e kadar Türkiye'de cereyan eden hadiselerle benzer bir şey bütün dünyada vukua gelmiş değildir. Tâbir caizse, bütün bir millet derisini değiştirmiştir» (91).

Devrimin diğer özelliği ise, bağımsızlığı da beraber getirmiş olmasıdır. Denilebilir ki, devrim ve bağımsızlık birlikte başarılmış, tüm yabancı ve gericî, millî hakimiyeti tehdit edici öğelerle uğraşmak zorunda kalınmıştır. Bunun için devrim, Atatürk ve arkasında ki bir avuç insanın karşı güçlerle «didişile didişile, santim santim kopartılmış bir devrimdir» (92). Bundan ayrı, devrimin millî değeri, «millet gerçeğini bulup çıkarmasında ve onu işlemesinde görülür» (93).

•• b. Evrensel Değeri

Atatürk, tüm halkının kalkınmasını isteyen bir uluscu olması na karşın; ulusculuğu «bencil bir ulusculuk» değildir (94). Onun içindir ki, Atatürk, «Güneşin doğduğunu nasıl görüyorsam, mazlum milletlerin kurtulacaklarını da öyle görüyorum» (95) ve «İnsan mensup olduğu milletin varlığını ve saadetini düşündüğü kadar, bütün cihan milletlerinin huzur ve refahını düşünmeli ve kendi milletin saadetine ne kadar kıymet veriyorsa, bütün milletlerinin saadetine hadim olmağa elinden geldiği kadar çalışmalıdır» (96), diyebilmektedir. Bundan dolayı, Atatürk devriminin «hiç olmazsa doğuş şartları bakımından bütün insanlığı ilgilendiren bir anlamı vardır» (97). Ayrıca, milletler arası emperyalizme karşı tarihte «ilk defa olarak başarı ile sonuçlandırılan» (98), bir kurtuluş savaşının eseridir. Atatürk, bu konudaki düşüncesini, «Türkiye'nin bugünkü mücadelesi yalnız kendi nam ve hesabına olsaydı, belki daha kısa, az kanlı olur ve daha çabuk bitebilirdi. Türkiye azim ve mühim bir gayret sarf ediyor, çünkü, müdafaa ettiği bütün mazlum milletlerin, şarkın davasıdır» (99), biçiminde belirtmiştir.

(90) Karal, Eroğlu, Devrim Tarihi, sh. 396 dpn. 17'e göre

(91) Gentizon, Eroğlu, Atatürkçülük, sh. 45 dpn. 1'e göre

(92) Berkes, Batı Sorunu, sh. 85

(93) Eroğlu, Tebliğ, sh. 18

(94) Akarsu, age., sh. 31

(95) Belen, agm., 231

(96) Akarsu, age., sh. 31

(97) Timur, Devrim Tarihi, sh. 3

(98) Timur, Devrim Tarihi, sh. 3

(99) Timur, Devrim Tarihi, sh. dpn. 4'e göre

«Hümanist düşünceyi Hristiyan batının sınırları dışına taşıran büyük tarihi olay» (100), olan Atatürk devriminin temelinde, devrime universal bir karakter vermek üzere benimsenmiş, özünü teşkil eden, sistemleştirilmiş bir pozitivizm mevcuttur (101). Bu nitelikteki devrim sayesinde, «tarihi boyunca batı kültürüne yabancı kalmış olan ve üstelik hristiyan olmayan bir toplum batı medeniyetinin çevresine girmiştir. Atatürk inkılabı, böyle batılı olmayan topluluklara, tutacakları yolu göstermekle insanlığın manevi evriminde yepyeni ve çok mühim bir sayfa açmıştır. Atatürk inkılâbının universal değeri de buradadır» (102). Durum bu olunca, doğal olarak devrim, millî plânın dışında da etkilerini göstermiştir.

Bu etkileri :

- Bağımsız ve millî benliğini öğrenmiş bir toplum yaratma,
- Modern ve laik bir siyasi organizasyon kurma,
- Sosyal ve kültürel köklü reformların gerçekleştirilmesi,
- Toplumun ekonomik ve sosyal kalkınması (103), olarak belirlene olanağı vardır.

Etkilenenler ise, dünyanın çeşitli kesimlerinde bulunan liderlerdir, toplumlardır. Nitekim Hitler, «Mustafa Kemal, bir milletin bütün vasıtalarından mahrum edilse dahi, kendini kurtarabilecek vasıtaları yaratabileceğini ispat eden adamdır. Onun ilk talebesi Mussolini, ikinci talebesi de benim» (104), derken, Bırgıba, «Onun —Atatürk'ün— ölmez eseri egemenliklerini elde etmiş milletlerin kaderlerine hükmedenler için ışıklı bir örnek ve ilham kaynağı olacaktır» ve Hüdâ Şârâvî, Atatürk'e hitaben «Türkler, sizi, Atatürk yani Türkler'in babası tesmiye ediyorlar, ben ise Ataşark yani Şarkın babası tesmiye etmek istiyorum» (105) demek suretiyle bu etkiyi açıklıkla ortaya koymaktadır (106).

(100) Sinanoğlu, Eroğlu, Devrim Tarihi, sh. 346 dpn. 28'e göre

(101) Timur, Devrim Tarihi, sh. 158

(102) Sinanoğlu, Eroğlu, Devrim Tarihi, sh. 346 dpn. 28'e göre

(103) Sağlam, agm., sh. 505

(104) Eroğlu, Devrim Tarihi, sh. 414.

(105) Eroğlu, Devrim Tarihi, sh. 412

(106) Wasti, agm. sh. 654'e göre o zamanlar pek popüler olan bir Pencap halk şarkısından söz edilir. Bu şarkıda;

«Ey Gazi Mustafa Kemal Paşa, bütün sıkıntıların yok olsun.

Gel ve yüzünü biz Hintli'lere göster, neden bizi bu kadar bekletiyorsun» denmektedir.

• 4. Devrimlerin Nitelikleri

Atatürk devriminin tanımını «1. Mevcut müesseseleri zorla değiştirmektir. 2. Türk milletini son asırlarda geri bırakmış olan müesseseleri yıkarak yerlerine milletin en yüksek medenî icaplara göre ilerlemesini temin edecek müessseleri koymuş olmaktadır» (107), biçiminde yapma olanağı vardır. Temel fikir bu olunca, «Geçmişin bağlarından kendini tamamen kurtarmak isteyen, en eski ananelerini bünyesinden koparıp atan bu Cumhuriyet, mutlak bir otakrasiden doğan bu demokrasi, tarihçi, filozof ve ahlakçı için adeta masal gibi görünen bir tecrübe manzarası arzeder» (108), biçiminde anlatılan düşüncenin değeri daha da iyi anlaşılmaktadır.

Bu açıdan, devrimlerin niteliklerini, aşağıdaki biçimde belirleme olanağı vardır.

•• a. Toptan Değişim

Atatürk Devriminin temel ilkelerinden biri, ulusal bağımsızlık, halk egemenliği, cumhuriyet hükümet türü ile din-devlet ayırımına dayanan temel felsefeye aykırı ya da uyuşamayan eski örgüt ve örgütlenmeleri (109) bunun belkide doğal sonucu olarak, toplumsal değişme ve kalkınma işlerine engel olan geleneksel alışkanlıkları, yasaları kökten kaldırmaktır (110). Nitekim bu konuda Atatürk «Büsbütün yeni kanunlar vücuda getirerek eski hukuk esaslarını temelinden söküp atmak teşebbüsündeyiz» (111), demektedir. Bu düşüncesini Cumhuriyet ilân edilmenden önce de «Yeni Türkiye'nin eski Türkiye ile hiç bir alakası yoktur, Osmanlı Hükümeti tarihe geçmiştir. Şimdi yeni bir Türkiye doğmuştur» (112), biçiminde belirttiği gibi, daha devrimlerin başlamasından çok önce de toptan değişim fikri Atatürk'te vardır (113). Bu düşüncenin etkisi, ile, memleketin yıllardır can çekişmesine neden olan geçmişle aradaki bütün bağlarını kesmiştir (114). Ancak; Atatürk Devrimlerini yaparken, milletin seziş kudretine dayanmış bundan dolayı da köhne-

(107) Timur, Devrim Tarihi, sh. 155 dñn. 14'e göre

(108) Eugene Pittard, Velidedeoğlu, Devirden Devire, sh. 109 dñn. 8

(109) Berkes, Batı Sorunu, sh. 89

(110) Berkes, Batı Sorunu, sh. 89

(111) Güriz/Benedict, age., Giriş, sh. VII'ya göre

(112) Timur, Devrim Tarihi, sh. 94 dñn. 5'e göre

(113) İnan, Tebliğ, sh. 5'e göre, Atatürk, 6.7.1918 tarihli olarak hatıra defterine, «Benim elime büyük selahiyet ve kudret geçerse, ben hayat-ı içtimaiyemizde arzu edilen inkılâbı bir anda bir «coup» ile tatbik edeceğimi zannederim» demektedir.

(114) Mahmud, age., sh. 262

miş eski bir düzeni her şeyi ile «kökten» yıkmıştı (115). Devrimleri yaparken ve sonrasında hiç bir biçimde hoş görücü bir yola sapmamıştır (116). O kadar kesin bir azme dayanmıştır ki, önüne çıkacaklar, demirle ateşle yok edilmeğe mahkumdur (117).

Bütün Atatürk Devrimleri, yavaş yavaş, aşamalar yapılarak değil De Vrie'nin «birden bire evrim», Henri Bergson'nun «yaratıcı evrim» dediği biçimde gerçekleşmiştir (118). Bu nedenle de «Tarihte bu derece köklü ve hızlı değişikliklerin bir emsali yoktur» (119).

Bundan ayrı, hukuk devrimi açısından da; toptan benimsemede genel ilkesine uygun olarak, hukuk devrimine, ülkenin ekonomik ve sosyal yapısını değiştirmek amacıyla başvurulmuştur (120).

•• b. Yeniye Yönelme

Atatürk, çöken bir imparatorluk ve kendini yenileyemeyen bir kültür yerine yeni bir devlet kurmak, yeni bir kültür yaratmak istemiştir (121). Ona göre, memleket mutlaka «medenî, asrî, müteceddit» olacaktır (122). Öyleki Atatürk, altı asırlık bir imparatorluğun hiç bir izini taşımayan yeni bir düzen öngörmüştür (123). Yeni düzenin eskisi ile hiç bir ilgisi olmadığını da açıklıkla bildirmiştir (124). Bu nedenle de, Türk toplumunun yüzünü ve kafasını yeni yöne kesin olarak çevirmeyi bir zorunluk olarak almıştır (125). Bu inancını «Medeniyet yolunda başarı yeniliğe bağlıdır. Sosyal hayatta, iktisadî hayatta ilim sahasında muvaffak olmak için yegane tekâmül ve terekki yolu budur» (126). Nitekim Atatürk «Milletimizin hedefi, milletimizin ülküsü bütün cihanda tam manasiyle medenî bir toplum olmaktır. Memleketimizi asrileştirmek istiyoruz. Bütün çalışmamış Türkiye'de asrî, binaenaleyh batılı bir hükümet vücuda getirmektir. Medeniyete girmek arzu edipte, batıya yönelmemiş mil-

(115) Baltacioğlu, age., sh. 103

(116) Baltacioğlu, age., sh. 103

(117) Esat Mahmut, Gürsoy, Konuşma, Medenî Kanunun 50. Yılı. Bilimsel Hafta. 15-17 Nisan 1976. 1977 - Ankara

(118) Baltacioğlu, age., sh. 104

(119) G. Sauser-Hall, Eroğlu, Devrim Tarihi, sh. 359 dñn. 19'a göre

(120) Özsunay, agm., sh. 402

(121) Timur, Devrim Tarihi, sh. 9

(122) Gökbilgin, Tebliğ, sh. 8.

(123) Timur, Devrim Tarihi, sh. 4

(124) Timur, Devrim Tarihi, sh. 94

(125) Berkes, Batı Sorunu, sh. 90

(126) Fethi Naci, age., sh. 107

let hangisidir» (127) demektedir. Burada hemen belirtilmelidir ki, bu hususta Atatürk devrimciliğinin çarpıcı bir özelliği vardır o da, «Batiya karşı savaşırken, Batiya sırt çevirmeme»dir (128). Bu tutumun anlamı, Türk toplumunun yapısında modern çağ gereklerine uyacak değişmelerin yapılmasının zorunlu oluşudur (129).

C. Yenileşme Hareketleri İle Atatürk Devrimlerinin İlişki Ve Farkları :

Atatürk devrimleri ile ıslahat hareketleri arasındaki ilişki ya da farklar konusunda, çeşitli görüşler vardır (130). Bir görüşe göre (131), toplumlarda hiç bir kural ve kurum yoktan ortaya çıkmaz ve bunun sonucu olarak, Atatürk devrimleri ile ıslahat hareketleri arasında ilgi vardır. Diğer görüşe göre (132), Atatürk Devrimlerinin doğuş ve oluşumu bakımından, etkin olan düşüncelere, Tanzimat ya da diğer ıslahat hareketlerinde rastlamak olanağı bulunabilir, Bu durum, devrimlerin ıslahat hareketlerinin sonucu olarak yapıldığını göstermez. Öyle ki, yeni eskiyi kapsamasına, bu nedenle eskinin bir sonucu gibi görünmesine karşın, olağanüstü koşullar, yeni bir insan yeni bir durum yaratabilmektedir. Atatürk, olağanüstü koşulların ortaya çıkardığı bir insan olarak ve bu niteliği ile devrimleri yapmış ve toplumu ileriye götürmüştür.

Başka bir görüşe göre (133), ıslahat hareketleri, toplumun yaşantısında belirli alanlarda yapılan düzeltmelerdir. Atatürk devrimlerinde ise, eski düzen tümüyle yıkılmış, yeni düzen kurulurken eski düzen toptan tasfiye olmuştur. Nitekim, İmparatorluğun bazı örgütleri üzerinde bir-iki düzeltme yapmakla olan ıslahatçılıkla, tüm yeni bir yapı ve yön bulma anlamındaki Atatürk devrimleri arasında çok büyük fark vardır (134).

Aralarında, «toprak parçası» bakımından da farklar vardır; öyle ki, ıslahat hareketlerinin bir amacı, Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküp dağılmasını önlemek olmasına karşın Atatürk Devrimleri.

(127) Fethi Naci, age., sh. 107

(128) Berkes, Batı Sorunu, sh. 250

(129) Berkes, Batı Sorunu, sh. 250 Ayrıca, Bkz. III. B. Bölümüne.

(130) İncelemenin konusu özellikle bu husus olmadığı için görüşlerin dayandığı Radikal ve İnhisarçı Görüş, Tarihi Devamlılık ve Sosyolojik Determinizm Görüşleri için, Bkz. Eroğlu, Devrim Tarihi, sh. 387 vd.

(131) Kubalı, Eroğlu, Devrim Tarihi, sh. 391 dpn. 4'e göre

(132) Akarsu, age., sh. 33, 34

(133) Aydemir, age., sh. 256. Eroğlu, Devrim Tarihi, sh. 388

(134) Berkes, Batı Sorunu, sh. 259, Berkes, Batıcılık, Ulusculuk, sh. 141

nin amacı, eylemli olarak sona eren Osmanlı İmparatorluğu'nu diltmekten, yerine bağımsız, modern bir devlet kurmaktır (135).

Islahat hareketlerini, devlet adamları, yukardan başlatmışlardır. Atatürk devrimi ise, kurtuluş savaşı ile başlayıp, yeni düzen, eskisi yıkılarak kurulmuştur (136). Bundan ayrı, Atatürk devrimi, aynı zamanda, Türkler'in millet olma, milli kişilik ve bağımsızlıklarını tanıtır ve «İmparatorluk içinde saplandıkları aşağılık duygusundan kurtulmuş çabalarının mahsulüdür» (137). Islahat hareketlerinin bu niteliği yoktur.

Atatürk Devrimlerini, ıslahat hareketlerinden, kesin bir karar la batı uygarlık alanına geçme isteği, derin biçimde ayırır (138). Atatürk Devrimlerinde, batı ilkelerinin katı yöntemleriyle işlenmesi de ıslahat hareketlerinden farklı olarak, kabul edilmiştir (139). Ayrıca, Atatürk Devrimlerinin yaratıcı (140) niteliği, ıslahat hareketlerinde yoktur.

Bu konuda farkların daha da belirlenmesi için Atatürk'ün düşüncesinin bilinmesinde yarar vardır;

«Son yüz senelik devlet hayatını, millet hayatını ve siyasî hayatı gözönüne getiriniz. Sultan II. Mahmud, memleketin idaresini ıslah etmek, ilerlemek için teşebbüste bulunmak istedi. Fakat, vuku bulan teşebbüsler, Avrupa'yı taklit etmek oldu. Avrupa kanunlarını almak Avrupa'nın elbisesini giymek gibi bir takım düzeltme teşebbüslerinde bulundu. Fakat, bu, hakiki müsbet bir netice vermedi, veremezdi. Çünkü, ıslahat için, taklitçiliğe gidilmişti. Sultan Abdülmecit zamanında belki Reşit Paşalar'ın teşviki ile daha doğrusu, memleket içinde isyan ocağını körüklemekte olan gayrimüslim unsurları memnun etmek zaruretinden, bunların memnuniyetini gerekli sayan Avrupa'nın ve batının karşısında bir şey yapmak lâzım geldi. Gülhane Hattı Hümayunu meydana çıktı. Bu Gülhane Hattı Humayunu, Devlet Aliye-i Osmaniye'ye uygulanması bakımından hakiki ıslahat denecek derecede bir sonuç vermedi» (141).

(135) Kili, agm., sh. 25. Eroğlu, Devrim Tarihi, sh. 388

(136) Eroğlu, Devrim Tarihi, sh. 388

(137) Tunaya, Eroğlu, Tebliğ, sh. 20'ye göre

(138) Kaynar, agm., sh. 245

(139) Aldıkaçtı, age., sh. 95

(140) Baltacıoğlu, age., sh. 103

(141) Fethi Naci, age., sh. 60. Timur, Devrim Tarihi, sh. 150'de de aynı doğrultuda sözler var.

1908 İslahatı ile devrim hareketi arasında da Atatürk şu farkları görmektedir (142). «Bu iki inkılâp arasındaki fark, tarif olunamayacak derecede büyüktür zannederim. Birincisi, milletin tabiaten aradığı hava-yi hürriyeti teneffüs ettiğini zannettiren bir harekettir Fakat, ikincisi, milletin hürriyet ve hakimiyetini fiilen ve maddeten tesbit ve ilân eden bir inkılâb-ı mes'uldur (mutlu bir devrim) ve şüphe yokki yalnız Türkiye'de değil, bütün cihanda nazarı ehemmiyete alınmaya layık bir teceddüttür. 10 Temmuz İnkılâbı, bir hükümdar-ı müstebitle, millet arasında en nihayet kuyud ve şurut ile muvazene arayan bir zihniyeti istihsale matuf idi; halbuki son inkılâb usul-i meşrutiyeti dahi hürriyet ve istiklâl-i millet için kafi görmez ve bilâkaydû şart hâkimiyeti milletin uhdesinde tutan esaslı bir umdeye istinat eder. Bu umdenin teallük şekli, hiç bir vakitte eski eşkal ile mukayese kabul etmez.»

Kuşkusuz hukuk yaşantımızda, tartışmasız bir yeri ve kendisi de bir ıslahatçı olan, Cevdet Paşa'nın kendinden önceki ıslahat hareketleri için görüşleri şu biçimdedir; «Yeni bir uygarlık yoluna gidilmek... fikirleri doğmuştu. Lâkin, ...yapının temeline bakılmayarak tavanın süslenmesine özenildi. Avrupa'da başlayan fenlerin ve sanatların yayılmasına çalışmak gerekirken uygarlık nehirlerinin girdiği çerçöpe, israf ve sefahata aldanıldı... Halk, yüksek tabakanın bu gidişinden nefret ederek her türlü yenilikten ürkmeye, yeni yöntemlerle yapılan her şeyi kötü görmeye başladı» (143).

III. HUKUK DEVRİMİ

Bir devletin hukuk düzeninin durumu, çok büyük oranda, o devletin yaşama olanak ve düzeyini belirtir (144).

Hukuk bir sosyal olgu olması bakımından genel sosyal olayların bağlı olduğu yasa ve olguların dışında da tutulamaz. Toplumların kültürlerinin, tarihi akışı içinde değişimlere uğradığı da bir sosyal ve tarihsel gerçektir. Bu değişimler, denilebilir ki, en çok kendini hukuk alanında gösterir. Bir Atatürk devrimi olarak hukuk devriminin değerlendirilebilmesi için özellikle Türk hukukunun geçirdiği evrelerin, —özel hukukla sınırlı ve konunun gerektirdiği oranda— incelenmesi gerekmektedir.

(142) Eroğlu, Devrim Tarihi, sh. 392 dpn. 6

(143) Berkes, Çağdaşlaşma, sh. 127

(144) Mumcu, age., sh. 152

A. Hukukta Eski Uygulama

Hukukta uygulamayı belirleme bakımından zorunlu olarak, belirli zaman dilimlerine ayırmak, buna göre inceleme yapmak gerekmektedir (145).

• 1. Osmanlı Öncesi Dönem

Bu bölümde, Türkler'in İslâmlığı kabulünden önceki dönemle, İslâmlığı kabûllerinden Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşuna kadar geçen dönem inceleme konusu olacaktır. İslâmlıktan sonraki dönem içerisinde olduğu için ayrıca, Selçuklular için bir bölüm ayrılmamıştır.

•• a. İslâmlıktan Önce

Türkler'in yayıldıkları alan, yaşadıkları yerlerin kendine özgü coğrafi yapısı gözönüne alındığında (146), kavim birliği de olmaması nedeniyle sosyal ilişkiler ve bu arada hukukî müesseseleri de zorunlu olarak farklıdır. Belki de bunun etkisi ile Türklerin bu devreleri hakkında bilgiler oldukça azdır (147). Öyle ki, tarihleri oldukça bilinen en eski Türkler'den Hunlar'm çıkış yeri ile «eski yüzyılların en eski yüzyılları» (148), arasında kaybolmaktadır. Buna rağmen Hunlar bilindiği kadarıyla «bir ordu biçiminde örgütlenmiş hareket halinde bir halk» (149), olduklarından, bunun zorunlu ve uygun sonucu olarak özel mülkiyete geçememiş, özel hukukun gelişmesi de doğal olarak aynı düzeyde olmuştur. Hunlar'ın her yünden varisleri olan Göktürkler, önce demirciliğe, sonra yazıya ve özel mülkiyete geçmişlerdir (150). Özel mülkiyetin birden gelişmiş olmasının bir başka nedeni de; Asya'daki göçebe Türk Toplumunun İslâmlık öncesi aşamasında steplerde yaşamının etkisi ile tarımın önemli bir yeri olmayışıdır. Öyle ki, 1388 ayrı kelimenin geçtiği yazıtlarda darı sözcüğü dışında tarımla ilgili bir kelimeye rastlanılmamaktadır (151). Kendine özgü koşullarının etkisiyle, Türkler'in, tüketim amacıyla, fetih, akın (152), yaptıkları kabûl edilince, özel hukuk ilişkilerinin kolay olmayacağını kabul etmek gerekmektedir.

(145) Arsal, age., sh. 68 Türk hukuk tarihini, Orta Asya Devri, İslâmlaşma Devri, Selçukî Devir, Osmanlı Devri olarak ayırıyor.

(146) Sencer, age., sh. 188-196

(147) Cin, Evlenme, sh. 272. Cin, Boşanma, sh. 27

(148) Deguines, age., sh. 121

(149) Timur, Osmanlı Toplumunu, sh. 5

(150) Timur, Osmanlı Toplumunu, sh. 8

(151) Sencer, age., sh. 188-196

(152) Sencer, age., sh. 201

Oğuzlar'da bölüşüm (153). Moğollar'da, paydaşlara bazı hakların yetkilerin geçişlerine (154), «tasavvur edildiğinden çok daha yüksek» (155), uygarlığa sahip Uygarlarda ödünç, kira, vasiyetname ve evlat edinmeye (156), ilişkin müesseseler olduğu gibi, Yakutlar'da da evlat edinme (156 - a), müessesesi vardır. Ayrıca, Türkler'de, kadın, ekonomik yaşantının üretici bir ögesi olması bakımından özel hukuk alanında etkili olmuştur (157).

İslamiyet, Türkler arasında yayılmadan önce Türkler din bakımından parçalanma halinde idiler (158). Yaygın olan dinler; Buda, Zerdüş, Mani, Hristiyan (159), Maniheizmi, Nestorianizm (160) Şamanizm (161) dinleri idiler. Kuşkusuz mensubu oldukları dinin özel yaşam ve hukuklarına etkisi olmuştur. Buna karşın; İslamlık öncesi Türkler'de başlık parasının yaygın olmadığını (162), mal rejimi olarak mal ayrılığının kabul edildiğini (163) aile bağının evlenme ile kurulduğunu, çok karınlık uygulamasının bulunmadığını (164) «Türkler'de tâ kadim devirlerde çok münkeşif bir kanuniyet hissi mevcut» (165) olduğunu genel olarak söyleme olanağı vardır. Öyle ki, İslamiyetin kabülünden yüzyıl sonra yazılmış olan Kutadgu Bilig, hemen tümüyle «İslamdan önceki Türkler'in telakkilerini» (166) belirtir. Bunlardan Bab. 12 Adalet, Bab. 53 evlenmeye ilişkindir (167).

(153) Sencer, age., sh. 206

(154) Sencer, age., sh. 207

(155) Arsal, age., sh. 79

(156) Arsal, age., sh. 79

(156a) Gürkan, Ü. Evlat Edinme ve Beslemelerin Hukukî Durumu. Türk Hukuku ve Toplum Üzerine İncelemeler. Adnan Güriz-Peter Benedict 1974-Ankara

(157) İnan, Kadın Hakları, sh. 35

(158) Turan, age., sh. 2, 4

(159) Turan, age., sh. 4

(160) Cin, Evlenme, sh. 271

(161) Cin, Evlenme, sh. 271. Turan, age., sh. 4

(162) Benedict, P. Hukuk Reformu Açısından Başlık Parası ve Mehr. Türk Hukuku ve Toplum Üzerine İncelemeler. Adnan Güriz-Peter Benedict 1974-Ankara

(163) Öztan, B. Evlilikte Mal Rejimleri. Türk Hukuku ve Toplumu Üzerine İncelemeler. Adnan Güriz-Peter Benedict 1974-Ankara

(164) Güriz, A. Evlilik Dışı Birleşmeler ve Çocuklar. Türk Hukuku ve Toplumu Üzerine İncelemeler. Adnan Güriz-Peter Benedict. 1974-Ankara

(165) Arsal, age., sh. 291

(166) Arsal, age., sh. 96

(167) İnan, Kadın Hakları, sh. 35, 36. Arsal, age., sh. 96

•• b. İslâmlıktan Sonra :

Türklerin İslamiyeti kabûl tarihleri kesinlikle belli değildir. Genel kanı Türkler'in M. S. 642'den itibaren İslamiyeti kabûl ettikleri yönündedir (168). İslamiyetin kabulü ile, İslam hukuku kuralları ile, her Türk boyu ya da devletin hukuk düzeni, örf ve adeti için bir etkileşim sürecine geçilmiştir. Bunun sonucu olarak, İslam hukuku ve kültürünün fazlaca etkisinde kalan Türkler kendi öz hukuklarını büyük ölçüde terk etmişlerdir (169).

İslamlığın Türkler arasında yayılmasında, özellikle dar şeriat kuralları içerisinde değil (170), geniş ve yumuşak «bir ruh ve mana ile anlayarak göçebelere telkin eden mutasavvıf Türk devrişleri bu islamlaştırma faaliyetlerinde büyük rol oynadılar» (171). Ancak; Türkler İslam dinini kabul ettikten sonra, İslam dinine en fazla riayetkar sayılan Türk hükümdarları devlet otoritesini her şeyin üstünde tutmuşlardır (172).

İslam hukukunun doğuşu, «İslamın yayılmasından ziyade, etken bir yönetime önem veren Emevi'ler devrine raslar» (173). İslam toplumunun gelişmesi ile artık, Muhammed'den beri mevcut olan «hakemlik» kurumu ferdî ilişkileri çözümleyemez hale gelmiştir (174). Bunun sonucu olarak da Emevi'lerin yarattığı «kadılık» kurumu ortaya çıkmıştır (175). Onuncu yüzyıla (Hicrî IV) kadar ki dönemde, hukuk okullarının bulduğu çözümlerin tüm hukukî ko-

(168) Göğer, age., sh. 82. Ancak, Cin, Evlenme, sh. 271. Mahmud, age., sh. 177 ye göre Türklerin islamiyeti kabülleri dokuz-onbirinci yüzyıllar olarak kabûl ediliyor. Turan, age., sh. 12, 14'e göre, onuncu yüzyıl Türklerin islamiyete «ısınmaya başladıkları» tarih olarak belirtiliyor. Olayın büyüklüğü ve niteliği nedeniyle tümünün de doğru kabûlü gerekmektedir.

(169) Cin, Evlenme, 271. Şafak, age., 4'e göre, İslâm hukukunun, yerli, yeni toplumlarla karşılaşınca uygulanması gereken yöntem şu biçimde belirtilmiştir. «Toplumların hukuk kurallarının, İslâmî devirde ne nisbette kabûl edilebilir oldukları konusunda Ebu Yusuf şu görüşü açıklamıştır. Bir bölgede eski bir kavimden kalma örf ve adet cari olup da ahalisi bunun kendilerine zararı dokunmasından şikayet ederlerse, İslâm dîni bu örf ve adeti değiştirmedeği veya iptal etmediği takdirde, devlet reisinin onları değiştirmeye hakkı yoktur.»

(170) Turan, age., sh. 12, 14

(171) Turan, age., sh. 12, 14

(172) Köprülü, Timur, Devrim Tarihi, sh. 29 dpn. 33'e göre

(173) Schacht, Timur, Devrim Tarihi, sh. 29 dpn. 29'a göre

(174) Timur, Devrim Tarihi, sh. 29

(175) Timur, Devrim Tarihi, sh. 29

nuları kapsadığı düşüncesi yaygın olduğu için bundan sonra, içti-hat kapısının kapandığı kabul edilmiştir (176).

İncelemenin sınırları bakımından önemli bir olay, Türkler'in Anadolu'ya yerleşmeleridir. Türk Aşiretleri'nin Orta Asya steplerinden batıya «doğal nüfus artışının üretim güçleri üzerinde yaptığı baskı» (177), sonucu göçmelerinde araya İslamlığa giriş, İranlaşma (178), olgusunun ortaya çıkarmıştır. Türkler Anadolu'ya gelirken, Arap-İran kültürleriyle ve yerleşik uygarlıklarla temasa gelmişler ve bunları da beraberlerinde belirli oranda taşımışlardır (179). Bu nedenle de Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslâmlaşmasının aynı zamanda gerçekleşmiş olduğu belirtilmiştir (180).

Anadolu'da ilk büyük Türk devleti Selçuklular'dır. Selçuklu Sultanları, işgal ettikleri toprakları, kendilerine özgü sistemleri ile, devletleştirmişlerdir (181). Bir görüşe göre (182), «Selçuklu Türkiye'sinde miri toprak sistemi» caridir. Ancak; tüm toprakların miri (devlet mülkü) haline getirildiği de açıklığa kavuşmamıştır. Bununla beraber, «askeri iktalar» Selçuklular'm meydana getirdiği tipik bir sistemdir (183). Diğer bir görüşle (184), Türkler'in Anadolu'ya «miri arazi» uygulaması getirerek, özel mülkiyeti yok ettiklerine ilişkin görüşler bulunduğu ileri sürülmüştür.

(176) Adıvar, Bilim ve Din, sh. 90, 91'e göre; İslâm hukukunda, içti-hat kapısının kapanmasını, diğer bir anlatımla, ilahiyatın bilimin ilerlemesine engel olmasına, Es'arî ve Gazalî tarafından kurulan «ilahiyat»ın etkisi olduğunu, Hülagû'nun Bağda'ı alıp kütüphaneleri yıkmasıyla, Ximenes isimli kardinalin Granata'da, bir milyona yakın Arap kitabını yakması neden olarak gösterilebilmekle birlikte, bunların hiç biri tek başına olayı açıklamaya yetmez. Batı'nın deney metodunu bulmasına karşın, Doğu'nun bunu bulamamış, bulmuş ise bile iyi kullanamaması görüşü ileri sürülmekle birlikte, bunun nedeni açıklanamamaktadır. Bilinen husus, «Arapça'daki bilim ve felsefeye XIV. yüzyıl başlangıcında durgunluk» sh. 91 geldiğidir. Tekinay, Konuşma, sh. 5'te içti-hat kapısının kapanmasını, «hukukun donması» olarak nitelemektedir.

Aldıkaçtı, age., sh. 19'a göre «İslâm hukuk anlayışı, eğer gelişme devamlı olsaydı ancak müslümanlara has bir rejim olurdu ki, bunun... ferdin düşünce hakkı ve laiklik ilkesiyle bağdaşamayacağı açıktır:»

(177) Timur, age., sh. 2

(178) Timur, age., sh. 16

(179) İnan, Kadın Hakları, sh. 39, Timur, age., sh. 34

(180) Yurdaydın, agm., sh. 49

(181) Timur, age., sh. 43

(182) Turan, age., sh. 70

(183) Turan, age., sh. 69

(184) Timur, age., sh. 43

Bütün bunlara karşın, Dakak oğlu Selçuk'un kurduğu Selçuklu Devleti'nin toprak rejimi, Türk örgütüyle, İslami toprak sisteminin sentezi olmuştur (185).

Hemen belirtilmelidir ki, Türklerin İslam Medeniyeti'ne toptan girişleri, diğer din ve uygarlıklara girişlerinden farklı olarak, doğurduğu büyük ve olumlu sonuçları nedeniyle, yalnız Türk ve İslam tarihinin bir dönüm noktasını oluşturmakla kalmaz, dünya tarihinde de en büyük olaylarından biri olarak kabul edilir (186).

• 2. Osmanlılar Dönemi

Bu dönemin de, hukuk ağırlıklı bir incelemede, Mecelle öncesi, Mecelle ve sonrası biçiminde ayrılıp incelenmesi olanağı vardır.

•• a. Mecelle Öncesi

Osmanlı İmparatorluğu, kuruluşundan çöküşüne değin, İslamın savunma ve kuvvetlenmesi için büyük çaba göstermiştir (187). Öyle ki, Osmanlı Türkleri, kendilerine Türk dedirtmeyecek kadar İslâm imanı içinde, milli benliklerini kaybedecek hale gelmişlerdir (188). Belki de bu tutumun sonucu olarak, Osmanlı Türkleri'nin müslüman olmaları, İslam hukuku açısından çok önemli bir olaydır (189). Ancak; geleneksel Osmanlı kültürünü bu arada hukukunu, salt İslama indirgeme olanağı yoksa da, Osmanlı İmparatorluğu'nda düşün yaşamı, tümüyle dinin etkisindedir (190). Bu alanda, Türk kültürünün örf ve adetlerinin eski uygulamalarının ve yerel kültürlerin de etkisinde kalındığını da göz önünde tutmak gerekir (191). Her şeye karşın İslâm, Osmanlı İmparatorluğu'nun temelidir (192). Öyle ki, Osmanlıların hükümdarlık kurumunu kabüllerindeki düşüncelerinin temelinde de İslâm yatar. Hükümdarlarını, Tanrının yer yüzündeki gölgesi, Peygamberin halifesi sayan anlayışı Abbasi'lerden aldıkları gibi, Osmanlılar yine Abbasi'lerden gördükleri devlet ve fıkıh düzenini benimsemişlerdir (193). Devlet olarak teokratik

(185) Sencer, age., sh. 220, 225

(186) Turan, age., sh. 1

(187) Lewis, Timur, Devrim Tarihi, sh. 22 dpn. 14'e göre.

(188) Timur, Devrim Tarihi, sh. 22

(189) Schacht, age., sh. 97

(190) Üçok/Üçok, agm., sh. 272

(191) Timur, Devrim Tarihi, sh. 23

(192) Gürkan, agm., sh. 170, Timur, Devrim Tarihi, sh. 23, Cin, Evlenme, sh. 285

(193) Göğer, age., sh. 82

olan Osmanlı İmparatorluğu'nun özel hukuku da büyük oranda, dinsel kurallardan oluşmuştur (194). Öte yandan, Osmanlı hukukunun iki ayrı temeli olmuştur. Bunlar Sultan iradesini yansıtan kanunnameler ile şeriatıdır. Şeriat, özellikle özel hukuku oluşturur (195). Bu arada belirtilmelidir ki, kanunnamelerin de bir homojenliği bulunmadığı (196), bundan ayrı, Osmanlı Devletinin kuruluşu aşamasında, bu gibi kanunnamelerin de bulunmadığı, bunun sonucu, hukuki alanda bir boşluğun bulunduğu (197), Osmanlı hukukunun zaman içinde Sultanların emir ve fermanları ile ve ampirik bir biçimde, toplumdaki değişik üretim biçimlerini yansıtarak ortaya çıktığı, adet ve deneyimlerden alınan ilhamlara göre oluştuğu (198), «kendine özgü bir Osmanlı hukuku» olmadığı da ileri sürülmüştür (198a). Her şeye karşın, dinsel kurallar etkindir. Dinsel kurallar ise, «İslam Şeriatı'nın koyduğu hukuk hükümleri manzumesi» (199), olarak İslam hukukunu oluşturmuştur (200). Şeriatın doğuşundaki ana amaç, yaşamın bütün ilişkilerini din bakımından değerlendirmektir (201). Bundan dolayı da İslamda, «dünyevî» ve «uhrevî» sorunlar ayrımı yapılmaz (202). Bu bakımdan özel hukuk alanındaki çeşitli ilişkiler geniş biçimde, fıkıh kurallarına göre düzenlenmektedir. Osmanlı İmparatorluğunda, bu evre için, Batı Avrupa'dakine benzer bir hukuk dağınıklığı bulunmamakla birlikte (203), İmparatorluğun kapsadığı topluluk ve ülkeler nedeniyle tek hukuk düzeninin varlığından söz etme olanağı yoktur. Bu zorunlu hukuk dağınıklığına «İslâm hukukçularının tutuculuğu» (204), ve

(194) Özsunay, age., sh. 144, Berkes, Çağdaşlaşma, sh. 209, 517

Ancak, işin ilginç yanı, müslümanın olduğu anlaşılan Mahmud, age., sh. 196'da Osmanlı Hükümdarları için «Hükümdarlar, hristiyan kadınlardan doğdukları için atalar gibi, İslâmlığı yükseltmeye çalışmıyorlardı» diyebilmektedir. Bu, sorunlara salt dinî açıdan yaklaşılmasının düşündürücü bir örneğidir.

(195) Timur, age., sh. 196

(196) Timur, age., sh. 145

(197) Timur, age., sh. 145

(198) Timur, age., sh. 145

(198a) Timur, age., sh. 145. Mirasın geçişi, timar hususunda Timur, age., sh. 146-173 ve Sencer, age., sh. 230-240'a bkz.

(199) Berki, A. H. age., sh. 3

(200) Jaschke, age., sh. 11'e göre «dinsel yasa (Şari'a, Osmanlıcada şeriat ya da Şer'i Şerif)

(201) Snouck-Hurgronje, Jaschke, age., sh. 11 dpn. 2'ye göre

(202) Timur, Devrim Tarihi, sh. 23. Aynı yer ve devamında, İslâmın teokratik niteliğine ilişkin geniş bilgi vardır.

(203) Schacht, age., sh. 100

(204) Özsunay, age., sh. 145

İslam dini kurallarını yeni gereksinimleri karşılamaktan uzak biçimde yorumlayarak «bükülmeyen kalıp» haline getirmeleri çeşitli güçlükler doğurmuştur (205). Tüm bunlara karşın; Osmanlılar'ın devlet otoritesini her şeyin üstünde tutmaları (206), sonucu, Osmanlı hukukunda önemli yer tutan kanunnamelerde, Şeriata aykırı olmama koşulunun çiğnendiği olmuştur (207). Ancak, Yavuz'dan itibaren şer'ileşme çok daha yaygın hale gelmiştir (207a). Bununla birlikte, yine de kanunnamelerin, kişiler arası ilişkileri, yönetimle ilgili sorunları çözümlemede şer'i sınırların dışında kalınarak da olsa, hükümdarlara olanak sağladığı olmuştur. Tanzimat'a değin, taşınmazlar bakımından kişisel mülkiyete yer verilmediği de ileri sürülmüştür (208).

Osmanlı İmparatorluğu'nda kanunlaştırma hareketlerine, Tanzimat'tan sonra rastlanmaktadır (209). Bu hareketler, kendiliğinden olmamış belirli etkenlerden kaynaklanmıştır. Etkenleri, Batı Avrupa Devletleri ile olan ekonomik ilişkilerin zorladığı «ekonomik etkenler» (210), ile tüm İmparatoruğa tek biçim hukuk uygulamasını sağlayacak iç politika ve süper devletlerin baskılarından doğan «siyasal etkenler» (211), olarak belirleme olanağı vardır. Ancak, kanunlaştırmalarda kullanılan metotlarda da bir birlik yoktur. Bazılarında, genel olarak yabancı kanunlar çevrilip ya da onları örnek alarak kanunlaştırma yapıldığı halde, bazılarında ulusal nitelikli ve yerli köklere dayanılarak kanunlaştırmalar yapılmıştır. Birincisine örnek, 1850 tarihli Kanunname-i Ticaret, diğetine ise, Mecelle'dir (212).

Kanunlaştırmada ilk çalışmalar ceza hukuku alanında olmuştur. Bir çok İslâm devletinde olduğu gibi, Osmanlılar'da da, İslâm ceza hukukunun tesbit ettiği suçlar ve cezaların günün gereksinmelerine karşılık veremediği anlaşıldığından, Osmanlılar'da da ceza hukukunun düzenlenmesine gerek duyulmuştur (213). Nitekim ilk kanunname 1840 tarihli Ceza Kanunnamesidir. Bu konuda ikincisi,

(205) Özsunay, age., sh. 145

(206) Timur, Devrim Tarihi, sh. 29

(207) Jaschke, age., sh. 11. Üçok, Timur, Devrim Tarihi, sh. 30 dpn. 33

(207a) Versan, agm., sh. 940 İslâm etkisi, özellikle, özel hukuktur.

(208) Şener, Medenî Kanunun 917'nci Maddesine Göre Hazinesin Mes'uuliyeti. sh. 551. Yargıtay Yüzyüncü Yıl Dönümü Armağanı 1968-Ankara

(209) Güriz/Benedict, age., Giriş, sh. IX. Özsunay, age., sh. 144

(210) Tekinay, Konuşma, sh. 9, 10. Özsunay, age., sh. 145

(211) Özsunay, age., sh. 145

(212) Ataay, agm., sh. 59, 60. Özsunay, age., sh. 145

(213) Üçok, agm., sh. 44

1850 tarihli olandır. Buna karşın, 1858 yılında ve 1810 tarihli Fransız Ceza Kanunundan iktibas edilen Ceza Kanunname-i Humayunu, öncekilerden ileri olmasına rağmen, «kısas, diyet gibi hakların şer'i mahkemelerden istenebileceği» (214) hükmünü taşıma bakımından şer'i hukuktan ayrılamamaktadır. Bir özellik olarak, kanunlaştırmının başlamasından itibaren hukukî konular «biri diğerini takip ederek İslâm hukuku çerçevesinden çıkmış» (215), olmalarına karşın, «şer'i hukuktan kesin bir ayrılmanın riskini» göze alma gene de söz konusu değildir (216). Bir yazara göre (217), «Garpten alınan usul ve kanunlara, itinalı bir şekilde memleketli kaftanı giydirilerek bunlardaki yabancılık kokusunun bu sayede izaleye» çalışılmıştır.

Mecelle dışında ve özel hukuku ilgilendiren yasaların 1850-1923 yılları arasındaki döneme rastladıkları, aynı konuda birden çok yasa çıkartılmasına, ekler yapılmasına rağmen, belirli bir sistem taşımadığı, bir bütünü oluşturmadıkları görülmektedir (218).

•• b. Mecelle ve Sonrası :

Kanunlaştırma aşamasında, Ticaret Kanunu ile, modern sayılabilecek bir düzenleme yapılmasına karşın, ticaret hukuku ile sıkı ilişkisi olan borçlar hukuku alanında gene fıkıh kuralları uygulanıyordu (219). Dinsel kuralların ticaret yaşamının gereksinmelerine karşılık verememesi, kuralların dağınıklığı nedeniyle, ticaret yaşamında bir çabukluğun sağlanamaması, bir kanunlaştırmayı zorunlu hale getirmiştir (220). Hemen belirtmelidir ki, 18. yüzyılın sonlarına kadar hemen hemen tüm Batı ülkelerinde bugünkü anlamda medenî kanun yoktur. Hemen her yerde ya millî örf ve adetler ya da Roma hukukuna dayanan kurallar uygulanagelmıştır (221). Batıda kanunlaştırma 1894'lerde başlamış, bu hareketler bir oranda ondokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı İmparatorluğu'nda kendisini göstermiştir (222).

(214) Güriz/Benedict, age., Giriş, sh. IX

(215) Schacht, age., sh. 100

(216) Güriz/Benedict, age., Giriş, sh. IX

(217) Başgil, age., sh. 184

(218) Özsunay, age., sh. 146-149. Güriz/Benedict, age., Giriş, sh. IX-XI.

(219) Özsunay, age., sh. 147

(220) Özsunay, age., sh. 147

(221) Tekinay, Konuşma, sh. 5

(222) Tekinay, Konuşma, sh. 6

Medeni hukuk alanında bir düzenleme, kanunlaştırma gereksinmesi ilke olarak kabul edilmesine rağmen, bunun yöntemi hayli tartışmalara neden olmuştur. Tartışmaların temelini iki görüş oluşturmıştır. Birinci ve Âli Paşa'nın temsil ettiği görüşe göre; 1804 tarihli Fransız Medeni Kanununun (Code Civil) olduğu gibi çevrilerek alınması (223), savunulurken, Cevdet Paşa'nın öncülüğünü yaptığı ve fıkıh ilkelerini yansıtan, yerli köklere dayalı bir kanun yapılması, yabancı bir memleketin kanununu almakla ulusun temel kurallarını kökünden değiştirip ulusu yok etme sonucunu doğuracak yoldan sakınılması esasını işleyen ikinci görüş galip gelmiştir (224). Kuşkusuz bunda Cevdet Paşa'nın kişiliğinin saygınlığının da büyük etkisi olmuştur.

Cevdet Paşa'nın hemen tümüyle başkanlığını yaptığı bir komisyon 1869-1876 (225), tarihleri arasında çalışarak, bir mukaddime ve onaltı kitaptan oluşan bir eser meydana getirmiştir (226).

Açıklayıcı nitelikteki Mazbata'ya göre, Mecelle'nin amacı, İslam hukuk doktrininin geçerli bir izahı ile yeni ihdas edilmiş dünyevî mahkemelerin kurulmasını temin etmek ve güç bir bir durum olan, ayrıca kullanışlı olmayan İslam hukuku eserlerine baş vurmayı (yasaklamaksızın) önlemektir (227), (228).

Adı, Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye olan bu kanun, ilke olarak borçlar hukukunu içeren (229) bir kanunname (230). Ancak, kanun olmadığı da ileri sürülmüştür (231). Bununla birlikte, teknik an-

(223) Onar, agm., sh. 57. Güriz/Benedict, age., sh. X. Özsunay, age., sh. 147

(224) Berkes, Çağdaşlaşma, sh. 220. Onar, agm., sh. 58

(225) Schacht, age., 101'e göre 1877, Çevirenlere göre, 1876

(226) Onar, agm., sh. 56. Gür, age., sh. 28

(227) Schacht, age., sh. 100'e göre sırf İslâm hukuku «kendi tabiatı icabı, tedvin için elverişli değildir; çünkü, bu hukuk sadece muteber hukuk ekollerinden birisine göre, gelenekçi bir şekilde öğretildiğinden öte-
ter bir özelliğe sahiptir

(228) Jäschke, age., sh. 12, Gür, age., sh. 29-31

Belgesay, age., sh. 10'a göre «Mecelle'yi yazarlar, İslam doktorlarının zıt mütalaaları arasında, zamanın ihtiyacına uygun olanı değil, şahsî kanaatlarına uygun bulduklarını tercih etmişlerdi... Gelişme ve tekamül imkanları bulunmaması itibarile zamanın sosyal ihtiyaçlarını karşılayamayan her kanun, her emir, her hukuk kaidesi gibi, zaten hasta doğmuş olan Mecelle de zamanla ölü hale gelmiş, nihayet, 1926'da yerini Türk Medenî Kanununa bırakmıştır.»

(229) Fındıkoğlu, Ataay, agm., sh. 66'ya göre «borç münasebetlerini Mecelle tanzim ediyorsa da eksiktir ve yeni ihtiyaçları karşılayamamaktadır.»

(230) Schacht, age., sh. 100

(231) Onar, agm. sh. 64

lamda eşya hukukuna dahil olan, zilyedliğin gasbı ve zilyedliğe tecavüz, rehin, geçiş hakkı (232) ile usul hukukuna ilişkin (233) ikrar, dava, ispat yükü, dava ve zamanaşımıyla ilgili hususları ihtiva etmesine karşın (234), medeni kanunlarda bulunması gereken aile ve miras konularını kapsamamaktadır.

Bunlardan ayrı, dil bakımından çok başarılı bir kanun olup kesin ve özlü bir anlatımda kaleme alınmış olan (235) Mecelle'nin tenkid edilen diğer yönleri de vardır; Örneğin, genel nitelikteki yüz maddesinin dışındakiler, kazuistik yöntemle hazırlanmış (236), olması sonucu, salt dinsel kurallardan esinlenmenin de etkisi ile, oldukça kısa sürede büyük bir bölümü çağ dışı kalmıştır. Gereksiz tekrarları kapsadığı (238), kanun tekniği bakımından eksik olduğu (239), günlük yaşamın tüm gereksinmelerini karşılama amacını taşıdığı (240), hâkime takdir hakkı vermediği (241), de ileri sürülmüştür. Ayrıca Mecelle'nin hazırlandığı evrede, alışılmış deyimleriyle içtihat kapısı da kapandığından ve Usul-i Fıkıh bilginlerinin ortaya çıkmasına etken olan toplumsal ortam çok gerilerde kaldığından aslında, hazırlandığı dönem için bile yeterli bir Mecelle hazırlamanın olanaksızlığı da ileri sürülmüştür (242). Belki de bunun etkisi ile, Mecelle deneyiminin, Avrupaî düşüncelerin etkisi ile yapılmış «İslami değil, ancak dünyevî bir kanun» olduğu bir görüş olarak ileri sürülmüştür (243).

(232) Özsunay, age., sh. 147

(233) Schacht, age., sh. 100 «Mecelle, sırf İslâm hukuku doktrinine ait bazı tadiller de getirmiştir. Özellikle bunlar, beyyine ile ilgili hükümlerde göze çarpar.»

(234) Güriz/Benedict, age., Giriş, sh. X

(235) Surgurbey, age., C. 1, sh. 1'e göre, Mecelle'de, M. K. da bile bulunmayan, akça, nesne, dek, diye sözcükleri kullanılmıştır.

(236) Güriz/Benedict, age., Giriş, sh. X. Özsunay, age., sh. 148

(237) Başşgöl, age., sh. 27 dpn. 4 «...bizim Mecelle, yani Medeni kanunumuzun büyük bir parçası, tamamıyla İslâm hukukuna dayanmakta idi...» deniyor. Onar, agm., sh. 61

(238) Güriz/Benedict, age., Giriş, sh. X

(239) Onar, agm., 61. Tekinay, Konuşma, sh. 6

(240) Oğuzman, K. Medeni Kanunun Boşluklarının Yargıtay Kararları ile Doldurulduğu Bir Müessese : Şuf'a. Medeni Kanunun 50. Yılı Bilimsel Hafta. 15-17 Nisan 1976, 1977-Ankara.

(241) Hatemi, agm., sh. 221

(242) Hatemi, agm. sh. 221. Eroğlu, Devrim Tarihi, sh. 300, 361

(243) Schacht, age., sh. 100, 101

Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminde, hukuk alanında yapılan yeniliklerin hiç birisi yeterli ve kökten olmadığı gibi, toplumun o günkü gereksinmelerine de uygun değildir (244).

«Mecelle, Şer'i mahkemeleri hedef tutmamıştır ve gerçekte de o, bu mahkemeler Türkiye'de mevcut olduğu sürece uygulanmamıştır» (245), 1851 maddeden oluşan Mecelle'nin ancak, üçyüz maddesi eylemli olarak kullanılmıştır (246).

Tüm eleştirilere karşın, Mecelle kanunlaştırma hareketi içinde önemli bir yer tutar. Oluşturulduğu dönem göz önüne alındığında, o koşullar içerisinde, hiç olmazsa özel hukuk açısından önemli bir olaydır.

Adalet anlayışı, Osmanlı devlet ideolojisinin öğelerinden birisidir (247). Osmanlılar'ın sür'atle gelişmelerinin başlıca nedenlerinden biri ve belki başlıcası adalet anlayışıdır (248).

Hukukun uygulanmasına gelince; özel hukukun uygulanması kuşkusuz yargıç eliyle olacaktır. Ancak; bunda da ikilikle karşılaşmaktadır. Şer'îye mahkemelerinde, kadı olarak isimlendirilen tek yargıç görev yapmakta ve uygulamaları dini esaslara, fıkıh usul ve kurallarına dayanmaktadır (249). Bu uygulama bir süre ve o zamanın koşullarında yeterli olabilmiştir. Yine koşulların zorlaması ile hukuk ve uygulamada ikilik temel olmuştur. Osmanlılarda ilk nizamiye mahkemeleri denebilececek mahkemeler, Ticaret Mahkemeleri'dir. Bunlar da Tanzimat Fermanı'ndan 21 yıl sonra ve Ticaret Kanununa yapılan bir ek ile —Ticaret Nezaretinin gözetim ve yönetimi altında olmak koşulu ile— «adeta kaçamak bir şekilde kurulmuştur» (250).

Hukukun uygulama alanındaki bu teşkilata yönelik ikiliğin temelinde «hukuk çokluğu»nun da (251) yattığını kabul etmek gerekmektedir (252). Osmanlılar'da, Şeriat ve kanunnamelere dayanan

(244) Belgesay, age., sh. 10. Gürsoy, Konuşma, sh. 9

(245) Schacht, age., sh. 1000, 101. Özsunay, age., sh. 148'e göre, ilginç bir durum olarak, Mecelle yakın zamanlara kadar İsrail'de eylemli olarak uygulanmıştır.

(246) Güriz, agm., sh. 112

(247) Timur, age., sh. 176

(248) Eroğlu, Devrim Tarihi, sh. 28

(249) Timur, age., sh. 182. Tarhan, agm., sh. 4

(250) Tarhan, agm., sh. 5

(251) Özsunay, age., sh. 407

(252) İncelemenin niteliği nedeniyle yargı kuruluşunun ayrıntısına girilme-yecektir.

geleneksel hukuk düzeni, Batı'dan alınan kanunlarla bütünlüğünü büsbütün yitirmiştir (253). Nitekim, İmparatorluğun çöküşü ile hukuk alanındaki ikilik de sona ermiştir (254).

• B. Hukuk Devriminin Getirdiği Durum :

Atatürk Devrimlerinin etkisi belki de en fazla, medeni hukuk diğer bir deyişle ve geniş anlamda, özel hukuk alanında olmuştur. Çünkü, hukuk düzeninin temel taşı medeni hukuktur (255). Ancak; hukuk alanındaki etki, ilk bakışta bir uygulama ya da bunda izlenecek yöntemler olarak görünürse de aslında çok daha derindir. Öyle ki, bir kültür değişimi, bir sistem değişimi de aynı zamanda Atatürk Devrimleri ile gündeme gelmiş ve çok çarpıcı biçimde ve belirli sonuçlara ulaşmıştır.

• 1. Kültür Değişimi

Genel bir kural olarak, «bir kültür, ancak, taklit tekrarlarının tutsağı olup katılaştığında ya da çok cesur ve aceleci bir araştırmacı nitelik kazandığında yıkılır» (256). Bunun dışında, devrim kültür ve dinler karşısında da Türkler'in oldukça ilginç bir yeri vardır. Nitekim, «Türkler tarih boyunca, kısmen de olsa, değişik amiller neticesinde, bir kaç defa din ve medeniyet değiştirmek veya daha mühim olarak, bazan aynı çağda birbirinden farklı din ve medeniyetler çerçevesinde yaşamakla, başka kavimlere nazaran çok farklı bir tarihi oluşturma ve daha hususi bir içtimai bünyeye maliktirler» (257).

XVI. yüzyıl sonları ile XIX. yüzyıl ortaları arasındaki devre Osmanlı İmparatorluğu için önemli bir devredir. Öyle ki, bu devrede, Osmanlı kültürü «çözülme» (258), devrine girmiştir. Hatta, XVIII. yüzyıldan itibaren çözülmeyle de kalmayıp, eski yüzyıllardaki kudretini yitirerek kesinlikle gerilemeye başlamıştır (259). Buna karşın; Osmanlı İmparatorluğu'nun siyasi bir varlık olarak ortadan kalkışı, kendi dışındaki değişikliklere ayak uyduramamasına, bunun için zorunlu «kültür değişimini gerçekleştirmemiş olması»na

(253) Timur, Devrim Tarihi, sh. 79

(254) Jäschke, age., sh. 22

(255) Mumcu, age., sh. 156

(256) Morris, age., sh. 144. Türk Devriminin öncesi, devrim aşamasının kısalığı göz önüne alındığında, bu tanımlamanın doğrulandığını görmekteyiz.

(257) Turan, age., sh. 1

(258) Timur, Devrim Tarihi, sh. 91

(259) Berkes, Batı Sorunu, sh. 17

(260) bağlanmaktadır. Dış değişikliklerden amaçlanan Batı kültürüdür. Batı kültürüne girip girmeme, Tanzimat devrinde olduğu gibi Atatürk Devrimleri açısından da devamlı olarak gündemde olmuştur (261).

Bu açıdan bakıldığında, Atatürk devrimi, aynı zamanda «doğu kültüründen batı kültürüne geçişi de dile» getinmektedir (262). Bu hali ile de devrim, ıslahat hareketlerinden ayrılmaktadır (263). Atatürk Devrimindeki, «kesin bir kararla batı medeniyeti alanına geçişi kabul etme» (264) de ıslahat hareketlerinde yoktur. Türkler özellikle ondokuzuncu yüzyıldan itibaren sürekli olarak batı dünyasının ekonomik, askeri ve kültürel baskısını duymasına, bu uygarlığa geçmenin zorunlu olduğuna inanmalarına karşın (265), Batı uygarlığının temel öğelerinden belki de en önemlisinin «sermaye birikimi ve kapitalist gelişme» (266), olduğunun ve Osmanlı İmparatorluğu'nun sistem olarak bir birikim ve bu anlamda bir gelişmeye engel bir ortam oluşturduğunun bilincine varamamışlardır. Bu olguya rağmen, Tanzimat'ın aslında, «Batı uygarlığının İslâm-Osmanlı uygarlığına üstünlüğünün kabul edilmesi anlamı» (267), taşıdığı ileri sürülmüştür.

Atatürk açısından, «Memleketler muhtelifdir. Fakat medeniyetler birdir. Ve bir milletin terakkisi için de bu yegane medeniyete

(260) Timur, Devrim Tarihi, sh. 91

(261) Jäschke, age., sh. 19

(262) Akarsu, age., sh. 37

(263) Onar, agm., sh. 58'e göre: «Mecelle'de İmparatorluk müesseselerinin şarktan garba doğru istihalesi esnasında ortaya çıkan mühim bir eserdir demek» suretiyle, batılaşma istemlerinin daha önce de var fakat tam olmadığı belirtiliyor. Aynı dorultuda, Velidedeoğlu, Devirden Devire, sh. 210

(264) Eroğlu, Devrim Tarihi, sh. 341. Gürsoy, Konuşma, sh. 11

(265) Akin, İ. Konuşma, sh. 15. Medeni Kanunun 50. Yıl Sempozyum. 1. Tebliğler. 1978-İstanbul.

Mahmud, age., sh. 231'e göre, «Ondokuzuncu yüzyıl İslâmlığa uğurlu gelmedi; Müslümanların gücü gittikçe azaldı, şanları tarihe karıştı, Osmanlı İmparatorluğu hala devam ediyordu; Çünkü Avrupa' da bu toprakların tek bir devletin eline geçmesinden korkuyorlardı» deniliyor. Sanayideki gelişmelerin batıda ürünlerini vermeye başladığı bir evrede, Osmanlıların bu duruma ayak uyduramamış olmasının, bu durumla ve temelde doğrudan ilgisi olmayan İslamlık ve uğurla açıklanmasının yine Müslüman bir yazar tarafından yapılması oldukça düşündürücüdür.

(266) Timur, Devrim Tarihi, sh. 13

(267) Köprülü, Avcioğlu, age., sh. 13'e göre

iştirak etmesi lâzımdır» (268), «Dünya korkunç bir hızla ilerliyor. Biz bu hızın dışında kalabiliyor muyuz? Türklerin yüzyıllardır izlediği yol sürekli bir yön kolladı. Biz daima Doğudan Batıya yürüdük... Ülkemizde çağdaş düzen kurmak istiyoruz. Uygarlığa girmek istepte Batıya dönmemiş ulus var mıdır?» (269).

Batılı bir düşünürün bugün bile, «Batı sisteminin hayatın nitel yönü ile ilgili mahzurları ve bunların muhtemel ağırlaşması ne olursa olsun, günümüzde var olan bütün öteki sistemlerin buna koşut mahzurları yanında, bunlar nisbeten önemsiz görünüyor» (270), biçiminde tanımladığı batı uygarlığı, Atatürk Devrimleri açısından değerlendirildiğinde, şu nitelikleri taşır;

Batı uygarlığı ortak bir uygarlıktır, hristiyanlığın malı değildir. Nitekim bir yazara göre (271), «Türkiye'yi Batılılaşmaktan hiç değilse kısmen alıkoymak isteyenler, uygarlık ve kültür ayrılığına ümit bağlamaktadır. kültür ve uygarlığının oluşumunda Hristiyanlık rol oynamış olsa bile, rasyonel döneme geçişten sonra ve hele bugün, Batı uygarlığının teoloji ve dolayısıyla de Hristiyanlıkla hiç bir ilgisi yoktur.» Bu nedenle de uygar olabilmek için, Batı uygarlığına girmek bir zorunluluktur (272).

Türkiye, Atatürk Devrimleri ile bir anlamda batı uygarlığı olan Avrupa kültürüne bağlanmıştır (273). Bu bağlanış, «biz garp hukukunu almak ihtiyacında idik, buna susamıştık» (274), biçiminde de belirtilen bir zorunluğu, gereksinmeyi vurgulamaktadır.

Kültür değişiminin yalın anlamı, İslam hukuku alanından çıkılıp Batı kültürünün bir ürünü olan Kara Avrupa'sı Hukukları grubuna girme olarak alınınca, Atatürk devriminin önemi daha da belirginleşir. Osmanlı Türkiye'si, dinî, İslam hukukunun bazı bölümlerini tedvin etmeye çalışan, onu bir «devlet hukuku olarak kabul

(268) Eroğlu, Tebliğ, sh. 22

(269) Giritli, age., sh. 69

(270) Düverger, age., sh. 222

(271) Giritli, age., sh. 131

(272) Eroğlu, Tebliğ, sh. 22. Avcıoğlu, age., sh. 7'de belirtilen Köprülünün «Atatürk'ün uygarlık tarihi içerisinde bir yer arama çabası, Osmanlı ve Batı düşüncesine karşı bir tepkiden kaynaklanır» biçimindeki düşüncesini, Atatürk'ün Batı uygarlığına karşı olduğu biçiminde anlama olanağı yoktur.

(273) Koschaker, age., sh. III.

(274) Ansay, S. Ş., Postacıoğlu, İ. E. sh. 268 Mahcuz Malda İstihkak İddiası. Ord. Prof. Sabri Şakir Ansay'ın Hatırasına Armağan. 1964-Ankara.

(275) Özsunay, agm., sh. 402

etmiş tek İslam ülkesi» (276), olunca, toptan bir değişim sonucu, uygarlık değiştirme gerçekten bir büyük olaydır ve bir örneği yoktur (277). Kültür değişiminin büyüklük ve önemini belirtme bakımından söylenebilecek ikinci husus da şudur;

Bir görüşe göre (278), İslam hukukunun, Kara Avrupa'sı hukukunun temelini oluşturan Roma hukuku ile bir ilgisi yoktur, «...bazıları İslam Hukukunun Roma Hukukundan ilham aldığını söylerler. Fakat, her iki hukukun hükümlerini ve bunların dayandığı esas ve kaynakları tetebbu edenler böyle bir iddiada bulunamazlar». Aynı doğrultuda ki diğer bir görüşe göre (279) «İslam hukuku, Roma Hukuku'ndan büsbütün farklı esaslara istinad etmektedir... Roma Hukuku ile İslam Hukuk birbirinden tamamen müstakil ve ayrı sistemleri temsil etmelerine rağmen, çok dikkate şayan müşahebetler arzotmektedirler. Bu müşahebetler iki hukukun birbiri üzerine mütekabil tesirlerinden ziyade... az çok birbirine benzeyen inkişaf şeraitiyle izah edilebilir» denmektedir.

Karşı görüşe göre (280), İslam Hukuku, Roma Hukuku'nun özellikle Bizans'ın etkisinde kalmıştır.

(276) Schacht, age., sh. 100

(277) Toynbee, Özsunay, agm., sh. 403 dñn. 15'e göre «böylesine köklü bir değişim, bu kadar bir sürede, hiç bir ülkede, bu kadar sistemli ve düşünceli bir biçimde gerçekleşmemiştir. Bu nedenle Kemalist Hukuk Devrimi, Toynbee'ye göre; batı dünyasındaki Rönesans, XVII. yüzyıl sonundaki Reform ve Fransız Devrimi ile endüstri devrimi çapında önemli bir devrim olarak nitelenebilir. Kaldı ki, bu devrimin bir insanın yaşamı süresince başarıldığı da unutulmamalıdır. Öte yandan, Kemalist Hukuk devriminin bir benzerine İslam dünyasının diğer köşelerinde rastlanmadığı da belirtilmelidir»

(278) Berki, A. H., age., sh. 4

(279) Schwarz, Berki, A. H., age., sh. 4'e göre

(280) Özçelik, agm., sh. 9'a göre «İslam Devleti, hududları, dahiline giren, muhtelif memleketlerin birbirinden çok farklı, çeşitli örf ve adetlere, yaşayış telakkilerine sahip bulunan kavimleri idare etmek zarureti karşısında bulununca, İslam şeriatı bu çeşitli kavimlerin hukukî müesseselerinin, örf ve adetlerinin tesirine maruz kalarak, onlardan müteessir olmuştur. Bu devirde devlet merkezi Suriye gibi Roma'nın eski bir eyaletine nakledilmiş, İslam burada Roma, Bizans kültürleri ile karşılaşmış, Emeviler bir çok siyesh müesseselerini Romalılar ile İranlılardan iktisap eylemişler, fakat daha ziyade Romalıların yani Bizansın tesirine maruz kalmışlar ve Roma'nın Cumhuriyet devri teşkilâtından kalma bazı usulleri, İslamlaştırmak suretiyle, kendilerine mal etmişlerdir». Burada sözü edilen hususlar ilke olarak kamu hukukuna ilişkin olmakla beraber, belirli oranda özel hukuk için de geçerli sayılır.

Atatürk Devriminin bir üst yapı kurumu olarak, hukukun tümüyle değiştirilmesi yoluyla, sosyal ve ekonomik yapıyı «derinlemesine etkileme denemesine» girdiği ileri sürülmüştür (281). Gerçekten de, hukuk aracılığı ile toplum yaşantısının değiştirilmesi ya da hiç olmazsa etkilenmesi olanağı vardır (282). Bu görüşün Tanzimat'tan bu yana belli oranda bilerek ya da bilmeyerek uygulama alanı bulduğu, yapılan kanunlaştırmaların temelinde bu düşüncenin bulunduğunu söyleyebilme olanağı vardır.

Devrimlerin getirdiği en büyük hukuki kurum Cumhuriyet (283), olmasına karşın; özel hukuk açısından Medenî Kanun da devrimin en büyük aşamasını oluşturur (284). Nedeni ise, Medenî Kanunun kabulü, salt bir yasa değişimini değil, bir düşünce devrimini de ifade eder.

Ulusal Savaşın kazanılmasından sonra, Türk Toplumunun yapısına uygun yeni yasaların yapılması için çeşitli komisyonlar kurulmuştur (285). Özellikle, özel hukuku ilgilendiren Medenî Kanunu hazırlamak üzere kurulan Medeni Hukuk Komisyonu, Ahkâm-ı Şahsiye Komisyonu, Vacibat Komisyonu gibi komisyonlar, Cumhuriyetin kurulması, Hilafetin kaldırılması, şer'îye mahkemelerine son verilmesinden sonra da çalışmalarını sürdürmüşler ancak, Akâm-ı Şahsiye Komisyonunun hazırladığı tasarı 1917 tarihli Hukuk-u Aile Kararnamesinden çok farklı olmadığı gibi, Vacibat Komisyonu'nun tasarısı ise, Mecelle ile İsviçre Borçlar Kanununun birleştirilmesinden öteye gidemeyen «yetersiz» (286), düzenlemelerden ibaret kalmıştır. Başarısız tüm çalışmalara son verilmiş, sonuçta İsviçre Medeni Kanunun bazı değişikliklerle «fakat tüm olarak» (287), alınması kararlaştırılmıştır. İsviçre Medeni Kanununun Fransızca metninden kısa sürede yapılan çeviri, hükümet tasarısı olarak meclise sunulmuş, tasarı tümü ile ve ivedilikle görüşülerek 17.2.1926 tarihinde kabul edilmiştir. BK. da aynı biçimde ve 22.4.1926 tarihinde kabul edilerek, BK. m. 544 gereği olarak ayrılmaz parçası olduğu Medeni kanunla birlikte ve uygulanmalarını sağlayan Kanunu Medenin Süreti Mer'iyet ve Şekli Tatbiki Hakkında Kanun ile beraber 4.10. 1926'da yürürlüğe girmiştir.

(281) Özsunay, agm., sh. 404

(282) Güriz/Benedict, age., Giriş sh. VII.

(283) Velidedeoğlu, Devirden Devire, sh. 193

(284) Velidedeoğlu, Devirden Devire, sh. 193

(285) Cin, Evlenme, sh. 306

(286) Özsunay, age., sh. 150

(287) Özsunay, age., sh. 151

Bu durumda, «Atatürk Devrimi, 1926'larda temel yapıyı değiştirmek ve çağdaşlamak amacıyla, dinamik bir kanunlaştırmayı çok başarılı biçimde» (288), gerçekleştirmiştir.

•• 2. Lâiklik

İslâm Hukuku, bir dinsel hukuk sistemi olarak, çağdaş toplumun gereksinmelerini karşılayamamıştır. Bu nedenle çeşitli İslam ülkelerinde önemli reformlara, kanunlaştırmalara gidilmiştir (289). Türkiye'de Atatürk'ün yapmak istediği iş «şariatçılığı» ortadan kaldırmaktır. Gerçekte bu işin, din ile, dine karşı olma ile ilgisi yoktur (290). Zira, bir yazarın deyişiyle (291), «Osmanlı kültürünün manevi temelini teşkil eden İslam; resmi planda bir devlet dini, halk planında ise çeşitli tarikatlardı... Atatürk kendi anlayışına göre «gerçek islam»a taraftar bir tavır takınırken, İslam düşüncesinin donmasından sonra ortaya çıkan ve toplumun bütün modernleşme çabalarında, bu çabaların daima karşısında dikilen bütün tarikatlara çetin bir savaş açmıştır.» Atatürk'ün çabası, din gibi yüce bir sevgiyi günlük yaşantıya düşürmemektir, lâiklik anlayışının temeli budur (292).

İslamda şer'i konular iki genel gruba ayrılmıştır.

Birincisi, öbür dünyayı, ahireti ilgilendirir ve tanrı ile kulu arasındadır. Bu grup ilmi badât olarak belirlenir. (Namaz, Oruç, Hac ve Zekat'a ilişkin hükümler).

İkincisi, bu dünyayı ilgilendiren konulardır. Münakehât (evlenme, boşanma ve genel olarak aile ile ilgili konular), Muamelât (mal, borç ve dava ile ilgili hususlar) Ukubât (ceza ile ilgili hükümler) olarak iki kategoride fakat dört bölümden ibaret olarak da fıkıh oluşur (293). Buna karşın, feraiz ilmi «müstakil bir fen» (294), olarak kabul edilmiştir (295).

(288) Özsunay, age., sh. 151

(289) Özsunay, age., sh. 84. Ancak, Suudi Arabistan ve Yemende özel hukuk alanında şariat yürürlüktedir. Buna karşın, bu ülkelerde de Ticaret ve Sözleşmeler hukuku alanında Kral emirnameleri ile yer yer yenilik yapıldığı da bilinmektedir.

(290) Velidedeoğlu, Devirden Devire, sh. 212

(291) Giritli, age., sh. 140. Abadan, age., sh. 26

(292) Velidedeoğlu, Devirden Devire, sh. 212

(293) Velidedeoğlu, Devirden Devire, sh. 212

(294) Velidedeoğlu, Devirden Devire, sh. 212

(295) Bu konuda değişik bilgi veren kaynaklar, bu aşamada gerekli olmadığı için verilmemiştir. Bkz. Berki, age., Schacht, age.

Atatürk Levrimleri ile yapılan iş, hukuk özellikle özel hukuk alanında, şeriattan ayrı, tamamen laik düzenlemeler getirilmesidir (296). İbadât kısmına dokunulmamıştır (297). Amaç Türk insanın hurafelerden korunmasıdır. Amaç bu olunca da verilen savaş «bütün tarikatlara karşı çetin bir savaştır» (298). Dinin kaldırılması söz konusu olmadığı gibi (299), aslında olanaksız olan bu hususun düşünülüşü de hiç kimse tarafından ciddi olarak ileri sürülüp kanıtlanamamıştır. Bilinmelidir ki, Atatürk Devrimi, laiklik eylemi yönünden bir «dini sınıfla» (300) çatışmamıştır. Denilebilir ki, direnme söz konusu ise daha çok yaygın bir halk ve dindar aydın hoşnutsuzluğu (301), biçiminde ifade edilebilir.

«Sık sık kullanılan ve değer yükü yüksek olan bütün kelimeler gibi» (302), laiklik da tek ve dar anlamlı bir kelime değildir. Öyle ki devrimler açısından alındığında, devrimin bir yönünün özünü oluşturmaktadır (303).

(296) Timur, Devrim Tarihi, sh. 120'ye göre, Gibb «şariat İslâm ruhunun özüdür, İslâm düşüncesinin en kat'i ifadesidir» demektedir. Böyle olunca, 1850 tarihli Ticaret Kanunun kabulü İslâmın özüne aykırı olarak kabul edilebilir.

(297) Velidedeoğlu, Devirden Devire, sh. 212

(298) Timur, Devrim Tarihi, sh. 121

(299) Velidedeoğlu, Devirden Devire, sh. 212

(300) Timur, Devrim Tarihi, sh. 121

(301) Timur, Devrim Tarihi, sh. 121

(302) Düverger, age., sh. 224. Düverger, bu tanımı laiklik için kullanmış değildir.

(303) Berkes, age., sh. 15'e göre; Türkçeye, Fransızca laicisme biçiminde yazılan bir terimden geçen sözcük, aslında, İslâm-Osmanlı-Türk din ve siyasi geleneğine yabancısıdır. Öyle ki, bu gelenekte, hem din hem devlet alanında «devlet maslahatı» kavramı bulunmakla birlikte, din-devlet ikilemi anlayışı yoktur. Timur, Devrim Tarihi, sh. 120'ye göre; Osmanlı toplumundaki laikleşme hareketleri ve bunların mantıksal sonucu olan Türk Devrimini «İslâmın Özü» açısından değerlendirmeye çalışmak teorik olarak doğru, fakat sosyolojik olarak çok dar bir açıdan görmeaktır.

Mumcu, age., sh. 141, 142'ye göre; İslâm Dini'nin lâik devlet sistemine sokulması çok zordur. İslâm dini yalnız öbür alemle uğraşmadığı gibi, yaşam ilişkilerinin hemen hepsini düzenlemektedir. Hem devletin genel yapısı, dinsel esaslar çerçevesi içerisinde, hem de bu çerçeve içindeki bütün hukuk kuralları mutlaka dine uymak zorundadır. Bununla beraber, «Layikliğin geniş anlamı ise, devletin en mutlak biçimde din işlerinden elini çekmesidir.»

Daha önce de belirtildiği gibi, (304), batı uygarlığı ortak bir uygarlıktır ve tek başına Hristiyan'lığın malı değildir (304a). Bundan ayrı, batı medeniyetine girmekle din değiştirme aslında ve hiçbir zaman düşünülmeyeceği gibi (305), Müslüman-Hristiyan alemleri arasında bir seçim de (306) asla söz konusu değildir. Esasen dinlerin içerikleri ne olursa olsun milletlerin ilerleme ya da gerilemesinde hiç bir zaman başlıca etken olmadıklarını tarih açık örnekleri ile göstermektedir (307). Laikleşme de sorunun temelini din faktörü değil, tarikatlar ve bunların yarattığı olumsuzluklar teşkil etmektedir. Nitekim, Atatürk «Hukukta hurafelere bağlı kalış, milletin uyanmasını önleyen bir kabustur» (308), demektedir. Bu düşüncenin zorunlu sonucu olarak da, hukuk değişikliğinin temelini laiklik oluşturmuştur ve eğitim, öğretim yanında adalet sistemi de laikleşmiştir (309).

Tanzimat'tan itibaren, bazı alanlarda özellikle ticari konularda dini etkilerden uzak yasalar yapılmak suretiyle bir dereceye kadar laikleşme başlamış ise de Atatürk Devrimleri ile bu husus duraksamaya neden olmayacak biçimde kesinlik kazanmıştır (310).

Osmanlılar'da, dine bağlı devlette, devletin anayasası şeriat, hükümet ve idarenin varlık nedeni, temeli de saltanattır. Bu durumda, kamu hukuku ve özel hukukun temeli de doğrudan doğruya İslam Dini'nin kurallarına bağlı kalmaktadır. Tanzimat'tan itibaren, din devlet ilişkisinde bir ayrılmanın başladığı gözlemlenmektedir. Bu oluşumun doğal sonucu olarak «modern hukuk yolunda bir engel teşkil eden Hilafetin kaldırılması zorunlu» (311) hale gelmiştir. Atatürk Devrimlerinin bir sonucu olarak, Halifelik 3 Mart 1924 tarihinde kaldırılmıştır (312).

(304) Bkz. Kültür Değişimi Bölümü

(304a) Giritli, age., sh. 131

(305) Turan, age., sh. 31

(306) Eroğlu, Devrim Tarihi, sh. 337

(307) Turan, age., sh. 31

(308) Jäschke, age., sh. 22

(309) Eroğlu, Devrim Tarihi, sh. 342

(310) Başgil, age., sh. 178-182'ye göre; Türkiye'de din-devlet ilişkileri üç devreye ayrılır. 1. Osmanlı Devletinin kuruluşundan daha doğrusu Yavuz'un Halife ünvanını almasından 19. yüzyılın birinci yarısına değin süren «Dine Bağlı Devlet». 2.1839'dan 1924'e kadar süren «Yarı Dini Devlet». 3.1924'te başlayıp halen devam eden «Devlete Bağlı Din»

(311) Jäschke, agm., sh. 15

(312) Giritli, age., sh. 102'ye göre; Halifelik, Osmanlıların elinde olduğu sürece, dinsel değil, siyasal bir anlam taşımıştır.

Lâiklik ilkesinin tam olarak kabulü ile Türkiye «Ortaçağ'dan çıkıp giderek Yeniçağ'ı da atlayıp Yakınçağ'a» (313), girmiştir. Şu hususu da açıklıkla kabul etmek gerekir ki, varlığı belirli aşamalarda reddedilmesine karşın, İslam hukukunun uygulandığı alanlarda, «daha Abbasiler zamanında, dinsel ve dünyasal diyebileceğimiz iki çeşit hukuk meydana gelmiştir» (314) ve Atatürk Devrimleri sonucu lâikleşme ile bu duruma Türkiye'de son verilmiştir. Bu işlem ve eylemler iyiye, belirliliğe gidiş yönünde gerçekleşmiştir. Bunun en belirgin kanıtı, hemen tüm İslam devletleri kanunlaştırmalarında, değişik oranlarda da olsa, lâikliğe gidişin gözlemlenmesidir (315).

C. Hukuk Devriminin Atatürk Devrimlerindeki Yeri :

Atatürk Devrimlerinin bir bütün olduğu tartışmazsıdır (316). Öyleki, «aynı zamanda, Türk devrimlerinin sosyo-politik devrim olmak bakımından toplumun sosyal ve ekonomik temel yapısına doğrudan doğruya değil dolaylı olarak etki yapan ve daha ziyade hukuki ve siyasi sistem ile, sosyal, ekonomik, kültürel ve siyasi müesseselerde değişiklik hedefini güden bir devrim olduğu» (317) bir gerçektir. Böyle olunca, Atatürk Devrimleri ile hukuk devrimi arasında ki ilişki, yalnız kamu hukuku alanına giren anayasa ilkelerinden ibaret değildir (318). Aynı derecede önemli olan bir yön özel hukuk alanında yapılan değişikliklerin Türk Toplumunun yapısına ve yaşantısına getirdiği yenilik ve devrimci yaşam biçimidir (319). Bu bakımdan hukuk devriminin «Atatürk'ün gerçekleştirdiği devrimler arasında müstesna bir yeri» vardır (320). Öte yandan, Cumhuriyetin kuruluşu aşamasında, «bir yüzyıldan beri devam eden medeniyet mücadelemizin kat'i zaferi Medeni Kanunla kazanılmıştır. Büyük Millet Meclisinden Medeni Kanunu geçirmek, Atatürk Devrimlerinin tac giyme törenidir» (321), biçimindeki görüşe katılmamak olanaksızdır.

(313) Üçok/Üçok agm., sh. 274

(314) Jäschke, age., sh. 11

(315) Özsunay, agm., sh. 402 vd.

(316) Giritli, agm., sh. 292

(317) Giritli, age., sh. 17. Gökbilgin., agm., sh. 10. Akarsu, age., sh. 8

(318) Velidedeoğlu, Devirden Devire, sh. 191

(319) Velidedeoğlu, Devirden Devire, sh. 191

(320) Korutürk, F. Konuşma, Medeni Kanunun 50. Yıl Sempozyumu. 1. Tebliğler. 1978-İstanbul

(321) Akin, Konuşma, sh. 17

Kuşkusuz hemen her devrim, genellikle bir hukuk devrimini de içerir. Atatürk Devriminin içerisinde de, özel hukuku da ilgilendiren ve doğurduğu sonuçlar itibarıyla çok önemli olan hukuk devrimi de vardır (322). Bu açıdan bakılınca, Medeni Kanun, bir özel hukuk abidesi olarak «tek bir devrim hareketinden ibaret değildir; Medeni Kanun Atatürk Devrimlerinin bir bakıma sentezidir» (323). Öncelikle gerçekleştirilen devrimler arasında hukuk devrimi de bulunmaktadır (324). Hukuk Devrimi, Atatürk Devrimleri arasında «milli bir devletin modernleştirilmesiyle ilgili, teknik bir devrimin de ötesinde bir anlam taşır» (325).

Bir siyasal düzenin temel kural ve sınırlarını, hukuk düzeni tesbit ettiği (326) için de, hukuk devriminin Atatürk devrimleri içerisinde önemli ve belirgin bir yeri olup. Atatürk Devrimlerinin «hukukî yönden yaptığı hamleler bu bakımdan pek başarılı olmuştur» (327) ve başarılı olma, gerçek bir benimseme «olgusunun tipik ve cesur örneklerinden birini teşkil etme» (328), bakımından da geçerlidir.

IV. S O N U Ç

Atatürk Devrimleri, yine Atatürk'ün deyimiyle «Tevesül ettiğimiz ıslahat gösteriş yapmak yahut âhara kendimizi beğendirmek için tevesül olunmuş, tedbir mahiyetinde değildir» (329) ve İnönü'nün deyişiyle «ecnebi istilasına ve Osmanlı nizamına karşı çifte cephele bir savaş» (330) sonucu kazanılmış başarıların ürünüdür. Bundan dolayı da «Türk Milleti'nin alın yazısını değiştirme» (331), gibi çarpıcı bir iddiayı sonuçlandırmayı amaçlar. Öyle ki, Türk devriminin kabul ettiği hukuk kurallarının bir tek amacı vardır; devrim hamlelerini korumak, savunmak ve ülkede Türk devrimi ilkelerine dayanan hukuk ve adaleti her zaman etkin kılmaktır (332).

-
- (322) Gürsoy, Konuşma, sh. 7
 (323) Tekinay, Konuşma, sh. 4
 (324) Alp, H. Konuşma, Medeni Kanunun 50. Yıl Sempozyumu. 1. Tebliğler. 1978-İstanbul.
 (325) Benedict, agm., sh. 1
 (326) Eroğlu, Devrim Tarihi, sh. 398
 (327) Eroğlu, Devrim Tarihi, sh. 402
 (328) Özsunay, agm., sh. 401
 (329) Kutay, age., sh. 11
 (330) Eroğlu, Tebliğ, sh. 21
 (331) George Duhamel, Eroğlu, Tebliğ, sh. 21
 (332) Velidedeoğlu, Devirden Devire, sh. 191

Nitekim, Atatürk, «Türkiye Cumhuriyetini, sarsılamaz temeller üzerinde her gün daha fazla takviye etmek» (333), gerektiğini belirtmekte ve yine o, 'İnkılâbın hedefini kavramış olanlar daima onu muhafazaya muktedir olacaklardır» (334), demektedir. Nobert Von Bischoff'un deyimiyle «Türk inkılâbı bir defasında bile bir kopma ve durma kaydetmeyen bir devamlılık ile organik bir vahdet ve yaratıcı tabiatın kusursuz eserlerine benzeyen bir mahsul olarak doğmuştur» (335). Bunun doğal sonucu olarak, «Türk milletinin yüksek bir cemiyet olması hedefi, inkılâbın devamını gerektirmektedir» (336).

Atatürk Devrimlerinin ulaştığı boyut bu olunca, gerek başlangıcında, gerekse oluşum evresinde, devrimlerin yolundan ayrılması sonuca ulaşmaması yönünde belingen davranış ve eylemler kuşkusuz olmuştur (337), bu durum bu aşamaya kadar; kökten değişikliklerin, mevcut düzenden yararlananların ve değişikliklerle çıkarları yok olacakların doğal tepkisi ile karşılaşması (338), sosyal olgusunun genel kurallarına da uygun sayılabilir. Nitekim, her toplumda olduğu gibi, bizim toplumumuzda da değişmeye karşı genel bir direnme olmuştur. Ancak, bu direnmelerin yapılan devrimin büyüklüğü ile karşılaştırılmasında, pek önemli olmadığı anlaşılabacaktır. Yalnız, bir hususun belirlenmesi gerekmektedir; direnmede direnenlerin, eski düzende bazı çıkarları olması zorunlu değildir. Öyleki, bazan alışkanlıklar kişileri her şeye karşı «yabanileştirir» (339). Hemen belirtilmelidir ki, toplumun kişileri, refah, iyi geçim, başarı ve mutluluk veren değişmeye de kolay alışırlar (340).

(333) Gökbilgin, agm., sh. 9

(334) Eroğlu, Devrim Tarihi, sh. 3

(335) Eroğlu, Devrim Tarihi, sh. 387

(336) İnönü, Eroğlu, Devrim Tarihi, sh. 398

(337) Akarsu, age., sh. 41. Berkes, Batı Sorunu, sh. 26

(338) Üçok/Üçok, agm., sh. 277

(339) Berkes, Batı Sorunu, sh. 26

(340) Berkes, Batı Sorunu, sh. 26-30. Önemle üzerinde durulması gereken konu devrim açısından, gericiliğin tanımlanmasıdır. Gericilikle okumamışlığı aynı görmek, gericiliği dine bağlamak yanlış tanımlara ulaştırır. Din kökenli ve yobaz olarak tanımlanan kişi ya da düşünce biçimi, tarihimizde, her başarılı harekette etkisiz kalmış ya susmuş yahut sözünü halka dinletemez olmuştur. Bu nedenle Mahmut II ve Atatürk gibi devrimciler bu tip yobazlardan korkmamışlardır. Buna karşın; en önemli gericici tipi, okumuş da olabilen, ancak; toplumun modern bir düzene girmesinden çıkarları zarar görecektir olan toprak ağaları ve derebeyi artıklarıdır. Tanzimatâ kadar yapılmak istenen tüm yenilikleri baltalayanlar, Tanzimatın çeşitli reformlarını

Atatürk Devrimleri içerisinde en etkin ve ağırlıklı olanı olarak tanımlama olanağı olan hukuk devriminin temel taşları, Türk Medenî Kanunu ve onun yasal ayrılmaz parçası olan Türk Borçlar Kanunudur. Türk ulusunun Medenî Kanunu kendisine lâyık olduğu için alıp kabul ettiği ve «aradan geçen 50 yıl içerisinde onunla övündü, hatta onu geliştirdi ve fakat ondan asla şikayetçi» olmadığı (341) Borçlar Kanunu için, «yeni ekonomik ve sosyal koşulların ortaya koyduğu gereksinimleri karşılayabilecek biçimde canlılığını saklı tutmuştur ve tutmaya devam edecektir» (342), biçiminde belirlenen görüşlere geniş ölçüde katılmamak olanaksızdır. Öte yandan, «Osmanlı devlet yapısının çok uzun bir süre canlılığını koruduğu ve hatta, belli bir evrime rağmen, Cumhuriyeti döneminde bile bir çok unsurun yaşadığı»da ileri sürülmüştür (343). Bunun yanında, özellikle Medenî Kanunun bazı hükümlerinin, para değerindeki çok büyük düşüşlerin de etkisiyle, «müzeye kaldırılacak derecede eskimiş «gülünç bir düzenlemeye dönüşmüş» (344) olduğu, hiç kullanılmayan ya da çok az kullanılan hükümler olduğu (345), evlenme ve boşanmaya ilişkin hükümlerin İslami geleneklerin de etkisiyle tam olarak uygulanmadığı (346), ileri sürülmektedir.

Her şeye karşın; Atatürk Devrimleri ve bu arada hukuk devrimi bir sistem tercihinin ürünleridir (347). Tercih edilen, Batı uygarlığıdır. Bu seçimi yapan devrimci kadro, tümüyle içtenlikle davranmış, yaptıkları işin önemini kavramışlardır. Bundan dolayı,

gerçekleştirmeyen, onları kendi çıkarlarına uyacak biçime sokmayı başaranlar, Meşrutiyeti dejenere edenler, Cumhuriyetin başarısızlığını sağlamaya çalışanlar, dinciler değil cahil halk ya da yobaz değil, toprağa dayalı gericilerdir.

(341) Gürsoy, Konuşma, sh. 12

(342) Tandoğan, agm., sh. 140

(343) Timur, age., sh. 173

(344) Özsunay, agm., sh. 412'ye göre; MK. m. 693'teki, bulunan bir nesnenin değerinin 1 liradan fazla olması halinde, güvenlik kuvvetlerine haber verme zorunluluğunu öngören hüküm ile, MK. m. 478 deki, otelci ve hancıların, yolcuların getirdikleri eşyanın zarara uğraması halinde sadece 100 liraya kadar sorumlu olacaklarına ilişkin hükümler.

(345) Özsunay, agm., sh. 412'ye göre; MK. m. 170 vd. karı koca mal rejimleri, MK. m. 812 vd. ipotekle borç ve iret senedi, MK. m. 751 de ki yapı hakkına ilişkin hükümler.

(346) Berkes, Batı Sorunu, sh. 114, Cin, Boşanma, sh. 145 Cansel, E. Boşanmanın Dayandığı Hukukî Esaslar : sh. 90. Ankara Hukuk Fakültesi Ellinci Yıl Armağanı. C. II 1977-Ankara

(347) Zajtay., agm. sh. 310 «Türkiye'nin İsviçre Medeni Kanununu mu yoksa İsviçre Medenî Hukuk Sistemini mi benimsediği sorununda Türk hukukçuları farklı görüşe sahiptirler.»

Atatürk devrimlerinin «bir insan ömrünün takip edemeyeceği kadar uzun feyizlere gebe» (348), olduğu sürekli hatırlanmalıdır. Bununla birlikte, hiç bir kanun ya da kanunlar demetinin «değiştirilmesi imkansız ebedi kurallar dergisi» (349), olmadığı da göz önüne alınarak, devrimlerle ilgili, devrim ürünü yasalarda yapılacak değişikliklerin açık seçik ve devrimin genel doğrultu ve espirisine uygun olması gerekmektedir (350). Bu nedenle de Atatürkçü'nün, Atatürk Devrimcisinin, yasa koyanı gözetleyen bir gözü ile, gerektiğinde onun sapmalarını önleyen bir eli olmalıdır. Bu göz ve el Türk hukukçusudur. Bu konuda en büyük görevli Türk hukukçusudur ve bu görevi devretmesi, bu konudaki yükümlülüklerinden vazgeçmesi, kendini inkar anlamına geleceğinden, kesinlikle olanaksızdır. Ayrıca, bu görevi, yasaların yorumlanmasında, bu yoruma dayalı uygulamalarda da devam eder. Devrim yasalarının, devrimin amacına ters düşer biçimde değiştirilmesi, tarihe gömülen uygulamalara ödün verecek şekilde yorumu, uygulanması hiç bir yönüyle onaylanamaz (351).

(348) Gültekin, R.N., Eroğlu, age., sh. 42 dnp, 2'ye göre

(349) Tekinay, Konuşma, sh. 8

(350) Aygün, M. Tapusuz Taşınmazlar Açısından Mirası Paylaşım Sözleşmesi (MK. m. 611. II). ABD. yıl. 1979 sy. 6 sh. 21

(351) Surgurbey, age., C. II. sh. 135

K A Y N A K Ç A :

- ABADAN, Yavuz : İnkılâp Tarihine Giriş. 1962 - Ankara.
- ADIVAR, A. Adnan : Osmanlı Türklerin'de İlim. 1970 - İstanbul.
- ADIVAR, A. Adnan : Bilim ve Din (İlim ve Din) Üçüncü Basım 1980 - İstanbul.
- AKARSU, Bedia : Atatürk Devrimi ve Yorumu. 1978 - Ankara.
- ALDIKAÇTI, Orhan : Anayasa Hukukunun Gelişmesi ve 1961 Anayasası. 3. Baskı. 1978 - İstanbul.
- ARSAL S. Maksudi : Türk Tarihi ve Hukuk. 1947 - İstanbul.
- ATAAY, Aytekin : Neden İsviçre Medeni Kanunu? İsviçre Medeni Kanununun Türkiye Cumhuriyeti Tarafından İktibası Nedenleri. Medeni Kanunun 50. Yıl Sempozyumu. 1. Tebliğler. 1978 - İstanbul.
- AVCIOĞLU, Doğan : Türklerin Tarihi. Birinci Kitap. Üçüncü Basım. 1979 - İstanbul.
- AYDEMİR, Şevket S. : Tek Adam. C. 3 İkinci Basılış. 1966 - İstanbul.
- AYDEMİR, Şevket S. : Atatürk Devrimi. Atatürkçülük Nedir. Anonim Eser. 1963 - İstanbul.
- BALTACIOĞLU İsmail H. : Atatürk, Yetişmesi, Kişiliği, Devrimleri. 1973 - Erzurum.
- BAŞGİL, Ali Fuat : Din ve Laiklik. 4. Baskı. 1979 - İstanbul.
- BELEN, Fahri : Türk Devriminin Evrensel Yönleri. Atatürk Devrimleri I. Milletlerarası Sempozyumu Bildirileri. 1975 - İstanbul.
- BELGESAY, Mustafa R. : Kur'an Hükümleri ve Modern Hukuk. 1963 - İstanbul.
- BERKES, Niyazi : Türk Düşününde Batı Sorunu. Birinci Basım 1975 - Ankara. (Batı Sorunu)
- BERKES, Niyazi : Batıcılık, Ulusculuk ve Toplumsal Devrimler. 1965 - İstanbul. (Batıcılık, Ulusculuk)
- BERKES, Niyazi : Türkiye'de Çağdaşlaşma. 1978 - İstanbul. (Çağdaşlaşma)
- BERKİ, Ali Himmet : Hukuk Tarihinden İslâm Hukuku I 1955 - Ankara.
- CİN, Halil : İslâm ve Osmanlı Hukukunda Evlenme. 1974 - Ankara. (Evlenme)

- CİN, Halil : Eski Hukukumuzda Boşanma. 1976 - Ankara. (Boşanma)
- DEGUİGNES, Joseph : Büyük Türk Tarihi. C. I. Türkçesi Bir Kurulca Hazırlanmıştır. 1976 - İstanbul.
- DUVERGER, Maurice : Batı'nın İki Yüzü. Çev. Doç. Dr. C. Eroğlu, Dr. F. Sağlam. 1977 - Ankara.
- EROĞLU, Hamza : Türk Devrim Tarihi. 5. Bası. 1977 - Ankara. (Devrim Tarihi)
- EROĞLU, Hamza : Türk Devriminin Milli ve Evrensel Değeri Atatürk Önderliğinde Kültür Devrimi, Kalkınma İçin Bölgesel İşbirliği (RCD) Semineri Tebliğleri. (9-11 Kasım 1967) (Tebliğ)
- EROĞLU, Hamza : Gerçek Yönüyle Atatürkçülük, 1965 - Ankara. (Atatürkçülük)
- FETHİ, Naci : 100 Soruda Atatürk'ün Temel Görüşleri. 4. Baskı. 1978 - İstanbul.
- GİRİTLİ, İsmet : Kemalizmin Sosyo-Ekonomik Yönü. Atatürk Devrimleri I. Milletlerarası Simpozyumu Bildirileri. 1975 - İstanbul.
- GİRİTLİ, İsmet : Atatürk'ün 100. Doğum Yıldönümünde Kemalist Devrim ve İdeolojisi. 1980 - İstanbul.
- GÖĞER, Erdoğan : Hukuk Başlangıcı Dersleri. C. II. 1976 - Ankara.
- GÖKBİLGİN, M. Tayyip : Türk Toplumunda Bir Kültür Devrimi Olarak Devrimcilik. Atatürk Önderliğinde Kültür Devrimi. Kalkınma İçin Bölgesel İşbirliği (RCD) Semineri Tebliğleri. (9-11 Kasım 1967).
- GÜR, A. Refik : Hukuk Tarihi ve Tefekkürü Bakımından Mecelle. Basım Tarihi Yok - İstanbul.
- GÜRİZ, Adnan : Giriş. Türk Hukuku ve Toplumuna Üzerine İncelemeler 1974 - Ankara.
- BENEDİCT, Peter : Eski Hukukumuzda Mülkiyet Kavramı ve Medeni Kanun Dönemi İle Karşılaştırılması Medeni Kanun 50. Yıl Bilimsel Hafta. 15-17 Nisan 1976, 1977 - Ankara.
- HATEMİ, Hüseyin : Açıış : Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Adına. Atatürk Önderliğinde Kültür Devrimi. Kalkınma İçin Bölgesel İşbirliği (RCD) Semineri Tebliğleri. (9-11 Kasım 1967) (Tebliğ).
- İNAN, Afet : Atatürk ve Türk Kadın Haklarının Kazanılması. 1968 - İstanbul.
- JÄSCHKE, Gotthard : Yeni Türkiye'de İslâmlık. Çev. Hayrullah Örs 1972 - Ankara.
- JÄSCHKE, Gotthard : Kemalizmin Temel Düşünceleri ve Tarihi. Atatürk Devrimleri I. Milletlerarası Simpozyumu Bildirileri. 1975 - İstanbul.

- KARACAN, Ali Naci : Lozan. 1971 - İstanbul.
- KAYNAR, Reşat : Atatürkçülük. Atatürk Devrimleri I. Milletlerarası Simpozyumu Bildirileri. 1975 - İstanbul.
- KİLİ, Suna : Tarih Açısından Kemalizmin Özü ve Oluşumu. Atatürk Devrimleri I. Milletlerarası Simpozyumu Bildirileri. 1975 - İstanbul.
- KOSCHAKER, Paul : Modern Özel Hukuka Giriş Olarak Roma Özel Hukukunun Ana Hatları. Kitabı Yeniden Elden Geçiren Prof. Dr. K. Ayiter. 1977 - Ankara.
- KURAN, Ercüment : Atatürkçülüğün Fikri Temelleri. Atatürk Devrimleri I. Milletlerarası Simpozyumu Bildirileri. 1975 - İstanbul.
- KUTAY, Cemal : İsmet İnönü'nün Seçme Sözleri. Basım Yer ve Tarihi Yok.
- MAHMUD, S. F. : İslâm Tarihi. Çev. A. Kevenoğlu, A. Sümer. 1962 - İstanbul.
- MORRIS, Desmond : Çıplak Maymun. Çev. E. Darıca Üçüncü Baskı 1977 - İstanbul.
- MUMCU, Ahmet : Tarih Açısından Türk Devriminin Temelleri ve Gelişimi. İkinci Baskı. 1973 - Ankara.
- ONAR, S. Sami : Osmanlı İmparatorluğunda İslâm Hukukunun Codificationu. İÜHFM. C. XX. sy. 14
- ÖZÇELİK, A. Selçuk : İslâm'da Devlet Müessesesinin İnkişafı. İÜHFM. C. XX. Sy. 14.
- ÖZSUNAY, Ergun : Türkiye'de Yabancı Hukukun Benimsenmesi Hareketi İçinde Türk Medeni Kanununun Anlamı ve Önemi. Medeni Kanun 50. Yıl Sempozyumu. 1. Tebliğler. 1978 - İstanbul.
- ÖZSUNAY, Ergun : Medeni Hukuka Giriş. 3. Bası. 1978 - İstanbul.
- SAĞLAM, Mehmet : Kemalizm'in Çağdaş Dünyaya Genel Olarak Etkileri. Atatürk Devrimleri I. Milletlerarası Sempozyumu Bildirileri. 1975 - İstanbul.
- SAVCI, Bahri : Önsöz Yerine : Bir Eleştiri - Bir Değerlendirme. Armağan. Kanun-u Esasi'nin 100. Yılı. 1978 - Ankara.
- SCHACHT. Joseph : İslâm Hukukuna Giriş. Çev. Doç. Dr. M. Dağ, Dr. A. Şener. 1977 - Ankara.
- SENCER, Muzaffer : Osmanlı Toplum Yapısı Az Gelişmişliğin Tarihsel Temeli İkinci Basım. 1973 - İstanbul.
- SUNBURBEY, İsmet : Medeni Hukuk Eleştirileri. C. I. 1963 - İstanbul. C. II. 1970 - İstanbul.
- ŞAFAK, Ali : İslâm Arazi Hukuku ve Tatbikatı. İlk Devirler. 1977 - İstanbul.

- TANDOĞAN, Haluk : Yürürlüğe Girişinin Ellinci Yılında Türk Borçlar Kanunu Hakkında Genel Bir Değerlendirme. Medeni Kanun 50, Yıl Sempozyumu 1. Tebliğler. 1978 - İstanbul.
- TANÖR, Bülent : Mustafa Kemal ve Anayasal Gelişme Dinamiklerimiz. Ord. Prof. Dr. Charles Crozat'ya Armağan. 1979 - İstanbul.
- TARHAN, Nuri : Ahmet Cevdet Paşa. Yargıtay Yüzüncü Yıl dönümü Armağanı. 1968 - İstanbul.
- TİMUR, Taner : Türk Devrimi Tarihi Anlamı ve Felsefi Temeli 1968 - Ankara. (Devrim Tarihi)
- TİMUR, Taner : Kuruluş ve Yükseliş Döneminde Osmanlı Toplumsal Düzeni. 1979 - Ankara.
- TUNAYA, Tarık Zafer : Hürriyetin İlanı. İkinci Meşrutiyetin Siyasi Hayatına Bakışlar. 1959 - İstanbul.
- TURAN, Osman : Selçuklular ve İslâmiyet. 1971 - İstanbul.
- TURAN, Osman : Türk Cihan Hakimiyeti ve Mefkuresi Tarihi. C. I-II Bir Arada. 1978 - İstanbul. (Mefkure).
- ÜÇOK, Bahriye - ÜÇOK, Coşkun : Laiklik ve Türkiye'de Çağ Değişimi. Prof. Dr. Mahmut Koloğlu'ya 70. Yaş Armağanı. 1975 - Ankara. ÜÇOK/ÜÇOK
- ÜÇOK, Coşkun : Savcılıkların Avrupa Hukukunda Gelişmesi ve Türkiye'de Kuruluşu. Ord. Prof. Sabri Şakir Ansay'ın Hatırasına Armağan. 1964 - Ankara.
- VELİDEDEOĞLU Hıfzı V. : Devirden Devire I 1974 - Ankara.
- VERSAN, Vakur : Tarihte Türklerin İslâm Kamu Hukukuna Katkıları. Onar Armağanı. 1977 - İstanbul.
- WASTİ, Razi : Mustafa Kemal Atatürk, Hindu-Pakistan Güney Asya Müslümanları ve Atatürk'ün Reformları. Atatürk Devrimleri I. Milletlerarası Simpozyumu Bildirileri. 1975 - İstanbul.
- YURDAYDIN, Hüseyin : Türk Düşünce Tarihiyle İlgili Bir kaç Not. Ord. Prof. Şakir Ansay'ın Hatırasına Armağan. 1964 - Ankara.
- ZAJTAY, İmre : Yabancı Hukukun Tüm Olarak İktabası Çv. Dr. Teoman Aküenal. İÜHFM. C. XXXVII Sy. 14.

Not : 1. İkinci derecedeki kaynaklar Kaynakça'da gösterilmeyip dip notta belirtilmiştir.

2. Parentezlar, yollamalardaki kısaltmaları gösterir.

ATATÜRK'ÜN MEDENİ YASA KARŞISINDAKİ KİŞİSEL İLGİSİ

Nihat YAVUZ

Yargıtay 3. HD. Tekik Hâkimi

PLAN : A — Giriş Ve Genel Bilgiler. B — Medenî Yasamızın Özellikleri.
C — Atatürk Ve Medenî Yasa.

A) GİRİŞ VE GENEL BİLGİLER :

«Birinci dünya savaşından sonra yıkılan Osmanlı İmparatorluğu'nun harabeleri üzerinde yeni bir Türk Devleti kurma çabası, Türk Toplumunu için her bakımdan bir «yeniden doğuş» çabasıdır. Yeniden doğuş ve kurtuluş hareketi herşeyden önce kurtuluş hamlesi olmak zorundaydı : Her şeyden önce, vatanın yabancı istilasından kurtarılması ve milli bütünlüğün korunması gerekiyordu .

Atatürk, Milli Kurtuluş Savaşı'nı «Hakimiyeti Milliye» parolası ile açmış ve yürütmüştür. Bu parola, dışardaki ve İçerideki ana hedefleri açıkça ilan eder : Dış bakımdan, her türlü yabancı müdahaleyi kesinlikle red eden tam anlamıyla bağımsız bir devlet, içeride, halka dayanan, iktidarını halktan alan bir hükümet sistemi. Şu halde savaş iki cephelidir. Atatürk, bir yandan kurtuluş hamlesini yaparken, öbür yandan yeni Türk Devleti'nin kuruluş temelini de açıklıyordu.

Milli mücadele bir kurtuluş savaşı idi. Fakat, Prof. Lewis'in de isabetle belirttiği gibi, başka doğu memleketlerinden farklı olarak, Türkiye hürriyeti sadece bağımsızlık manasında anlamamıştır. Bahis konusu olan, yalnız milletin başka milletler karşısında hakları değil, fakat aynı zamanda ferdin millet içindeki haklarıdır. Şüphesizki bağımsızlık, yabancı istilasından kurtulmak, öncelik taşıyan ilk hedefti. Ancak bunun yanında —hiç değilse Atatürk'ün düşüncesinde— uzun vadeli ikinci hedef daha vardı : halk temeline dayanan demokratik bir cumhuriyet rejiminin kurulması.

Hayati olan ilk hedefe ulaşıldıktan sonra, yani vatan kurtarıldıktan ve bağımsızlık sağlandıktan sonra, Atatürk uzun vadeli idealini merhale merhale, fakat kararlı ve kesin adımlarla gerçekleştirmek yolunu tutmuştur. Her şeyden önce, yol üzerindeki engellerin kaldırılması gerekiyordu. Yeni Türk Devleti'nin modern temeller üzerinde kurulabilmesi ve ilerliyebilmesi için iki büyük adım cesaretle atılmalıydı. İlk olarak yüzyıllar boyunca despotizmin sembolü haline gelmiş olan monarşiyeye son verilmeliydi. Önce bu yapılmıştır. Saltanat ilga edilmiş ve bir yıl sonrada Cumhuriyet ilan olunmuştur. Bundan sonra sıra ikinci büyük adıma geliyordu. Yeni Türkiye'nin, Osmanlı İmparatorluğu gibi teokratik bir karakter taşımasına imkân yoktu, bundan mutlak surette sıyrılması gerekti. Belki birincisinden daha da önemli olan bu engel de, kısa bir süre sonra Hilafetin ilga edilmesiyle devrilmiştir. Böylece, monarşiden ve teokrasiden sıyrılış, Türk toplumu'na çok geç kaldığı bir yolda —çağdaş medeniyet yolunda— hızla öne atılma imkanları sağlıyordu.

Atatürk bir bütüncü idi. Yarım tedbirlerle, telifçi ve uyuşturucu metodlarla ilerlemenin ve medeni milletler topluluğuna katılmanın mümkün olmadığına inanıyordu. Hem şeriata bağlı kalmak, hem batılı hukuk sistemini kabul etmek, hem statik ve mutlak din kurallarını devlet hayatında üstün tutmak, hem dinamik hamleler yapmak ve hürriyetçi bir düzene ulaşmak : buna imkân yoktu. İmkân olmadığını da geçmiş tecrübeler göstermiştir. Tanzimatın ve Meşrutiyet'in ikiciliğinden, telifçiliğinden ve tavizciliğinden, ilericilikle gericiliği bağdaştırma çabalarından kesin olarak uzaklaşmak gerekiyordu» (1).

Bunlar daha ziyade Atatürk'ün demokrasiye hazırlıkla ilgili düşüncü ve eylemlerini ilgilendirmektedir. Yine çok özlü olmak kaydıyla bakalım bu yüce kişinin Hukuk devrimleri ile ilgili olmak üzere Ord. Prof. Dr. Velidedeoğlu ne diyor : «Atatürk, Türk devriminin hukuk yönünü, Ankara Hukuk Fakültesini açış konuşmasında şöyle belirtiyordu : «Yıllardır süregelen Türk devrimi, düşüncesini, varlığını, sosyal yaşayışını, üzerine kurulduğu yeni hukuk ilkelerini saptamak ve sağlamak yoluna girmiş oluyor.»

Bu sözdeki «yıllardır sürüp duran Türk devrimi» deyimini, devrimin olup biten tamamlanan bir değişmeden ibaret olmayıp, sürekli olduğunu, bir köklü sosyal değişmeler süreci niteliğini taşıdığını ne güzel belirtiyor. Ayrıca «Devrimin, üzerine kurulduğu yeni hukuk ilkelerini saptamak ve sağlamlaştırmak yoluna girdiğinin»

(1) KAPANİ. age., s. 85, 86, 88 vd.

ilan edilmesiyle köklü hukuk değişmelerine yön gösteriyor. Atatürk, burada şöyle belirtiyor: «Ulus, (...) genel yönetiminin, bunu sağlayacak bütün yasaların, ancak dünya ihtiyaçlarından doğacağını bu ihtiyaçlar değişip geliştikçe, ona ayak uyduracak bir görüş ve düşümenin ulusu çağdaşlığa kavuşturup ölümsüz bir yaşayışa ulaştıracağına kararlı bulunuyor.»

Atatürk, yeni kuralların dünya gereksinmelerinden doğan ve bunları düzenleyen layık kurallar olacağını belirttiikten sonra, devrimin hukuksal değişim yönünü de yine ulus'a, Türk halkına mal ediyor ve hukuk devrimi konusunda şu kesin ve devrimci açıklamayı yapıyor. «Büsbütün yeni yasalar düzenleyerek eski hukuk ilkelerini temelinden kazıma girişimindeyiz.» İşte Türk devriminin hukuk yönünü bu kadar kesin, bu kadar ışıklı ve açık olarak Atatürk'ün ağzından ilk kez... böylece duymuş oluyoruz. Atatürk hukuk alanında yapılacak değişikliklerden sonraki duruma da değiniyor ve diyor ki: «Yeni hukuk ilkeleri genel yaşayışımızda başarılı uygulamalarla etkisini gösterene kadar geçecek zamanı, devrimin yorulmaz ve yıpranmaz gücü kısaltacak ve zararsız kılacaktır» (2), (3).

Bu bölümü tamamlamak açısından Prof. Mumcu'nun değerli eserinde şu bölümleri buluyoruz.

«23. Nisan 1920 tarihinde, Anadolu'da ulusal kurtuluş mücadelesini yürütecek ve ileride yepyeni bir devlet düzeninin temelini atacak Türkiye Büyük Millet Meclisi, kuruluşunun hemen ertesi günü hukuksal düzenlemelere girişti. (24.4.1920'de ilk kanun çıkarılmıştır. «Ağnam Vergisi Kanunu» altı gün sonrada ünlü «Hiyaneti Vatanıye Kanunu» kabul edildi). İstanbul'daki hukuka aykırı hüküme-

(2) VELİDEDEOĞLU. age., s. 32 vd.

(3) Sadeleştirilmiş olarak verilen söylevin aslı şudur: Ankara Hukuk Fakültesi'nin açılış tarihi olan 5 Kasım 1925 yılında söz alan Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal şöyle demiştir: «...velhasıl millet, saydığım tahavvülat ve inkılabatın tabii ve zaruri icabı olarak idare-i umumiyesinin ve bütün kanunlarının ancak dünyevi ihtiyaçtan mülhem ve ihtiyacın tebeddül tekamülü ile mütemadiyen tebeddül ve tahavvül etmesi esas olan dünyevi bir zihniyeti idareyi mabehül-hayat addeylemiştir.. Şimdi vücuda gelen bu büyük eserin zihniyetini, ihtiyacını tatmin edecek yeni esasatı hukukiyeyi ve yeni erbabı hukuku vücuda getirmek için teşebbüs almağa zaman gelmiştir.. Cumhuriyet Türkiye'sinde eski kavaidi hayat, eski hukuk yerine yeni kavaidi hayatın ve yeni hukukun kaim olmuş bulunması bu gün gayrı kabili tereddüd bir emrivakidir.. Büsbütün yeni kanunlar vücuda getirerek eski esasatı hukukiyeyi temelinden kal etmek teşebbüsündeyiz.» (Ad. Cer. 1341. s. 1549).

tin yapacağı işlemlerin yok sayılmasına karar verildiği için (6.5.1920. Kararname no : 2, 24.5.1920 karar no : 2) otoritesini yurdun her yanında duyurabilmek için yasama ve yürütme yetkilerine büyük bir kıskançlıkla sarıldı.

Mustafa Kemal Paşa, 1 Mart 1338 (1922) tarihinde, TBMM. 3. toplantı yılını açarken devrimin yapılacağını anlattı. Daha henüz kesin zafer kazanılmadan, saltanat ve halifelik kaldırılmadan ortaya atılan bu düşüncelerin Türkiye Cumhuriyeti Hukuk Tarihi bakımından son derece önemi vardır... Mustafa Kemal Paşa söylevinin bu bölümünde (TBMM. Zabıt Ceridesi. 1. İntihap devresi. 1, 111, 1338, cilt : 1, s. 4-5) üç ana düşünceyi kısaca işlemiştir. İlk önce TBMM'nin adli siyaseti üzerinde genel açıklamalarda bulunmuş, adalet dağıtımının vatandaşı yormayacak, hızlı ve hukuka uygun biçimde cereyan etmesini istemiştir. Hemen ardından gelen cümlelerden anlaşılıyor ki, mevcut mevzuat içinde bu mümkün değildir. Bu nedenle gerekli düzenlemelere gidilecektir. Daha sonra Mustafa Kemal Paşa, bu düzenlemelerin nasıl yapılacağını açıklamaktadır. «Kanunlarımız, uygar ülkelerin mevzuatı düzeyine çıkarılacaktır, zira Türk ulusunun ileri uluslardan bir farkı yoktur. Bu nedenle ilk önce adalet mekanizmasının işlerine kimse karışmayacaktır.» Bunun anlamı adli kapitilasyonların kaldırılmasıdır. Mustafa Kemal Paşa daha sonra hukuk düzeninin temeli bulunan medeni kanun üzerinde durmakta, mecellenin eksiklerini ve yetersizliklerini veciz biçimde göstermektedir. Mecellenin yenileştirilmesi gerektiğini yine mecellenin içerisinden çıkardığı açık bir hükümle ileri sürmektedir. «Ezmanın tegayyürü ile ahkâmın tagayyürü inkar olunmaz» (Mecelle mad. 39). Şu duruma göre Medeni Hukuk reformu yapılacaktır. Bunun için hazırlıklar başlamıştır. Reformun uygar ülkelerdeki mevzuata göre ayarlanmasında üstü kapalı biçimde belirtilmiştir. «Dünyada mevcut bilcümle medeni devletlerin kanunu medeniyeleri hemen yekdiglerinin pek aynıdır.» Mademki Türk Ulusu da uygar devletlerden aşağı değildir, hukukunda yüksek bir düzeye çıkarılması gerekir.

Halifeliğin kaldırılmasından üç gün önce 1 Mart 1340 (1924) Mustafa Kemal Paşa, ikinci dönem birinci toplantı yılını açarken yaptığı konuşmada ıslahat-ı adliyeye değinerek şöyle demiştir. «Millet seri ve kat'i adaleti, adaleti temin eden medeni usulleri istiyor. (alkışlar)... Hukuku Medeniyede, hukuk-i ailede takibedeceğimiz yol ancak medeniyet yolu olacaktır. (bravo sesleri, alkışlar)» (4).

(4) MUMCU, age., (Ankara Adliye Hukuk Mektebinden Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesine). s. 21 vd., 30 vd., 32 vd.

B) MEDENİ YASAMIZIN ÖZELLİKLERİ

Daha Lozan Antlaşması konuşulurken Türkiye'nin yeni yasa ve yeni adli kuruluşlara gereksinmesinin bulunduğu kabul ediliyordu. Nitekim Cumhuriyetin kurulmasından sonra Adalet Bakanlığı'nda çeşitli komisyonlar kurulmuştu. 1923 yılında kurulan komisyonun görevi, 1916 yılında kurulan ilk komisyonun görevini devam ettirmek idi. Ağır bir tempo ile çalışan ve dini esaslara çok bağlı kalan komisyon iki/yan kol halinde çalışıyordu. Ardından Adalet Bakanlığı bir yönetmelik çıkararak yeni bir komisyon kurmuş ve artık fıkıh esaslarına bağlı kalmak direktifini vermemiştir. Bu komisyonda ilki gibi iki komisyona ayrılmış ve iki yıl kadar çalışmıştır. (1924-1925) Fakat şahsi hükümler komisyonunun hazırladığı 142 maddelik aile hukuku tasarısı bazı koşullarla çok karılı evlenmeğe, hatta evlenmede vekaletle izin veriyordu. Borçlar komisyonunun hazırladığı (251 maddelik) tasarı ise bir taraftan eski esaslara bağlı kalıyor, bir taraftanda İsviçre Borçlar Kanununun genel kısmının aynen tercümesinden çekinmiyordu. Henüz tamamlanmamış olan bu tasarılar yeni devletin, ilerici, laik, kadın ve çocuk hukukuna gereken önemi veren kimliğine uygunluk göstermiyordu. Bu sebeple Adalet Bakanı Mahmut Esat Bozkurt her iki komisyonu kısa bir görüşme ile dağıttı. (5), (6).

Medeni Yasamız nasıl alındı? Buna da kısaca dokunmakta yarar görüyoruz. Çünkü Sauser-Hall'in «...tarihte bu derece köklü ve hızlı bir değişikliğin emsali yoktur» dediği, Ostorog'un «Türkiye Cumhuriyeti tarafından Avrupa Hukukunun alınması, XIV. asırdan beri yani İslamiyetin doğuşundan beri yakındoğu tarihinde en önemli olaylardan biri» olarak nitelendirdiği olgunun kısaca nasıl gerçekleştirildiğine dokunarak özelliklerine geçmekte fayda vardır.

Adalet Bakanlığı; Profesör, milletvekili ve avukatlardan kurulu 26 kişilik bir komisyona İsviçre Medeni Yasası'nın iktibas görevini

(5) ARIK, age., s. 183 vd.

(6) «Sayın arkadaşlar, Türk ihtilalinin kararı, batı medeniyetini kayıtsız şartsız kendisine mal etmek benimsemektir. Bu karar o kadar kesin bir azme dayanmaktadır ki, önüne çıkacaklar, demirle ateşle yok edilmeğe mahkumdurlar. Bu prensip bakımından kanunlarımızı oldukları gibi batıdan almak zorundayız. Böylelikle Türk ulusunun iradesine uygun harekette bulunmuş olacağız. Keyif ve isteklerinize göre değil, milletimizin dileklerine göre işi başarmağa borçluyuz. Şimdiye kadar geçen hizmetlerinize teşekkür eder ve komisyonların vazifelerine son veririm. «(Bozkurt. agm., 19 vd. - Velidedeoğlu, age. s. 79, dipnot : 33).

verdi. Hızla hazırlanan tasarı Bakanın genel bir gerekçesi ile (7) Başbakanlığı ve oradan da Meclise gönderildi. Adliye Encümeni'nde Adalet Bakanı Bozkurt ve Prof. Veli Saltık'ın, bazı önemli oturumlarda da Başbakan İsmet Paşa (İnönü)'nin (8) huzuru ile mü-

- (7) Medeni Yasamızın gerekçesinin ana hatları şöyle özetlenmektedir. 1-Mecelle bir medeni Yasa sayılamaz. a) Çünkü, sözleşmelerin sadece küçük bir kısmına dokunulmaktadır. b) Mecellenin uygulanma kabiliyetide azalmıştır. 1851 maddeden, gereksinimlere cevap veren ancak 300 maddesi vardır. Geri kalanı pek ilkel olduğu için uygulanamamaktadır. c) Mecelle dine dayanır. Dinler değişmez hükümler ifade ederler. Halbuki hayat yürür, gereksinimler değişir. Dine dayanan yasalar, dinlerin indiği zamanın gereklerine cevap verirler. Bundan başka dine dayanan bir yasa, başka dinden olan uyruğa veya yabancılara uygulanamaz, bu vicdan hürriyetine aykırı düşer.

2 — Kuralların yasa haline getirilmesi koşuldur. Oysaki Mecellenin yetersizliği yüzünden Yargıç örf ve adete, fıkıh kitaplarına, din esaslarına başvurmaktadır. Bu yüzden kararlar arasında aykırılıklar doğmaktadır.

3 — Medeni Yasa, İsviçre Medeni Yasasından alınmıştır : a) Çünkü, Medeni Yasalar arasında en yeni, en mükemmel ve halkçı olanı odur. b) Bundan başka, din ırk, kültür ve adetçe farklı olan İsviçre toplumunu özetleyen bu yasanın yabancı bir ülkede uygulanması kolay olmaktadır. c) Çok ileri bir yasa toplumun kalkınmasında bir yol göstericilikte yapacaktır. d) Nihayet, bu yasa, ülkemizde bulunan ve başka dine mensup olan yurttaşların Lozan'da kabul edildiği gibi ayrı ve dinsel yasalar istemesi olasılığını da ortadan kaldıracaktır. Nitekim İsviçre yasasının alınmasından sonra ülkemizde mevcut dinsel toplumlar hükümete başvurarak Lozan'da saklı tutulan bu haktan vazgeçmişler, medeni yasaya tabi olmak isteklerini resmen Adalet Bakanlığına bildirmişlerdir.

4 — Kodifikasyon hareketi, tarihsel bir zorunluğun sonucudur. Alman, Fransız ve İsviçre medeni yasaları, hukukun gelişmesini örf ve adete bağlayan tarihi okulun bir yenilgisidir. Bu ülkeler, kodifikasyona gitmekle dağınık hukuk kurallarını birleştirmiştir. Yeni hükümler komuşlardır. Ayrıca din ile dünyayı ayırmışlardır. Nitekim Ali Paşa bile Abdulaziz'i Fransız Medeni Yasasını almağa ikna ederken Cevdet Paşa buna engel olmuştur. (Arık, age., s. 184, dipnot : 2).

- (8) «17.2.1926 günü saat iki'de T.B.M.M. bütün üyelerinin huzuru ile tarihi celselerinden birisini daha açmış bulunuyordu. İsmet İnönü hükümeti bütün erkanı ile Mecliste hazır bulunuyordu. Türkiye Cumhuriyeti Kemal Atatürk, locasından bu büyük günün görüşmelerini takip ediyordu. Bin yıllık bir tarihin akışı duracak, Türk ulusunun bahtında güneş pırıltıları ile dobdolu yeni sabahlar açacak, yepyeni bir çağ doğacaktır. Bir ses yükseldi. Bu, Meclis reisi Kazım Gökalp'in sesi idi. Ve şu cümle işitildi. «Medeni Kanunu kabul edenler, lütfen ellerini kaldırsınlar» Eller bir orman gibi kalktı. Medeni Kanun Meclis üyelerinin oybirliği ile kabul edildi.

zakere ve aynen kabul edildi. Meclis genel kurulunda yeni yasayı öven görüşmelerden sonra madde madde okunmak önerisi red edilerek yasa toptan oya sunuldu ve kabul edildi (9).

Şimdi Medeni Yasamızın özelliklerine geçebiliriz :

- a) Laiklik : Bütün özel hukukta, özellikle kişi, aile, miras hukukunda din kuralları ayrılmıştır.

- b) Eskiden bulunmayan Yargıcı'nın hukuk yaratmak yetkisi tanınmıştır.

- c) Yargıcı'a mevcut yasa ve kuralları uygularken geniş takdir hakkı tanınmıştır. Eskiden Yargıcı fıkıh kitapları ile bağlı idi ve içtihadı yer yoktu.

- d) Hakların kullanılmasında ve borçların yerine getirilmesinde dürüstlük (iyi niyet) kuralları esas tutulmuştur. Aykırı eylem, hakkın kötüye kullanılması sayılmış ve hukukça korunmuştur.

- e) Kişi hukukunda :

- aa) Kişilik hakkı tam bir güvenceye kavuşmuştur.

- bb) Medeni haklardan yararlanma ehliyeti insan sıfatının bir sonucu olarak çok genişletilmiş, din, mezhep... farkları kaldırılmıştır.

- cc) Medeni hakları kullanma ehliyeti objektif esaslara bağlanmıştır.

- dd) Tüzel kişilerin kuruluşu ve işleyişi hürriyetçi esaslara bağlanmış, tam bir ehliyetten yararlanmalarına imkân sağlanmıştır.

- ee) Vakıf konusunda dini ve karışık hükümler yerine laik, kısa ve hürriyetçi tesis hükümleri kabul edilmiştir.

- f) Aile hukukunda : En büyük özellik ve dolayısıyla devrim bu alandadır.

- bb) Evlenmede yurttaşlar, dinleri ne olursa olsun aynı MK. hükümlerine tabi tutulmuşlardır.

Medeni Kanunu hazırlayanın ve bu yolda çalışanların başları ne zaman dara geldi ise sağlarında Atatürk'ü, sollarında İnönü'nü buldular.

Türk Hâkimlerinin, Türk hakçılarının yüksek kudreti yüz ağarttı.

Eser, Türk Milleti'nin büyük kabiliyetinin verimidir.» (BOZKURT, agm., s. 19 ve 20)

(9) ARIK, age., s. 184 vd.

•• cc) Evlenme resmi bir işlem haline getirilmiş, evleneceklerde belli yasal ehliyet şartlarının varlığı aranmıştır. Bu arada süt akrabalığı bir evlenme engeli olmaktan çıkarılmıştır.

•• dd) Polygamie kaldırılmış, tek kadınla evlilik yöntemi getirilmiştir.

•• ee) Evlenme kişiye bağlı bir hak sayılmış, vekaletname yoluyla evlenmeye, beşik nikahı gibi kurumlara yer verilmemiştir.

•• ff) Evlenme sırasında mehir denilen peşin tazminat usulü kaldırılmıştır.

•• hh) Evlenme ile kadının hukuki ehliyetine hanel gelmeyeceği, eşlerin mal idaresinde mal ayrılığı rejiminin yasal rejim olacağı kabul edilmiştir. Velayet hakkı kadında tanınmıştır. Evlenme sırasında Yargıcın aile birliğini koruyucu önlemler almasına imkan verilmiştir. Eşler arasında sözleşmesel mal rejiminde olanak sağlanmıştır.

•• ii) Boşanma hukukunda da büyük yenilik getirilmiştir. Evliliğe son verme hakkı kocanın tek taraflı özel hakkı olmaktan çıkmıştır.

•• ii) Boşanma yanında ayrılık kurumunda yer verilmiştir.

•• jj) Aile hukukunda evlat edinmeğe olanak sağlanmıştır.

•• nn) Nesep bahsinde evlilik dışı çocuğun durumu dikkate alınmıştır.

•• kk Vesayet konusu yepyeni şekilde geniş ölçüde devlet müdahalesine dayanarak düzenlenmiştir.

• g) Miras hukukunda büyük değişmeler olmuştur. Mirasçılarının tayini için zümre usulü kabul edilmiş, feraiz'in karışık sistemi bırakılmıştır.

• g) Taşınmaz mülkiyetinde yeni tapu sicili sistemi getirilmiştir. Taşınmazların devrin de resmi şekil esası konmuştur. Müşterek mülkiyet yanında iştirak halinde mülkiyete de yer verilmiştir.

Borçlar Hukukunda da önemli değişmeler yapılmıştır. Özetle, sözleşme yapma vaadi tanınmış, zamanaşımı süresi 15 yıldan 10 yıla, bazı hallerde daha da aşağıya indirilmiştir. Kefaletin sıhhati yazılı şekle bağlanmış, yaşam boyu şartı ile gelir sözleşmesi kabul

edilmiştir (10). Demirelli'nin saptamasına göre Medeni yasa için 84 ve Borçlar Yasası içinde 66 —yazarın tabiri ile— hayırlı hükmü sergilemektedir (11).

C) ATATÜRK VE MEDENİ YASA

Medeni Yasa doğrudan doğruya başta Atatürk olmak üzere o zamanki hükümet ve aydınların eseridir. Daha Lozan'da yasaları mızı, laik, modern esaslar üzerinde yeniden düzenleme durumu kaçınılmaz haldir kanısını doğurmuştur. Ankara Hukuk mektebinin açılışında, Atatürk'ün söylevinde hukuk devrimi ve doğrultuları kesin olarak gösterilmiştir. Gerçekten de bu devrim en kesin, çabuk ve kökten yapıldı. Bunlar bilinen şeylerdir. Ancak büyük kurtarıcının bu abide niteliğinde bulunan Medeni Yasa karşısındaki kişisel ilgisini belgesel bir biçimde sağlayabildiğimiz kaynaklardan sergilemeye çalışacağız.

«Atatürk zamanında 1932 yılına kadar genel sekreterlik yapmış olan Tevfik Bıyıklıoğlu, İMK.nun daha Lozan'da dikkati çektiğini. Atatürk'ün bu kanunu almağa karar verdiği zaman tam, bütün icabları ile alınmasını emrettiğini söyledi (12). Nitekim 92. maddeye

(10) Arık, age., s. 202 vd., İmre, age., s. 92 vd., Akipek, age., s. 53 vd., Saymen, age., s. 32 vd., Ayrıca kaynakçada gösterilen eserlerde özlü bilgi alınabilir.

(11) Demirelli, agm., s. 72 vd.

(12) Şevket Memedali Bilgisi'nin anısı buna biraz uyumsuz gelmektedir. «Hakiki inkılâpların eski nizamını yıkarak yerine yeni bir hukuk nizamı kuran olduğunu bilen büyük inkılâpçımız, hukukiyatımızda hangi yönde gelişmesi icabettiğini sezmiş ve kavramış idi. Ona fikirlerini ve düşüncelerini tatbik alanına koyacak bir yardımcı lâzımdı. Bunu da Mahmut Esat'ta buldu.

Ben Çankaya'daki köşklerinde, Gazi Mustafa Kemal ile Mahmut Esat arasında şöyle bir konuşmanın yapılmış olduğunu, o toplantıda bulunanlardan işitmiştim. Türk hukukunda yapılması icab eden inkılâbın şekilleri münakaşa edilirken, ortaya konulan türlü mütalaalar arasında, Mahmut Esat, kestirme yolun Avrupa Medeni Kanunlarından birisinin tercüme edilip süratle tatbik mevkiine konması icab edeceğini ileri sürmüştü, bu mütalaa karşısında Atatürk kendisine di-yorki,

— Çocuğum, istediğini yaparsak, tercüme ettireceğimiz bu kanunları memleketimizde tatbik edebilecek elemanlarımız var mıdır?

Mahmut Esat'ta cevaben : -Paşam, bir gün Avrupa'da çok mükemmel yeni bir silâh icad edildiğini işitirseniz, memleketimizde bunu kullanmasını bilen askerimiz yoktur diye o silâhı almakta tereddüt mü edersiniz? Elbetteki hayır... Silâhı alır ve onu kullanabilecek askerleri yetiştirirsiniz.» (Mumcu, age., s. 34).

eklenen süt akrabalığı maniiini bizzat Atatürk «ilim ne diyorsa o olacaktır, süt kardeş, yoğurt kardeş diye bir tefrik kanunda yer alamaz» diyerek kaldırtmıştır demiştir. (1958'deki görüşme)».

«Devrin başbakanı sayın İnönü şu bilgiyi verdiler : Laik, kadın erkek eşitliğini sağlayan, miras ve sosyal münasebetleri devrim esaslarına göre düzenleyen bir kanun istiyorduk. Atatürk bu noktalarda derhal kararını vermişti. Bu ilkeleri gerçekleştiren bir kanun olarak Adalet bakanı İMK.nu tavsiye etti. Atatürk tereddütsüz tasvip etti. O devirde buna açıkça itiraz eden olmadı. Mecliste encümende itiraz olabilecek oturumlarda bizzat bulunup ikna ettim. Medeni kanun için daima tadil teklifleri oldu. Esas itibarıyla hiçbir zaman bunları zaruri ve faydalı saymadım. Yinede bu fikirdeyim. Atatürk MK. ile iftihar eder ve ona çok güvenir, devrimlerinin en güzellerinden sayardı» (13).

«Atatürk Cumhuriyetin kuruluşundan yıllarca önce sofyadaki askeri ateşe olarak bulunduğu sıralarda bir görüşmede, kadınların erkeklerle eşit haklara sahip olmalarından ve erkeklerin birden fazla kadınla evlenebilmeleri olanağının kaldırılmasından söz etmişti (Borak, S. Bilinmeyen Yönleri ile Atatürk. İst. 1966. s. 22). Oysa, o zamanki hukukumuz olan İslam hukukunda kadınlarla erkekler eşit haklara sahip değildirlir ve erkeklerin aynı zamanda 4 kadınla evlene bilmeleri mümkün idi. Atatürk bunların değiştirilmesi gereğine inanıyor ve modern bir topluma yaraşan bir hukuk düzeninin özlemine çekiyordu. Meşrutiyetten önce Selanik'te, geleceğe ilişkin düşüncelerini açıklarken şöyle diyordu. «Şarktan benliğimiz sıyrılarak batı medeniyetine aktarmalıyız. Kadın ve erkek üzerindeki farklar silinerek yeni bir içtimai nizam karmalıyız... Emin olunuz ki, bunların hepsi bir gün olacaktır (Borak. age., s. 22-23)» (14).

İsviçre Medeni Yasası ilerici ve modern bir ruha sahiptir. Alman ve Fransız medeni yasalarından sonra hazırlandığı gibi (Fr. M. K. 1804, Alman M.Y. 1900, İsviçre M.Y. 1912 yıllarında yürürlüğe girmişlerdir). 20. yüz yılın tüm olarak ve yeniliklerinden yararlanarak yapılmıştır. Onun için diğer iki büyük yasadan daha modern ve yaşamın sosyal ve ekonomik gereksinmelerine uygundur. Çağdaş tüm yasalardan üstün ve ayırıcı özellikleri çok kısa olarak şunlardır (15) :

(13) Arık, age., s. 184-185.

(14) Ataay, age., s. 71-72

(15) Bkz. Özlü bilgi için : Akipek, age., s. 53 vd., Arık, age., s. 191 vd., Edis, age., Oğuzman, age., Özsunay, age., Saymen, age., s. 23 vd., İmre, age., Tekinay, age., Velidedeoğlu, age.,

Mülkiyet hakkını kamu yararı düşüncesiyle sınırlaması ve bu hakka sosyal bir fonksiyon vermesi, tüzel kişilerin kuruluşunu realite kuramına uygun olarak düzenlemesi, g. sahih nesebin ana tarafından doğumla gerçekleştiğini kabul etmesi, erkek-kadın arasındaki eşitsizliği hemen hemen kaldırmış olması, kusur prensibi yanında illiyet sorumluluğunun kabul edilmesi, hedef olarak kişilik ve toplum sentezini göstermesi, laik ve demokratik hükümleri içinde barındırması, kuralları genel, kısa ve esneklik taşıması ve ayrıca da Yargıç'a geniş takdir hakkı tanınması. Her yaptığı devrim olan büyük kurtarıcının İsviçre Medeni Yasasını seçmesi raslantı olmaz.

Gerçekten yukarıda da biraz değinildiği üzere, İsviçre Medeni Yasasının (16) alınmasına şu durumlar neden olabilir :

- 1 — O zaman Avrupa'da okumuş genç hukukçularımızın cesaretli yazıları.
- 2 — Siyasal faaliyetlerin artması
- 3 — Cumhuriyetin ilanı
- 4 — Hilafetin kaldırılması
- 5 — Şer'îye mahkemelerinin kaldırılması ve öğrenimin birleştirilmesi.
- 6 — O devirde iş başında olanların İsviçre'de öğrenim görmüş olmaları (17)

(16) Daha komisyonlar görevlerine devam ederlerken, hukuk öğretmeni ve Hâkim Dr. Nazarat Haçeryan isminde bir kişi kendi kişisel girişimi ile İsviçre Medeni Yasasını tercüme etmeğe koyulmuş ve bu tercüme Adalet Bakanlığının dergisi olan «Cerîde-i Adliye'de 1330-1914 yılından itibaren yayınlanmağa başlanmıştı. Çok güzel tercüme edilmiş olan bu yasa ne o zaman dikkat çekmiş ve nede İsviçre Medeni Yasasının bize alınacağı konu olduğu ve işin bir komisyona gönderildiği sırada bu tercümeden bahis olunmuştur. (Saymen, age., 30); «Alman Medeni Kanunu, Adliye Nezareti tarafından, İsviçre Medeni kanunu ise Nezaret Haceryan ismin de bir hukukçu tarafından tercüme edilmişti. Her iki eserde Adliye Ceridesinde 1330-1334 seneleri nüshalarında neşredilmişti». (Akipek, age., s. 43, dipnot : 37)

(17) Saymen, age., s. 31, Arık, age., s. 186 vd. «Bu kanunun seçilmesine bir tesadüften ibaret görenlerde vardır. Diğer taraftan Alman MK.sı çok ağır ve fazla teknik sayılmış, bunun esaslarının zaten İMK. da bulunduğu düşünülmüştü. Almanca bilenlerin nisbeten azlığı da bir engel teşkil etmişti. Fransız MK. ya gelince çok eski sayılıyordu.»

• 7 — İsviçre Medeni Yasasının Alman ve Fransız Medeni Yasaları karşısında sunduğu bazı özellikler (18).

Sayın Prof. Ataay, yazdığı makalede bu konuda şu sonuca varıyor :

Sonuçta İsviçre Medeni Kanununu bazı değişikliklerle bir bütün halinde iktibası hükümetçe kararlaştırıldı. Zaten batı ülkeleri Medeni Kanunlarından birinin alınmasına karar verildikten sonra akla en yakın olanı İsviçre Medeni Kanununu almaktı. O sıralarda, Avrupa devletleri arasında en modern, sosyal eğilimlere en çok yer veren en demokratik, en pratik ve en açık kanuna İsviçre sahip bu-

(18) a) Şekil bakımından Türk Medeni Yasasının ve dolayısıyla İsviçre Medeni Yasasının en büyük özelliği her madde yanında adeta o madde-
nin başlığını teşkil eder şekilde bir kenar notun bulunmasıdır... Ne Alman ve nede Fransız Medeni Yasalarında kenar notu mevcut değildir.

b) İsviçre Medeni Yasası dil bakımından kolay ve herkesin anlayabileceği bir durumdadır... Yasa içerisinde çok teknik ve bilimsel terimlere kavram ve tariflerede pek rastlanmaz. Bu, İsviçre Medeni Yasasının bilhassa Alman Medeni Yasası karşısındaki üstünlüğünü sağlar... Türk Medeni Yasası'nda, bilhassa yapıldığı devir gözönünde tutulursa, oldukça sade ve anlaşılması kolay bir dille kaleme alınmıştır.

c) İsviçre Medeni Yasası Alman ve Fransız Medeni Yasalarından daha çok modern yaşantının sosyal ve ekonomik gereksinmelerine uygundur... Evlilik dışı nesebe dair olan hükümleri ve bilhassa gayrisahih nesebin ana tarafından doğumla gerçekleşeceğini kabul etmesi gerek Fransız ve gerekse Alman Medeni Yasası karşısında çok ileri giden bir hüküm mahiyetindedir.

ç) Medeni Yasa genel olarak erkek ve kadın arasındaki eşitsizliği hemen hemen kaldırmış gibidir... Fransız Medeni Yasası evlenme ile karının, kocanın vesayetine gireceğini kabul ederdi. Mafih Fransız hukukunda da karının hukuksal durumu 1938, 1942 ve 1966 tarihli yasalarla düzeltilmeye çalışılmıştır. Alman Medeni Yasasında, karı ve koca arasında, koca lehine olan bir çok hükümler koymak suretiyle açık farklar yaratmıştı. Ancak 1958 senesinde yürürlüğe giren kadın ile erkek arasındaki eşitliğe dair olan yasayla-
dıkları Alman Medeni Yasasındaki bu hükümler değiştirilmiştir.

d) Türk/İsviçre Medeni Yasası toplum yararları ile kişi yararlarını Fransız ve Alman yasalarına göre çok daha fazla ahenk halinde bulundurmağa gayret eder. Türk/İsviçre Medeni Yasalarında, Alman ve hele Fransız Medeni Yasasından çok daha fazla toplumun ve kamunun yararlarına yer verir.

e) Türk ve dolayısıyla İsviçre Medeni Yasasındaki hükümler genel, kısa ve elastikidir. Bunlar, Alman Medeni Yasasında olduğu gibi en ince ayrıntılarına kadar ve bütün olasılıkları düzenlemiş değildir. (Akipek, age., s. 45 vd., 54 vd.)

lunmakta idi. Öte yandan İsviçre Medeni kanunu daha bir çok bakımlardan Türk toplumuna verilmek istenilen yeni biçime ve Türkiyenin şartlarına daha uygun bulunmaktaydı. Bu kanunda, kadın-erkek eşitliğine dayanan aile hukuku Türkiye’de gerçekleştirilmek istenilen devrimin esaslarına uymaktaydı. Özellikle bu hususun devrimci kadronun gözünden kaçmadığı ve kararlarını etkilediği söylenebilir (19).

İsviçre Medeni Kanununun Türk Medeni Kanunu olarak iktibas edilmiş bulunmasının nedeni üzerinde duranlar bazı varsayımlara ve tahminlere dayanan görüşler ileri sürmüşlerdir (20). Ancak şunu kesinlikle ve önemle belirtmek gerekirken, İsviçre Medeni Kanunun Türk Medeni Kanununa örnek olarak seçilmiş olmasını ne geliş güzel alınmış bir kararını ve nede rastlantıların ürünü olarak görmek olanağı yoktur. Makul nedenler bu kanunun örnek olarak seçilmesini gerekli kılmış ve hatta bu seçimi zorunlu hale koymuş bulunmakta idi (21), (22).

(19) Ataay, age., s. 63

(20) Fındıkoğlu'na göre «bahsi geçen, kabul hadisesi, tamamiyle tesadüf faktörünün eseridir. Mahmut Esat adında bir genç birinci dünya harbi sıralarında bir çok Türk gençleri gibi Avrupa’da hukuk tahsil etmiştir, tesadüf onu İsviçreye sevk ediyor. Tahsilden sonra Türkiye’ye avdet eden bu genç, 1919-1923 arasındaki İstiklal savaşına katılıyor ve politika hayatınada giriyor. Tesadüf’ün sevki ile Adliye Vekaleti sandalyasını işgal etmiştir. 1917 aile kararnamesinin ilgasından sonra Türkiye aile kanunundan mahrumdur, borç münasebetlerini Mecelle tanzim ediyorsa da eksiktir ve yeni ihtiyaçları karşılamamaktadır. Askeri ve siyasi zaferi elde eden Türkiye bir bütün halinde yeni bir kanun hasretini çekiyor. 1923-1926 arasındaki Türkiye’de bu hasret kuvvetli bir efkârı umumiye yaratmıştır. İki cereyan var: İbdamı, iktibasımı? Birinci cereyanın tecrübesi çok güç olmuştur. İkinci cereyanın mümessilliğini tahsilini anlattığımız Mahmut Esat bey yapmağa başlıyor ve devrin politika havasına İsviçre koduna karşı beslediği sempatiyi aşıyor. Görülüyorki bir seri tesadüf, hadiseye istikamet vermektedir. Bununla beraber tesadüf illetinden bahis etmekle bu réception’un ehemmiyetini küçümsemek istemiyorum. Sosyoloji bir ilim olarak sosyal hadiselerin, bahsimiz itibariyle İsviçre kodunun kabulü hadisesinin zuhur ve tahakkukunda tesadüfünde illetliğini kabul eder. Kaldığı,... Prof. Ansay’ın dediği gibi 1926 Türkiyesi, en az yarım asırlık bir réception (iktibas) hazırlığı geçirmiştir. Tesadüf daha ziyade İsviçre kodunun seçilmesi için varit olabilir. (Fındıkoğlu, Z. F. Medeni Kanunumuz Etrafında Sosyolojik Bazı Meseleler. -SBFD, 1958, s. 1- s. 181-182. Ataay, agm., s. 66’dan naklen)

(21) Ataay, agm., s. 65

(22) Bu düşünce en güzel cevap yine bu olayda harcı bulunan Mahmut

Söz İsviçre Medeni Yasa'sının neden seçildiğinden açılmışken konumuz ile bağlantıyı kesmemek koşulu ile şu fikirleri saptayabiliriz :

Esat Bozkurt'tan gelmektedir: «Türk Medeni Kanunu olarak neden İsviçre Medeni Kanunu alındı?

Bu sorunun karşılığı şu olabilir.

İsviçre Medeni Kanunu Türkiye'ye alınması, akla esivermiş, gelişigüzel bir karar icabı değildir.

İş etrafı ile, bütün incelikleri düşünüldükten sonradırki bu Medeni Kanun da karar kılındı.

Fransız Medeni Kanunu çok ihtiyardı. Bu gün bu kanunun adı var. Fakat gerçek olan şudurki, onun canlı cenaze halinde tutan hakçılarla, mahkeme kararlarıdır, jürisprüdasttır.

Şurası inkar edilmezki, Fransız Medeni Kanunu, batı milletlerini, medeni bir aile haline getirmekte büyük bir rolü oldu. Bu yönden en büyük rolü bu eser oynadı. Çünkü hemen bütün batı milletleri bunu kendilerine mal ettiler. Albert Sorel (Avrupa ve Fransız İhtilali)nde derki: «Şüphe yokki Medeni Kanun Napoléon savaşlarının, fetihlerinin, hepsinin üstünde bir fetihtir. Fetihlerinden yalnız o kaldı ve o kalacaktır.»

Doğru. Fakat rolünü yapmış, bitirmiş ihtiyarlar gibi o da çağ yapmış, büyük, sayın bir ihtiyar,... O kadar.

Alman Medeni Kanunu etrafında da hayli düşünüldü, Fakat bu kanundan Almanların bile sızlanmakta oldukları gözden kaçmadı. Bu kanun çok soyut (Abstrait) ve karakteri bakımından çok filolojik idi. Pratik değildi. Alman'larca bile daha işlevsel hale konulması düşünülüyordu.

İsviçre Medeni Kanunu, dünya Medeni Kanunları içinde en yenisi, anlaşılması en kolayı, en demokrati ve en pratiği idi. Bütün bunlarla beraber Medeni Kanunların en yükseği olduğuda en büyük hakçılarca kabul edilmiştir. Betahsis demokrat olması bu kanunu bize pek yaraştırıyordu. Çünkü Türk Milletinin ruhu demokrat olduğu gibi, son Türk ihtilalinin ana karakteride bu idi. Bütün bunlardan dolayı İsviçre Medeni Kanunu diğerlerine üstün tutuldu ve alındı. Bununla Alman Medeni Kanunuda alınmış oluyordu. Çünkü İsviçre Medeni Kanunu, mana bakımından onun kopyası gibi bir şeydi» (Bozkurt, agm., s. 11-12)

Büyük kurtarıcı en büyük devrimci idi. Révolution: Mevcudun zorla yıkılması, o güne kadar gerçek ve geçer olanın değiştirilmesi anlamına geliyor. Görülüyorki, devrim mevcut durumdaki nizam ve kıymetin zorla yıkılarak onun yerine yeni ve ileri bir fikre ve dayanan yeni bir nizam ve değer getirilmesidir. (Abadan, Prof. Dr. Yavuz. İnkılap Tarihine Giriş. Ank. 1962. s. 7, 8). Bu durum dahi neden İsviçre Medeni Yasasının özellikle seçildiğini vede raslantısal bir olay olmadığını göstermeye yeterlidir.

İsviçre'de öğrenimlerini yapan hukukçuların yönetimin başında ve özellikle kilit noktalarında yer almaları (23), anılan yasanın sade, açık ve kolay anlaşılır bulunması (24), devrimci kadronun temel yapıyı değiştirme ve toplumu çağdaşlaştırma çabalarının gerçekleşmesinde bu yasadan yarar ummaları (25), İsviçre Medeni Yasa'sının diğer tüm yasalara göre daha esnek (26), bulunması.

Bu konuda bizce en önemli nedenlerden birisi de şudur : Kurtuluş savaşının kazanılmasından sonraki zamanlarda gerek ahkâmı şahsiye ve gerekse aile hukukumuz hâla İslâmî esaslara dayanmakta idi. Kapitülasyonların kaldırılmaları görüşmelerinde yabancı devletler Türkiye sınırları içerisinde kalan ve Türk vatandaşı olan-dolayısıyla Türk yasalarına tabi-azınlıkların kendi dinlerine göre yabancı bir dinin hükümlerine tabi olamayacaklarını ileri sürüp kapitülasyonların kaldırılmasına karşı çıkmışlardı. Bunun için Lozan Antlaşmasının 42. maddesinde (27), bir ödün verilmek zorunluğu

-
- (23) Velidedeoğlu, Ord. Prof. Hıfzı Veldet, Türk Medeni Hukuku, Umumi Esaslar, 7. bası, İst. 1968, s. 87, Saymen, Ord. Prof. Ferit H. Türk Medeni Hukuku, Umumi Prensipler, İst. 1960, s. 39, Tekinay, Prof. Dr. Selahattin Sulhi, Medeni Hukuka Giriş, Dersleri, İst. 1973, s. 27, Oğuzman, age., s. 21.
- (24) Velidedeoğlu, age., (1968 baskısı), s. 87, Bozkurt, agm., s. 12, Ataay, Prof. Dr. Aytekin, Medeni Hukuk Uygulama Çalışmaları, İst. 1966, s. 199, İmre, Prof. Dr. Zahit, Medeni Hukuka Giriş, İst. 1971, s. 98
- (25) Ataay, Prof. Dr. Aytekin, Atatürk'ün Lâiklik Anlayışı ve Medeni Kanun, İ. Ü. Hukuk Fakültesi, 50. Yıl Armağanı, s. 1202, age., s. 69.
- (26) Ataay, Prof. Dr. Aytekin, Medeni Hukukun Genel Teorisi, İst. 1971, s. 70 ve 126, Velidedeoğlu, age., (1968 baskısı) s. 87, Özlü bilgi için bkz. Ayketin, agm., s. 67-71.
- (27) Lozan Antlaşması, Mad. 42: Türkiye Hükümeti gayrimüslim akalliyetlerin hukuk-u aile ve ahkâmı şahsiyeleri bahsinde bu mesailin mezkûr akalliyetlerin örf ve adetlerinde hal ve fasledilmesine müsaîf her türlü ahkam vaz'ına muvafakat eder.

İş bu ahkam Türkiye Hükümeti ile alakadar akalliyetlerden her birinin müsavi miktarda mümessillerinden mürekkep hususi komisyonlar tarafından tanzim olunacaktır. İhtilaf vukuunda Türkiye hükümeti ile cemiyeti akvam meclisi bilittifak Avrupa hukukşinasları meyanından müntehap bir hakem alelhakem tayin edeceklerdir.»

Medeni Yasanın alınması ile bize göre böylece büyük etkisi olan «hukukların çokluğu» durumuna son vermesi sağlanmış oldu. Aynı devletin sınırları içerisinde yaşayan birbirinden ayrı özelliklere sahip çeşitli toplulukların kültürlerinin değişik olması bu olguyu ister istemez yaratıyordu. Ayrıca böyle bir olguya Roma Hukukunda, Cermen Kırallıklarında, 1917 Ekim devriminden önceki Çarlık Rusyası'nda raslandığının yanında günümüz Afrikası'nda da gözlenmektedir. Bunun ulusal birliğe olan zararı ise çok açıktır. Bu durumun

kaçınılmaz hal almıştı. Bu da bu konuda ister istemez egemenliğimize bir bölge düşürmüş oluyordu. İşte büyük kurtarıcı çok acele olarak İsviçre Medeni yasasının iktibasını (benimseme, réception, rezeption) gerçekleştirmiş olmakla azınlıkların Türk mevzuatı dışında kalmalarını sağlayan gerekçeleride bertaraf etmiş oluyordu. Nitekim İsviçre Medeni Yasa'sının kabulü üzerine bütün azınlıklar, Lozan Antlaşmasının kendilerine ayrıcalık tanıyan bu hükmünden feragat etmişlerdir (28).

giderilmesi yönünde atılımlar ve bu cümleden olarak Mısır, Suriye, Tunus, Fas ve Irak'ta tüm çekişmelerin devlet mahkemelerine verilmesi çabaları sürüp gitmektedir. Atatürk'ün yüceliğine, uzak görüşlülüğüne ve dokunulan konunun yaşayan en canlı ve acı örneği Lübnan'dır. Lübnan'da dinsel topluluklar kendi hukuk ve dinsel mahkemelelerini sürdürmüşler-müslümanlar, hristiyanlar, museviler, böylece devlet mahkemeleri yanında 19 adet «kişisel durumlar» hukuku ve mahkemeleri de varlığını korumuştur. Ülke hukukçularının 1952 yılında giriştikleri protesto grevi dahi bunu giderememiştir.

Ülkemizde de aynı sorun vardı. Ancak Kemalist devrim sayesinde sadece Türkiye'de başarı sağlandığı da övünülerek vurgulanacak bir gerçektir. (Özsunay, agm., s. 407 vd.)

(28) Aynı görüşte Akin, agk., s. 16

KAYNAKÇA

- 1 — ABADAN, Prof. Dr. Yavuz. Inkılâp Tarihine Giriş. Ank. 1962
- 2 — AKIN, Prof. Dr. İlhan, Medeni Kanununu 50. Yıl Sempozyumu. Açış Konuşması, İst. 1978
- 3 — AKİPEK, Prof. Dr. Jale G. : Türk Medeni Hukuku. Ank. 1973
- 4 — ATAAY, Prof. Dr. Aytekin : Neden İsviçre Medeni Kanunu? Medeni Kanunun 50. Yıl Sempozyumu 1. Tebliğler. İst. 1978
- 5 — ATAAY, Prof. Dr. Aytekin : Medeni Hukuk Uygulama Çalışmaları, İst. 1966
- 6 — ATAAY, Prof. Dr. Aytekin : Atatürk'ün Lâiklik Anlayışı ve Medeni Kanun. İ. Ü. Hukuk Fakültesi 50. Yıl Armağanı.
- 7 — ATAAY, Prof. Dr. Aytekin : Medeni Hukuk'un Genel Teorisi. İst. 1971
- 8 — ARIK, Prof. Dr. Kemal : Türk Medeni Hukuku, 1 Genel Prensipler, Ank. 1963
- 9 — BOZKURT, Mahmut Esat : Türk Medeni Kanunu Nasıl Hazırlandı? Medeni Kanunun 15. Yıldönümü için. İst. 1944, İst. Ün. Yayınlarından.
- 10 — DEMİRELLİ, Fuad Hulusi : Türk Kanunu Medenisine Neler Borçluyuz? Medeni Kanunun 15. Yıldönümü için, İst. 1944, İst. Ün. Yayınlarından.
- 11 — EDİS, Doç. Dr. Seyfullah : Medeni Hukuka Giriş ve Başlangıç Hükümleri, Ank. 1979
- 12 — MUMCU, Prof. Dr. Ahmet : Ankara Adliye Hukuk Mektebinden Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesine, Ank. 1977
- 13 — MUMCU, Doç. Dr. Ahmet : Türk Devriminin Temelleri ve Gelişimi, Ank. 1973
- 14 — OĞUZMAN, Prof. Dr. M. Kemal : Medeni Hukuk Dersleri, 2. Bası, İst. 1975
- 15 — ÖZSUNAY, Prof. Dr. Ergun : Medeni Hukuk'a Giriş, İst. 1976
- 16 — ÖZSUNAY, Prof. Dr. Ergun : Türkiye'de Yabancı Hukuk'un Benimsenmesi Hareketi İçinde Türk Medeni Kanunun Anlamı ve Önemi, Medeni Kanunun 50. Yıl Sempozyumu, İst. 1978, s. 407 vd.
- 17 — KAPANİ, Prof. Dr. Münici : Kamu Hürriyetleri, Ank. 1964
- 18 — SAYMEN, Doç. Dr. Ferit H. : Türk Medeni Hukuku, İst. 1948

- 19 — SAYMEN, Ord. Prof. Ferit H. : Türk Medeni Hukuku, Umumi Prensipler, İst. 1960
- 20 — F. AKIN, Prof. Dr. İlhan : Türk Devrimi Tarihi, 1976
- 21 — İMRE, Prof. Dr. Zahit : Medeni Hukuka Giriş, 2. Bası, İst. 1976
- 22 — İMRE, Prof. Dr. Zahit : Medeni Hukuka Giriş, İst. 1971
- 23 — TEKİNAY, Prof. Dr. Selahattin Sulhi. : Medeni Hukuka Giriş Dersleri, İst. 1978
- 24 — TEKİNAY, Prof. Dr. Selahattin Sulhi. : Medeni Hukuka Giriş Dersleri, İst. 1973
- 25 — VELİDEDEOĞLU, Ord. Prof. Hıfzı Veldet. : Türk Medeni Hukuku, Umumi Esaslar, 5. Bası İst. 1956
- 26 — VELİDEDEOĞLU, Ord. Prof. Hıfzı Veldet. : Türk Medeni Hukuku, Umumi Esaslar, 7. Bası, İst. 1968
- 27 — VELİDEDEOĞLU, Ord. Prof. Hıfzı Veldet. : Ankara Hukuk Fakültesi'nin 50. Açılış Yıldönümü Dolayısıyla Ord. Prof. Hıfzı Veldet Velidedeoğlu Tarafından 5 Kasım 1975 Çarşamba Günü Bu Fakülte'deki Törende Yapılan Konuşma (Ankara Hukuk Fakültesi 50. Yılı Armağanı, 1925-1975, Ank. 1977, s. 32)

«HAK» SÖZÜNÜN TÜRKÇESİ

Ali Rıza ÖNDER
Yargıtay 9. CD. Üyesi

PLAN: 1 — Giriş. 2 — Çeşitli karşılıklar (töz, gedik, pay, tav, üste, ök, algı, tör, ülev). 3 — «Hak» sözünün Türkçesi = Ok. 4 — Ok : Kişi. 5 — Ok'un Anadolu'daki izleri. 6 — S o n u ç.

1. GİRİŞ :

Aslında, dik, doğru, gerçek demek olan «hak», zamanla gelişerek kişilerin gereksinimleriye ilgili bir kavram olması yönünden öznel anlamı ile büyük önem kazanmıştır. Öte yandan, tüzebilimin çekirdeğini oluşturması bakımından nesnel anlamı ile de bir ana terim niteliğini almıştır. «Yaptırımlara bağlanan toplumsal kurallar toplamı» diye tanımlanan «hukuk» sözü de bu alanda bir düzen adı olarak terimleşmiştir. Hukuk, dil açısından Arapçadaki «hak» sözünün çoğuludur. Yüzyıllarca önce dilimize yerleşmiş olan bu sözcüğün Türkçesi konusunda bir araştırma yapma gereğini duyar-ken çıkış noktası olarak hakkın, Türk dilindeki karşılığını bulmak isteğine dayandım. Aradığım karşılığı bulduğumda dilimizdeki hakkın atılmasını ve yerine bir yenisinin kullanılmasını önerebilecek miyim? Bu sorunun yanıtını yazımın sonuç bölümünde bulacaksınız.

«Hak»km anlamları, yukarıda değindiklerimle sınırlı değildir. Onun, bir de Tanrı kavramını karşıladığını görürüz. İslâm inanışında Allah'ın güzel adlarından birisi, «el-hakku» olarak bilinir. »El Hakku Ya'lu ve lâyu'la aleyh» (Hak, yücedir, ondan yüce bir şey yoktur) sözü de Hz. Muhammed'in hadislerindendir. Bütün anlamlarıyla bu sözün İslâm-Türk yazınında yaygın ve saygın bir yeri vardır. İşte bir iki örnek :

*Ayinedir bu âlem, her Hakk'ile kaim
Mir'at-i Muhammed'den Allah görünüür daim.*

(Eski bir levha-yazarı belli değil)

*Ne kahrı dest-i âdâdan, ne lutfu âşinadan bil,
Umurun Hakk'a tefviz et, Cenab-ı Kibriya'dan bil.*

(Hattat Hamid'in bir levhası-yazarı belli değil)

Bir zat-ı Hakk'ı bilirim, bir de hakk-ı zat.

(Üsküdarlı Şair Talât)

Birinci koşadaki (beyitteki) «hak», hem Tanrı'yı, hem de doğruluğu anlatıyor. İkinci koşadaki «hak» ise yalnız Tanrı adı olarak kullanılmıştır. Son dizede yer alan «zat-ı Hakk», Tanrı'nın kendisi dir. «Hakk-ı zat» tamlamasındaki «hak» ise, dar anlamı ile ele alınmıştır. Bu tamlama, kişi hakkı kavramını karşılıyor. Türkçe'de «hak» ile ilgili atasözleri de oldukça çoktur. Bunlardan ikisini anımsatmakla yetineceğim : «Hak yerde kalmaz», «Hak denince akan sular durur.»

2. ÇEŞİTLİ KARŞILIKLAR :

Türk dilinde hak kavramının çeşitli karşılıkları var :

Töz : Çevher, öz demek olan ve değişmez gerçekliği anlatan töz, doğru anlamındaki tüz (düz) ile yakın bir benzerlik taşımaktadır. Bu nedenle her iki sözcüğün tek köke dayandığını söyleyebiliriz. Zaman zaman hukuk, adalet anlamlarına kullanılan «tüze»nin de buna bağlandığı apaçıktır. Töz'de, Tanrı'nın ilk olma ve değişmezlik nitelikleri vardır.

Gedik : Gedmek (ketmek) kökünden türemiştir. Kesik, kesilmiş demektir. Halk dilinde bu kökten türemiş başka sözlere de rastlıyoruz. Örneğin, iki tepe ya da sırt arasından geçen yollara «bel» dendiği gibi «gedik» de denir. Bayır yerlerin sıra sıra yapılan duvarlarla taraslanmış durumuna Kayseri yöresinde «gedine» denir. Kesik, bölüm anlamına gelir. Bir de ketme sözü vardır. Kağınların uzun yıllar aynı yerden geçerek aşındırdıkları kayalarda açılan izlere bu ad verilmiştir. Ağırnas ve Turan köylerinde «Ketmeler» diye adlandırılan yerler vardır. Kağın tekerindeki demir çember ile kesilen kayalarda açılan yolları anlatır. Eski Türk tüzesinde «gedik» ve «gedikli» sözleri, terim olarak da kullanılmıştır. «Gedik», kesilmiş, belirlenmiş, karara bağlanmış bir takım hak ve ayrıcalık

ların simgesidir. Patent, imtiyaz, iş yapma ruhsatı diye açıklanabilir. Üstü kapalı taşınmazlara ilişkin vakıf resmine de gedik denmiştir. Burada bir çeşit vergi adı olmuştur. Yakın yıllara dek assubaylar için kullanılan «gedikli çavuşu» sözü de orduda erlerle subaylar arasında yer alan bir meslek kesimi için terim olmuştur.

Pay : Hisse, sehim demektir. Hak kavramını dar anlamda karşılır. Paylaşmak, herkesin hakkını dağıtmak diye tanımlanabilir. Dilimizde canlılığını koruyan bu sözün üzerinde durmaya gerek görmüyorum. Bölüşmek, üleşmek sözcükleri de paylaşmak ile eş anlamda kullanılır.

Tav : Tavlamak, günümüzde, överek bir işe özendirmek, teşvik etmek, kıvamını buldurmak, pohpohlamak gibi anlamlarda kullanılıyor. Bir bakıma yüreklendirmek, yalımını yüceltmek, moralini yükseltmek demektir. «Demir tavında dövülür» atasözünde, «tarla tavını aldı», «tavlı toprak», «tavlı inek» deyimlerinde, «kıvam» ve «semitizlik» kavramları vardır. «Tavlı» sözünü, hakkını almış biçiminde yorumlamakta bir yanlışlık yoktur. Rahmetli Roma Hukuku Hocamız Prof. Vasfi Raşit Sevig, «müddeimumi» yerine «savcı» sözünün ortaya atıldığı günlerde «öyleyse avukatlara da tavcı diyelim» demişti. Nükte payı ağır basan bu sözde gerçek payı da vardır. Çünkü «tavcı», bir bakıma hak arayan kişi demek oluyor.

Osmanlı toplumunda önemli bir yeri olan ahilikte, tavicilikla ilgili bir söz geçer : Sabahleyin dükkânlar açılırken duacı efendi, esnafı çevresinde toplayarak besmele ile söze başlar, geleneksel duasını yapar ve «ey cemaat-i müslimin, tavicilik yapılmayacak, kefilisiz mal satılmayacak, mal kapatılmayacak» sözleriyle öğüt verirdi. Burada yasaklanan tavicilik, yalana ve abartmaya dayanan reklam sözleri olsa gerektir (Sadi Bayram : Türkler'de Esnaf Teşkilâtı ve Loncalar» Mili Kültür Dergisi C. I, Sayı 7, Temmuz 1977).

TDK'nun 1948'de bastırdığı «Türe Terimleri» adlı kitapta, hak sözü yine hak olarak karşılanmıştır. Buna karşılık, tav, tavma, tasarruf (dispositif) olarak benimsenmiştir. Tasarruf kavramının hak kullanma kavramı ile ilgisi kolayca anlaşılır. Bu terimler sözüğünde, hukuk : türe, ilâm : yarlık, taraf : yönder, tüccar : tecir, tedbir : önge, içtihad : dedik, medeni hukuk : kentlik türe olarak Türkçeleştirilmiştir.

Üste : Üstesinden gelmek deyimi, haktan gelmek ile eş anlamda kullanıldığına göre, «üste» sözünün «hak» anlamını verip vermediği tartışılabilir. Ancak, aslında yukarı demek olan üst sözüne

dayanması bakımından çok sınırlı bir kullanıma alanı bulunduğu düşünülürse üzerinde fazla durulmaması gerekir.

Öc : İntikam, hınc anlamlarında kullandığımız «öc»ün aslında «hak» kavramı vardır. Kamus-u Türkî'de bu söz için, intikam, baht, ökdül, yades (lâdes) karşılıkları vermiştir. (Sf. 190). «Hakkını almak» anlamı, zamanla daralarak «hıncını almak» biçimine dönüşmüştür. Çocukluğumdan anımsadığım bir tekerlemede bu anlamı buldum. Herhangi bir konuda iddialaşp bahse giren iki çocuk, sağ ellerinin küçük parmaklarını birbirine çengelleyerek aralarında lâdes çekişirken şu sözleri karşılıklı olarak söylerler : «Öcüm öcün olsun mu? —Olsun— Hakkım sende kalsın mı? —Kalsın— Aldatırsam senden bana ne var? —Yüz ceviz var (Ya da beş kuruş var).» Buradaki «öc» sözü, hınc ve intikamdan çok, hak ve alacak anlamını veriyor. İkinci bölümdeki «hak» sözcüğünün tekerlemedeki ilk biçiminin «öc» olduğunu, sonradan «hak» olarak değiştiğini sanıyorum.

İslâmlıktan önceki Türk yazınında geçen, «Alpertunga öldü mü? —İssız acun kaldı mı?— Ödleğ öcün aldı mı?» sözlerindeki öc de dar anlamdaki intikamdan çok, geniş anlamdaki hak kavramını karşılamaktadır. Öc ile, ödemek sözünün ilk biçimi olan «ökdemek» arasındaki benzerlik de düşündürücüdür. (d) ve (c) harflerinin zamanla birbirine dönüşebileceği gerçeği gözönünde tutulursa her ikisinin tek kökten gelmesi olasılığı ortaya çıkar. O zaman, ödeme sözündeki «hak teslim etme» anlamını «öc» sözünde de aramızda yadırganacak bir yön bulunmadığı kanısındayız. Yukarıdaki örnekte geçen «ödleğ» sözcüğünün şimdiki anlamı ile «korkak» demek olmadığını söyleyebiliriz. Bu söz, hakkı elinden alınmış, alacaklı, hak sahibi, haklı, mağdur anlamlarında kullanılmış olsa gerektir. Öc ile ök, ok ile öktmek arasındaki ilişkilere, daha sonraki bölümlerde değinilecektir.

Algı : Halk dilinde daha çok «vergi sözü ile birlikte kullanılan algının da bir çeşit «hak» olduğu açıktır. Vergi, borcu ve ödevi anlatıyorsa, algı da alacağı ve hakkı anıtır. Hak kavramının belirli bir kesimi «algı» ile karşılanabilir.

Tör : Törü, töre, türe biçiminde geliştiği görülen sözcüğün kökü olduğunda duraksamadığımız «tör», Türkçe'nin ana sözcüklerinden birisidir. Zamanla çeşitli kılıklara bürünmüş, değişik anlamlar almıştır. Bunlardan birkaçını burada sıralayabilirim : Yasa, hukuk düzeni, gelenek, örf anlamlarıyla «töre», çağımıza dek yaşamını sürdürmüştür. «Türk» adının kökü de bu tör (tür) sözüne gelir

dayanır. Türemiş, çoğalmış, oğunlaşmış, oturmuş, yerleşmiş, törelere bağlı kalmış anlamlarını birden taşıdığına inandığımız «Türk» adı konusunda, bilim adamlarınca birçok araştırmalar yapılmıştır. Bu konudaki bir araştırmamı ben de, Yeni Erciyes Dergisi'nin Ekim 1955 günlemlı 7. sayısında yayımlamıştım.

Tor, tur, dur sözcükleri de «tör» ile tek kökten kaynaklanmaktadır. Seçuk tarihinde Torhasan (Turhasan) adında bir kişi vardır. Kayseri'nin ilk Türk valisidir. Anadolu'da, «Duralı», erkek adı olarak kullanılmaktadır. Buradaki tur (dur)un anlamı, «ölme, yaşa» demektir. Çocukları yaşamayan birçok aileler, çocuklarına, Dursun, Durdu, Durmuş, Duran, Yaşar, gibi adlar takarlar. İşte «tur» da bunlardan birisidir. Dur sözünü yalnız bugünkü anlamı ile yorumlamak doğru değildir. Dur'un bu dar anlamında hareketsizlik vardır. Bu da bir çeşit, kımıldamamak, yaşamamak gibi düşünülür. Oysa geniş anlamında bunun tam tersini görüyoruz. «Durmak», karşı koymak, direnmek, itiraz etmek, inatlaşmak, iddialaşmak, haklaşmak, zıtlaşmak davalaşmak, savaşıma girmek, tartışmak, aytırmak demek. Anadolu'da, kendisine ısyan eden, dik başlı çocuklar için, babalar, «yüzüme durdu» derler. Beni dinlemedi, dikeldi, baş kaldırdı, itiraz etti, demek isterler. «Sen yürüye dur, ben geliyorum» sözünde yardımcı eylem olarak kullanılan «durmak» hareketsizliği değil, hareketi dile getirir. Yürümeye devam et anlamını taşır.

Yargılıklarda karşılıklı davalışan kişilerin durumuna da «duruşma» denir. Bu, davaçı ile davalının karşı karşıya dikilip heykel gibi sessiz ve hareketsiz durmalarını değil, tüzel anlamda savaşmalarını anlatır. Bir bakıma, duruşma, vuruşma ve dövüşme demek oluyor. Aslında bu sözün ilk biçiminin «törüşmak» olduğunu söyleyenleri haklı bulmak gerekir. «Çeşit» anlamına gelen «tür» sözünün de bu kökten kaynaklarını söyleyebiliriz. Bütün bu sözlerin kökünü oluşturan tör (tür) sözü, «hak» sözünün karşılığı olarak ele alınmaya değer bir önem atşmaktadır.

Ü l e v : Bu sözcüğü ilk olarak Prof. Cemal Mıhçıoğlu'nun «Kamu Yönetimi» adlı çeviri kitabında görüyoruz. Üleşmek (paylaşmak) kökünden yapılmıştır. Ödemekten ödev, nasıl vazife karşılığı olmuş ise, üleşmek'in ilk biçimi olması gereken ülemek ya da ülmek'ten gelen «ülev» de böylece hak karşılığı olarak benimsenebilir. (Herbert A. Simon-Donald W. Smithburg-Victor A. Thompson/Cemal Mıhçıoğlu : Kamu Yönetimi, Ankara, 1980, Sf. 14, 317, 337), Kamus-u Türki'de «ülüş» sözcüğü, bölme, pay, kısmet, hisse anlamlarıyla belirtiliyor. Üke (ölke), ülkü (ölkü) ve ölmek sözcüklerinin de bu-

radaki «ül» köküne dayandığını sanıyorum. Aradaki anlam yakınlıkları bunu gösteriyor. Ülke, uğrunda ölünen yerdir. Ülkü ise, önünde ölüm göze alınan kutsal amaçtır.

3. HAK SÖZÜNÜN TÜRKÇESİ = OK :

«Ok», Türk dilinde, benzer ve değişik anlamlara gelen birçok sözcüğe kaynak olmuştur. Bu bakımdan ana sözcüklerden birisidir. Ok'un herkesçe bilinen ilk anlamı, «yayla atılan değnek»dir. Bu, ilkei bir savaş aygıtıdır. Ok atmak, okla vurmak sözlerinde bu anlam vardır. Ancak, bu sözcüğün gerçek anlamı daha başkadır. Bilinen Türkçe sözlüklerin hemen hepsinde, oymak, boy, kabile, aşiret, doğru, pay, hisse, sehim, kısım gibi anlamlarına da yer verilmiştir. Kamus-u Türkî'de Şemsettin Sami, bu sözcüğün pay, hisse anlamlarına da değinmiştir. Hakkından gelmek deyiminde, galebe çalmak, intikam almak, cezasını vermek kavramları bulunduğu belirtilmiştir. Resimli Kamus-u Osmanî adlı sözlüğünde Ali Seydi, Ok'un sehim, kısım, beher, hisse, pay anlamları bulunduğunu yazıyor. Hüseyin Kâzım Kadri'nin Türk Lugati adlı büyük sözlüğünde, «ok» ile ilgili olarak verilen bilgileri şöyle özetleyebilirim : Batı Türkçesin'de : yay ile atılan şey, ucu demirli değnek, tir, düzgün ve ince ağaç, sehim. Kazan Türkçesinde : tir, haşeratın iğneleri. Uygur Türkçesin'de : zekâ, mânâ, mefhum, mazmun, fikir, mülâhaza, yay ile atılan şey, sehim, atılış, sıçrayış, ses, sada. Çağatay Türkçesi'nde : Nakit para, sermaye, itibar.

Görülüyor ki, ok sözcüğünde ilk göze çarpan özellik, doğruluk, düzlük, düzgünlük, pay kavramlarını taşımasındadır. Arapça «hak» sözünün de temel anlamı, doğru, gerçek olduğuna göre, ikisi arasındaki benzerlik, söz götürmez bir kesinlik gösteriyor.

Öte yandan, «ok» köküne dayanan ve aralarındaki ortak özellik ilk bakışta göze çarpmayan birçok sözler vardır ki, bunlara da kısaca değineceğiz : Bir yazıyı dile getirmek ve davet etmek, çağırmak anlamlarına gelen «okumak», ok kökündendir. Uygurcada ok'a verilen, ses, sada, anlayış, idrak, akıl, mana gibi karşılıklar da bunun kanıtıdır.

Bir ağırlık ölçüsü olan «okka»da bir çeşit hak ve pay ölçülmesi kavramını yansıtmaktadır ve «ok» kökünden türemiştir. Kimi sözlüklerde değinildiği üzere Arapça'dan geldiğini sanmak yanlıştır. Hüseyin Kâzım Kadri'nin Türkçe Lügati'nde «okka» konusunda şunlar yazılıdır : «400 dirhemden ibaret ağırlık ölçüsü, müşedded olarak

okka tarzında yazmak yanlışır. Arapça'da rıtl'ın onikide birine muadil sıklet ölçüsü manasına olarak «okıyye», «evaki», «evak» kelimesi varsa da okka'nın bundan muharref olduğuna ihtimal verilemez.»

Türkçe'de okkanın dörtte birine «öng» denişi de kökteki benzerlik yönünden düşündürücüdür. Yükneki Edip Ahmet'in «Atabetü'l-Hakayık» adlı kitabında bu düşüncemizi doğrulayan şu sözlerle karışlaşıyoruz :

«Onga (ong-a), metinde kullanılışı için bak 2 : Sening rahmetinden umar men onga, Kamug türlüğ işte bilgisiz ongu, Ökünc olargar yok ong anda adın— mening timişing meng adınla angı». Bu parçayı Prof. Reşit Arat şöyle açıklıyor :

«Metindeki misallerden bu sözün, salâh, necat, selâmet, bir iş mukabilinde elde edilen ecir, nasip, kısmet, hisse, pay... anlamlarına geldiğini görüyoruz. C. 198'de ayrıca, ülüş, pay, hisse sözü ile izah edilmiştir. Ebu Hayyan'da «ong», doğru, müstakim, Kaşgari'de «ong» (sağ) dan başka bir de «ong» (kolay) vardır.» (Türk Dil Kurumu, İstanbul 1951, sf. 103).

Oğul sözünün eski biçimi olan «okul» da ok'a dayanıyor. ok'un buradaki anlamı «hak» değil, «kişi»dir. Ok'un bu anlamı üzerinde biraz sonra durulacaktır. Okramak, at kişemesi, şikâyet ve tazallüm etmek demektir. Bu da hakkını istemek anlamını taşır. Türkçe Sözlük'te «okramak» için verilen karşılık şudur : Su için kişmemek. Halinden şikâyetçi olmak anlamında Anadolu'da kullanılan «ağlamak» sözünün ilk biçiminin de oklamak olduğunu ve oğlamak-ağlamak olarak gelişip değiştiğini söyleyebiliriz. Yeri gelmiş iken şunu da açıklamak isterim : Dilimize Arapça'dan girmiş olan şikâyetin Türkçesi olan «yakınmak», genel dilde olduğu gibi yargı dilinde de benimsenmiştir. Bundan başka, kimi yörelerde kullanılan «yangazlanmak» sözcüğünü de anımsatmak isterim. Bu, şikâyetten çok, itiraz etmek, ters düşmek, ayrışsı kalmak kavramlarını yansıtır.

Talihli olmak anlamındaki «ongmak» sözünde de, hakkını almak, refaha ulaşmak, gönenmek kavramları vardır. Ongamak, ongarmak, ongdurmak, ongun, sözcükleri de «ong» kökünden gelmişlerdir. «Okşamak» sözünde de hakkını verip memnun etmek anlamını kolayca bulabiliriz.

«Ok»un, boy, oymak, kabile, aşiret kavramlarını karşıladığını gösteren çok örnek vardır. Oğuz Han geleneklerinde oğullarının her

birisinin birer okla temsili edilişi önem taşır. Anadolu'ya kadar uzanan «Üçoklar», «Bozoklar» ayırımı, Dokuzoğuzlar, Onoklar, bu konuda en canlı örneklerdir. V. V. Barthold, «Orta Asya Türk Tarihi Hakkın da Dersler» adlı kitabının 50. sayfasında şunları söylüyor : «Çin kaynaklarından öğreniyoruz ki, Batı Türk Oğuzlar on kabileye ayrılıyordu. Bunlardan beşi ili nehri güneyinde ve beşi de kuzeyinde oturuyorlardı. Thomsen'in tercümesine göre Orhun Abidelerinde bu on kabileye on ok (sehim) deniliyor.»

Burada, Kazanacadaki «oka»nın gerdanlık, tasma, altın, gümüş anlamlarına geldiğini ve bunların da kişiler için doğal istek ve hak konusu olduğunu belirtmek isterim. «Üst», «yüksek» anlamındaki «yukarı» sözünün Çağataycada «okar» (okarı) biçiminde söylenişi de dikkati çekmektedir. Bizdeki «ufalmak» sözünün aslı olan «okalmak» da bölünüp parçalanmak, paylara ayrılmak kavramını vermiyor mu? Okamak, okalamak sözleri de Çağataycada dökülüp taşmak, ağzına kadar dolmak, kusmak demektir. Yani alımını almış, hakkını elde etmiş oluyor. Kusma anlamına gelen «oksu» da bu köktendir. Bugün yaşayan «öksürmek» sözcüğü dahi bununla açıklanabilir. Kazan Türkçesinde «okmaşmak» uyuşmak, koşulmak anlamıdır. Okmaştırmak, ise, uyuşturmak, koşmak anlamıdır. Buradaki uyuşmak, uzlaşma, anlaşma demektir. Hak ve istekler arasındaki uyuşmazlığın giderilmesi söz konusudur. Anadolu'da kağına koşulan bir çift öküzün boyunduruğunu birleştiren ortadaki ağaca da «ok» denir. Hamur açmaya yarayan düzgün ağaç parçası da «oğlava (oklağa-oklak) diye anılır ki ok kökünden türediğinde kuşku yoktur.

Uğra (un kalıntısı), uğur, uğru (hırsız), uğramak, uğraşmak, uğunmak, oğlak sözcükleri, «ok» dan kaynaklanmışlardır. Ok sözü, mirasta düşen pay anlamını da taşıyor. Bunun İç Anadolu'daki izini şöyle buluyoruz : Kardeşler arasındaki bir taşınmaz mal paylaşılmasında hangi parçanın kimse düşeceğini saptamak için başvuru lan kur'a çekme yöntemine «ok atmak» diyorlar. (Çorum-Bayat İlçesi). Bu uygulamanın Amasya, Tokat yörelerinde de geçerli olduğunu öğrendim. Kaldı ki, Divanı Lügat'it-Türk'te de ok sözü, mirasta düşen pay olarak tanımlanmıştır. Örnek olarak şu tümceye yer verilmiştir : «Angar bir ok tegdi» : (Ona mirastan bir pay düştü).

Türklerde özel ad olarak görülen Oktar, Okyar, Oktay, gibi adlar, ok'un silâh anlamı ile ilgili olabileceği gibi, hak anlamı ile de bağlantılı olabilir. «Arka»nın karşıtı olan «ön»ün eski biçiminin «öng» olduğu düşünülürse, bunun de ok'la yakınlığı yadsınamaz.

Anadolu'da bir «öngmek» sözü vardır. Birisinin yaptığı işleri gizlice gözetleyip izlemek anlamına gelir. Ökdemek (ödemek), ökelenmek (öfkelenmek) sözleri de ok'un ikiz kardeşi olan, ayrıca ana ve akıl anlamlarını taşıyan «ök» köküne dayanır.

Hak sözündeki doğruluk, düzlük, gerçeklik kavramları Tanrısal kavramlardır. Yani bunlar Tanrı'nın niteliklerini gösterir. Arapça'da «hak» nasıl Tanrı anlamına kullanılıyorsa, Türkçe'de de «ok»tan türeyen «ogan» (ugan) sözü, bu anlamda kullanılmıştır. Bazı kaynaklarda belirtildiği gibi bu sözü (U-gan) olarak değil, (ug-gan) olarak anlamak daha doğru olur.

«Ok» sözünde, Tanrı'ya yaraşan sıfatlardan büyüklük anlamı da vardır. Bu anlamdaki «ok», Arapça'ya «uc» olarak geçmiştir. İslâm Ansiklopedisindeki Uç (Uc) maddesinde belirtildiğine göre» bu ad, Kitab-ı Mukaddes'teki Başan'm dev cüsseli hükümdarı «Og'un Arapça şekli olup Kur'anda zikri geçmez. Tabari (1.500 vd.), onun cüssesinden ve iriliğinden bahseder. On arşın boyunda olan Musa, on arşın uzunluğundaki asasıyla Uc'un topuğuna vurmak için on arşın sıçradı, devin devrilen cüssesi Nil nehri üzerinde köprü vazifesini gördü» (C. XIII, cüz 135, Sf. 5).

Musevilik dininin bir ana kuralını «evamir-i aşere» adıyla «on bukrukta» toplayan İsrail oğulları gelenegindeki bu «on» sayısını, yukarıda aktarılan biğide de buluyoruz. Musevilerin kutsal kitabı olan ve «Ahd-i Atik» diye de anılan kitabın «Tevrat» adının Türkçe «törü» (töre) den dönüştüğünü birçok sözlükler yazmaktadır. İsrail'lilerin atası bilinen Hazreti İbrahim'in Sümer Türklerin'den olduğu yolundaki yaygın kanı da bunu doğrular. «Ok» adının Sümerlerden İsrail oğullarına ve Araplara «Uc» olarak geçmiş olması güçlü bir olasılıktır.

Ok sözcüğünün başına (t) gelerek ürettiği düşünülebilen «tok» ile (ç) gelerek oluştuğu sanılan «çok» sözleri de dikkati çekmektedir. Tok'tan «tokru» (doğru), çok'tan «çoğluk», «çoğcuk» çıkmıştır. Farsçada «şuban» biçimini alan «çoban» sözündeki «çoğ» kökünün de buradan geldiği kanısındayım. Bir zamanlar Çin'de egemenlik kuran Çoğlar'm da Türk soyundan olduğunu anımsamanız gerekir. «Çok» kavramı, nüfus anlamına gelir. Daha sonra sayıca artışı anlatmıştır. Zaman kesimi demek olan «çağ» ile çocuk anlamındaki «çağa» da da «çok» kökünü bulabiliriz. Batı Anadolu tarihinde «Çaka Bey» adı ile tanınan bir devlet adamını da burada anabiliriz. Bu adda da «çak» (çok) kaynağını bulabiliriz. Prof. İbrahim Kafesoğlu, 7. Şubat 1979 günü İstanbul'da toplanan Milli Türkoloji Kong-

resindeki bildirisinde «Selçuklu çağında İzmir Beyi'nin Adı Çaka mı, Çakan mı? olduğu konusu üzerinde durmuştur. Demek ki bu adın kökünde çakmak mastarının bulunduğu tartışılmıştır.

Buradaki (ç) sesinin çoğul eki olduğunu düşünebiliriz. Ok, kişi, çok ise kişiler yani nüfus, halk demek oluyor. «Başa iş gelmek» deyiminde ve «başın sağ olsun» sözünde geçen «baş», kişidir, insandır. Nitekim nüfus kimlik düzcanına Anadolu'da «kafa kâğıdı» denir. «tok» taki (t) sesinin nasıl bir işlevi bulunduğunu kestirmek güçtür. Ancak, «tokmak» (doğmak) kavramına bakılırsa bunun da «ok»un, yani kişinin dünyaya gelişini belirten bir imge olduğunu söyleyebiliriz. «Doymuş» anlamındaki «tok»ta de «kakinı almış insan» kavramı bulunmaktadır. Tok'tan gelen «doğru»nun «düz, gerçek» anlamları da bize, «tok» ile «ok» arasındaki ilişkileri gösteriyor. Burada, «tek» (dek) sözüne de değinmek isterim. «Rahat dur, uslu otur» anlamlarına kullanılan tek dur (dek dur) sözündeki «tek» kökü ile «tok» arasında da bir yakınlık bulunup bulunmadığı düşünülecek konulardan birisidir. Çünkü «dek»te de doğruluk anlamı vardır.

Hak ve hukuk'un Francızcadaki karşılığı olan «droit» ile İtalyancası olan «dritto»nun ilk harfleri dışında kalan yapısı ile yani (r) ve (t) sesleri ile Almancadaki «recht» ve İngilizcedeki «right» arasında görülen benzerliklere bakarak hepsinin ortak bir kökten geldiğini söylemek, ilk bakışta bizim için kolay olmayacaktır. Ancak, İngilizce «right» ile Almanca «recht»in Farsca'daki «rast»tan başka bir şey olmadığı açık bir gerçektir. Bizi bu yargıya ulaştıran, yalnız sözcük yapılarındaki benzerlik değildir. İngilizce «right», hem hak ve doğru anlamlarına gelir, hem de «sol»un karşıtı olan «sağ» anlamına kullanılır. Farsçe «rast»ta da bu iki anlamı bir arada buluyoruz. Türkçe'de ok'un değişik bir biçimi olan «ong» (ön) sözünün yön adı olarak «sağ» anlamına da kullanılmış olması, anlam benzerliklerinin canlı bir örneğidir.

Farsçadan Türkçeye de geçmiş olan «rast», karşılaşma, tesadüf anlamında kullanılmaktadır. Daha çok, «rast gelmek» deyiminde geçer. Ancak, rast gelmenin asıl anlamı, «uğurlu olmak»tır. Nitekim, yola çıkan birisi için «Allah rast getire, işin rast gelsin» gibi dileklerde bulunulur. Yolcular için kullanılan «uğurlar ola» sözü de aynı amaçla söylenir. Görülüyor ki «rast» sözünde «uğur» kavramı vardır. Bu da, kutsal bir kaynaktan geldiğini, yani «hak» ile ilgili bulunduğunu gösterir. Uğur sözünün «ok-uk-uğ»dan türediği söz götürmez bir gerçektir. Uğramak mastarı da bu köktendir. Tesadüf

etmek yerine kullandığımız rast gelmek sözünün Türkçe'deki asıl karşılığı, «uğramak»tır. Ne var ki zamanla bu anlamını daraltmış, ayak üzeri yapılan ziyaretler için kullanılmıştır. Bununlabirlikte yakın yıllara dek «rast gelme» ile eşanlamdaki yaşamını sürdürdüğü görülüyor. Örneğin, «bu fikir itiraza tesadüf etmedi» tümcesinde, «itiraza uğramadı» anlamı vardır. (Majno : Türk Ceza Kanunu Şerhi, C. 4, Şf. 9-Adalet Bakanlığı'nca yaptırılan çeviri). Aslında, Türk dilinin, «rast gelme»ye da, «tesadüf etme»ye de gereksinimi yoktur. Uğramak, karşılaşmak, çatmak gibi öz Türkçelerimiz vardır. Ne yazık ki bunların kullanma alanları saptırılmıştır. Azeri Türkçesinde «kabak kabağa gelme» sözü de rast gelme'yi karşılar. Farsça «rast» sözü, adalet anlamına da kullanılmıştır. Aksak Timur, saltanatının felsefesini «rasti-rusti» ilkesine bağlamıştır. Adalet kuvvettir, demek istemiştir (V. V. Sarthold : Orta Asya Türk Tarihi Hakkında Dersier. Sf. 217).

Bu açıklamalardan şu sonuca varabiliriz : Arapça'da «hak» ve Farsça'da «rast» ne ise, Türkçe'de de «ok» (uk-uğ) odur.

Namazdan ve duadan sonra zikir sırasında ve tesbih çekilirken çeşitli sözlerle Tanrı'nın adları anılır. Bu sırada mistik bir hava içerisinde insan gövdesinin sağa sola hareket etmesi durumuna «üğürmek» denir. Bir de, «ninni desem uyurm (u) ola öğürülesem büyüüm (ü) ola» dizelerini içeren bir ninni çeşiti anımsıyorum. Bu ninniye ananın dilinden, küçük kardeşlerimin beşiği başında çok dinlemişimdir. «Üğrünmek» ve «üğülemek» sözlerinin (üğ-oğ-ok) köküne dayandığından kuşku yoktur. Kutsal bir sallanmayı beden düzenli sallanması ile Tanrı'nın anılışını dile getiren bir eylemdir bu. Züht ve takvaya dalmak, kendinden geçercesine ağlamak anlamına gelen «uğunmak» da buradan çıkmıştır.

4. OK : K İ Ş İ :

Öznel anlamdaki «hakk»ın insanla çok yakın ilişkisi vardır. Bu iki kavram birbiriyle o denli kaynaşıktır ki, eşanlamda bile kullanıldığı olmuştur. Çünkü insan olmasaydı hak da olmazdı. Hak olmasaydı, insan, insanlığını bilmezdi. Bunun en belirgin örneğini Türkçe'nin «ok» sözünde buluyoruz. Yukarıda belirttiğimiz gibi ok, her ne kadar doğru, gerçek, hak anlamlarına gelmekte ise de, «hak sahibi», «haklı» anlamını yansıtarak kişi (insan) kavramını dahi karşılamıştır. Bu savımızın örneklerini, dünceden (tarihten) alarak konuyu çağımız. Anadolusuna dek getirmek isteriz :

Dilimize Arapça'dan giren «insan»ın Türkçe karşılığı olarak «kişi», «er» gibi sözcükler bulunduğu herkesçe bilinir. Ancak «yalunguk» sözcüğünün de eski Türkler'de «insan» yerine kullanıldığını bilenler, sanırım çok azdır. Divan-ı Lûgat'it-Türk'te geçen bu sözcüğün kökbilimi üzerinde durmuş olan var mıdır, bilmiyorum. Eğer yoksa, bunun ilk yorumunu biz yapmış olacağız.

Divan-ı Lûgat'it-Türk'ün Dehri Dilçin tarafından Arap Alfabeti ile 1957'de hazırlanan dizininde «yalnguk» ve «yalngukoğlu» sözleri geçer. İnsan, insanoğlu demektir. Besim Atalay'ın Türk hafleriyle 1943'te hazırladığı dizinde ise «yalnguk», yine bu anlamında alındıktan sonra benzer sözcüklere de yer verilmiştir : yalnguk-cariye, yalngu-cariyelerin oynadığı bir oyun, salıncak oyunu, yalngus, yal-nız, kimsesiz.

Divan-ı Lûgat'it-Türk'te geçen şu atasözü bu konuda canlı bir örnektir :

«Öd geçer, kişi tuymaz, yalanguk oğlu menku kalmas». Bugünkü Türkçe ile karşılığı şudur : Zaman geçer, kişi duymaz, insan oğlu bakı kalmaz. (M. Şakir Ülkütaşır : Divan-ı Lûgat'it-Türk'ten Seçmeler, Ankara, 1962, TDK Sf. 19). Burada, insan anlamına gelmek üzere «kişi» ile «yalanguk» bir arada kullanılmıştır. Yaınguk sözü aynı anlamda Atabet'ül-Hakayik'te de geçmektedir. (Sf. 124).

Bugünkü dilimizde yaşayan ve tek insanı anlatan «yalnız» sözünün eski biçiminin yalungus olduğu ve zamanla (yalunguz-yalngız-yalınız-yalnız) olarak geliştiği kolayca anlaşıyor. Sözcüğün sonundaki «us»un, insanın en belirgin özelliğini anlatan «akıl» anlamını taşıması gözden kaçmamaktadır. Kişi anlamındaki yalnguk sözünün ilk bölümünde «yalung», ikinci bölümünde ise, yaratılmış insan, kul kavramlarını yansıtan «uk» sözcüğünün bulunduğunu görüyoruz. Bu durumda yalnguk, tek kişi, fert birey anlamına gelmektedir. Esasen Tanrı'nın Türkçe adlarından birisi olan «Ogan», (Ugan), yaratan demek oluyor. Bizce Ugan, Tanrı'nın hem yaratı, hem de hak ve adalet niteliklerini belirtmektedir. Bugünkü konuşma dilimizde bir şeyi elle veya yardımcı bir gereç ile temizlemeye «oğma» denir. «Kablari oğma», «çamaşırları oğma» sözlerinde olduğu gibi. «El oğuşturmak»da bu anlamdan gelişmiştir. Bir şeyi temiz, kullanılır duruma getirmek ile yaratmak arasındaki kavram yakınlığını yadsımak olanaksızdır. Hastaların uyuyan yerlerinin oğalanmaso, oğulması (masaj yapılması) da bu anlama bağlıdır.

Anadolu bozkırlarında görülen ve temmuz ayına dek canlılığını sürdürerek çiçeklerini koruyan sağlam yapılı bir bitki vardır. Or-

talama bir metre kadar boy atar. Sarı çiçekleriyle gelip geçenlerin dikkatini çeker. Çocukluğumdan anımsadığıma göre buna «yalangı» denir. Son baharda kurur ve gövdesi odunlaşır. Bunları toplayarak kış günlerinde sobalarımızda odunlarla birlikte yakardık. Genellikle yatay olarak serpilip toprak üzerinde yayılan ince yapılı öteki bitkiler yanında sağlam gövdesiyle ayağa kalkmış insan görünümündedir. Buna «yalangı» adı verilmiş olması bence çok ilgi çekicidir. «Yalmak» ve «yalamak» eylemlerinin kökü olan ve meyil, eğrilik bildiren «yal» ile anlam ilintisi kurmakta güçlük çekiyorum. Çünkü yalangı'da eğrilik değil doğruluk, düzlük ve diklik vardır. Bu nedenle bu sözün de insan anlamındaki «yalunguk'un kısaltmış bir biçimi olduğunu düşünüyorum. Bitkinin görünüşte insana benzemesi bu sonucu doğurmuş olabilir.

Türk düşüncesinde adları bugüne erişebilen ünlü vezirler vardır : Buniardan ilki Oğuz Han'ın veziri olarak bilinen Irkılata'dır. İkincisi ise, büyük Köktürk veziri Tonyukuk'tur. (Öl. 720). Türk budununu yeniden derleyip toplayan ve sonradan Kutluğ Kağan adını alan İltiş Şad'a vezirlik etmiştir. Bilge Tonyukuk adıyla tanınan bu devlet adamı adına dikilmiş büyük bir anıt da vardır. Onun vezirliği sırasında başkentte bir Buda tapınağı yapmak isteyen kağan'a, «Budisu mezhep ve telkinleri göçebe Türklerin askerîlik yeteneklerine zarar verir» diyerek karşı çıkması ve kağanı bu düşüncesinden caydırması ile de ün salmıştır. (V. V. Barthold : Orta Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler, Sf. 18).

Tonyukuk adının sonundaki «uk» ekinin de kişi anlamına gelen «ok» tan başka bir şey olmadığı kanısındayım. Baştaki Tonyuk'un ise kutsallık anlatan bir sözcük olduğunu sanırım. Daha da ileri giderek bu sözün, bildiğimiz «Tanrı» adının kendisi olduğunu söyleyebilirim. Tanrı'nın Çince Tanju olarak söylenip yazılması da bu kannımızca güç katmaktadır. Burada Tanju Okan adlı ses sanatçımızı da anabiliriz. Adı da soyadı da aynı anlamdadır.

5. OK'UN ANADOLU'DAKİ İZLERİ :

Ok (oğ) sözünün bugünkü Anadolu Türklüğünde yaşayan izlerine gelince : Doğu Anadolu'da kişi adlarının sonuna bir (o) sesi getirildiği herkesçe bilinir. Ali'ye Alo, Hasan'a Haso, Hüseyin'e Hüso, Mehmed'e Memu, Mustafaya'ya Muto, ya da Musto, İbrahim'e İbo, Receb'e Reco denir. Bu gelenek, kadın adlarında da görülür : Fatma'ya Fato, Keziban'a Kezo, Elif'e Elo dendiği gibi. Birçokları bu özelliğin Kürtçe ile ilgili olduğunu sanır. Oysa bu, katıksız bir

Türkçe sözün kısaltılmışıdır. (O) sesi, ok (oğ) sözcüğünden yumuşamıştır. Buna göre Alo, Ali kişi, Haso, Hasan kişi demektir. Doğu Anadolu'nun yaygın türkülerinden olan «Delilo» türküsündeki adın da bu yolla ortaya çıktığından kuşkumuz yoktur. Sivas ve ötesi ille-rimizde yiğit kişilere «yigito» denmesi de aynı kuralın sonucudur. Diî bilgisinde «ben» ve «sen» dışında kalan üçüncü kişiler için kulanıldığımız (O) sözü de buradan çıkmıştır.

Bu arada yine Doğu Anadolu'da bilindiği kadar İç Anadolu'da da yaşayan bir «çölloğ» sözü vardır. Çocukluğumda dağda gezen, hırsızlık ve çapulculuğu kendisine iş edinen şakilere, haydutlara, çölloğ derlerdi. Zorbalıkla iş yürütmek isteyen, hayvan çalan kişilere de bu söze seslenilerek hakarete bulunulurdu. Bizim köylerde «çölloğ» diye söylenen bu sözün Kayseri kentinde «çellov» olarak kullanıldığını görüyoruz. Geçen yüzyılda Uzunyayla'da dağa çıkan bir kişi için bu ad verilmiştir. Bu yolda çevreye ün saian «Çölloğ» için bir de dastan düzülmüş, türkü yakılmıştır. Bu konuda değerli ildeşidim Kâzım Yedekçioğlu bir yazı yayımlamıştır (TFA. dergisi temmuz 1979, sayı 1360, sf. 8714, «Çellov'un Türküsü»). Yozgatlı Abbas Sayar'ın «Çöllo» adı bir romanı varmış. Elde edip okuyamadığıma üzgünüm. Bu yapıttan Ali Dündar, bir yazısında söz etmiştir. (Bozok Yaylasında bir Yazın Eri. İlğaz dergisi, Eylül 1979, sayı 216, Sf. 4).

Kilimli'de «Çölle» sözü, subaşı anlamında, Harput'ta ise, başıboş, serseri anlamında kullanılmış. (TDK. Derleme Sözlüğü, C. 3, Sf. 1283). Subaşı, Osmanlılarda kent komutanı anlamına geldiğine göre zor kullanan, sözünü geçiren, nüfuzlu kavramlarını taşır. Harputtaki kullanılış, aslında daha uygundur. Çünkü çöl, düz yer, ova demektir. Çölloğ da (çöllüog) çölde gezen adam anlamını taşır. Burada «oğ»un kişi anlamına kullanıldığının çok canlı bir örneğini buluyoruz.

İttihat ve Terakki Fırkası'nın kurucularından olan İbrahim Temo (1865-1945) Romanya Türklerindendir. Onun adı bazı kaynaklarda «abraham Temo» diye geçer. Abraham, İslâm dünyasındaki İbrahim'in aynıdır. Temo adının, bilmediğimiz başka bir kaynağı yoksa, «Edhem» adının kısaltılmışı olduğunu ve «Edhemo» Temo kılığına girdiğini söyleyebiliriz. Bu açıklamamızda yanılğıya düşmüyorsak, (O-oğ-ok) geleneğinin Romanya Türklerinde bile yaşamını sürdürdüğü yargısına varabiliriz. Uğu kuşunun adı ile eski Türklerde torun anlamına gelen «uğuş» da «ok» sözüne dayanır.

Doğup büyüdüğüm köy (Kayseri'ye bağlı Turan), şehir etkisinden uzak kalabilmiş, çiftçilikle uğraşan, ancak birkaç yüz yıl geride

bıraktıkları göçebe geleneklerini bir ölçüde yaşatabilen bir köy idi. En az elli yıl önceki köyümden söz ediyorum. Çocukluğumda, Turan köyündeki takma adlardan birkaçı (oğ) ile bitiyordu : Osman-oğ, Hacı-oğ, Kuşş-oğ, Koll-oğ. Babamdan dinlediğim bir avcı öyküsünde de Ham-oğ adı geçerdi. Gördüğü bir kurt sürüsünden söz eden bir avcının dağda karşılaştığı hayvanın gerçekte Hamoğ'un iti olduğunu belirten bir öykü idi bu. Bu adların sonralarındaki (oğ) sözünün de, Doğu Anadolu'dakiler gibi adam, kişi anlamına geldiği besbellidir. Dahası var : Yaşlı kişiler, birisine bir şey sormak, ya da söylemek için seslenmek istedikleri zaman «oğ» diye çağırırlardı. «Öğ, bana bak, nereye gidiyorsun?» gibi. Bunun, «ey adam», «hemşehrim» gibi bir anlamda kullanıldığı açıktır. Bu ayrıntılar sonunda şöyle bir sonuca varabiliriz : Ok sözü, Türkçenin köklü ve ana sözcüklerinden birisidir. Öte yandan, aka, ege, çağa, sözcükleri, sırasıyla, ak, eg, çağ (çoğ) köklerine dayanmaktadır. Bunlarla ok sözünün benzerliği ve yakınlığı ve aralarındaki ilişki, derin araştırmalarla aydınlığa kavuşturulabilir. Bunun gibi, günün yemek vakitleri için kullanılan öğün (öyün) sözcüğü ile çeşitli anlamları bulunan «oyun» sözünün oğ (ok) ile olan benzerliklerini, ayrıca incelemeye değer bir konu olarak burada belirtmekle yetiniyorum.

6. SONUÇ :

Görülüyor ki, Türkçe'de hak kavramını yansıtan birçok sözcük vardır. Ancak dilimize Arapçadan giren «hak» sözü, Türkçenin özelliklerine yabancı düşmediğinden kolaylıkla benimsenmiştir. (k) harfinin şeddeli okunuşu buna engel olmamıştır. Böylece, yüzyılların uygulaması sonucu, iyiden iyiye yerleşmiştir. Bununla birlikte, çoğunluğun uygun bulacağı öz Türkçe bir karşılık bulunması yolu da kapanmış değildir. İşte ben, böyle bir yol açılmasına önayak olabilmek amacıyla konuyu gözler önüne sermek istedim. Girebileceğim ölçüde ayrıntılara girdim, bilgi sunmaya çalıştım. **Töz, gedik, pay, tav, üste, üç, algı** sözcüklerini, dünden bugüne köprü kuracak nitelikleriyle anımsatmış oldum. Bu arada, Prof. Mühçüoğlu'nun uygun bulunduğu «ülev» sözünü de duyurmuş bulunuyorum. Zaman, bu karşılıklardan birisine güç verip «hak» yerine öz Türkçe bir karşılık kazanmamıza yardım edecek midir? Yoksa bunların hiçbirisi benimsenmeyecek ve hak, Türkçedeki yaşamını sürdürecektir midir? Bu soruların karşılıklarını şimdiden vermemiz olanaklı değildir.

Bunlardan sonucu olasılığın gerçekleşmesi de Türk dili bakımından yadınanacak bir durum yaratmayacaktır. «Hakk»ın tek heceli

olması, pek çok Türkçe deyimlerle girmiş bulunması, «ok» sözü ile çok yakın bir benzerlik taşıması, bizi böyle iyimser ve hoşgörülü bir yoruma yöneltmiştir. Güneş-Dil kuramının etkisinde kalmadan diyebilirim ki, binlerce yıl önce karşılıklı ilişki kuran ve etkileşme evresine giren eski Türk ve eski Arap dilleri arasında gerçekleşmiş bir alış-veriş olayını düşünmemiz bile söz konusudur. Daha kestirme bir anlatımla şunu demek istiyorum : Ok sözü Sümerce'den Akadca'ya, İbranice'ye ve dolayısıyla Arapça'ya girmiş olabilir. Bu bakımdan hak sözünü dilimizden çıkarmamız kolayca gerçekleşemeyecektir. Ancak, kullanma alanı, genişleyecek olan öz Türkçe karşılıklardan bir ikisi, «hakk»ın çeşitli anlamlarından bir ikisini karşılayabilir ve hak sözünün kullanma alanını daraltabilir. Böylece eşanımlı sözcükler oluşabilir. Bu da dilimiz hesabına bir kazanç olur.

Prof. Naim Hazım Onat'ın «Arapça'nın Türk Dili ile Kuruluşu» adlı yapıtında, noktalı (h) ile yazılan ve «hak-hakkun» diye okunan Arapça sözcüğün anlamı, yarmak, yırtmak, sel yeri olarak belirtilmiştir. (C. 2, Sf. 20). Bu anlamlar, Türkçedeki «yargı» kavramının ta kendisidir. Çünkü yargı da yarmak'tan gelir. Kişiler arasında uyuşmazlığa yol açan bir düğümü kesip açmak yolu ile işi çözüme kavuşturmak demektir. «Kılı kırk yarmak» deyimini de bir sorunu iyice inceleyip sonuçlandırmak yerine kullanılmıyor mu? Yarmak ile ayırmak, dilimizde tek kökten ayrılmış ikiz kavramlardır. Bir anlaşmazlığı adalet kılıcı ile yarmak ve haklıyı haksızdan ayırmak arasında tam bir özdeşlik vardır. Arapça'da yarmak anlamına gelen ve noktalı (h) ile yazılan «hak» sözcüğü ile noktasız (h) ile yazılan ve bu yazımın konusu olan «hak» sözcüğü arasında anlam bakımından da yakınlık bulunduğunu belirtmiş oluyoruz.

Hak sözü Türkçede kalacaksa, bugünkü kullanma alanının genişletilmemesi gerektiği görüşündeyiz. Bunun çoğullu olan ve «değidaki «hukuk» yerine «hak» sözünün kullanılmasını doğru bulmuyoruz. Çünkü Türkçede hukuk yerine «tüze» sözü tutunma yolundadır. Rahmetli hocamız Mahmut Esat Bozkurt da «Hukuk-u Düvel» karşılığı olarak, bir ders kitabının adını «Devletlerarası Hak» koymuştu. Önsözünde de çoğul olan hukuk yerine tekil olan hak sözünü yerleştirmenin daha uygun olacağını öne sürmüştü. Bu görüş, bugüne dek bir yandaş bulmuş değildir. Bundan sonra da bulacağını sanmıyoruz.

Bu incelememizde, «hak» sözünün dilimizden hemen çıkarılıp atılması amaçlanmış değildir. Daha çok, Türkçede bu kavramı vere-

cek değişik karşılıklar bulunduğu gösterilmek istenmiştir. Bu karşılıklardan, zamanla tutunma şansına ulaşacaklar bulunursa, hakkın değişik anlamları yerine kullanılabilecekleri umuduna bağlanılmıştır. Türkçe'nin, her türlü kültür ve uygarlık gereksinimini karşılayacak zenginlikte bir dil olduğuna inanan **Atatürk**'ün, bu alanda da yanılığa düşmekten uzak olduğunun kanıtlanmasına katkıda bulunmak isteğiyle böyle bir konuyu seçmiş bulunuyorum. Bulgularım da, yargılarımda ve sezgilerimde başarılı olmam kadar yanılmam da olağandır. Katı sav ve kesin yargı niteliği taşımayan görüş ve düşüncülerimi, ilgililerin indeleme ve eleştirilerine sunmuş olmaktan kıvanç duyuyorum.

1926 - 1929 SENELERİ ARASINDAKİ DEVRİMLERİN TARİHİ YÖNDEN ÖNEMLERİ

Doç. Dr. Yücel ÖZKAYA

Dil-Tarih-Coğrafya Fakültesi
Yakınçağ Tarihi Doçenti

1926 senesi kanunları, özellikle «medenî kanûn» beş yüzyıla yakın süregelen Osmanlı-Türk Toplumunun yapısını değiştiren ve Cumhuriyet Devrine hukuk açısından yenilikler getiren, Yeni Türk Devletini çağdaş düzeyine sokan bir yasadır.

1926 senesi, nüfus sayımı, iki isimle anılan yerlerin bir isimle anılması, kadına evlilik ve sosyal hayatta eşitlik getiren Medenî Kanunun, ceza, borçlar, hâkimler, memurlar kanunlarının ve diğer başka kanunların getirilmesi yönünden önem taşır.

Biz önce nüfus sayımına değinelim : Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk devirlerinden beri, nüfus sayımı, ancak vergi ve askerlik için önem taşıdığı için yapılmaktaydı. Arazi sayımları (tahvîrleri) ise önceleri düzenli olarak yapılırken, sonraları yüz senede bir yapılmaya, XVIII. yüzyılda ise hiç yapılmamaya başlanmış ve bu böyle sürüp gitmişti.

II. Mahmud Devri'nde Yeniçeri Ordusu'nun yerine kurulan «Asakîr-i Mansûre-i Muhammediye» için insan ve vergiye ihtiyaç duyulmuştu. Bunun için bir nüfus sayımının yapılması gerekti. Nüfus sayımı için de özel bir meclis kuruldu. Nüfus sayımı, Anadolu ve Rumeli'deki erkek nüfusunun bilinmesi için yapıldı. Sonuç olarak Anadolu ve Rumeli'de dört milyon Hristiyan, sekiz milyon da Müslüman olduğu ortaya çıktı. Nüfus sayımı yapılırken mülk sayımı da yapıldı. 1831 de yapılan bu nüfus sayımında, Arabistan'dan asker alınmadığı için, bu yarımada sayıma girmemiştir (1).

Bu 1831 sayımına kadınlar ve çocuklar girmediğinden bunun sınırlı bir sayım olmadığını belirtmekte yarar vardır. Bu bakım-

(1) Karal, Enver Ziya; II. Mahmud Maddesi, İslâm Ansiklopedisi

dan 1926'da çıkarılan kanuna göre, 1927'de yapılan sayım modern anlamda ilk sayım olarak kabul edilmektedir. 2 Haziran 1926'da genel nüfus yazımı için kanun çıkarılmış ve bu Resmî Gazete'de 4 Ağustos 1926'da yayımlanmıştı. Bu kanunun ilk maddesinde 1927 senesinde ilk nüfus sayımının yapılacağına işaret olunmaktaydı. Sayımda özellikle İçişleri Bakanlığı büyük görev almış durumda idi (2).

İçişleri Bakanlığı bu konudan olmak üzere çalışmalarına başlamıştı. Herkesin nüfus kütüğüne geçmesi için, evvelce her ne sebeble olursa olsun nüfus kütüğüne yazılmamış olanların nüfus dairelerine başvurmaları halinde cezalarının af olacağı belirtilmekte, erkeklerden asker alma dairelerine başvuranların sınıflarının belli olacağı, ihtiyat sınıfında olanların altı ay müddetle talim ve terbiyeye bağlı olacakları açıklanmaktaydı. Nüfus Yasasının belirttiği müddet geçtiği halde kütüğe kayıt ettirilmemiş olan doğum, ölüm, evlenme veya boşanma olaylarını kütüğe kayd ettirmemiş olanlar eğer hemen bu işlemi yaparlarsa ceza görmeyeceklerdi. Bu yasa yayın tarihinden itibaren üç sene için geçerli olacak, bunu uygulamaya, İçişleri, Milli Savunma ve Maliye Bakanlıkları memur olacaktı (3).

• 1926 senesinde çıkarılan bir diğer yasa da Çift İsimle Anılan Vilâyetlerin Tek İsimle Anılması konusundadır. Gerek Osmanlı İmparatorluğu'ndaki hükkâm dediğimiz (hâkimler) kadı ve naiplerin tutturmuş oldukları şer'î sicillerde (kadı defterlerinde), gerekse Başbakanlık Arşivi'ndeki belgelerde yüzyıllardır bazı yöreleri temsil eden Canik, Saruhan, Menteşe, Bozok diye adlandırılan ve daha sonra başka adlarla da anılmaya başlayan bölgeler Cumhuriyet Devrinde bu yasayla tek adla anılmaya başlamış ve böylece bu karışıklık da giderilmiştir. 24 Ekim 1926'da çıkarılan bu yasayla, Canik (Samsun), Manisa (Saruhan), Kocaeli (İzmit), Menteşe (Muğla), Bozok (Yozgat), İçel (Silifke), Görle (Görece), Enderin (Andırın) olarak anılmaya başlanmıştır (4).

• 1926'da çıkarılan yasalardan biri de Hâkimler Yasasıdır. Osmanlı İmparatorluğu'nda hâkimier yani kadı ve naipler (kadı vekili) maaş almazlar, buna karşılık, görev yerlerinin mahkeme geliri ile geçinirlerdi. Osmanlı kanun-namelerine göre, bunların görev süreleri de değişik ve sınırlı idi. Yirmi ay kadar bir bölgede görev

(2) Düstur; Ankara, 1944 sh. 1460

(3) Babalık; Konya, 1 Temmuz 1926, sayı 2136

(4) Düstur; Ankara, 1944, (cilt. 7), sh. 1681-1682

yapabilen hâkimler, bu kısa süre sonunda, yeniden görev almak için İstanbul'a gider, sıraya girerlerdi. Hele maaş alma usulü olmadığından, bunlar görev yerlerinde dava bulamazlar ise, açlık tehlikesi ile karşı karşıya gelirlerdi. Bu durum, Osmanlı Ülkesi'nde hiçbir devlet memuru maaş almadığından herkes için büyük güçlük arz ediyordu. 3 Mart 1926'da yayınlanan ve 20 Mart 1926'da Resmî Gazete'de çıkan «Hâkimler Kanunu» ile Türk hâkimleri de Avrupa Ülkelerinin hâkimleri seviyesine çıkarılmıştır (5). 18 Mart 1926'da çıkarılan ve 31 Mart'ta Resmî Gazete'de yayınlanan yasayla da memurların durumu düzeltilmiştir (6).

• 1926 senesinin en önemli yasalarından biri şüphesiz «Medenî Kanun»dur. Bu yasa 29 Mayıs 1926'da çıkarılmış ve 19 Haziran 1926'da Resmî Gazete'de yayımlanmıştı. 1015 maddeyi kapsamaktaydı (7). 7 Eylül 1926 tarihli Babalık Gazetesi'nde bu yasayla ilgili olarak bir yayına başlanmıştı. Bunda, 4 Ekim 1926'da tatbiki-ne başlanacak olan, ilmen bizden yüksek olan İsviçre'îilerden alınan bu yasanın bazı maddelerinin kolayca anlaşılabilirliği, bu yüzden kolayca anlaşılacak tarzda tercüme edilerek halka sunulduğu açıklanmaktadır (8). Medenî Kanun şahıslar arasında ortaya çıkan hukukî münasebetleri düzenler. Şahısların hakkı, ailenin hakkı (evlenme-boşanma), meşrû, gayr-i meşrû evlâd edinme, vesâyet, miras, ayni haklar, mülkiyet, borçlar ile ilgili hususları kapsar. Bu hususlar Babalık Gazetesi'nde de uzun süre yayınlanmıştı (9).

Batı medeniyetini esas kabul ettikten sonra, batının medenî vasıtalarını almaya ve tatbik etmeye büyük ihtiyaç vardı. Medenî Kanun Türk kadınına eşit haklar vererek büyük bir yenilik getirmiştir. Eskiden aile ocaklarında evin bir işçisi, kıymetsiz bir emektarı, erkeğin esiri ve kulu gibi yaşayan kadının faziletli, şefkatli, gururlu ve cemiyette yerini almış olması bu yasayla olmuştur. Türk Medenî Kanununun 4 Ekim 1926'da yürürlüğe girmesi nedeniyle yazılan yazılarda, özellikle Türk kadınının kazanmış olduğu haklar üzerinde durulmuştur (10). Türk kadınının eskiden en fazla ihmâl edilen hakları bu yasayla kazandırılmıştır.

(5) Düstûr; Ankara, 1944, c. 7 sh. 626-634

(6) Düstûr; Ankara, 1944 c. 7 sh. 667-782,

(7) Düstûr; Ankara, 1944, c. 7 sh. 1207-1367,

(8) Babalık Gazetesi, Konya, 7 Eylül 1926, sayı. 2178. Bak : Ali Kemâl-in yayınladığı kanunlar.

(9) Babalık; Konya, 13 Eylül 1926; 16, 17, 20, 22, 23, 24, 26, 27 Eylül 1926

(10) Babalık Gazetesi; 4 Teşrin-i evvel 1926, sayı. 2209

• Tanzimat Dönemi'nde yayınlanan ilk yasalardan biri Ceza Yasası idi. 1840'da çıkarılan Ceza Yasası rüşvete engel olmak, can ve mala olan tecavüzleri önlemek, memurların keyfi hareketlerini önlemek amacını güdüyordu (11). Ama, bu yasa pek çok yönden eksiklikler arzetyektydi. 26 Nisan 1926'da çıkarılan ve 5 Mayıs 1926'da Resmî Gazete'de yayınlanan yeni Ceza Yasası bu eksiklikleri gidererek bu kanunun mükemmel bir hale gelmesini sağlanmıştır (12). Aynı senenin 22 Nisanında çıkarılan Borçlar Yasası, 8 Mayıs 1926'da Resmî Ceride (Resmî Gazete) de yayınlanmış ve böylece hukukla ilgili kanunların önemlileri tamamlanmıştı (13).

1926 senesine gelinceye kadar kadınların cemiyet hayatında hiç bir önemli rolleri yoktu. Seçmek, seçilmek, evlenmek, boşanmak ve diğer sosyal haklarından yoksun olan kadınlar erkeğin arzuna göre hareket etmekteydiler. 1876 Meşrutiyeti'nde yapılan «İntihap Kanunu Muvakkatı» yeni bir seçim kanunu yapılcaya kadar hiç olmazsa eldekinin ihtiyaca göre değiştirilmesi kararı ile 25 Şubat 1922'de geçirtilirmişti. Bunda da kadınların seçme ve seçilme hakkı yoktu. Sayılavlardan Hüseyin Avni Bey bununla ilgili konuşmasında «Evvelce bin erkek nüfusa bir mebus seçiliyordu. Şimdiki teklifi yapan arkadaşlar, kadınların toplumdaki yerini gözönüne alarak hareket etmişlerdir. Herşeyin bir derecesi, bir olgunlaşma durumu vardır. Kadınlar olgunlaşıp da seçim haklarını kullanma derecesine gelinceye kadar, ev içinde dereceli bir seçim yapıp aile reisine rey vermişler gibi sayılarak, elli bin yerine, her yirmi bin erkek nüfusa bir mebus seçilmesi kabul edilmiştir» demektedir (14). Bu konuşmadan da anlaşıldığı üzere, Mecliste henüz kadınların olgunlaştığı ve seçime katılabilecek duruma gelmediğinde milletvekillerinin çoğunluğu aynı fikindeydi. Kadın haklarının Cumhuriyetin ilk senelerinde değil de, daha sonraki tarihlerde kabul edilmesinin nedeni, yüzyıllardır kafalara yerleşmiş olan tutuculuktan ileri gelmiştir. 1923 yılının Nisan ayında kadınları da aded olarak sayalım teklifine karşı büyük bir tepki doğmuş, değil siyasî hakkı tanımak, bu saymaya dahi razı olmayan bir düşünce Meclise egemen olmuştur (15). Kadın hakları konusunda en

(11) Eren, A. Cevat; Tanzimat Maddesi, İslâm Ansiklopedisi

(12) Düstür, c. 7, sh. 874-884

(13) Düstür, 7. sh. 763-866

(14) Goloğlu, Mahmud; Türkiye Cumhuriyeti. 1923, Ankara. 1971, sh. 189

(15) İnan, Afet. Türk Kadın Haklarının Tanınmasının Kültür Devrimindeki Önemi (Atatürk Önderliğinde Kültür Devrimi kitabındaki makede), Ankara. 1972, Türk İnkilâp Enstitüsü Yayını, No. 2, sh. 111-112

fazla Atatürk durmuştur. Mustafa Kemal, 21 Mart 1923'te Konya'da Kızılay Kadınlar Şubesi'nin tertiplediği toplantıda kadın hak ve görevleri yönünden pekçok konuya temas etmişti (16). Ayrıca, Mustafa Kemal, 1925'te İnebolu'da, Kastamonu'da, İzmit Kız Öğretmen Okulu'nda bu çeşit konuşmalar yapmıştı (17).

• İstiklâl Savaşı sırasında, Büyük Millet Meclisi'nce «Hukuk-u Aile Kanunu Projesi» milli hükümetçe üzerinde durulan bir konuydu. 11 Şubat 1926'da Adalet Bakanı Mahmut Esat (Bozkurt) Medenî Kanunu öncelik, ivedilik ve yeğlikle görüşülmesini isteyerek Meclise sunuyordu. Adalet Bakanı bu Medeni Kanun, Ceza Kanunu, Ticaret Kanununun birbirine bağlı olduğu, madde madde görüşülmeyip, bir bütün olarak kabul edilmesini, bunların içinde en önemlisinin Medenî Kanun olduğunu, kendi anlayışına göre, Türk Tarihinin en acındırıcı insanının Türk Kadınının, mirastan yararlandırılmadığını, tutsak olduğunu savunmuştur (18).

1858 Ceza Yasası yapılırken örnek olarak Fransız Ceza Yasası alınmıştı. Bu ise, 1808 - 1810'da yapılan bir yasaydı. Bunlarda esas, kişiye acı ve üzüntü çektirmek olup, uslandırma amacı yoktu. Eski yasada dinden bahsedilmekte olup, İtalya Ceza Kanunu esas olarak yapılan bu yasada dini esaslar olmamaktaydı.

• Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Ceza Yasaları 1840'da başlar. 42 maddeden oluşan bu yasa ilkeldi. 1850'de ve 1858'de yapılan ceza yasaları ile birer adım daha ileri gidilmiştir. 17 Şubat 1926'da ise yeni Ceza Yasası pekçok açığı kapatmıştır (19). Adliye Bakanı 18 Mayıs 1926'da verdiği bir beyanatta, yeni Türk Ceza Yasa ile 26 Nisandan itibaren yürürlüğe giren davalardan bahisten sonra, 1 Temmuz 1926'dan itibaren müstakil cinayet mahkemelerinin ağır ceza daireleri olacağı ve bu isimle görev yapacakları duyurmuştu (20). Hâkimler Yasası ile de, hâkimlerin, bilimsel yeterliğe sahip olmaları, nüfuz ve etki altında bulunmamaları, yükselme ve ilerlemelerinin derli-toplu kurallarla sağlanması, bağımsızlıklarının yasa güvenliği altında bulunması kabul edilmişti (21).

(16) İnan, Afet; Atatürk ve Türk Kadın Haklarının Kazanılması, İst. 1938, sh. 103

(17) Taşkıran, Tezer; Cumhuriyetin 50. yılında Türk Kadın Hakları, Ankara. 1973, sh. 85-90

(18) Goloğlu, Mahmut; (Devrimler ve Tepkileri : 1924-1930), Ankara. 1972, sh. 172-173

(19) Goloğlu, Mahmut; Aynı eser, sh. 176-177

(20) Hâkimiyet-i Milliye, Ankara. 18 Mayıs 1926, sayı. 1747

(21) Goloğlu, Mahmut; aynı eser, sh. 178

• 1926'nın diğer yasaları iktisadî konularla ilgilidir. Örneğin, «Şeker İnhisarı», «Petrol ve Benzin İnhisarı», «Maktu, Vergi», «Umûmî İstihlâk Vergisi», «Eğlence ve Hususî İstihlâk Vergisi», «Kazanç Vergisi», sanayi alanında yeni bir çağdaş aşama olan «Demir Sanayii Kurulması», «Veraset ve İntikâl Vergisi Kanunu», «Demiryolları İstimlâk Kanunu», Tarımla ilgili «Çekirge Kanunu», «İpek Böceği ve Yetiştirilmesi ve Satılması Hakkında Kanun», «İslâh-ı Hayvanat Kanunu», ticaret ile ilgili «Türk Ticaret Kanunu», Kablo-taj Hakkı Kanunu», «Sivil İdare Kuruluşları Kanunu», «Sular Kanunu», «Sıtma Savaş Kanunu», «Tahrîr-i Nüfus Kanunu», eğitimle ilgili, Milli Eğitim Bakanlığı Teşkilâtı İle İlgili Yasalar, her ilin yeni öğretmen okulları açabilmek için kendi bütçesinden yardım etmesi ile ilgili yasa, gündüzlü lise ve ortaokul öğrencilerinden okul ücreti alınmaması, okul kitaplarının Milli Eğitim Bakanlığı'na satılması, İlkokul Öğretmenleri Yasası, «Lâkap Kanunu», Askerî Lâkap Kanunu» gibi yasalar kabul edildi.

Atatürk'ün yapmış olduğu devrimlerin en önemlilerinden birisi de muhakkak ki harf devrimidir. Arap Alfabeti'nden Lâtin Alfabeti'ne geçiş hiç de kolay olmamıştır.

Arap Alfabeti'nin Türkler tarafından kullanılması, İslâmlığın kabulü ile başlamıştı. Bundan sonra da Türkler arasında Arap Kültürü ve diğer kültürler yayılmaya başlamıştı. Bunların tesiri ile de Türk Dili özelliğini kaybetmişti.

Yüzyıllardır kullanılmasına karşılık, Arap Alfabeti'nin gelişmemesi Osmanlı bilginlerinin de dikkatini çekmiş ve bunun düzeltilmesi için teşebbüslere girişilmişti. Yalnız, alfabede yapılmak istenen değişiklikler yerine bu alfabe-yi geliştirmek yolunda adımlar atılmıştı. Bu konuda fikirler ileri sürenler, Osmanlı İmparatorluğu'nun geri kalmasını Arap Alfabeti'ne bağlamakta, fakat, bu alfabenin nasıl değiştirileceği yolunda bir fikir ortaya atamamaktaydılar. Dolayısıyla bilginlerin bu konudaki önerileri herhangi bir değişiklik yapılmasını sağlayamamaktaydı. Oysa, Lâtin Harflerinin kabûlü birçok yönden yarar sağlayacaktı. Türk Milleti'nin, batı medeniyetiyle ilgisini kuvvetlendirmek için bu harfleri kabul etmek, Lâtin Alfabeti'nde devam eden gelişmeden yararlanmamızı mümkün kılacaktı. Atatürk bunu yerinde bir görüşle keşfetmiş ve bu yönde çalışmalarla girişerek Lâtin Alfabeti ni kabul ettirmişti. Asya'da, Afrika'da ve Doğu Avrupa'da pek çok devlet liderinin bunu başaramadığını düşünecek olursak Atatürk'ün büyüklüğü bir kez daha açıkça ortaya çıkacaktır.

Harf Devrimi'nden önce, Lâtin Harflerinin alınıp alınmaması konusunda kesin bir karara varılmamış olup, pekçok aydın alınmaması taraftarı olduğunu savunmaktaydı. Osmanlı Devleti'nde İran Elçiliği yapmakta olan Malkom Han, Arap Ülkelerinde öğretimin zorluğunun, Avrupa'nın medeniyet alanında ileride olmasının nedeninin Arap Harfleri'nden ileri geldiğini savunuyor, 1878'de ise Namık Kemal bunun doğru olmadığını ileri sürüyordu. Bu arada Bakü'de toplanan Türkoloji Kongresi'nde Arap Alfabeti'nin yerine Lâtin Alfabeti'nin kullanılması kararı alınmıştı. Bunda amaç Sovyetler'in egemenliğindeki Türk Halkının Türk taraftarlığından ayrılması idi. Bu karar Türkiye'ye de bildirilmişti (22).

Cumhuriyet Devrinde Lâtin Harfleri Konusunda tartışmalar sürüp gitmekte ve bir karara varılamamaktaydı.

Bu tartışmalarda, Türkçü düşün okulunda olan dil ve tarih uzmanları da, Latin harflerinin alınmasına karşı olduklarını ortaya koyarak katıldılar. 1924'te Türkçülüğün önderlerinden Necip Asım şöyle diyordu : «Batılılaşmak kendi ulusal geleneklerimizi bırakmak demek değildir. Doğulu giyinişimizi değiştirerek Batı giyinişine girerken ulusal yapımızın yıkılmamasını sağlamak gerekir». Necip Asım, Arap Harflerini kimsenin bilmediğini, «eski türk» harflerinin ulusal yapının önemli bir ögesi olduğunu savunuyordu. Fuat Köprülü de «milli hars»a aykırı olduğu gerekçesi ile Lâtin harflerine karşı çıkmıştı. Aynı düşün okulundan Ayyaz İshaki, Latin harflerinin kabûlü yerine, Arap yazısının düzeltilmesini öne sürüyordu.

Bütün bu tartışmalara karşılık, 1927 yılının sonlarına doğru Latin yazısını Türkçeye uygulama incelemeleri başlamıştı.

Mecliste yeni harflerin kabul edileceği ana kadar yazı konusunda yapılan çalışmaları şöyle özetleyebiliriz. Yazının lâtinleşmesi fikri ilk defa Türkiye Cumhuriyetinde 1923 İzmir İktisat Kongresi'nde ortaya atılmıştı.

Bakü'deki 1926 Türkoloji Kongresi'nin çalışmaları ile basın dikkatle ilgilenmekte ve çalışmaları halka duyurmaktaydı. Falih Rıfkı bir yazısında bu sırada Moskova'dan gelen bir telgrafta Bakü Türkiye Konferansı'nın lâtin harfleri lehinde karar vermiş olduğunu, bu kararın uygulanması halinde milyonlarca Türkün, kendi çocuklarını yeni harflerle okutmaya başlayacağını, bu kararın Türkistan için çok önemli olduğunu belirtmektedir. Falih Rıfkı Atay, 12

(22) Lewis, Bernad; The Emergence Of Modern Turkey, London, 1960, sh. 422-426

Mart 1926 tarihli bu yazısında, bir süredir, Türk Basımında Ankara' da yeni harflerin kabul edilmesi yolunda bir cereyan olduğunu, ama çalışmaların bulunmadığından da bahsetmektedir (23). Falih Rıfkı Atay bir başka yazısında, alfabe işinin, Atatürk için yalnızca bir yazı işi olduğunu, Osmanlıca'nın yeni yazı içinde yaşayamacağını, yeni yazıda Arap kelimesinin bütün şahsiyetini kaybedeceğini açıklamaktaydı (24).

Yeni yazının kabülünün okur-yazar sayısını nasıl artırdığını ve halkın yeni yazı sayesinde okuma ve eğitime heves ettiğini şu rakamlar daha iyi ortaya koymaktadır. 1927 yılında Türkiye'de genel nüfus 13.648.270, okuma-yazma bilenlerin sayısı 1.111.000 olup, okuma-yazma oranı nüfusa göre % 10,6 idi. 1955'de, genel nüfus 24.121.778, okuma-yazma bilenlerin sayısı 7.726.000, okuma-yazma oranı nüfusa göre, % 40,66 idi (25). Şimdi ise bu oran % 100'e yaklaşmak üzeredir. Görülüyor ki eskiye göre okuma-yazma oranı büyük bir artış göstermiştir.

Atatürk, Lâtin Harfleriyle bir Türk Alfabesi'nin teşekkülünün yararlı ve verimli olacağına inanmaktaydı. Harf Devrimi'ne 1927 yılında karar verildi. Esasen, bu sıralarda Latin Harflerinin doğrultusunda önemli bir gelişme vardı. 8 Ocak 1928'de Adalet Bakanı Mahmut Esat Bozkurt, Ankara Türk Ocağı'nda verdiği bir konferansta, ulusun, güzel dilini lâtin harfleriyle anlatımını görmekten kendisinin büyük bir zevk duyacağını söylemişti. Bir hafta geçmeden, Dil Kurumu Üyesi Raif Paşazade Fuat ve bir ara gazete anketine cevap veren Hamdullah Suphi Tanrıöver de Lâtin Harflerinin benimsenmesini ileri sürmüşlerdi (26).

31 Ocak 1928'de, Türk Maarif Cemiyeti'nin toplantısında Milli Eğitim Bakanı Mustafa Necati, Milli Eğitime yenilik kazandırılacağını halka müjdeleyerek yapılacak devrime halkın alışmasını sağlamıştı. 8 Mart 1928'de İsmet İnönü, Lâtin Harfleri ile ilgili bir konuşma yapmıştı. 25 Nisan 1928'de Milliyet Gazetesi'nde Lâtin Harfleri konusunda ilerlemelerin hızlandığı açıklanmıştı (27).

(23) Rıfkı Falih (Atay); Lâtin Harfleri : Hakimiyet-i Milliye Gazetesi, Ankara. 12 Mart 1926, sayı. 1683

(24) Atay-Falih Rıfkı; Çankaya, İstanbul. 1969, sh. 467

(25) Eriş, Eyüp-Seçkin-Sami; Türkiye'de Lâtin Alfabesinin Elli Yılı ve Türk Kültürüne Etkisi, Milliyet Gazetesi, 14 Ağustos 1978

(26) Çoşar, Ömer Sami; Elifaden Alfabeye, Milliyet Gazetesi, 10 Kasım 1960

(27) Eriş, Eyüp-Seçkin-Sami; Türkiye'de Lâtin Alfabesinin Elli Yılı ve Türk Kültürüne Etkisi, Milliyet Gazetesi, 12 Ağustos 1978

1928 yılının kış ayları büyük bir araştırma ve inceleme ile geçti. Bu incelemelere, dil ve tarih ile uğraşanlar, şairler, edipler, dil konusunda bilgisi olan saylavlar da katıldılar. Türlü Ulusların alfabele-riyle, Türkçenin artık dilbilgisi unsurları karşılaştırıldı. Çalışmaların ilerlemesi yapılan işin önemi artırılıyordu.

20 Mayıs 1928'de, Mecliste Kastamonu Mebusu Hasan Fehmi, uluslararası sayıların kullanılması yasası görüşülürken, uluslararası harflerin kabulünün sakıncası olup, olmadığını sorunca, Milli Eğitim Bakanı Mustafa Necati, bunun doğal olduğunu, Hükümetin bunu çözümleneceğini söylemişti. Milli Eğitim Bakanlığı'nın önerisi ile Lâtin harflerini biçimleme ve uygulamaya sağlamak için 25 Mayıs 1928'de Alfabe Kurulu Bakanlar Kurulunun onaylaması ile kurulmuştu. Alfabe Kurulu ilk toplantısını, 26 Haziran 1928'de yapmıştı. Bakanlar Kurulu kararı ile kurulan ve daha sonra Dil Cemiyeti adını alacak olan bu Uzmanlar Kurulu ilk toplantısını 26 Haziran 1926'da Ankara'da yaptı (28). Komisyonunda ilk görülecek iş, yazı değiştirmek doğru mudur, değil midir, tartışmasını sonuçlandırıp, yeni alfabe harflerini seçmeye başlamaktı. Komisyon Alfabesini İstanbul'dan Atatürk'e, Falih Rıfkı (Atay) getirdi. Atatürk, Falih Rıfkı'ya yeni yazının tatbiki için ne kadar süre düşündüğünü sordu. Falih Rıfkı, onbeş yıllık ve beş yıllık iki teklif olduğunu ileri sürünce, Atatürk» bu ya üç ayda olur, ya da hiç olmaz» diyerek cevap verdi (29). Gerçekten de harf devrimi bir seneden kısa bir süre içinde gerçekleştirilmiş ve eskiden hiç görmediği harfleri halk zorluk çekmeden bir senede okuyup, yazmaya başlamıştır.

1927 Aralığı ile 1928 Mayıs arasında, Atatürk'ün görüşünü de yansıtan Cevat Emre, yazı değiştirme sorununun bir ulusal kültür sorunu değil, bir uygarlık sorunu olduğunu seri olarak yazmış olduğu yazılarında ortaya koyuyordu (30).

Lâtin Harflerinin alınışında, Atatürk'ün önder kişiliğinin ve bu görüşü desteklemesinin en büyük ve esaslı etken olduğu muhakkaktır. Atatürk, Lâtin Harflerinin aynı zamanda Türkiye'de tutunabilmesi için bizzat deneme ve tatbikatlarla halkın içersine girerek, halka bunları benimsetmek için büyük gayret sarfetmiştir. Mustafa Kemal Paşa, 23 Ağustos 1928'de Tekirdağ'a gitmişti (31). Mustafa

(28) Eriş, Eyüp-Seçkin, Sami; aynı yazı, Milliyet. 12 Ağustos 1978

(29) Atay, Falih Rıfkı; Çankaya, İstanbul. 1970, sh. 439-440

(30) Berkes, Niyazi, Türkiye'de Çağdaşlaşma, Ankara. 1973, sh. 486-487

(31) Sungu, İhsan; Harf İnkılabı ve Milli Şef İsmet İnönü, Tarih Vesikaları Dergisi, sayı. 1, sh. 12

Kemal, bu geziyle ilgili olarak, 25 Ağustos 1928'de şu beyanatı ver-mektedir : «İlk fırka Kumandanı olduğum Tekirdağ'ını da 14 sene sonra ziyaret edebildim. Bundan çok memnun ve müteahsisim» demek-te ve kendisini daha çok memnun eden hususunu, Tekirdağ-lıların şimdiden yeni Türk Harflerini okuyup, yazabildiklerini gör-mek, üstelik henüz öğretmen olmadan bunun öğrenilmesini sağla-mış olmak büyük bir memnuniyettir diyerek sevincini ifade et-mek-teydi (32).

Başbakan İsmet İnönü'de Alfabe Kurulunun çalışmalarını çok yakından izlemekteydi. Alfabe Kurulu Türk harfleriyle imlâ kural-larını geliştirince Atatürk tarafından 1 Ağustos 1928'te İstanbul'a çağrıldı. Faliş Rifkî Atay, İstanbul'daki çalışmalar sona erince, Mus-tafa Kemal'le görüşmüş, Mustafa Kemal, Atay'ın, bazılarının onbeş ya da beş yıl hazırlık süresi olması gerektiğini ileri sürdüklerini açıklaması üzerine, «bu ya üç ayda olur, ya da hiç olmaz» demişti. Atatürk Alfabe Kurulunun çalışmalarından memnun kaldı ve dil dev-rimini haika bildirmeye karar verdi. Bu iş için İstanbul'u seçmesi-nin nedeni, burada aydınların ve basın organlarının çok olmasıydı. 9 Ağustos 1928 akşamı Sarayburnu'nda halka devrimleri şu sözlerle açıkladı : «Arkadaşlar, güzel dilimizi ifade etmek için yeni Türk Harflerini kabul ediyoruz» (33). Daha sonra Atatürk yeni harflerin öneminden bahisle, bunların bir an önce öğrenilmesini istemişti.

Atatürk'ün bu söylevinden sonra, o yıl için ilkokullarda Lâtin Harfleri ile eğitim yapılması kesinlik kazandı. Dolmabahçe'de ders verilmeye başlanmıştı. 16 Ağustos 1928'de C.H.P. Merkezi'nde yapılan toplantıda her mahallede bir dersane açılması kararlaştırıldı. Baş-öğretmen ünvanını da alan Mustafa Kemal büyük bir çalışma içine girmişti. Halk da yeni harfleri öğrenmekte kendisine yardımcı olu-yordu. 27 Ağustos'ta Bursa'ya giden Mustafa Kemal orada halka al-fabeyi öğretmeden önce, 25 Ağustos 1928'te, Dolmabahçe'de bir top-lantı yapmıştı. Bu toplantıda, İstanbul'da bulunan bakanlar, me-buslar, aydınlar da hazır bulunmuşlardı. Hazır bulunanlara, Dev-let Basımevi'nde basılan yeni harfler dağıtıldı. Türk basını bütün bu çalışmalardan halkı haberdar etmekte idi. Gazeteler yeni harf-leri ve imlâ esaslarını yaymaya başladılar. Türkiye'nin bütün şe-

(32) Arsan, Nimet; Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri. III, Ankara, 1961. sh. 82

(33) İslâm Ansiklopedisi, Atatürk Maddesi, sh. 785-786, Eriş, Eyüp-Seçkin, Sami : aynı yazı, Milliyet, 12 Ağustos 1978

hir ve kasabaları ve köylerinde halk yeni harfleri öğrenmeye başladı (34).

İsmet İnönü, yeni harflerin tutunması konusunda Mustafa Kemal kadar fazla bir çalışma içine girmişti. 25-29 Ağustos 1928 tarihleri arasında Dolmabahçe Sarayı'nda bilginlerle ve uzmanlar ile görüşen İsmet İnönü üç maddelik öneri tesbit ettirmişti. Buna göre, yeni harfelerin kabul edileceği kesinleşmiş oluyordu. Mustafa Kemal ise gezilerine devam ediyordu. 1 Eylül Cumartesi günü Çanakkale'yi, 2 Eylül 1928'de Maydos'tan Gelibolu'ya geçmişti. 13 Eylül'de Malatya'ya, 15 Eylül'de Sinop'a, 19 Eylül'de Samsun, 20 Eylül'de Kayseri'ye gitmiş, 21 Eylül'de Ankara'ya dönmüştü. Bu gezilerinde halka ders vererek, aydınlatmıştı (35).

Atatürk, yeni harflerin fiilen başlamasının İstanbul'da kaldığı tarihierde olmasından dolayı büyük bir memnunluk duymuştu. Bunu, 16 Eylül 1928'de vermiş olduğu bir demecinde belirtmekte ve «Bu benim için kıymetli bir hatıradır» diyerek, yeni yazıyı öğrenmek için halkın özel ve resmî çeşitli kurumların göstermiş oldukları çabadan dolayı memnun olduğunu belirtmekteydi (36).

Atatürk'ün gezileri sırasında ve sonrasında, özellikle İstanbul'da dershaneler açılmış, halk yeni yazıyı öğrenmek için büyük çaba sarfetmeye başlamış, ekim ayında orta dereceli okullara yeni yazılı kitaplar çıkarılmaya başlanmıştı. Artık iş yeni yazının kabulü konusunun Meclise getirilip, oradan tasdik ettirilmesine kalmıştı.

Lâtin Harflerinin kabûlü meselesi ilk defa Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne 1 Kasım 1928 Perşembe günü sunuldu. Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa söz alarak iktisadî, sanayi ve diğer konularda memleketin durumunu izah ettikten sonra nutkunun milli eğitim ve Lâtin Harflerinin kabûlü kısmına geçmiştir. Lâtin Harflerinin kabûlü ile milletin cehaletten kurtulacağını, yapılan tecrübelerin köydeki, şehirdeki çocukların alfabeyi daha kolay öğrendiklerini ortaya koyduğunu, Meclisin alacağı kararla yükselme savaşında önemli bir ilerleme olacağını belirterek «Üçüncü Büyük

(34) Arsan, Nimet; Atatürk'ün Telgraf ve Beyannameleri, Ankara. 1964, sh. 541 Gemlik Esnafının gönderdiği yazıya Atatürk'ün cevabı. Gologlu, Mahmut; (Devrimler ve Tepkileri : 1924-1930), Ankara, 1972, sh. 255

(35) Arsan, Nimet; Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri. III, Ankara. 1961, sh. 82, Atatürk Maddesi, İslâm Ansiklojedis, sh. 786.

(36) Arsan, Nimet; Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri. III, Ankara. 1961, sh. 83-84

Millet Meclisi, bir milletin dili olarak Türkçe'ye yalnız Türk Tarihinde değil, bütün insanlık tarihinde önemli bir yer kazandırmış olacaktır. Birkaç sene içinde bu harfleri herkesin okuyup, yazması, için çalışmalıyız» demişti. Mustafa Kemal Paşanın bu nutku T.B.M.M. Zabıt Ceridesi'nde bir kısmı yeni yazı, bir kısmı da eski yazı olarak yayınlanmıştı (37). Mustafa Kemal Paşa'nın nutku zaman zaman alkışlarla, bravo sesleri ile kesilmiş ve aynı şekilde sonuçlanmıştır. Daha sonra Erzincan Mebusu Saffet, Tekirdağ Mebusu Cemil ve Afyonkarahisar Mebusu Ali Bey'lerin takrirlerine geçilmiştir. (38). Üç mebusun yeni harflerin acele çıkması yolundaki önergelelerinden sonra, İsmet İnönü sözü edilen yasa tasarısının Meclise ve rilmiş olduğunu, acele görüşülmesi isteğine katıldı. Oylama sonunda yasa tasarısının görüşülmesine karar verilmiştir. Daha sonra Onbeş kişilik bir geçici Harf Komisyonu seçildi. 264 kişinin oylaması ile kurulan komisyona, başkan Kanun Lâyihasını vermiş ve Meclis saat 16.05'de onbeş dakika istirahate çekilmişti. İkinci toplantıda komisyon, Arap Harfleri yerine Lâtin esasından alınan yeni Türk Harfleri'nin kabûlü, resmî ve özel işlemlerin, öğrenimin, yayınların bunlarla yapılmasının doğru olduğunu ve bu yüzden tasarının aynen kabûlüne karar verdiklerini belirtmişti (39).

Bundan daha sonra Malatya Mebusu ve Başbakan İsmet Paşa söz almış ve şöyle demiştir : «Türk Harfleri kanun layihası mevzu'u üzerinde söyleyeceklerim açık ve kısadır. Büyük Reis-i Cumhur Hazretleri'nin işaret buyurdıkları gibi Türk Harfleriyle Büyük Türk Milleti yeni bir nur alemine girecektir. Biz buna samimiyetle ve viz dâni bir itimadla inanıyoruz. Teşebbüs, esasen milleti cehaletten kurtarmak teşebbüsüdür. Tecrübelerinizle memleketin her tarafında gördünüz ki; Türk Alfabeti'yle bu milletin okuma, yazma mücadelesine girmesi her tarafta büyük bir açılma, büyük bir kolaylık vermiştir. Bu günkü neslin ve büyük müceddid mebûsların aldığı tedbirleri ve gördüğü istikbâlde (gelecekte) yazmak için hazırlanan müverrihlerin (yazarların) bir noktayı bilhassa (özellikle) dikkatlerine celb etmek (çekmek) isterim. Hiçbir kanun layihası müzakere olduğu anda cidden tatbik olunacağına ve büyük neticeler vereceğine bu kadar yakın emniyet vermemiştir. Yani hiçbir kanun müzakeresi anında memleketde candan kabul olunacağına, cidden tatbik

(37) Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi. cilt 5. Ankara, 1928. 1 Teşrin-i sâni 1928 (Kasım). Goloğlu, Mahmut; (Devrimler ve Tepkileri : 1924-1930), Ankara. 1972, sh. 256-257

(38) T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, c. 5 Ankara. 1928, 1 Teşrin-i sâni sh. 7

(39) Aynı Ceride, sh. 9

edileceğine» bu kadar inandırıcı olmamıştır diyerek kanunu övmüştür.

Üçüncü devre ikinci oturumunda söz alan Konya Mebusu (Saylavı) Refik Bey «Hiç okumayan, yazmayan gençler ve ihtiyarlar az zamanda yeni harflerle okuyup, yazmaya başlamışlardır» dedikten sonra kanunun tümünün kabulüyle maddelerinin görüşülmesine geçilmesini teklif etmiştir. Daha sonra söz alan Şarki Karahisar Mebusu Mehmet Emin Bey, Arap Harfleri'nin ilim ve sanatı halka götüremediğini, ilerleme ve medeniyet ruhunu halka yayamadığını belirterek» bu yeni Türk Harfleriyle 14 milyon Türk fikren harekete gelecek, hepsinde yeni bir heyecan, ilerleme olacak, uygarlık konusunda aydınlanmış bir kitle oluşacak ve halk zümresi arasında bir millet» ortaya çıkacaktır demiştir. Daha sonra kanunun kabulü oynanmış ve kabulünden sonra maddelerin görüşülmesine geçilmiştir. Maddeler de tek tek görüşülüp kabul edilmiştir. 11 maddelik bu yasaya göre, yeni yazı ile ilgili olarak devlet daireleri 1929'un 1 Ocakından itibaren uygulamaya geçeceklerdi. Gene de, mahkeme ilâmları, tapu kayıtları ve senetleri, nüfus, evlenme cüzdanları ve kayıtları, askerî hüviyet ve terhis cüzdanları gibi bazı belgeler ve devletin basılı olan cedvel ve defteri ile ilgili bazı yazışmaları 1929 Haziranının ilk gününe kadar eski usûlde uygulanabilecekti. 1929 Haziranının ilk gününe kadar halkın başvurularının kabulü yeni harflerin birdenbire benimsenemeyeceği düşüncesiyle olsa kabul edilmişti. Fakat, 1928 Aralık'ının başından itibaren tabela, levha, ilân, rakamlar, gazeteler, dergiler, sinema yazıları, rakamlar ve buna benzer bazı işlemler yazı ile yapılacaktı. Devletin dairelerinde kullanılan kitap, talimatname gibi belgeler bir süre daha eski yazı olarak yürütülecekti.

Maddelerin kabulünden sonra, Sivas Mebusu Rahmi Bey tarafından Mustafa Kemal'e altın bir levha üzerinde ve yukarısında «Türk Alfabeti'nin bu hayırlı işin ortaya çıkmasını gerçekleştiren Gazi Mustafa Kemal» yazılı kabartma bir alfabe takdim edilmesi teklifi de kabul edilmişti. 3 Kasım 1928'te Lâtin Harflerinin kabul edilmesinden sonra Hükümet derhal işlemlere başlamıştır.

Büyük Millet Meclisi'nin 8 Kasım 1928 günü üçüncü devre ikinci oturumunda söz alan Malatya Mebusu ve Başbakan İsmet (İnönü) «Türk Harfleri'nin bütün vatandaşlara kapılarının önünde ve işlerinin başında öğretilebilmesi için daha bu sene içinde millet mektepleri teşkilâtı yapacağız. Bu teşkilât şehir ve köy, bütün yurdu kaplayacak, vatandaşların işlerinin maiyetlerinin en müsait devirlerinde ve yanlarında ya iki aylık, ya dört aylık kurslar açılacak,

şehirde ve köyde mekteplere muayyen içtimâ mahalierine (belirli toplanma yerlerine) gelmeğe vakitleri müsait (uygun) olmayan vatandaşlar için seyyar (gezici) muallim teşkilâtı yapılacak : devletin en büyüğünden, en küçüğüne kadar bütün memurları millet mektepleri teşkilâtında ihtiyaça göre çalışacaklar : Reis-i Cumhur Hazretleri millet mektepleri teşkilâtının umûm reisliğini ve baş muallimliğini kabul buyurmuşlardır» diyerek birkaç sene içersinde birkaç yüzbin kişinin okutabileceklerini hesapladıkları hakkında Hükümetin görüşünü yansıtmıştır. Daha sonra vergiler bütçesine yeni yazı için gerekli harcama ile ilgili olarak olağanüstü bir kanun la-yihası verilmiş ve kabul edilmiştir (40). Bu para özellikle basımevlerinde kullanılacak harflere ayrılacaktı.

Basım, yeni harfler kanununun kabul edilmesini, hemen maddelerin bir kısmı fikrî günü görüşülmeye başlar başlanmaz haber vermişti. 2 Kasım 1928'de Ankara'da yayınlanan Hakimiyet-i Milliye, Harfler Kanunun kabul edildiğini halka duyurmuş ve görüşülebilen maddeleri yazmış ve Büyük Millet Meclisinin tarihi günlerden birini yaşadığını belirtmişti (41). Başkentte yeni harfler ile ilgili öğrenime acele olarak başlanmış ve bunun için de camiler seçilmişti. Ankara'nın Kayabaşı Camisi'nde öğrenenler için nyeni harflerle ilgili sınav yapılacaktı. Buna esnaf ve sanatkârlarda katılacaktı. Saraç Sinan Camisi'nde ise 4 Kasım 1928'ten itibaren öğretime başlanmıştı. Ayrıca, Fırka Binasında Pazar ve Perşembe günleri olmak üzere haftada iki saat hesap dersi verilecekti (42).

11 Kasım 1928'te Millet Mektepleri Talimatnamesi (Millet Okulları Yönetmeliği) kabul edilmiş ve yürürlüğe konmuştu. Kuruluşun amacı Türk Harflerini kısa zamanda herkese okutturabilmek ve bütün halk topluluğunu okur yazar durumuna getirmekti. Bunun sayesinde, özel kuruluş ve fabrikalarda, hapishanelerde okuma-yazmayı öğrenebilecekti. Öğretim süresi eski yazıyı bilenler için iki, bilmeyenler için dört ay idi. Kuruluşun Genel Başkanlığını ve Millet Mektebinin Başöğretmenliğini Mustafa Kemal Paşa yükümlenmekteydi (43).

Büyük Millet Meclisi'nde yapılan çalışmalar ve Hükümetin kararları gereğince yeni harflerin öğretilmesi işlemi hızlandırılmıştır. İstanbul'da 1208 mektep açılmıştır. Yalnızca İstanbul'da 45.000 öğ-

(40) Aynı Ceride, sh. 10-13

(41) Hâkimiyet-i Milliye, 2 Teşrih-i sâni (Kasım), No. 2628

(42) Hâkimiyet-i Milliye, Teşrih-i sâni, No. 2631

(43) Goloğlu, Mahmut, Devrimler ve Tepkileri, sh. 258-259

renci mevcuttur. Çağaloğlu'ndaki 600 kişinin adedi yeni açılacak okullarla 2000'e ulaşacağı düşünülmekteydi (44).

Dikkat edilecek en önemli hususlardan biri de yaşı ve ihtiyar kişilerin ve özellikle kadınların «millet mektepleri»ne gösterdikleri büyük itibardır. Bu da yeni harflerin eski kuşak tarafından da ne kadar büyük bir heyecanla benimsendiğini göstermektedir.

1 Ocak 1929 tarihinde millet mekteplerinin merasimle açıldığı belirtilmekte ve bunu «Millî Eğitim Bayramı» gibi belirtmekte olan basın, bundan sonra Arap Harflerinin yerini Lâtin Harflerinin aldığını açıklamaktadır (45). İçişleri Bakanı Şükrü Kaya vilâyetlere gönderdiği bildiride «Devlet dairelerinin herbirine Türk Harfleri'nin devlet muamelelerine tatbiki tarihinin 1929 Kanun-i sanisinin (Ocak) birinci gününü geçemeyeceği»ni tekrarlamaktaydı. Kocaeli'nde millet mekteplerinin çalışması büyük hayranlık uyandırmış ve 1 Ocak akşamı 350 okulun açılacağı belirtilmişti (46).

1 Ocak 1929'da açılan millet mekteplerinde, özellikle İstanbul'da açılanlarda muzıka ve yeni harfler marşı çalınmıştı. Öğrenciler de bu marşı birlikte söylemişlerdi (47). Halk büyük bir heyecanla millet mekteplerine koşmakta ve bazı mekteplerde birkaç şube birden açılmaktaydı (48). Kadınlar için açılan okullarda 3 Ocak'tan itibaren derse başlanmış, gündüz ders görmeyi isteyen hanımların yalnız Pazartesi ve Perşembe günleri öğleden sonra 15 dakika ara ile iki ders almaları kararlaştırılmıştı (49). Yunus Nadi, 5 Ocak'ta yazmış olduğu makalesinde İstanbul'daki binaların isteklilere yetmediğini açıkladığına göre, okullara başvuru tahminlerinde üstünde olmuştur. Millî Eğitim Bakanlığı'ndan verilen bilgilere göre, millet mekteplerinde derslere başlanmış olup, bu sene içinde 250.000 kişinin okuyacağını sanıldığı açıklanmaktaydı (50).

Bütün bunlara karşın her yerde henüz millet mektebi açılmamıştı. Bunun nedeni şüphesiz malî olanaksızlıklardı. 18 Eylül 1930'da, Millî Eğitim Bakanı bütün vilâyetlere gönderdiği bir bildiride her yerde millet mekteplerinin açılacağını bildirmekte, geçen sene

(44) Cumhuriyet Gazetesi, 2 Kanun-u sâni 1929, No. 1672 (5. sene)

(45) Cumhuriyet, 1 Kanun-u sâni, No. 1671

(46) Cumhuriyet, No. 1671

(47) Cumhuriyet, 3 Kanun-u sâni, No. 1673

(48) Cumhuriyet, 4 Kanun-i sâni, No. 1674

(49) Cumhuriyet, 5 Kanun-u sâni, No. 1675

(50) Cumhuriyet, 10 Kanun-u sâni, No. 1680

okuyup, yazmaya başlayan vatandaşların yayınları anlayacak seviyeye getirilmeleri, cahil kimsenin kalmamasını istemekteydi (51).

Gerek halkın, gerekse Hükümetin uğraşları sayesinde Türkiye'de yavaş yavaş okur-yazar seviyesi artmaya başlamıştır. Bunun sonunda, 1923-1924 yılında ilkokullarda 273.107 erkek öğrenci sayısı, 1970-1971 yılında 2.874.485 e, kız sayısı ise 2.117.571'e çıkmıştır. Orta öğretimde ise bu, 1930-1931'de 20.148 erkekten, 565.360'a, 6945, kızdan gene 1970-1971'de 211.430 rakamına ulaşmıştı. Liselerde ise, 1930-31'de 4333 erkek sayısı, 1970-71'de 165.619, kız sayısı 3115 den 63.893'e ulaşmıştı.

(51) Cumhuriyet, 18 Teşrin-i evvel 1930, Cumartesi

(52) Taşkıran, Tezer; Cumhuriyetin 50. Yılında Türk Kadın Hakları, sh. 150.

TOPLUMUMUZ AÇISINDAN LÂİKLİĞİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Cahit NALBANTOĞLU

Adalet Bakanlığı Hukuk İşleri
Genel Müdürlüğü Başmüaviri

PLAN : 1 — Giriş. 2 — Lâiklik kavramı. 3 — Kavramın değişik görüşlere hedef olmasının nedenleri : a — Yüzeysel nedenler. b — Gerçek nedenler. 4 — Ülkemizde tarihsel gelişim. 5 — Değişik açılardan değerlendirme. a — Hukuk düzeni açısından. b — Din kuralları ve uygulamaları açısından. 6 — S o n u ç .

1 — GİRİŞ

Cumhuriyetin ana ilkelerinden ve Atatürk'ün devrim anlayışının en önemli öğelerinden biri olan lâiklik üzerinde çok şey söylenmiş, yazılmış ve tartışılmıştır. Bu özelliği nedeniyle yeni bir incelemeye konu yapılması, genel hatlarıyla ilgi çekeci görülmeyebilir. Ancak kavram ve kapsam olarak taşıdığı önemin büyüklüğü ve özellikle ülkemiz açısından üstlenmiş olduğu işlevin etkinliği nedeniyle ki, bunca inceleme ve tartışmalara karşın, bu ilkenin gerçek anlam ve değeri konusunda belirgin, kararlı bir sonuca varılmış olduğu kesinlikle söylenemez.

Aslında sözcük anlamı üzerinde önemli bir anlaşmazlık olmadığı halde, bunun kapsamı ve toplumsal uygulaması açısından, bizde çok değişik yorumlara neden olduğu gözden kaçmamaktadır. Öylesine ki, zaman zaman isteyen istediği biçimde değerlendirdiği, istediği anlamı vermekte sakınca görmediği bir kavram durumuna gelmiştir. Bunun gerçek nedenlerini tüm ayrıntılarıyla ortaya koyabilmek, kuşkusuz büyük bir uğraşı gerektirir. Bu çapta bir incelemeye ne kişisel olanaklar ne de bu yazının sınırı elverişlidir. Bu nedenle, konuya ancak, belli ve çok sınırlı bir açıdan bakmakla yetinmek zorunda kalınacaktır.

2 — LÂİKLİK KAVRAMI

Yabancı kökenli «LÂİK» ve «LÂİKLİK» (1) sözcüklerinin dilimize ve özellikle toplumsal yaşantımıza ne zaman, ne şekilde girmiş olduğu, bunu izleyen tarihsel gelişim bölümünde ele alınacaktır. Burada, sözcük anlamının neyi kapsadığı ya da kapması gerektiğine işaret olunacaktır. Yabancı olan sözcüğün anlam ve kapsamını belirleme açısından da kuşkusuz, onun ait olduğu dildeki işlevine ve açıklamasına bakmak ve değerlendirmeyi buna göre yapmak gerekecektir. Genel tanımlamalara bakılırsa, devletin ve politik gücün, din kurallarına karşı tarafsız kalması şeklinde bir belirleme yapılabilir. İslâmiyetin dışındaki dinleri benimseyen toplumlar için geçerli olacak bir tanım da lâikliği, «Kiliseye bağlı olmamak, dinsel kurallardan bağımsız olarak davranışlarını düzenlemek» biçiminde belirlemektedir.

Bu kavramın dilimize ve yaşantımıza yansımaları, da, kuşkusuz yukarıdaki tanımlamalar doğrultusunda olacaktır. Anlam bakımından, değişik dillerde pek farklı sonuçlara varıldığı da söylenemez. Bizde de kısaca «Din ve Devlet işlerinin birbirinden ayrı tutulması» olarak tanımlanmıştır. Bu tanıma yeterli bulmayan görüşler de yok değildir (2).

(1) Fr. Laic, Laique, laicisme,

(2) Örneğin Sayın Dr. Çetin ÖZEK, «Lâikliğin, klâsik olan devlet ve din işlerinin ayrıldığı şeklindeki tarifi kanaatımızca dar, eksik ve zararlıdır. Bu tarif dardır, çünkü lâiklik sadece devlet ve din işlerinin birbirinden ayrılması demek değildir. Bu tarif eksiktir, çünkü din hürriyetinin korunmuş olup olmaması lâiklikten ayrı bir konu olarak kabul edilmiştir. Nihayet bu tarif zararlıdır, çünkü devletin karışmadığı, hiç bir şekilde sınırlandırmadığı dini faaliyetin suiistimal edilebilmesi imkânını doğurabilir. Devlet iki bakımdan din işlerine karışabilecektir :

Birinci olarak, devlet fertler arasında din farkı tanımaksızın kişilerin dini inançlarının karşı inançtaki kimseler tarafından tecavüze uğramasını önlemek ve bu bakımdan gerekli tedbirleri almak zorundadır.

İkincisinde ise, dinin âmme nizam ve intizamını bozacak, devletin temel yapısını zedeleyecek şekilde davranışlarını önlemek için alacağı tedbirlerle devlet din işlerine karışacaktır... «dedikten sonra,» Lâikliği, lâik devleti siyasi bir kuruluş olarak, dini kurallara dayanmayan ve kişilerin dini inanç ve ibadet hürriyetlerini her türlü karşıt inancın saldırısına karşı din farkı gözetmeksizin korumayı gerçekleştiren siyasi sistem» şeklinde tanımlamaya gitmektedir. (Türkiye'de Lâiklik, İstanbul 1962, s. 4)

Ancak tanım ister dar, ister daha geniş tutulmuş olsun, sözcük anlamı açısından görüşlerin belli bir noktada toplandığını söyleyebiliriz.

3 — KAVRAMIN DEĞİŞİK GÖRÜŞLERE HEDEF OLMASININ NEDENLERİ

Anlamı böylesine belirli olmasına karşın kavramın gerçek değeri üzerinde farklı görüşlerin ortaya atıldığı gözden kaçmamaktadır. Bunun nedenlerini başlıca iki grupta toplayabiliriz.

A — Yüzeysel Nedenler :

• a) Yabancı sözcüğün çevirisinde yapılabilecek yanlışlık bir neden olarak gösterilebilir. Orta okulda Fransızca hocamızın bize anlattığı bir çeviri yanlış öyküsüne göre, Fransızca'da okunuşu aynı olan iki kelimenin bizde karıştırılması ve çevirisinin yanlış yapılması nedeniyle hiç te amaçlanmayan bir sonuca varılabilmektedir (3). Kuşkusuz burada, yazılışa bakmadan, salt okunuş benzerliğine dayanılarak yapılan çeviri yanlışlığı söz konusudur. Bu bakımdan abartılmış bir örnek gibi görülebilir. Ne var ki, yerine göre, dil bilginin yetersizliği ya da gerekli özenin gösterilmemesi nedenleriyle değişik türde çeviri yanlışlıklarına rastlandığına da tanık olunmaktadır.

• b) Değişik anlam ve yorumun dış görünüşe dayanan bir başka nedeni, yabancı sözcüklere karşı duyulan psikolojik tepki de olabilir. Aslında dilin türkçeleştirilmesi, arıtılması eğilim ve çabaları açısından böyle bir tepki olumlu karşılanabilir. Ancak dilde karşılığı bulunmayan ve kavram olarak da yeni yeni benimsenecek sözcükler için, özellikle başlangıçta, böyle bir tepkinin haklı ve yerinde olduğu söylenemez. Nasıl ki, yeni buluşların ifadesi olan teknik deyim ve terimler hemen her dilde zorunlu olarak yer almakta ise, bu durumu da benzer şekilde değerlendirmek gerekir. Meğer ki, zamanla dilde onların yerini tutacak sözcükler bulunsun...

-
- (3) Büyük olasılıkla bir yakıştırma sayılabilecek öykü şöyle: Kapıları numaralandırma uygulaması sırasında tuvalet kapılarını da (00) işaretiyle belirleyen Fransız'ların numarasız anlamına gelen «sans numéro» deyimindeki «sans» olumsuz sözcüğü, yüz sayısını ifade eden «cent» sözcüğü ile karıştırılmış. Her ikisi de «san» şeklinde okunduktan bizde bu yanlış çeviri sonucu «numarasız» şeklinde tanımlanması gereken yerin numarasının «yüz...» olarak ifade edildiği söylenmektedir.

• c) Üçüncü bir neden olarak, kavramın taşıdığı ilkelerin tam anlaşılamamış olması gösterilebilir. Bu ilkeler dilimize ve toplum düzenimize yeni girmektedir. Din, hukuk ve genel yaşam alanlarında köklü bir değişime neden olması da kaçınılmazdır. Bu bakımdan ona karşı duyulacak bu tür yabancılık doğal karşılanabilir.

B — Gerçek Nedenler :

Yukarıda saydığımız nedenler, soruna iyi niyetle bakıldığı zaman akla gelebilecek dışa dönük nedenlerdir. Ancak bu açıklamalarla yetinmenin fazla iyimserlik olacağını belirtmekte de yarar vardır. Lâikliği, olduğundan başka biçimde anlama ve değerlendirme çabalarının gerçek nedenlerinin yukarıda belirtilenlerden çok başka olduğunu kabullenmek zorunluluğu vardır.

Asırların verdiği dinsel alışkanlıklardan ve din esasına dayalı yönetim biçiminin oluşturduğu toplumsal düzenden kopmamak ya da kopmamak duygusunu temel neden olarak göstermek daha gerçekçi bir yaklaşım olacaktır. «Kopmamak» ve «kopmamak» şeklinde iki değişik olgudan söz etmemiz de sebepsiz değildir.

• a) Kopmamak, bir bakıma salt duygusal bir davranış olup, belli bir amaç gütmekten çok, alışkanlıklarına, gelenek ve göreneklerine bağlı kalmak isteğinin sonucudur diyebiliriz. Bu davranışın temelinde, yeni karşılaşılan durumun olumlu ya da olumsuz etkilerini yeterince kavrayamamak, gerektiği gibi değerlendirememek yatmaktadır. Bu nedenle, bu tür duygu ve davranışı bir bakıma hoşgörü ile karşılamak olanağı vardır. Konu yeter derecede anlatılabilirdiği, olumlu sonuçları gözler önüne serilebildiği ölçüde bu duygunun yenilebileceği düşünülebilir.

• b) Kopmamak isteğine gelince, bu, birincisinden çok değişik biçimde değerlendirilmesi gereken bir davranıştır. Bilinçli, belli bir amaca yönelik, kişisel ya da sınıfsal çıkarları koruma doğrultusunda verilmek istenen bir tür savaşın ifadesidir. Bu duygu ve görüşün temsilcileri, birinciler gibi tanıma ve anlama yetersizliğinden değil, aksine, konuyu çok iyi bilip anladıkları ve çıkarlarına uygun bulmadıkları için anlamı saptırmak ve kamu oyunu da yanıltarak kendi görüşleri doğrultusunda oluşturmak çabasıdadırlar. Bu özelliği nedeniyle denilebilir ki, lâiklik kavramının gerçek niteliğini değiştirmenin ve ona yanlış anlam vermenin temel nedeni bu sonucusudur. Yukarıda değinilen belli amacın gerçekleştirilmesi için lâikliği, «Dinsizlik, Din Düşmanlığı» şeklinde tanıtmaya yönelmişlerdir. Toplumda temel öğelerden biri olan din, bu yanlış tanımlamayla bir köşeye atılıyormuş gibi gösterilince, müslüman vatandaşın tepkisi elbette büyük olacaktır. Bilerek bu yanıltmayı yapanların istedikleri de zaten budur. Denilebilir ki, aklını ve bilgisini kullanmayı bilen kimseler böyle bir yanılgıya düşer, bu oyuna âlet olurlar mı? Aslında konuyu saptıranların hedef aldıkları kimseler akıl ve bilgisini yeterince kullanabilenler değildir. Bunun dışında kalan ve özellikle din bilgisine sahip olduğunu sandıkları kişilerin sözlerine inanan kesimi oluşturanlar onlara yetmektedir.

Söz buraya gelince, akıl ve bilgi sahibi olmanın ve onları yerli yerinde kullanmanın önemi de kendiliğinden ortaya çıkmaktadır.

Aslında bilginin değeri, yalnız çağımızda değil, islâmi esasların henüz yerleştiği dönemlerde de önemle vurgulanmıştır. İslâm Peygamberinin «İlmi Çin'de de olsa ara, bul...» sözü bunun belirgin bir örneğidir (4). Akıl, doğal olarak her insanın az çok sahip olduğu bir varlık ise de, bilgi için aynı şey söylenemez. Yaşamla birlikte başlayan bilgi edinme ve akıl yoluyla onu kullanabilme yeteneği, kişinin içinde bulunduğu çevreye ve bağlı olduğu koşullara göre değişen biçimde gelişebilir. Türk toplumunda bu gelişimin ne ölçüde olduğunu anlayabilmek için, herşeyden önce okuma-yazma oranına göz atmakta yazar vardır.

Osmanlı dönemini hesaba katmadan, Cumhuriyetin ilk yıllarındaki okur yazar sayısını dikkate aldığımız zaman da görürüz ki, durum hiç te iç açıcı değildir (5). Atatürk'ün başlatmak istediği ilk öğretim seferberliği bu büyük sorunu çözümlemenin ilk adımını oluşturmakta idi. Bilgi edinebilmenin ön koşullarından biri, kuşkusuz okuyup yazmayı öğrenmektir. İstatistik bulgular gösteriyor ki, bilinçli bir gelişimi sağlayacak bilgiyi elde edebilmenin en basit koşulu dahi özellikle Cumhuriyetin ilk on yılında ortalama yüzde onbeş oranında gerçekleştirilebilmiştir. Bu elverişsiz koşullar, lâ-

- (4) Peygamberin bu sözünü başka biçimde değerlendiren görüşlere de rastlanmaktadır. Örneğin, Prof. Dr. İlhan ARSEL «Teokratik Devlet Anlayışından Demokratik Devlet Anlayışına» adlı kitabının değişik bölümlerinde «Arap Peygamberi» olarak tanımladığı İslâm Peygamberinin bu sözündeki «İlim» sözcüğünün bugünkü anlamda müspet ilim olmayıp din ve Kur'an hükümlerinden ibaret bulunduğunu ileri sürmektedir. Kanımızca her iki yargı da gerçeklerle ve mantık kurallarıyla bağdaşır görünmemektedir. Bütün dünyanın bildiği üzere, nasıl diğer peygamberler belli bir kavmin ya da ulusun peygamberi değillerse, Hz. Muhammet te arap ulusunun değil, İslâmın Peygamberi olarak tanınmaktadır. Çin'de de olsa aranıp bulunması söylenen ilim ise, Kur'an ilminden ibaret olsaydı, Kur'anın yayımlandığı Arabistan'ın dışına çıkılmasına ve Kur'anla ilgisi olmayan Çin'e gidilmesinin önerilmesine gerek kalmazdı. Görülüyor ki bu yargıda, gerçeklere ve inandırıcı kanıtlara dayanmayan, tamamen kişisel bir değerlendirme etken olmuştur. (age., s. 47, 793)

- (5) 1927 yılında başlatılan genel nüfus sayımları sonuçlarını belirleyen Devlet İstatistiklerine göre, köy ve kent birlikte olarak yapılan değerlendirmelerde tüm yaş gurupları itibarıyla okuma-yazma bilenlerin oranı şöyle gösterilmekte :

1927 Sayımında	Erkeklerde	Yüzde	10,6	Kadınlarda	4,6
1935	»	»	20,4	»	10,5
1945	»	»	30,2	»	16,8
1950	»	»	34,6	»	20,7
1955	»	»	55,8	»	40

iklik ilkesini bilerek karşısına almış olanların, toplumun önemli bir bölümünü istedikleri gibi yanıltabilmelerini ve yönlendirmeierini sağlamaya yetmektedir.

Aslında okur-yazar azlığını tek neden olarak ele almak tam anlamıyla doyurucu bir sonuca götürmeyebilir. Atatürk'ün Anadolu'ya geçişinden başlayarak bağımsızlık savaşının bitimine ve Cumhuriyetin kuruluşuna kadar geçen süre içindeki ulusal bütünlük ve dayanışma, o dönemdeki okumuş oranının düşüklüğüne karşın, Ata'nın devrim ilkelerine yönelen davranışlarının içtenlikle benimsenip desteklenmesini sağlamıştır. Bu alanda daha yaygın bir gelişmenin gerçekleşmesini beklemek olağandır. Nitekim, tarihsel gelişim bölümünde değinilecek bir kısım karşı koymalar dışında, Cumhuriyetin ilk 15-20 yıllık dönemi içinde bu olumlu gelişmeyi izleyebiliriz. Ancak, konunun gerçekten üzücü olan yanı odur ki, bazı incelemelerde de belirtildiği gibi daha sonraki dönemlerde bu gelişmenin hızını yitirdiği ve zaman zaman, yer yer gerileme eğilimi gösterdiği gözlenmektedir (6). Demek oluyor ki, salt okur yazar oranının artması lâik düşüncenin gelişmesi için yeterli olmamaktadır. Başka etkenlerin de birlikte değerlendirilmesi gereği ortaya çıkmaktadır. Değişik alanlardaki etkenlerin neler olabileceğine geçmeden önce tarihi gelişim sürecine kısaca göz atmakta yarar görülmektedir.

4 — ÜLKEMİZDE TARİHSEL GELİŞİM

Tanzimat dönemiyle aydınlığa kavuştuğu söylenen, batıdan esinlenme düşüncesi, yavaş yavaş bazı konularda uygulama alanına girmeye başlamışsa da (7), bu girişimler yeter derecede olumlu sonuç vermediği gibi, özellikle lâiklik kavramı açısından birer başlangıç olmaktan bile uzak kalmışlardır. Bu yoldaki gelişimin hangi sınırdan başladığını belirleyebilmek için anayasal kuralıara sırasıyla değinmek gereği duyulmaktadır.

- (6) Dr. İlhan ARSEL, A. Ü. Huk. Fak. yayınlarından «Dr. A. Recai Seçkin'e Armağan» adlı kitapta yer alan «Lâik Devlet Anlayışından Sapmalar» başlıklı incelemesinde Cumhuriyet Türkiye'sinde giderek bu ilkedden nasıl ve ne gibi nedenlerle uzaklaşmakta olduğunu örnekleriyle açıklamaya çalışmaktadır.

(Ayrıntılı bilgi için bkz. age., s. 47 vd.)

- (7) Eğitim alanında, şeriata dayalı kurumların yanıbaşında batı kaynaklı olanlara da yer verilmeye başlanması, hukuk alanında şer'îye mahkemelerinden başka nizamiye mahkemelerine de yönelme çabaları bu konuda birer örnektir.

a) 1876 Kanunu Esasisi :

Kamu hukuku düzenlemesi açısından ilk köklü aşama sayabileceğimiz «1876 Kanunu Esasisi»nde lâikliğe yönelme yolunda hiç bir beirti yoktur. Özellikle 3. maddesinde yer alan;

«Saltanatı Seniyei Osmaniye Hilâfeti Kübrayı İslâmiyeyi haiz olarak sülâlei Âli Osman'dan usulü kadimesi veçhile ekber, evlâda aittir», hükmü ile,

4. Maddesindeki :

«Zatı hazireti padişahi hasbel hilâfe **dini İslâmın hâmisi** ve bilcümle tebeai Osmaniyenin hükümdar ve padişahıdır.» Hükmü, siyasi iktidar ve hilâfeti şer'i esaslara uygun biçimde koruduğu gibi, II. maddesinde açıkça,

«Devleti Osmaniyenin dini, İslâmdır.» Şeklinde din esasına dayalı düzeni vurgulamıştır. Maddenin devamında da «Bu esası vikaye ile beraber, asayışı halkı ve âdabı umumiyeyi ihlâl etmemek şartıyla memaliki Osmaniyede maruf olan bilcümle edyanın serbestii icrası ve cemaatı muhtelifeye vermiş olan imtiyazatı mezhebiyenin kemakân cereyanı Devletin tahtı himayesindedir» demek suretiyle bütün dinlerin ve cemaatın devletçe korunacağı hükmü getirilerek din ve vicdan özgürlüğü açısından önemli bir adım atılmış olduğu söylenebilir. Kanunu Esasinin 16. maddesi de «...ve mileli muhtelifenin umuru itikadiyelerine müteallik olan usulü talimiyeye hâlel getirilmeyecektir» diyerek bu özgürlüğü uygulama yolunda bir tür güvence vermiş sayılır.

Değişik etkenlerle, inanç özgürlüğü yolunda kâğıt üzerinde böylesine ilerleme sağlanmış görünmesine karşın, bu sınırlı konuda bile yeterli bir uygulama olanağının elde edilebildiğini söylemek kolay değildir. Öte yandan 87. maddesinde» Devai şer'iyeye mehakimi şer'iyede... rüyet olunur» hükmüyle hukuk alanında, şeriat hükümlerinin korunmakta olduğu gözlenmektedir.

Demek oluyor ki, salt inanç özgürlüğü düşüncesine yönelen atılım dışında 1876 Kanunu Esasinin Lâiklik ilkesine yaklaşım sağlayacak herhangi bir özelli yoktur.

1909 ve 1914 değişikliklerinde de bu konuda bir ilerlemeye rastlanmamaktadır.

b) 1921 Teşkilâtı Esasiye Kanunu :

Burada da konumuzla ilgili bir gelişme göze çarpmaz. Hukuk düzeni açısından şeriat hükümlerine sıkı sıkıya bağlılıktan kısmen kurtulma belirtileri yok değildir. 7. maddede yer alan «Ahkâmı şer'iyenin tenfizi... Büyük Millet Meclisine aittir. Kavanin ve nizamât tanziminde muamelatı nâsa erfak ve ihtiyacatı zamana evfak ahkâmı fıkhiye ve hukukiye ile adap ve muameiat esas ittihaz kılınır.» Hükmüne karşın «Teşkilâtı Esasiye Kanununun Bazı Mevaddının

Tavzihan Tadiline Dair, 364 No. lı ve 29-10-1923 T.li Kanun»un 2. maddesi «Türkiye Devleti'nin dini, dini İslâmdır» demek suretiyle o günün koşulları içerisinde devlet düzenini din kurallarından ayırma olanağını gerçekleştiremediğini göstermiş bulunmaktadır.

1 Kasım 1922 tarihinde saltanatın ve 3 Mart 1924'te hilâfetin kaldırılması aşamalarında da belirli bir lâiklik gelişmesine rastlanmaz.

c) 20-4-1340 (1924) Tarih ve 491 Sayılı Teşkilâtı Esasiye Kanunu :

İlk şekliyle 2. maddesi «Türkiye Devletinin dini, **dini İslâmdır.**» Hükümünü korumasına karşın, 75. maddesinde din ve inanç özgürlüğünü daha açık biçimde vurgulayan «Hiçbir kimse mensup olduğu din, mezhep, tarikat ve felsefi içtihadından dolayı muaheze edilemez...» hükmünü de beraberinde getirmekte idi.

Teşkilâtı Esasiye Kanununun sözü edilen 2. maddesinin 10 Nisan 1928 T. ve 1222 S.lı Kanunla değiştirilmesi, teokratik düzenden sıyrılma çabalarının bir belirtisi sayılmakla beraber, lâiklik konusunda ilk ve kesin adımı, 1924 Anayasasının, 5 Şubat 1937 T. ve 3115 S.lı Kanunla değişen 2. maddesi hükmü şöyle ifade etmekteydi :

«Türkiye Devleti Cumhuriyetçi, Milliyetçi, Halkçı, Devletçi, L â i k ve İnkilâpçıdır...»

Görülüyor ki, daha Cumhuriyetin kuruluşundan önce Atatürk'ün kafasında oluşturduğu anlaşılan (8), Lâiklik düşüncesinin gün ışığına çıkabilmesi ve anayasal bir hüküm olarak kabulü için 1937 yıllarına kadar beklenmesi gerekmiştir. Bu beklentinin başlıca nedeni, Kurtuluş Savaşı ve Cumhuriyetin kuruluşu döneminde, ülkeyi düşmandan kurtarma yolunda oluşan ulusal birlik ve beraberlik havasına karşın, din ve şer'i'at kuralları açısından tutucu görüş ve davranışların varlığı olarak gösterilebilir. Siyasal, ekonomik sorun-

(8) «Bir dinin tabii olması için akla, fenne, ilme ve mantığa uygun olması lazımdır. (Atatürk'ün konuşmalarından)

«Devletin belli bir dini olamaz, çünkü bir devlet içinde çeşitli dinlere bağlı insanlar barınır. Büyük Millet Meclisi ve onun Anayasası kişilerin dinini tanımakta, onlara serbestçe ibadet hakkı vermektedir... Devletin... idaresi altındaki unsurların vicdan hürriyetlerine maddeten de olmasa, manen baskı yapmasını istemek, aklen ve mantiken doğru olmaz. İşte bunun için laisizmi yani din ile dünya işlerinin birbirinden ayrılmasını istedik.»

(Atatürk'ün 18 Şubat 1929 Tarihli konuşmasından)

lar ve gelişmeler konusunda hacısı, hocası, okumuşu, okumamışu kısaca Ata'nın etrafında ve B.M.M. de bulunanlar, o günlerin çöş-kulu havasına tam bir birlik içinde ayak uydurmuşlardır. Ancak asırların yerleştirdiği din ve şeriat esaslarından ödün vermek, bu kalıptan sıyrılabilmek, bir kısım iyi niyet sahibi kimseler açısından dahi çok zor olmıştır (9).

- (9) Nitekim saltanatın kaldırılması (1 Kasım 1922) ve hilâfetin kaldırılması (3 Mart 1924) tartışmaları sırasında Mecliste geçen konuşmalar bu havayı belirli şekilde yansıtmaktadır. Hilâfetin kaldırılması öncesinde geçen bir olay nedeniyle şu husus nakledilmektedir: «Meclisin Riyaset Makamını işgal eden Dr. Adnan Bey, Vahdettin'in hal edilmiş olduğunu ve yeni bir halife seçileceğini belirttiği vakit Meclisten (Hal'i reye vazedin) sözleri yükselmiştir. Bu teklife Bitlis mebusu Yusuf Ziya Bey itirazda bulunmuş ve İslâmi otoritenin milli iradeye üstünlüğünü ileri sürmüştür: «Fetvayı şerif bizim reyimizden yüksektir...» Gazi Mustafa Kemal'in bu iddiaya cevabı enteresandır: «Affedersini-Beyefendi, bu memleketi yıkmak için de fetvalar verilmiştir. Fetva behemehal Meclisi Âli'nin reyine vazedilmelidir.» Fetva reis tarafından oya konulmuş ve kabul edilmiştir. Milli iradenin dini iradeye üstünlüğü demek olan ve İslâmiyet tarihinin kanaatımızca en önemli bir vakıası olan bu davranış ne gariptir ki, İzmit mebusu Sırrı Beyin (Yaşasın İslâmiyet) şeklindeki bağırışı ile teşçi olunmuştur. Gerçekte ise bu olay, fetvaların mutlak hâkimiyetine son veren, lâiklik akımında önemli bir adımdır. Milli iktidarın teokratik saltanata son verişidir.»

(Dr. Çetin ÖZEK, Türkiye'de Lâiklik, İstanbul 1962, s. 35)

Aynı eserin 38 ve 39. sayfalarında şu açıklama yer almaktadır: «Gazi Mustafa Kemal... İslâmların geleneksel şeriat yaygıralarının lâikliği derhal pozitif bir metin içinde gerçekleştirilmesini önleyeceğini anlamış ve geçici bir süre için bu teokratik hükümlerin mevcudiyetine göz yummuştur. Bu davranışın yerindeliği, 8 Teşrinisani 1924 tarihli müzakerelerde ortaya çıkmıştır.»

«Cumhuriyetin ilânından sonra da, yeni Teşkilâtı Esasiye Kanunu yapılırken, lâik hükümet tabirinden dinsizlik mânâsı çıkarmaya mütemayıl ve vesilecu olanlara fırsat vermemek maksadıyla, kanunun ikinci maddesini bimânâ kılan bir tâbirin ithaline müsamaha olunmuştur.»

«Kanunun gerek 2. gerek 26. maddelerinde, zait görünen ve yeni Türkiye Devletinin ve idarei Cümhuriyetimizi asri karakteriyle kabili telif olmayan tâbirat, inkilâp ve Cumhuriyetin o zaman için beis görfeği tâvizlerdir.»

«Millet, Teşkilâtı Esasiye Kanunumuzdan bu zevaidi ilk münasip zamanda kaldırmalıdır.» (Nutuk, II s. 717)

Öte yandan, 16 Haziran 1926 günü Atatürk'ün İzmir'e gelişinde düzenlenen suikast ve 26 Ocak 1930 Tarihinde Menemen'de ortaya çıkan Kubilây olayları, lâikliğin simgesi olarak hedef alınan Atatürk'e ve Cumhuriyete karşı girişilen en bilinçli eylemsel tepkilere örnek olarak gösterilebilir.

Şu var ki, artık zamanının geldiği kanısı üzerine anayasal hükümlerle böylesine ortaya konan lâiklik ilkesi, bu tarihten itibaren yalnız hukuksal olarak değil, eylemsel olarak ta uygulama alanında etkinliğini göstermeye başlamıştır. Atatürk dönemiyle birlikte onun çağdaş düşüncesine yürekten inanmış izleyicileri de uzunca bir süre gerçek anlamda lâiklik uygulamasını başarıyla yürütebilmişlerdir. Ancak, yazımızın baş tarafında da belirtildiği gibi, bu olumlu gelişme belli bir süre sonra hızını yitirmiş; zaman zaman ve yer yer duraklama, hatta gerileme eğilimi göstermiştir.

d) 1961 Anayasası :

1924 «Teşkilâtı Esasiye Kanunu»nun oldukça gelişmiş hükümlerini pekiştiren ve yukarı bölümde değinilmiş olan, lâiklikten uzaklaşma heves ve çabalarını etkisiz duruma getirme amacıyla güden 1961 Devrim Anayasası, getirdiği tüm kurallarla lâiklik ilkesini yansıtmakla beraber, özellikle 2. maddesi herkesin bildiği açıklıkla «Türkiye Cumhuriyeti, insan haklarına ve başlangıçta belirtilen temel ilkelere dayanan, milî, demokratik, lâîk ve sosyal bir hukuk devletidir.» Hükümünü, devlet yapısının temel taşlarından biri olarak ortaya koymuştur.

Tarihi gelişim açısından en ileri aşamayı oluşturan Anayasamızın bu hükmü, bu gün için ne ölçüde uygulanmakta ve değeri ne derecede korunabilmektedir? Bunu aşağı bölümde açıklamaya çalışacağız.

5 — DEĞİŞİK AÇILARDAN DEĞERLENDİRME

A — Hukuk Düzeni Açısından :

Lâikliğin tanımını yaparken «din ve devlet işlerinin ayrılması» şeklinde ifadeye çalışılmıştı. Bu tanımdan çıkarılacak sonuç, devlet düzeninin hukuksal niteliğini ortaya koymak olacaktır. Bu nedenle denilebilir ki, lâiklik ilkesinin temel yapısı, hukuk düzenini, özellikle ve birinci derecede, kamu hukukunu ilgilendirir.

Devletin oluş şeklini ve işleyişini düzenleyen anayasal kurallar lâik düşünceden esinlenmekte ise, tüm hukuk düzeninin de ona ayak uydurması doğaldır. O halde bu düşünce, kamu hukukundan sonra özel hukuku da etkisine alacaktır. Gerçekte de ülkemizde, Cumhuriyet dönemiyle hızla gelişen hukuk reformu, başta Medeni Yasa olmak üzere Ticaret Yasası, İcra ve İflas Yasası, Medeni Usul Yasası

gibi özel hukukun beili başlı yasal düzenlemelerinde lâik ikeleri yerleştirme ve geliştirme çabasına yönelmiştir. Özellikle Medeni Yasamız, aile ve miras hukuku alanında şer'i hukuktan tamamen ayrıldığı gibi, Borçlar Yasası da borç ilişkilerini düzenleyen esasları dinsel ilkelerin dışında tutmuştur. Sözü edilen yasaların yarım asrı geçen uygulama süreci içinde, toplumsal yapımıza uymayan sınırlı ölçüdeki bazı hükümleri dışında, benimsenmiş ve yerleşmiş olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Bunu söylerken de, yenilik getiren düzenlemelerin herhangi bir zorlamaya gerek duyulmaksızın benimsenmiş bulunduğunu vurgulamak yerinde olur. Öte yandan, devrim yasaları olarak tanımladığımız «Tevhidi Tedrisat Kanunu», «Şapka İktisası Hakkında Kanun», «Tekke ve Zaviyelerle Türbelerin Seddine... Dair Kanun», «Beynelmilel Erkâmın Kabulü Hakkında Kanun», «Türk Harflerinin Kabulü ve Tatbiki Hakkında Kanun», «Efendi, Bey, Paşa Gibi Lâkap ve Ünvanların Kaldırıldığına Dair Kanun», «Bazı Kisvelerin Giyilemiyeceğine Dair Kanun» ile Medeni Yasanın 108 ve 110. maddeleri hükümleri açısından aynı rahatlığı dile getirmemiz kolay değildir. Bu hükümlere daha özel bir değer verilerek, korunmalarının daha da bağlayıcı kuralları gerektirdiği sonucuna varılmıştır. Nitekim, 1961 Anayasasının 153. maddesi «Devrim Kanunlarının Korunması» kenar başlığı altında bu kanunları Anayasanın korumasına almak zorunluğunu duymuş bulunmaktadır.

Böylesine bir koruma önlemine karşın devrim yasalarının hükümleri gerçekten korunabilmiş midir? Üzülerken belirtmek gerekir ki, bu soruyu tam olumlu şekilde cevaplamak oldukça zordur. Okul çağına bile gelmemiş çocukları din eğitimiye yönettici kurslar, sokaklarda takye, sarık, şalvar, çarşaf gibi giysilerle dolaşanların giderek çoğalması, kolaylık ve çabukluk sağladığından söz edilerek çoğu zaman aydın kişilerimiz tarafından bile arap harf ve rakamlarının kullanılışı, hukuk düzeninin dışına çıkan alışkanlık örnekleridir. Bu tür davranışlar, eskiye dönüş özleminin belirtileri olabileceği gibi, salt devrim yasa ve uygulamalarına beslenen bilinçsiz tepki gösterileri şeklinde de değerlendirilebilir.

Bundan çıkarılacak sonuç, hukuksal kurumları özel korumalarla ve zorlamalarla ayakta tutmanın kolay olmadığı; ama onları anlatarak, benimseterek daha olumlu gelişme sağlanabileceğidir.

Anayasanın özellikle korumaya çalıştığı ilkelere ilişkin yasa hükümlerine aykırı davranışların önlenmesi konusunda, bu açıdan titiz bir çaba harcanması gerekirken, giderek bir gevşeme ve umursamazlık havasının esmekte olduğu üzüntüyle gözlenmektedir. Bu

eylemsel uyumsuzluktan da öte bazı girişimlere de tanık olunmaktadır ki, belki de çok daha önemle üzerinde durulması gereken de budur. Lâik Cumhuriyet düzenini bozabilecekleri olasılığı düşünülemez. Fakat bu günkü varlıklarını borçlu oldukları Anayasanın inasan haklarına dayanan temel ilkelerine ve özellikle lâiklik esaslarına sırt çevirme, bu ilkeleri tanımazlıktan gelme ve daha da ileri giderek bunları değiştirme çabası içinde olan bazı kişi ve kuruluşların, bindikleri dalı kesecek kadar bilgisiz ve bilinçsiz bir kafa yapısına sahip bulunmaları dikkat çekicidir. Sadece kendi dünyaları içinde kalsalar, yalnız dikkat çekici ya da hayret verici denilebilirdi. Ancak bu gibilerin zaman zaman toplum içinde söz sahibi olabilmeleri ise, üzücü olduğu kadar hukuk düzeni açısından üzerinde önemle durulmasını ve etkili yaptırımların uygulanmasını gerektiren tehlikeli bir durum yaratmaktadır. Böylelerini görünce insan, bazı masaliarda yer alan olayları anımsamaktadır; bilmemne iksiri içmiş olup, uzunca bir ölüm uykusuna yatan birtakım kişilerin, uyandıkları zaman, tüm yaşam koşulları, giysiler, kullanılan paralar hattâ konuşulan dil değişmiş ve aradan 300-500 yıl gibi bir zaman geçmiş olmasına karşın, tüm bunlardan habersiz bir şaşkınlık ve uyumsuzluk içinde, yüzyıllar önceki yaşam alışkanlıklarını sürdürmek istemeleri gibi...

Yazımızın başında da değinildiği üzere (10) bu tür davranışlar bilinçli olup olmadıklarına göre değişik biçimde değerlendirileceklerinden yalnız hukuk düzeni kalıbı içinde kalınmayıp, diğer alanlara da yayılabilecek özelliklere ve etkenliklere de parmak basmak gerekecektir.

B — Din Kuralları ve Uygulamaları Açısından :

Toplumun ortak değerleri arasında çok önemli bir yer tutan din kuralları ve uygulamasının, lâikliğin değerlendirilmesi bakımından en önemli etkenlerden biri olduğu kuşkusuzdur. Genellikle lâiklikle bağdaşmadığı ve onu olumsuz yönde etkilediği düşüncesi egemendir. Hukukun ve bunun sonucu olarak devlet düzeninin din esasına dayalı olması hâlinde lâiklikten söz edilemeyeceği su götürmez. Ancak lâik devlet düzeni içinde, toplum bireylerinin bağlı olduğu bir dinin, salt kendi varlığı ve içerdiği kurallar açısından lâiklikle bağdaşmayacağı, daha açık bir söyleyişle, lâik ilkelerle din kurallarının bir arada yaşayamayacağı öne sürülebilir mi? Ya da böyle bir savın, lâikliğin tanımı ile bağdaştırılması olanağı var mıdır?

(10) Yukarıda 3/B-a, b.

Din ve devlet işlerinin ayrılması, lâik düşüncenin esasını oluşturduguna göre, bu ayırımın yapılabilmesi için her iki kavramın ve uygulamasının da var olması gerekir. O halde toplumda bu iki kavramı bir arada düşünmek olağandır. Sorun, bunlardan birinin diğeri üzerinde olumsuz etkilerinin bulunup bulunmadığı noktasında toplanmaktadır.

Taninan dinlerin hangisinde olursa olsun, uygulama açısından mensuplarını bir takım yükümlülöklere bağladığı, uyulması gereken belli kurallar koyduğu bilinmektedir. Ancak inanç özgürlüğü açısından özellikle, İslâm dininde bir hoşgörü ve bağımsızlık eğiliminin bulunduğu da inkâr edilemez. Dinde zora yer verilmemektedir (11). Aklın ve mantığın kabul etmediğı hususların din kuralları arasında yer alması da olağan değildir (12). Başka dinlerdeki ruhani görevlilerin İslâm dininde bulunmayışı ve Tanrıyla kul arasına hiç kimsenin giremeyeceğı düşüncesi, kişinin inanç ve ibadet özgürlüğünün bir tür güvencesi sayılabilir. Ayrıca, hukukun temel ögesi olan «Hak» kavramı açısından da İslâm dini oldukça titiz davranmaktadır (13). Başbakanlarının zararına olan her tür davranış «Hak» düşüncesini de zedeler. Bu bakımdan, yalnız maddi açıdan değil, manevi yönden de başkalarına zarar vermemek esası benimsenmiştir. Yalan, iftira, dedikodu yasaklandığı gibi, aslını bilmeden bir kimseyi uluorta eleştirmek dahi iyi bir müslümana yakışacak tutum ve davranışlardan sayılmaz. Bu yönüyle İslâm dininin insanıl, hoşgörüölü ve kişi özgürlüğüne saygılı bir gelişim sağladığı ya da böyle bir gelişimi engelleyici niteliklerden uzak olduğu söylenebilir.

O halde gerçek yapısı ve işlevi açısından değerlendirildiğı zaman, din kurallarının ve bireylerin bu kurallara uygun davranışlarının lâiklik gelişimini olumsuz yönde etkileyici bir nitelik taşıdığı ileri sürülemez. Meğer ki, yukarıda da işaret olunduğı üzere, devlet düzenini din esaslarına bağlama eğilimi amaçlanmış ya da dinsel inanış ve uygulamalar gerçek işlevinden saptırılarak, toplumun bilgisiz ve bilinçsiz durumda bırakılması yoluna gidilmiş olsun...

(11) Dinde zor kullanmayı ve genel anlamda zulmetmeyi yasaklayan âyet ve hadisler bulunduğu gibi, İslâmi hoşgörüölü tavavvuf açısından dile getiren Mevlâna'nın meşhur «İster zengin, ister fakir; ister beyaz, ister siyah olsun, hangi din ve inançta bulunursa bulunsun, hepsini kapsamına alan» çağırısı bu konuda en belirgin örneklerdendir.

(12) Bkz. Dipnotu 8.

(13) Kur'an'da «Bana kul hakkı ile gelmeyiniz» buyruğunun yer aldığı hatırlatılmaktadır.

6 — S O N U Ç

Toplum yaşamında belli bir olgunun nedenleri çoğu zaman tek tek sayılabilecek gibi değildir. Yansız bir değerlendirmeye bu sonuca varılabileceği gibi, kişisel görüş ve yorumlamalara göre de nedenler başka başka olabilir ya da etkenlerin öncelik dereceleri değişebilir.

Bizde lâiklik gelişimi açısından önem kazanan etkenlerin en göze batanları yukarı bölümlerde açıklanmaya çalışılmıştır. Tarihsel gelişimi oluşturan hukuk düzenlemelerinin başta gelen etkenlerden olduğu da gözden kaçmamaktadır. Ulus olarak, kamu gücüne ve onun koyduğu kurallara saygı duyduğumuz bir gerçektir. Bu nedenle, başta Anayasa hükümleri olmak üzere tüm hukuksal düzenlemelerin lâiklik doğrultusunda bireyleri yönlendirmiş olduğu da kendiliğinden ortaya çıkmış bulunmaktadır. Ne var ki, devlet otoritesine saygılı olmanın doğurduğu bu yönlenmenin, tam anlamıyla ve içtenlikie benimsenmiş olduğunu söylemekte güçlük çekilmektedir. Yine yukarı bölümlerde işaret olunduğu gibi, demokratik gelişme oranında, kişisel inanç ve değerlendirmelerde de daha özgür davranma eğilimi göze çarpmaktadır. Çağdaş düşünceye yeterince yaklaşım sağlayabilmiş olanlar, bu düşüncenin olağan sonucu sayılacak lâiklik ilkesini de içten benimsemişlerdir. Anayasal korumalarla yapay olarak yerleştirilmeye çalışılan ilkeler ise, yer yer, zaman zaman karşı koymalarla yüz yüze gelmiştir. Böyle bir koruma şeklinin gereksiz olduğu da söylenemez. Aksine, halkımızın otoriteye saygısının bu yolu geçerli kıldığı ileri sürülebilir. Toplumda zamanla ve kendiliğinden oluşan bir gelişim için devrim yasalarına ve ilkelerine gerek duyulmayabilir. Bizde ise, belirli dönemler sonunda, köklü değişiklikleri amaçlayan yeniliklerin kamu gücü aracılığıyla yerleştirildiği bilinen bir olgudur. Ancak günümüze kadar gelen uygulamaya ve vardığımız noktaya bakınca, toplumun içtenlikle benimsediği gelişimlerin, ona gereği gibi anlatılabildiği ölçüde sağlanabilmiş olduğu gözlenmektedir.

Bundan çıkarılabilecek sonuç, toplumu oluşturan kişilerin ancak bilinçli, bilgili bir çabayla çağdaş ve gerçekçi düşünceye sahip olabilecekleridir. Bunun da başlıca koşulu, eğitim düzeyini ve hiç değilse, okur yazar oranını yükseltmek suretiyle topluma aydınlanma yolunu açmaktır. Ancak bu yolla gerek güncel yaşam, gerek hukuk düzeni, gerekse din kuralları açısından, onları yanıltıcı çıkar çevrelerinin etkisinden kurtarabilmek ve lâikliğin gerçek niteliğini anlatabilmek olanağı bulunabilir.

KAYNAKLAR :

- 1 — «Nutuk» I, II.
- 2 — «Türkiye'de Lâiklik», İstanbul, 1962, Dr. Çetin ÖZEK.
- 3 — «Teokratik Devlet Anlayışından Demokratik Devlet Anlayışına», Ankara, 1975 Prof. Dr. İlhan ARSEL.
- 4 — «Dr. Recai SEÇKİN'e Armağan» A. H. F. Yayınlarından, Ankara, 1974,
- 5 — Devlet İstatistik Enstitüsü Yayınları,
- 6 — Anayasa ve diğer mevzuat metinleri.
- 7 — Değişik dinsel yayımlar.
- 8 — Petit Robert, Dictionnaire de la langue française.

CUMHURİYET'İN BİRİNCİ İŞ YASASI TASARISI

Dr. Mesut GÜLMEZ
TODAYE Yard. Öğretim Üyesi

PLAN: 1 — Giriş. 2 — Tasarının yaşam öyküsü. 3 — Tasarıya egemen olan temel düşünce ve ilkeler. 3 — Tasarının içeriği ve yaptığı düzenleme. 4 — Tasarının hükümetçe geri alınması. 5 — Tasarının Meclis'te görüşülme-yen maddeleri. 6 — Sonuç ve genel değerlendirme.

GİRİŞ:

Bilindiği gibi, Türk çalışma yaşamında işçi-işveren ilişkilerine ilk kez 1936 tarihli İş Yasası ile genel bir hukuksal çerçeve çizilmiştir. Yalnızca bireysel iş ilişkileri alanında sözleşme özgürlüğünü sınırlandıran bir düzenleme yapmakla yetinmeyen birinci İş Yasası'nın özelliği, toplu iş ilişkileri ile sosyal sigortalar konularında da kimi kurallara yer vermiş olmasıdır. Gerçekten, içinde bulunduğu siyasal, toplumsal ve ekonomik ortam ve koşulların ürünü olan bu yasa (1), bireysel iş ilişkileri alanında ilk genel yasal çerçeveyi oluşturmakla kalmamıştır. Sendikalardan hiç söz etmemesine karşın, grev ve lokavtı açıkça yasaklayarak ve iş uyuşmazlıklarının kotarılması konusunda devleti birinci plâna çıkaran otoriter bir sisteme yer vererek, toplu iş ilişkileri alanında da düzenleme yapmıştır. Dahası, günümüzde ayrı ve bağımsız yasal düzenlemelere konu olan ve kendine özgü kabul edilen sosyal güvenlik alanında da, sosyal si-

-
- (1) 1936 Yasasının bu niteliği, Recep Peker'in yasanın maddelerinin kabul edilmesinden sonra yaptığı ünlü konuşmasında tüm açıklığı ile vurgulanmıştır. Peker, «**bir rejim kanunu**» olacağını belirttiği 1936 yasası ile çalışma yaşamının «yeni rejimimizin istediği ahenk ve çalışma yoluna gireceğini», ... yurttaşların sınıflaşarak parçalara ayrılmasına karşı bir kale duvarı örül(düğünü), ... sınıfçılık şuurunun doğmasına ve yaşamasına imkân verici hava bulutlarını(n) ortadan silip süpü(rüleceğini)» öne sürmüştür. **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre : 5, İçtima : 1, Cilt 12, Ankara, 1936, s. 83-85).

gortaların kurulmasını öngören ve bununla ilgili temel ilkeleri saptayan 3008 sayılı yasa (2), böylece çalışma yaşamının tüm sorunlarını kapsayan bir genişlik ve zenginlik taşımaktadır. Kısacası, hem etkin çalışma yaşamının, hem de sonrasının sorunlarını «bütüncü» bir yaklaşımla düzenlemeye çalışan birinci İş Yasası, devleti iş ilişkileri sisteminin «tek ve temel aktörü» olarak almıştır.

Bireysel iş ilişkileri alanında «düzenleyici ve koruyucu», toplu iş ilişkileri alanında ise «yasaklayıcı ve baskıcı» nitelikleri ağır basan 1936 İş Yasası'nın çıkarılmasından önceki yıllarda, iş ilişkilerine genel bir hukuksal çerçeve çizilmesi konusunda çeşitli girişimlerde bulunulmuştur (3). Ne var ki, birinci İş Yasası'na ulaşıncaya değin, bu yasal düzenleme girişimlerinin tümü sonuçsuz kalmıştır. Üstelik, hazırlanan tasarılar, bu yazıda ele alacağımız 1924 tasarısı dışında, sözlü soru önergelerine konu olmak ve bu yolla yasama organının gündeminde yer almakla birlikte, Meclis'te görüşülebilmemiş değildir. Başka bir anlatımla, birinci iş yasası tasarısının önemli özelliği, bir bölümü ile de olsa, yasama organında görüşülebilen tek tasarımı oluşturmastır. Bu yüzden, 1924 tasarısı yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin «işçi sorunu»na yaklaşımının hem hükümet, hem de yasama organı yönünden saptanmasına olanak verebilecektir.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında izlenen sosyal politikanın belirlenmesi açısından ayrı bir önem taşıyan 1924 tarihli Mesai Kanunu Lâyihası'nın, üç yıl gibi uzun bir süre çalışma yaşamının gündemin-

(2) Bu konuda bkz. Cahit Talas, **Sosyal Ekonomi**, S Yayını 5, Ankara, 1978, s. 595-596.

(3) İktisat Bakanı Mustafa Şeref, İzmir Milletvekili Mahmut Esat'ın «iş kanununun Meclisi Ali'ye ne zaman sevkedileceği» konusundaki sözlü soru önergesini yanıtlarken, kendi görevi sırasında hazırlanan 1932 iş yasası tasarısından önce 1924, 1927 ve 1929 yıllarında çeşitli tasarılar hazırlandığını belirtmiştir. (**TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre : 4, İçtima : 1, Cilt 5, Ankara, 1932, s. 23-24). Öte yandan, 1936 yasası ile ilgili 15.11.1934 günlü Şurayı Devlet Tanzimat Dairesi Mazbatasında belirtildiğine göre ise, İktisat Bakanlığı'nca 1924'de 120, 1929'da 36 ve 1932'de de 192 maddelik üç ayrı iş yasası tasarısı hazırlanmıştır. (**TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre : 5, İçtima : 1, Cilt 12, S. Sayısı : 194, Ankara, 1936, s. 1-2). Zu bilgilerden anlaşıldığına göre, 1936 İş Yasası'nın çıkarılmasından önceki yıllarda dört iş yasası tasarısı hazırlanmıştır. Kanımızca, 1924, 1927, 1929 ve 1932 yıllarında hazırlanan bu dört tasarıya, 1934 yılında Ali İktisat Meclisi'nce hazırlanan beşinci tasarımı da eklemek gerekir. Böylece, sonuçsuz kalan beş iş yasası tasarısından sonradır ki, işçi-işveren ilişkilerine 1936 yılında hukuksal bir çerçeve çizilebilmiştir.

de kalmış olması nedeniye, önce yaşam öyküsünü ele alacağız. İçerğine egemen olan temel düşünce ve ideolojiyi vurguladıktan sonra, yaptığı düzenlemeye değinecek ve genel bir değerlendirme yaparak yazımızı bitireceğiz.

TASARININ YAŞAM ÖYKÜSÜ :

Birinci iş yasası tasarısının yaşam öyküsü, 26.8.1923'den 10.5.1926'ya değin uzanan bir zaman kesitini kapsamaktadır. Meclis tutanaklarını tarayarak çıkardığımız üç yıla yaklaşan bu yaşam öyküsünün özetlenmesinin yararlı olacağını sanıyoruz.

1924 tarihli ve 1/413 sayılı «Mesai Kanunu Lâyihası», sabık Meclis'ten devralınan evraklardan «müzakeresi lüzumlu olanlar» listesinin birinci sırasında yer almıştır. İktisat Encümeni'nin bu konudaki mazbatasının 26.8.1923 günlü 2 nci oturumunda kabul edilmesini (4), birinci iş yasası tasarısının yasama organının gündeminde yer almasının başlangıcı sayılabileceğini düşünüyoruz. Ancak, bu tasarının gerçekten gündeme girmesinin temelinde, Şark Şimendiferleri işçilerinin 19 Kasım 1923'de başlattıkları grev bulunmaktadır (5). Çünkü bu grev dolayısıyla verilen bir sözlü soru önergesinde, bu gibi olayları olabildiğince önlemek için alınması gereken en önemli önlemlerden biri sayılan Mesai Kanunu'nun Meclis'e ne zaman sunulacağı konusunda ilgili bakanlıkların bir an önce Meclis'e açıklama yapmaları istenmiştir (6).

-
- (4) **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre : 2, İçtima Senesi : 1, Cilt 1, Ankara, 1971, s. 302-303
 - (5) Şark Şimendiferleri işçilerinin grevi konusunda geniş bilgi için bkz. Sedat Toydemir, «Türkiye'de İş İhtilâflarının Tarihçesi ve Bugünkü Durumu», **İçtimai Siyaset Konferansları**, Dördüncü Kitaptan Ayrı Bası, İstanbul, 1951, s. 6-9.
 - (6) Yusuf Akçura, Mahmud Celâl, Ali Rıza ve Mehmed Emin'in imzalarını taşıyan bu soru önergesinde, Şark Şimendiferleri Kumpanyası Müdürlüğünce yayımlanan bir bildiride Türk işçilerini tahkir eden sözcüklerin bulunduğu ve grev sırasında çalışmak isteyen yabancı işçileri savunmak amacıyla Türk güvenlik güçlerinin müdahalesi sonucunda bazı Türk işçilerin yaralandığına değinildikten sonra, şu noktalarda açıklama yapılması istenmektedir : Grevin gerçek nedenleri, hangi etkenlerin sonucu olarak sürdüğü, grev sırasında ne gibi olayların olduğu ve hangi önlemlerin alındığı ve «bu gibi vakıaların imkân dairesinde önünü almak için en mühim tedabirden madut Mesai Kanununun Büyük Millet Meclisine ne vakit sevk ve takdim olunacağı». Soru önergesinin tam metni için bkz. **TBMM Zabıt Ceridesi**, İkinci İntihap Devresi, Birinci İçtima Senesi, Cilt 3, Ankara, (Tarihsiz), s. 689.

Meclis'in 1.12.1923 günlü oturumunda, sözlü soru önergesinin grev ile ilgili yönleri Nafia ve Dahiliye, Mesai Kanunu Lâyihası ile ilgili bölümü de İktisat Bakanlarınca yanıtlanmıştır. İktisat Bakanı Hasan Bey, ülkemizdeki yasaların henüz işçi sorunlarını ve emek ile sermayenin ilişkilerini başka ülkelerde olduğu gibi bir düzenleme meye bağlamadığını belirterek, bu alandaki yasal düzenleme boşluğuna değinmiş ve «evvelce Heyeti Celile (den) istirdat edilen Mesai Kanununu yakında takdim edeceği (ne)» söz vermiştir (7). Böylece de, bir grev dolayısıyla işçi-işveren ilişkilerinin «düzenleyici ve koruyucu» genel bir hukuksal çerçeveden yoksun olduğu anımsanmış ve bu gibi grev eylemlerinin önlenmesinde önemli bir önlem olacağı düşünülen iş yasası çıkarma konusu yasama organının gündemine girmiştir.

Yusuf Akçoraoglu ve arkadaşlarınca verilen soru önergesinden sonra, bir iş yasası tasarısı hazırlanması süreci hızlanmıştır. Gerçekten, Meclis'in 26.12.1923 günlü oturumunda okunarak kabul edilen İktisat Encümeni Mazbatası'ndan anlaşıldığına göre, 1924 tasarısı çok ivedi biçimde hazırlanarak yasama organına sunulmuştur (8). Bu nokta, tasarının geri alınması konusunun tartışıldığı 3.5.1926 günlü oturumda, bu kez Maliye Bakanı olarak konuşan Hasan Bey'ce de açıklanmıştır. Gerçekten, tasarı ile ilgili tartışmaların çıkmaza girmesi üzerine söz alan Hasan Bey, yasa tasarısının kendisinin Ticaret Bakanı olduğu sırada «alelacele yazılmış ve Meclisi Âliye sevk edilmiş» olduğunu belirterek, şunları söylemiştir :

«...Eski arkadaşlar derhatır buyururlar ki, günün birinde Meclisi Aliden bir karar tebliğ edildi. O kararın mahiyeti şu idi : Mesai Kanununun on beş gün zarfında ihzar ve ikmaliyle Meclisi Aliye sevk edilmesi hükümetten talep olunuyor. Meclisi Ali o zaman böyle bir karar verdi. ... Biz de bu kanunu on beş gün zarfında ikmal ederek ... Meclisi Âli'ye sevk ettik. Binaenaleyh bu lâyiha hükümet tarafından sevk edilmiş olmayıp, Meclisi Alinizin hükümetten istediği bir lâyihadır. Bunu ifade etmek mecburiyetindeyim. ... Tekrar arz ediyorum, bu

(7) TBMM Zabıt Ceridesi, s. 691-693.

(8) Bu mazbatada, «...müstaceliyeti maslahata mebni mebbus (sözü geçen) Mesai Kanununun on beş gün zarfında ikmaliyle encümene irsalinin Vekâletten rica olunması tezekkür kılınmış ve karar verilmiş olduğu maruzdur» denilmektedir. (TBMM Zabıt Ceridesi, Devre : II, İctima Senesi : 1, Cilt 4, Ankara, 1968, s. 454).

lâyiha, Meclisi Âli'nin talebine mutavaat neticesi olarak gelmiştir. Hükümet kendiliğinden sevk etmiş değildir (9).

Böylece, yasama organının isteğine uyularak 15 gün gibi çok kısa bir süre içinde hazırlanan birinci iş yasası tasarısı, Bakanlar Kurulu'nun 13.1.1924 günlü toplantısında görüşülmüş ve Meclis'e sunulması kararlaştırılmıştır. Asgari işe girme yaşı, iş süresi, gece çalışması, kadın ve çocukların çalışması, çıraklık sözleşmesi, iş sözleşmesi, toplu sözleşme, işe yerleştirme büroları, işyerlerinin sağlık ve güvenlik koşulları, işçi sağlığı ve iş yaşamının örgütlenmesi ve denetlenmesi gibi konularda kurallar içeren 120 maddelik Mesai Kanunu Lâyihası, ilk kez Meclis'in 21.1.1924 günlü 87. birleşiminde gündemde görünmüştür. Ne var ki bu oturumda, tasarı İktisat Encümeni'ne gönderilmiştir. 1924 tasarısının yeniden yasama organının gündeminde görünebilmesi için iki yıla yakın bir sürenin geçmesi gerekecektir.

1924 yılının başından 1925 yılının sonuna değin Encümen'de kalan tasarı, bu uzun sürenin sonunda 99 maddelik yeni bir tasarıya dönüşmüştür. Ancak hemen belirtelim ki, ilk tasarıda köklü değişiklikler yapılmış değildir. Gerçekten, Ticaret Encümeni'nin 19.4.1925 tarihli tasarı gerekçesinde de belirttiği gibi, yapılan değişikliklerin çoğu «esasa ait olmaktan ziyade eşkale müteallik»tir (10). Çalışmaya ilişkin yasaların «İş Mecellesi» halinde toplanmasını ve kitaplaştırılmasını uygun bulan Encümen, hükümetin tasarısını «İş Mecellesi»nin birinci kitabı olarak düzenlemiştir. «İşin Tanzimi» adını taşıyan bu kitap, çıraklık sözleşmesi, toplu sözleşme ve işe yerleştirme büroları dışında, 1924 tasarısında düzenlenen konulara ilişkin kurallar içermektedir.

Birinci iş yasası tasarısı, komisyona gönderilmesinden iki yıla yakın bir süre sonra, Meclis'in 4.11.1925 günlü oturumunda ilk kez görüşülmeye başlanabilmektedir. Altı ay kadar da yasama organının gündeminde kalan tasarının, son kez görüşüldüğü 3.5.1926 günlü oturumda geri alınması konusu tartışılmıştır. 20 maddesi görüşülüp kabul edilen tasarının yaşam öyküsü, geri verilmesi ile ilgili Başbakanlık tezkeresinin kabul edildiği 10.5.1926 günlü oturumda da noktalanmıştır.

Özetlemek gerekirse, bir grev eyleminin etkisi altında, emeksermaye ilişkilerinin düzenlenmesi konusunda ülkemizdeki yasal

(9) TBMM Zabıt Ceridesi, Devre : II, İctima Senesi : III, Cilt 25, s. 25-26.

(10) TBMM Zabıt Ceridesi, Devre : II, İctima Senesi : III, Cilt 19, Ankara, 1977, s. 14,

boşluk anımsanmış ve Meclis'in isteğine uyularak, 15 gün gibi çok kısa bir süre içinde ve geniş bir içerikle Cumhuriyet'in ilk iş yasası tasarısı hazırlanmıştır. Ne var ki, Meclis'ce komisyona gönderilen tasarı, değiştirmek için bir buçuk yıl kadar bekledikten sonra yasama organında görüşülebilmıştır. Altı ay kadar süren bu görüşmeler sonunda ise, hükümetce geri alınmıştır. Bunun nedenlerini, tasarının gündemde kaldığı yılların siyasal ve ekonomik gelişmelerini gözönüne alarak ilerde tartışacağız.

TASARIYA EGEMEN OLAN TEMEL DÜŞÜNCE VE İLKELER

1924 tasarısına egemen olan temel düşünce ve ilkeler, işçi —işveren ilişkilerinin tarihsel evriminin genel bir tablosunu çizerek, işçileri koruyucu kuralların özel yasalarla konulduğunu belirten 13.1.1924 tarihli tasarı gerekçesinde açıklanmıştır. Ülkemizde sanayiinin sınırlı olması ve büyük bir işçi kitlesinin bulunmaması nedeniyle, bu sorunlarla bugüne değin uğraşılmadığını saptayan gerekçeye göre :

«...Mütemadi harpler ile pek ziyade tenakus eden işçilerimizin istihsal kuvvetlerinden azami istifadeyi temin ederek iktisadi inkişafımızı tesri etmek (çabuklaştırmak) mecburiyetinde bulunduğumuz şu sırada erbabı sâyin kudreti istihsalıyesini tezyid ve ıslah ve istikbalini temin etmekle beraber erbabı teşebbüsün de emniyet ve itimadını celp edecek surette müstekar esasat üzerine sây mesailini halletmek pek mühim bir mesele halini almıştır» (11).

Bu ideoloji ve ilkeler, Ticaret Encümeni'nce değiştirilerek hazırlanan 99 maddelik ikinci metnin gerekçesinde de yinelenmiştir. Bugünkü toplumda emek ve sermaye arasındaki çelişki ve çatışmanın yadsınmayacağını vurgulayan gerekçede, korunmasından çok ülkenin ekonomik gelişmesinin hızlandırılması ve sermaye birikiminin sağlanması düşüncesinin tasarıya egemen olduğu şöyle açıklanmıştır :

«...Sây ve sermayenin tezat ve tesadümü gayri kabili inkâr olan cemiyeti hazırada mesainin himayesi, sermayenin vücut, faaliyet ve inkişafına sekte iras etmeyecek bir tarzda olmalıdır. Aksi takdirde, gerek millî sermayenin, gerekse muavenetine ihtiyacımız derkâr olan ec-

nebi sermayenin ürkmesi ve binnetice memleketimizde faaliyeti iktisadiyenin gevşemesi ihtimali vardır» (12).

1923 Şubat'ında İzmir'de toplanan Türkiye İktisat Kongresi'nde belirlenen ekonomi politikası ile uyum gösteren genç Cumhuriyet'in sosyal politikasına yön veren bu temel düşünce ve ilkeler, tasarının yasama organında görüşülmesi sırasında Ticaret Encümeni Mazbata Muharriri Yusuf Akçoraoğlu'nca da sık sık dile getirilmiştir. Örneğin, yasa tasarısının 16. maddesinin görüşülmesi sırasında Akçoraoğlu'nun yaptığı şu «umumi ve siyasi» nitelikteki açıklama, bu ideolojiyi tüm açıklığı ile sergilemektedir :

«...Encümenimiz bu kanunları tetkik ederken hem işverenlerin, hem işçilerin menafiiini gözeterek menafii umumiyeiyi millete muvafık bir tarzda ahenkdar mesaiyi temin etmek gayesini istihdaf etmiştir. Çünkü pekâlâ, ekseriyeti azime bilir ki Cumhuriyet Halk Fırkasının umdesi memleket ahalisi arasında sunuf farkını nazarı dik-kate almaksızın cümlesinin refahını temin etmeye doğru yürümektedir» (13).

Görüldüğü gibi, resmî belge ve ağızlardan aktardığımız bu düşünceler, Cumhuriyet'in ilk yıllarında işçi-işveren ilişkilerine genel bir yasal çerçeve çizmeyi amaçlayan ilk girişimin, işçiyi koruma temel düşüncesinden uzak olduğunu ortaya koymaktadır. Çalışma sorunları, öncelikle ülkenin ekonomik gelişmesini sağlamakla görevlendirilen ve bunun için özendirilen ulusal özel girişimcinin güvenini kazanacak, yerli ve yabancı sermayenin oluşmasına ve gelişmesine, «ürkütülmesine» yol açmayacak biçimde düzenlenecektir. Çünkü ülke, işçilerin üretim gücünden alabildiğine yararlanarak ekonomik gelişmesini çabuklaştırmak zorunda olduğu bir dönem içinde bulunmaktadır. Ekleyeyelim ki bu gerekçeler, tasarının ilk 20 maddesinin görüşülmesinde de sık sık yinelenmiştir. Şimdiden belirtelim ki, ilişkilerin güçsüz yanını oluşturan işçiyi koruma düşüncesine ve dolayısıyla «işçi sorunu»na ikincil bir önem verildiğini ortaya koyan bu temel ideoloji, üç yıl boyunca gündemde tutulan tasarının niçin yasalastırılmadığını açıklamaya yetmektedir.

TASARININ İÇERİĞİ VE YAPTIĞI DÜZENLEME :

Birinci iş yasası tasarısına egemen olan temel düşünce ve ilkelerin ışığında, tasarının içeriğini ve yaptığı düzenlemeyi, Meclis'te

(12) TBMM Zabıt Ceridesi, s. 12-13.

(13) TBMM Zabıt Ceridesi, s. 51.

görüşülerek kabul edilen maddeleri ve Meclis'te görüşülemeyen maddeleri ele alarak inceleyeceğiz. Bu incelemede temel olarak, yasama organında görüşülen tasarı metni olması dolayısıyla, 99 maddelik «İş Mecellesi»ni gözönünde tutacağız. Bununla birlikte, iki tasarı metni arasındaki önemli ayrılıklara kısaca değinecek, değiştirilen metne alınmayan kuralları da inceleyeceğiz (14).

TASARININ MECLİS'TE GÖRÜŞÜLMESİ VE KABUL EDİLEN MADDELERİ :

Başta da belirttiğimiz gibi, 1936 İş Yasası öncesinde hazırlanan tasarılarından yasama organında görüşülme şansını bulabilen tek metni oluşturan birinci iş yasası tasarısının görüşülmesine, Meclis'in 4.11.1925 günlü oturumunda başlanmıştır. Tasarının tümü üzerinde hiçbir üye söz almadığı için hemen maddelerin görüşülmesine geçilmiştir.

Tasarının 1. maddesine göre, iş yasası özel ve resmi tüm kurumlarda işverenlerle işçilerin ilişkilerini ve işçilik koşullarını düzenleyecek ve işin korunmasına ilişkin önlemleri belirleyecektir. Uygulama alanını gösteren 2. maddeye göre de, tarım işleri, en çok beş beygirlik çekici gücü olan ya da en çok 10 işçisi bulunan kurumlar ile aile bireylerinin ve yakın akrabasının bir araya toplanarak ev içinde el ile yaptıkları sanat işleri kapsam dışındadır (15).

Asgari işe girme yaşı, tasarının her iki metninde de 12 olarak belirlenmiştir. Buna karşılık değiştirilen metin, 17 yaşını bitirmemiş olanların maden ocakları içinde çalıştırılmalarını yasaklamıştır. Denilebilir ki, tasarının yasama organında canlı tartışmalara neden olan ilk kuralı bu olmuştur. Bazı üyeler maden ocaklarında çalışma yaşının 17 ile sınırlandırılmasını yetersiz bularak, bunun 18, hatta 21'e çıkarılmasını önerirlerken, bazı üyeler de 15'e indirilmesini savunmuşlardır (16). Buna karşılık komisyon sözcüsü Akçoraoglu, «ahvali iktisadiyemiz, vaziyetin müsait olmaması, sermayedarların çekinmesi» gibi birçok etkenlerin gözönüne alınmış olması yüzünden 17 yaşın uygun bulunduğunu açıklamıştır (17). An-

(14) Birinci iş yasası tasarısının ilk ve değiştirilen metinleri ile gerekçeleri için bkz. **TBMM Zabıt Ceridesi**, s. 2-12 ve 14-23.

(15) Belirtelim ki, Mesai Kanunu Lâyihası'nda çekici güç ve en az işçi sayısı ile ilgili kapsamı daraltıcı bir kural yoktur.

(16) Bu tartışmalar için bkz. **TBMM Zabıt Ceridesi**, s. 31-35.

TBMM Zabıt Ceridesi, s. 36.

çak, maden ocakları içinde çalıştırma yasağının 18 yaşına çıkarılmasını öngören önergelerin kabul edilmesi üzerine, 7. madde bu doğrultuda düzeltilmek için komisyona geri verilmiştir. Daha sonraki oturumda da, maden ocaklarının yeraltı bölümünde 18 yaşını bitirmemiş olanların çalıştırmalarını yasaklayan biçimiyle benimsenmiştir.

Tasarının 8. maddesi, çalışma süresinin tavanını günde 10, haftada 60 saat olarak belirlemiştir. Bu süre içinde, bir saattan az olmamak üzere en az bir dinlenme verilir. Bu süre ile namaz zamanları, makine ve tezgâhların ve işyerlerinin temizlenmesi için harcanan zamanlar iş süresinin içindedir. 1924 tasarısının gerekçesine göre, çalışma süresinin uluslararası kararlara uygun biçimde günde 8 ve haftada 48 saat olarak kabul edilmemesinin nedeni, «**memleketimizin terakki ve inkişafı iktisadisi için sarfı elzem görülen mesai**» nin gözönüne alınmış olmasıdır (18). Ekleyelim ki, milletvekillerinin çoğunluğu da bu gerekçeyi benimsemişlerdir. Çünkü iş süresinin günde 9, haftada 54 saata indirilmesini öngören bir önerge kabul edilmemiştir.

Günlük iş süresini 10 saat olarak saptayan tasarının 10. maddesine göre, madenlerde yeraltında çalışanların iş süresi günde 8 ve haftada 48 saati geçemez. Bu sürenin, ocağa ilk giren işçinin girdiği saattan başlayarak ocaktan son çıkan işçinin çıktığı saata kadar sürecek biçimde hesaplanacağını öngören madde, yine iş süresinden sayılmak üzere işçiye en az bir saatlik bir dinlenme verilmesini zorunlu tutmuştur.

Tasarının 13, 14, 15 ve 16. maddeleri fazla çalışma konusunu düzenlemiştir. Sayılan bazı zorunlu durumlarda iş süresinin uzatılmasına, ücret karşılığında olmak ve 17 yaşını doldurmamayan kız ve erkek çocukları kapsamamak koşullarıyla izin verilmiştir. Fazla çalışma, olağan iş saatlerine düşen ücretin en az % 50'si oranında artırılması gereken ücret karşılığında yapılabilir ve günde 2, yılda 180 saati geçemez. İşverenler de fazla çalışma durumunu ilgili resmî makamlara bildirmek zorundadırlar (19).

Birinci iş yasası tasarısı, kadın ve çocukları koruyucu kuralara da yer vermiştir. Gerçekten tasarı, kadınların ve 17 yaşını doldurmamış erkeklerin gece çalıştırmalarını yasaklamıştır. Tasarıya

(18) TBMM Zabıt Ceridesi, s. 2.

(19) Bu bildirme zorunluluğunun «bilgi vermek» mi, yoksa «izin almak» mı anlamına geldiği konusunda yapılan tartışmalar için bkz. TBMM Zabıt Ceridesi, s. 41-43 ve özellikle s. 50-53.

göre, «akşamın saat sekizi ile sabahın altısı arasında yapılan işler» gece çalışması olarak tanımlanmıştır (20).

Gece çalışmasını düzenleyen maddeler, Meclis'te tartışmalara yol açmış ve sonunda bu maddeler komisyona geri verilmiştir. Yapılan değişiklikte ise, 17 yaş sınırlaması içine kadınlar da alınmış ve böylece öncekine oranla daha geri bir düzenlemeye gidilmiştir. Çünkü 17 yaşını bitiren kadınların da geceleyin çalıştırılmalarına izin verilmiş olmaktadır. 7.11.1925 günlü oturumda, bu değişikliğe karşı çıkanlar olmuşsa da, Akçoraoğlu 17 yaşını bitiren kadınların geceleyin çalıştırılmalarında, «bilhassa Ticaret Vekilinin bu tatil esnasındaki seyahatlarından hasıl olan intibaları(nın) bu cihetin lüzumu hakkında mukni delail» olduğunu açıklamıştır (21). Kanımızca, Ticaret Bakanı Ali Cenani Beyin karışması ve isteği üzerine gerçekleştiği anlaşılan bu olumsuz değişiklik, tasarının geleceği konusunda ilk belirti olmuştur.

Öte yandan, tasarının işçiyi koruma tasası ile değil, fakat ekonomik gelişmenin sağlanmasında işçilerin üretim gücünden sınırsız biçimde yararlanılması düşüncesinin etkisi altında hazırlandığını, komisyon sözcüsü Akçoraoğlu bu değişiklik dolayısıyla bir kez daha şöyle dile getirmiştir :

«...Şimdi bu seferki teklifimiz hükümetle müstereken on yedi yaşını bitirmemiş kadın ve erkekler çalıştırmaz merkezindedir. Şu hale nazaran on yedi yaşını ikmal etmemiş kadınların böyle genç yaşta iken gece iş görmeleri gerek ahlâki, gerek sıhhi noktai nazardan muvafık değil ise de, vaziyeti hazırıai iktisadimizi dikkate alarak bu kadarına müsaade etmeyi Encümen kabul etmiştir ve inşallah siz de kabul edersiniz» (22).

Sonuç olarak madde, bu dileğe uygun biçimde kabul edilmiştir.

Tasarıda gebe ve doğum yapmış kadınları korumayı amaçlayan kurallar da bulunmaktadır. Ne var ki, gece çalışması dolayısıyla başlayan tartışmalar, tasarının kadın ve çocukların korunmasına yönelik maddelerinin görüşülmesi sırasında alabildiğine yoğunlaşmıştır. Şimdi bu maddeleri, tasarının hükümetce geri alınmasıyla

(20) Mesai Kanunu Lâyihası, 16 yaşını doldurmayan çocuklarla kadınların geceleyin çalıştırılmalarını yasaklamıştır.

(21) TBMM Zabıt Ceridesi, s. 54.

(22) a.k.

sonuçlanan tartışmaları gözönüne alarak daha yakından incelemeye çalışacağız.

Tasarının 20. maddesinin ilk fıkrası, 14 yaşını doldurmamış erkek ve kız çocukların çalıştırılmaları yasaklanan işleri on iki bent olarak, ikinci fıkrası da 16 yaşını bitirmemiş erkek çocuklar ile her (daha doğrusu aynı) yaştaki kadınların çalıştırılmaları yasaklanan işleri sekiz bent olarak saymıştır. Parlamentodaki doktor milletvekilleri, ilk sekiz bendi tartışılmaksızın kabul edilen maddede öngörülen 14 yaş sınırlamasının yetersiz olduğunu ve «**iktisadiyattan evvel sıhhat**»in gözönüne alınması gerektiğini savunmuşlardır. Komisyon sözcüsü, «**iktisadi bazı mecburiyetler vardır**» diyerek, bu görüşlere karşı çıkmış ve yaş sınırlamasının 14'de bırakılmasını uygun bulduklarını açıklamıştır (23). Ne var ki, bir üyenin tasarının yalnızca işçi ve işveren ilişkilerini düzenlemediğini, «sıhhi mesele»e de değindiğini öne sürerek, Sıhhiye Encümeni'ne gönderilmesini istemesi ve bu isteğin bir haftalık bir süre ile sınırlı olmak koşuluyla kabul edilmesi, tasarının çeşitli komisyonlarda dolaştırılmasının başlangıcı olmuştur.

19. maddenin komisyondan büsbütün değişik bir içerikle gelmesi üzerine (24), 10.12.1925 günlü oturumda uzun tartışmalara neden olan bir usul sorunu doğuyor. Daha önceki oturumlarda 9 bendi kabul edilen maddeyi değiştiren komisyonca hazırlanan yeni metnin oylamaya sunulmamasını öngören bir önerenin benimsenmesiyle bu sorun çözülüyor ve Ticaret Encümeni'nin hazırladığı yasa önerisi kalındığı bentten görüşülmeye başlanıyor. Anılan maddenin 1. fıkrasının son bentlerinin de kabul edilmesinden sonra, 17.12.1925 günlü oturumda, 16 yaşından küçük erkeklerle her yaştaki kadınların çalıştırılmaları yasak olan işleri belirten 2. fıkrasının görüşülmesine geçiliyor.

16 yaşını bitirmemiş erkek çocuklar ile kadınların çalıştırılmayacakları işlerin sayıldığı bu fıkranın «duvarcılık» ve «su yolculuğu» ile ilgili ilk iki bendi, uzun tartışmalardan sonra kaldırılmıştır. Böylece, duvarcılık ve su yolculuğu yasaklanan işler arasından çıkarılmış olmaktadır. Önemle belirtelim ki, bu tartışmalar sırasında tasarının koruyucu kurallarına baştan beri yöneltilen eleştiri ve

(23) TBMM Zabıt Ceridesi, s. 68.

(24) Değiştirilmiş madde metni şöyledir: «14 ile 18 yaş arasındaki çocuklar ile alelumum kadınlar bünyevi ve ahlâki sıhhatlerini ihlâl ve neşvünemalarını tevkif eden işlerde çalıştırılmazlar. Bu yaştaki çocuklar ile kadınların çalıştırılmayacakları işler Sıhhiye ve Ticaret Vekâletlerince bir nizamname ile tayin ve tesbit edilir ve bu nizamname mucibince muamele zaruridir.»

karşı çıkışlar giderek yoğunlaşmış ve tasarının belirli maddelerinden çok tümünü hedef almaya başlamıştır. Örneğin, Denizli Milletvekili Yusuf Bey, «bu kanunun memlekette kabiliyeti tatbikiyesi yoktur. Kanunla halkı işten men ediyoruz» diyebilmiştir. (25). Tasarıya başından beri sistemli olarak karşı çıkan Trabzon Milletvekili Muhtar Bey'e göre de, «memleketimizin hali böyle bir kanuna müsait değildir» ve çocuklar ile kadınların çalışmasını sınırlandırmamak gerekir (26).

Bardağı taşıran son damla, «değirmencilik» bendi olmuş ve bu aşamada tasarının çeşitli komisyonlara gönderilmesi istekleri dile getirilmeye başlanmıştır. Gerçekten, ülkemizde işçilerin Nafia Bakanlığınca çalıştırıldığı öne sürülerek, tasarının önce Nafia Encümeni'ne gönderilmesi gerektiği belirtilmiştir. Bu isteği doğal karşılayan Akçoraoğlu, «dünyanın hiçbir tarafında işçi kanunu senelerce müzakere ve münakaşa edilmeden çıkmamıştır» diyerek (27), hem bir gerçeği dile getirmiş, hem de beklenen bir durum karşısında olunduğunu belirtmiştir. Tasarının bu ya da başka bir komisyona gönderilebileceğini kabul eden Akçoraoğlu, buralarda yapılacak incelemelerin geciktirilmemesini, sınırlı ve belirli süreler içinde gerçekleştirilmesini rica etmiştir. Kanımızca komisyon sözcüsünün bu konuşması, tasarıya karşı olduğunu her fırsatta açıklayan ve Birinci İnönü Hükümetinin (29.10.1923-6.3.1924) Nafia Bakanı olan Muhtar Bey ile tasarının çıkarılmasını istemeyenlerin amaçlarına ulaşmaları için elverişli bir ortam yaratmıştır. Gerçekten, önce Muhtar Bey, «bu amele kanunu ciddi bir tetkikten geçmeden kolay kolay buradan çıkmamalıdır» demiştir (28). Malatya milletvekili Raşit Bey ise, «bu kanunun heyeti umumiyesinin ret olunacağı kanaatinde» olduğunu açıklayarak, tasarının Ziraat Encümeni'ne gönderilmesini ve «**bir daha gelmemek üzere kalma (sını)**» istemiştir (29). Tasarının Nafia, Ziraat, Dahiliye ve hatta Kavanini Maliye Encümenlerine gönderilmesini isteyen önergelerin verilmesi üzerine, Zonguldak Milletvekili Tunalı Hilmi Bey'in şu konuşması, tasarının yazgısını açıkça ortaya koymuştur :

«Reis Bey, Hariciye Encümenine de havale ederseniz oradan harice tard edilir, bir daha buraya gelmez» (30).

(25) TBMM Zabıt Ceridesi, Devre : II, İçtima Senesi : III, Cilt 20, Ankara, 1977, s. 176

(26) TBMM Zabıt Ceridesi, s. 177.

(27) TBMM Zabıt Ceridesi, s. 178.

(28) TBMM Zabıt Ceridesi, s. 179.

(29) TBMM Zabıt Ceridesi, s. 179-180.

(30) TBMM Zabıt Ceridesi, s. 180.

Gerçekten de, birinci iş yasası tasarısı sınır dışı edilmemiştir ama, yasama organındaki yaşamının sonuna yaklaşmıştır.

TASARININ HÜKÜMETCE GERİ ALINMASI :

Meclis'in 17.12.1925 günlü 26. birleşiminde Nafia ve Ziraat Komisyonları'na gönderilen tasarı, ancak beş ay kadar sonra yeniden gündemde görünmüştür. Çeşitli nedenlerle bazı oturumlarda görüşülemeyen tasarı, eski ve yeni Ticaret Bakanlarının hazır bulunduğu 3.5.1926 günlü oturumda son kez, ancak hükümetce geri istenmek üzere görüşülmüştür. Bu oturum, tasarıdan sorumlu her iki bakanca yapılan açıklamalar dolayısıyla önem taşımaktadır. Çünkü bir yandan, yazımızın başında belirttiğimiz gibi, Maliye Bakanı Hasan (Saka) Bey, bu tasarının kendisinin Ticaret Bakanı olduğu sırada ve Meclis'in istek ve kararına uyularak hazırlandığını anlatmıştır. Öbür yandan da, tasarıya hiçbir zaman sahip çıkmayan Ticaret Bakanı Ali Cenani Bey, şu kısa ilk ve son konuşması ile tasarıyı Meclis'ten geri istemiştir :

«Efendim, Mesai Kanunu altı encümeden geçti. Her birinde bir çok tadilat yapıldı, insicamı bozuldu. (Bravo sesleri), (Doğrudur sesleri). Ben kanunu daha kendim anlayamıyorum ki, müzakeresi icabetsin (Handeler). Hükümete iadesini teklif ediyorum, kanunu iade buyurunuz, yeniden tetkik edeyim ve teklif edeyim» (31).

Sorumlu bakanın ağzından dile getirilen geri alma isteğine karşı iki üye tasarının bu oturumda görüşülmesini savunmuşsa da, bu öneriler benimsenmemiştir. Komisyon sözcüsü Akçoraoğlu da buna karşı çıkmamıştır. Sanıyoruz ki, tasarıyı varolan içeriğiyle bайдan beri savunmaya çalışan Akçoraoğlu'nun bu tutumu, bu konuda verdiği savaşı yitirmiş olduğunu anlamasından ileri gelmiştir. Gerçekten, bakanın tasarıyı geri istemesinden sonra Akçoraoğlu için yapılacak fazla bir şey kalmamıştır (32).

(31) **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre : II, İçtima Senesi : III, Cilt 25, Ankara, s. 24.

(32) Bu tasarının yaşam öyküsü ve Akçoraoğlu'nun çabaları için ayrıca bkz. Hakkı Tarık Us, «İş Kanunumuzun Tarihçesi. Bu Kanunda Yusuf Akçura'nın Emeği», **Vakit (Yeni Gazete)**, 22, 23, 26, 27 ve 28 Haziran 1952.

Birinci iş yasası tasarısının yaşam öyküsü, 10.5.1926 günlü oturumda okunarak kabul edilen Başbakanlık tezkeresi ile noktalanmıştır. Bu tezkere ile, «...mesai kanununun tekrar tetkikine lüzum görüldüğü cihetle Meclisi Alide cereyan eden müzakerat ve encümenlerde icra edilen tadilat neticesinde almış olduğu son şekli ile istirdadı talep ve rica edilmiş»tir (33). Böylece, üç yıldır Meclis ve komisyonlar arasında mekik dokuyan birinci iş yasası tasarısı hükümete geri verilmiştir.

TASARININ MECLİS'TE GÖRÜŞÜLEMİYEN MADDELERİ :

18 maddesi görüşülerek kabul edilen ve 19. maddesi görüşülürken yeniden incelenmesine gerek görüldüğü biçiminde pek inandırıcı olmayan bir gerekçeyle hükümetce geri alınan tasarının içeriğinin incelenmesini, bireysel ve toplu iş ilişkileri alanlarında yaptığı düzenlemeyi özetleyerek bitireceğiz (34).

Tasarının 21. maddesi, belli yaşlardan (18 ve 17 yaşlarından) küçük çocuk ve kadınların çalıştırılmayacakları tehlikeli ve ağır işleri saymıştır. 23. maddesi de, kadınların ve 17 yaşını bitirmemiş çocukların iş süresinin, dinlenme dışında bir amaçla kesintiye uğratılmayacağını öngörmüştür.

Tasarıda gebe ve doğum yapmış kadınları koruyucu özel kurallar da bulunmaktadır. 25. maddeye göre bu kadınların, doğum öncesinde 4, doğum sonrasında ise 6 hafta çalıştırılmaları yasaktır. Toplam 10 haftalık bu süre boyunca ücretlerinin yarısının ödenmesini zorunlu tutan madde, bunu mutlak uyulması zorunlu bir kural olarak koymuştur. Doğum yapan kadının işten çıkarılacağı yolunda sözleşmelere konulacak kayıtlar yok sayılmış ve tersine davranışlar ödence ile yaptırıma bağlanmıştır (35). Öte yandan 26 ve 27. maddeler, emzikli kadınlara dinlenme süresi dışında, sabah ve öğleden sonra olmak üzere 30'ar dakikalık iki emzirme izni verilmesini ve 15 yaşını geçen 50 kadın işçi çalıştıran kurumların süt verme odaları hazırlamalarını zorunlu tutmuştur.

(33) TBMM Zabıt Ceridesi, s. 50.

(34) Belirtelim ki, tasarının 16 ncı maddesi Meclis'de kaldırıldığı için, 20. maddesi 19. madde olarak görüşülmüştür.

(35) Mesai Kanunu Lâyihası, gebe olduğu görünüşte anlaşılan kadınlara, önceden haber vermek zorunda olmaksızın işi bırakabilme olanağı vermiş ve kendilerinden bu yüzden ödence istenemeyeceğini öngörmüştür (m. 50).

Daha önce de değindiğimiz gibi, Ticaret Encümeni'nce hazırlanan tasarı çıraklık sözleşmesi, iş sözleşmesi, toplu iş sözleşmesi, ücretin ödenmesi biçimi ve işe yerleştirme büroları ile ilgili maddeleri içermemektedir. Yalnızca Mesai Kanunu Lâyihası'nda yer alan bu kurallar, tasarrının bütünlüğünü sağlamak düşüncesiyle çıkarılmıştır. Böylece, «işin düzenlenmesi» konusunu inceleyen ve bunu İş Mecellesi'nin Birinci Kitabı olarak düşünen Ticaret Encümeni, hazırladığı tasarı metnine, daha önce kabul edilen Hafta Tatili Yasası'nı da bazı eklemelerle almıştır. Biz tasarrının Meclis'te görüşülemeyen maddelerinin incelenmesinde, önce yalnızca Mesai Kanunu Lâyihası adını taşıyan ilk metinde yer alan kurallardan bazılarına değineceğiz. Sonra da, birinci iş yasası tasarrısının her iki metninde bulunan işçi sağlığı ve iş güvenliği, iş teftişi ve çalışma yaşamının örgütlenmesi konularını düzenleyen maddeleri özetleyeceğiz.

Mesai Kanunu Lâyihası'nda ücretin ödenmesi biçimine ilişkin iki madde bulunmaktadır. 62. maddeye göre, işçi ve hizmetlilerin ücretlerinin geçerli akçe ile ve ücretli işçiye en çok 15 günde bir, aylıklı olanlara da en çok ayda bir ödenmesi zorunludur ve ücret ve aylıkların mal ile mahsup edilmesi yasaktır. 63. maddeye göre ise, işçi ve hizmetlilerin ücret ile ilgili istekleri, borçlunun, yani işverenin taşınır ve taşınmaz malları üzerinde «düyunu mümtaze», yani öncelikle ödenmesi gereken borçlardandır. Böylece, ücreti koruyucu bir düzenleme yapılmıştır.

«Bir fabrika sahibi bir usta veyahut bir sanatkârın mütekabillen kendisine çalışmak şartıyla sanatını diğer birine öğretmek taahhüdiye akdeylediği bir mukavele» olarak tanımlanan çıraklık sözleşmesi, ilk tasarı metninde ayrıntılı sayılabilecek bir düzenlemeye konu olmuştur (m. 28-41). 30. madde, sözleşmenin içermesi gereken noktaları saymış; 31. madde de, çırak çalıştırabilmek için en az 21 yaşının doldurulmuş olmasını, çırak olabilmek için de ergin (reşit) olunması gerektiğini belirtmiştir. Çırağın meslek ile ilgisi bulunmayan işlerde çalıştırılmasını yasaklayan tasarı, 16 yaşını bitirmeyen çocuklardan okuma yazma ve hesap yapma bilmeyenlere, iki saati geçmemek üzere, iş süresinden serbest bir süre verilmesini öngörmüştür. Tasarıya göre ustanın temel görevi, yani sözleşmenin belirleyici ve üstün niteliği, sözleşmede belirtilen sanatın «tedricen ve tamamen» çırağa **öğretilmesi** zorunluluğudur. Çırak da buna karşılığın ustasına bağlılık ve saygı gösterecek ve gücü oranında yardım edecektir. Sözleşme süresinin ilk iki ayını «deneme dönemi» sayan tasarıya göre, bu süre içinde ödence söz konusu olmaksızın sözleş-

me bozulabilir. 39. maddesinde sözleşmenin kendiliğinden sona ereceği durumları belirten tasarı, 40. maddesinde de taraflardan birinin isteğiyle sona erdirilebileceği durumları saymıştır.

Çıraklık sözleşmesine oranla daha az ayrıntılı olarak ele alınan «sây mukavelesi», yani iş sözleşmesi, taraflarca istedikleri biçimde, özgürce bağıtlanan bir sözleşme olarak düzenlenmiştir. Ayrıntıya girilmemesinin temel nedeni, bu sözleşmenin genel kurallara, yani Mecelle'deki «insan kirası» ile ilgili kurallara bağlı sayılmasındandır. 43. maddeye göre, iş sözleşmesi ancak belli süreler için bağıtlanabilir ve eğer sözleşmede bir süre gösterilmemişse geleneklere göre belirlenir. Süre kararlaştırılmaksızın bağıtlanan sözleşme, iki tarafın ya da birinin isteğiyle her zaman bozulabilir. Ne var ki, sözleşmeyi taraflardan yalnız birinin bozması ö öncedeni gerektirir ve taraflarca sözleşmeye önceden istenmeyeceği konusunda bir madde konulmuş olsa bile bu hak düşmez. Tasarıya göre, sözleşmesi sona eren işçi, işe giriş ve çıkış tarihleri ile işinin türünü gösteren bir «tasdikname» isteyebilir ve bunu vermekten kaçınan işverenden önceden isteyebilir (m. 46).

Birinci iş yasası tasarısı, «mukavelei müştereke» olarak adlandırdığı toplu iş sözleşmesi ile ilgili kurallara da yer vermişti (m. 52-61). «Bir taraftan bir sanat veya amele cemiyeti ve herhangi bir amele grubu, diğer taraftan iş sahipleri cemiyeti veya müteahhit grubu veyahut bir iş sahibi arasında şeraiti sâye müteallik akdedilmiş olan mukavele» biçiminde tanımlanan toplu iş sözleşmesi, bireysel iş sözleşmesine oranla daha geniş olarak düzenlenmiştir. İşçi ve işveren dernekleri ya da grupları arasında çalışma koşulları konusunda bağıtlanacak bu sözleşme ile tarafların birbirlerine karşı borçları, özellikle yapılacak iş sözleşmelerinin taşımaları gereken bazı koşullar saptanacaktır. Taraflar, tersi açıkça kararlaştırılmadıkça sözleşme kurallarına uymak zorundadırlar. Böylece, toplu sözleşmenin ilke olarak bağlayıcı nitelik taşıdığı öngörülmüştür. Yazılı biçim koşuluna uygun olarak yapılması gereken toplu sözleşme, taraflarca kararlaştırılan yere «tevdî» edilmesinin ertesi gününden başlayarak yürürlüğe girer. Sözleşmenin hangi işyerlerinde uygulanacağı taraflarca kararlaştırılır. Bu yapılmadığı zaman ise, sözleşmenin verildiği yerin, yani mahkeme, kâtabi adil ya da sanat cemiyetinin «dairei faaliyetine münhasır kalır.»

Mesai Kanunu Lâyihası, toplu sözleşmenin süresi ve sona ermesi konularını da düzenlemiştir. Süreleri yönünden, süresiz, belli süreli ve belli bir teşebbüsün sonuna kadar olmak üzere, üç tür

toplulu sözleşme öngörümüştür. Süresiz sözleşmelerin her zaman taraflarca bozulması olanaklıdır. Belli bir süre için bağitlanan sözleşmeler ise, en çok 5 yıl için yapılabilir. Belli bir girişim ile sınırlı olmak üzere bağitlanan üçüncü tür toplulu sözleşmeler de, söz konusu girişim 5 yıldan çok sürse bile 5. yılın sonunda sona ermiş sayılır.

1924 tasarısı, sözleşmeye katılma ve sözleşmeden ayrılma ile ilgili kurallar da koymuştur. Başlangıçta sözleşmeye katılmamış olan işçi ve işveren gruplarının ya da kişilerin sonradan sözleşmenin tarafı olmalarını, tarafların olurunun (muvafakatının) bulunması koşuluna bağlamıştır. Katılma, durumun sözleşmenin verildiği yere bildirilmesinin ertesi gününden başlayarak geçerli sayılmıştır.

Mesai Kanunu Lâyihası'nın Ticaret Encümeni'nce değiştirilerek hazırlanan İş Meceilesi'ne alınmayan kurallarından sonuncusu, «yerleştirme idareleri» adıyla düzenlenen iş bulma büroları ile ilgilidir (m. 64-67). Tasarıya göre, 5.000'den çok nüfuslu kasabalarındaki belediyelerin işe yerleştirme büroları kurmaları zorunludur. İşçi ya da işverenlerin oluşturdukları yahut karşılıklı yardım amacıyla yasal olarak kurulmuş bulunan derneklerin, belediyeye bir bildiri vermek koşuluyla, parasız işe yerleştirme büroları kurmaları zorunludur. Otel, lokanta, pansiyon ve içilecek şeyler satan yerlerde bu tür bürolar kurulmasını yasaklayan tasarı, ücretli işe yerleştirme bürolarının belediyelerden izin almadıkça çalışamayacaklarını öngörmüştür .

Tasarının içeriği ile ilgili incelememizi, ilk ve değiştirilen metinlerde bulunan işyerlerinin sağlık ve güvenlik koşulları, çalışma yaşamının örgütlenmesi ve denetlenmesi konularındaki maddelerine değinerek bitireceğiz.

Birinci iş yasası tasarısının her iki metninde işyerleri ile ilgili sağlık ve güvenlik koşulları ayrıntılı olarak düzenlenmiştir. İşçilerin sağlığını korumayı ve iş güvenliğini sağlamayı amaçlayan bu kuralların işverenlere önemli yükümlülükler getirdiği görülmektedir. Örneğin, işyerlerinin sağlık kurallarının gerektirdiği biçimde ıskandırılması, havalandırılması ve temiz tutulması, yangın tehlikesine karşı da gerekli araçlarla donatılmış olması gerekir. Tasarı metinleri, yaşam için tehlikeli bulunan yerlerde ya da araçlarla çalışan işçilerin, işin niteliğine uygun özel elbise ve araçlarla donatılarak korunmalarını öngörmüştür. İşyerlerinde içilebilir su bulunması ve yemek, dinlenme, namaz gibi gereksinimler için elverişli yer-

ler ayrılması zorunludur. Öte yandan, işçi sağlığının korunması amacıyla da, 10'dan çok işçi çalıştıran kurumların işçiler için özel bir doktor bulundurmaları, doktor bulunmayan yerlerde de, ücreti işverence karşılanmak üzere, bu görevin belediye doktorunca yerine getirilmesi öngörülmüştür. Her kurum, ilk tedavi için gerekli madde ve ilâçları içeren ve işçi tarafından yönetilmesi öngörülen bir ecza dolabı bulundurmak zorundadır.

Tasarı metinlerinde, çalışma yaşamının örgütlenmesine ilişkin kurallara da yer verilmiştir. İlgili bakanlık içinde kurulması öngörülen «Mesai Şubesi» ya da «İş Şubesi», çalışma koşulları ile ilgili araştırma ve incelemeler yapmak, yabancı ülkelerdeki gelişmeleri izlemek ve incelemek, iş yasalarının uygulanmasını gözetmek, iş uyuşmazlıklarında ihtiyati önlemleri almak ve bu uyuşmazlıklara «mutavassıt sıfatıyla» karışmak, işçilere karşılıklı sigorta ve emekli sandıkları kurdurmak gibi görevleri yerine getirecektir. «Mesai Meclisi» ya da «İş Meclisi» adıyla kurulması düşünülen danışma nite liğindeki ikinci örgüt ise, milletvekillerinden, yüksek dereceli devlet memurlarından, öğretim üyelerinden ve eşit sayıdaki işçi ve işveren temsilcilerinden oluşacaktır. Bu meclisin görevi, işçi-işveren ilişkilerine ilişkin sorunları inceleyerek görüşlerini bakana iletmek iş ve yaşam koşullarının iyileştirilmesine yarayacak önlemleri araştırarak bakana öneride bulunmak ve işçi sorunlarıyla ilgili yasa tasarılarıyla bunların uygulanmaları konusunda görüşlerini bildirmektir.

Tasarının son olarak değineceğimiz kuralları, iş yaşamının denetlenmesi ile ilgilidir. Özellikle çocuk ve kadınları korumayı amaçlayan kurallara işverenlerce uyulmasını sağlamak amacıyla, iş teftişi konusunda da oldukça ayrıntılı bir düzenleme yapılmıştır. Kuralların uygulanmasını gözetmek amacıyla, Mesai Kanunu Lâyihası'nda «Mesai Heyeti Teftişiyesi», İş Meclisi'nde ise iş müfettişleri atanması öngörülmüştür. Tasarı metinleri, iş teftişini kolaylaştırmak ve koruyucu kuralların yaşama geçirilmesini sağlamak amacıyla işverenlere bazı ödevler yüklemiştir. Örneğin işverenler, iş yasasının bir örneğini ve kurumu teftişle görevli müfettişin adını, işçilerin görüp okuyabileceği bir yere asmakla yükümlüdürler. Yine işverenler, kurumlarında işin başlangıç ve bitiş saatları ile dinlenme ve tatil zamanlarını gösteren bir levhayı her işyerine asmak ve işçileri bu levhaya uygun biçimde çalıştırmak zorundadırlar. Tasarıda, yüksek öğrenim görmüş ve 30 yaşını doldurmuş kimselerden atanması öngörülen iş müfettişleri, «mıntıka müfettişleri» ile bunlara bağlı «mahalli müfettişler» olmak üzere iki bölüme ayrılmıştır.

Ticaret Bakanlığı gerekli gördüğü sayıda atama yapabilecektir. Ancak, 1000'den çok işçi bulunan her dairede bir yerel müfettiş bulunması gerekir. Kimseden izin almaksızın işyerlerine girerek teftiş yapmaya hakları olan müfettişler, teftiş sonuçlarını kurumun özel defterine yazacaklardır. Kısacası, iş yasasının uygulanması ve işyerlerinin denetlenmesi için zorunlu olan yönetsel örgüt, birinci iş yasası tasarısında oldukça etkili biçimde düzenlenmiştir (36).

SONUÇ VE GENEL BİR DEĞERLENDİRME

Sanıyoruz ki, Cumhuriyet'in ilk iş yasası tasarısını değerlendirebilmek için, gündemde kaldığı zaman kesiti içindeki ekonomik ve siyasal gelişmelerin gözden uzak tutulmaması gerekir. Daha açık bir anlatımla, tasarıya egemen olan temel düşünce ve ilkeler, ancak Türkiye İktisat Kongresi'nde belirlenen ekonomi politikası çerçevesinde bir anlam kazanabilir. Yine, 1924 Anayasası'nın liberal kurallarına karşın, siyasal rejimin otoriter niteliğinin Takriri Sükun Yasası'nı izleyen yıllarda belirginleşmesi olgusu gözönüne alınmadıkça, genç Cumhuriyet'in işçi sorununa yaklaşımının değerlendirilmesi eksik olur. Bu nedenlerle, birinci iş yasası tasarısı üzerinde genel bir değerlendirme yapmadan önce, tasarının gündemde kaldığı yılların ekonomik ve siyasal koşullarına kısaca değinmek istiyoruz.

Hiç kuşkusuz, bu yılların ekonomik çerçevesi alanındaki en önemli gelişme, daha Cumhuriyet'in ilânından 8 ay önce, 1923 Şubat'ında İzmir'de toplanan ve Atatürk'ün, ekonominin önemini vurgulayan konuşmasıyla açılan Türkiye İktisat Kongresi'dir (37). Gerçi, çiftçi, tüccar, sanayici ve işçi olmak üzere dört grubu temsil eden üyelerin katıldığı bu Kongre'de bir ekonomi politikası saptanamamıştır ama, Cumhuriyet'in ilk on yılının ekonomi alanındaki gelişmeleri, Kongre'ye egemen olan «liberal ve özel girişimi teşvik

(36) Belirtelim ki, birinci iş yasası tasarısının her iki metninde sosyal sigortalarla ilgili kurallara hiç yer verilmemiştir. Mesai Kanunu Lâyihası'nın gerekçesinde, bu sorunları da içeren bir yasa tasarısı hazırlanmasının derin araştırmaları gerektirdiği belirtilmiş ve uyuşmazlıkların çözülmesi ile sosyal sigortalar gibi konuların ikinci kısma bırakıldığı ve hazırlanarak Meclis'in onayına sunulacağı açıklanmıştır. (TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt 19, s. 1-2).

(37) Bu konuda bkz. A. Gündüz Ökçün, *Türkiye İktisat Kongresi, 1923-İzmir, Haberler, Belgeler, Yorumlar*, AÜSBF Yayını, İkinci Basılış, Ankara, 1971.

edici bir görüş(ten)» (38), ayrılmış değildir. Sanayide önceliğin özel girişime verildiği İzmir İktisat Kongresi'nde, yerli sermayedar sınıfı geliştirmeyi ve yabancı sermayedara karşı korumayı amaçlayan temel kararlar alınmıştır (39). İşçi grubunun Kongre'ce kabul edilen iktisat ilkeleri kâğıt üzerinde kalırken (40), öbür üç grubun, özellikle Kongre'ye egemen olan tüccar grubunun iktisat ilkeleri, bu yıllardaki ekonomik gelişmelere yön vermiş ve giderek gerçekleşme olanağı bulmuştur. Özel girişimin desteklenmesi ve finans edilmesi için 1924'de kurulan İş Bankası ve Türk sanayici ve madencilerine kredi sağlamak için 1925'de kurulan Sanayi ve Maadin Bankası ile 1927'de çıkarılan Teşviki Sanayi Yasası, bu gelişmelerin en önemli ve somut örnekleridir (41).

Birinci iş yasası tasarısının gündemde kaldığı yılların siyasal bağlamında da, işçi-işveren ilişkilerini olumsuz yönde etkileyen önemli gelişmeler olmuştur. Gerçi, 1924 Anayasası'nın 70. maddesi, ekonomik ve sosyal haklara hiç değinmeksizin, Türklerin doğal hakları arasında sözleşme, çalışma, toplanma ve dernek kurma hak ve özgürlüklerini saymıştır (42). Ancak, 1925 Şubat'ında doğuda başgösteren Şeyh Sait ayaklanması üzerine çıkarılan Takriri Sükun Yasası, siyasal rejimde otoriter ve baskıcı gelişmeler yönünden bir dönüm noktası olmuştur. Gerçekten, hükümete olağanüstü yetkiler veren bu yasaya dayanarak, önce bazı gazete ve dergiler, sonra da Cumhuriyet'in ilk muhalefet partisi olan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, kurulmasından 7 ay kadar sonra, 1925 Haziran'ında kapatılmışlardır (43). Böylece, «yeni Türkiye'de çok parti rejimi(nin) ve Anayasanın ruhuna hakim olan demokrasi havası(nın), artık

-
- (38) Cahit Talas, **Ekonomik Sistemler**, İkinci Bası, Doğan Yayını, Ankara, 1974, s. 354.
- (39) Tunç Tayanç, **Sanayileşme Sürecinde 50 Yıl**, Milliyet Yayını, İstanbul, 1973, s. 49.
- (40) İşçi grubunun iktisat ilkeleri için bkz. A. Gündüz Ökçün, *age.*, s. 430-434.
- (41) Bu gelişmelerle ilgili daha geniş bilgi için bkz. Korkut Boratav, **100 Soruda Türkiye'de Devletçilik**, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1974, s. 17 vd; Doğan Avcıoğlu, **Türkiye'nin Düzeni**, (Dün, Bugün, Yarın), Birinci Cilt, Cem Yayınevi, İstanbul, 1974, s. 371 vd.
- (42) Münci Kapani, **Kamu Hürriyetleri**, AÜHF Yayını, 5. Baskı, Ankara, 1976, s. 103; Mümtaz Sosyal, **Anayasaya Giriş**, AÜSBF Yayını, Ankara, 1969, s. 176.
- (43) Erdoğan Teziç, **100 Soruda Siyasi Partiler (Partilerin Hukuki Rejimi ve Türkiye'de Partiler)**, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1976, s. 245.

uzunca bir zaman için ortadan çekil(mesine)» (44), yol açan Takriri Sükun Yasası ile belirginleşen otoriter siyasal bağlam, işçi-işveren ilişkileri alanına da yansımakta gecikmeyecektir. Çünkü bu yasa, yalnızca siyasal partilerin değil, tüm örgütlerin ve bu arada işçi örgüt ve eylemlerinin de «res'en ve idareten» yasaklanması yetkisini hükümete verdiğinden, çalışma yaşam ve ilişkilerinde de yasaklayıcı ve baskıcı etkilerini göstermiştir.

İşçi yararına bir sosyal politika izlenmesine elverişli olmayan bu ekonomik ve siyasal bağlamlar içinde hazırlanan Cumhuriyet'in ilk iş yasası tasarısı nasıl değerlendirilebilir?

Herşeyden önce, tasarının çalışma yaşam ve koşullarının düzenlenmesinde «işçi sorunu»nu, «ikincil» bir sorun olarak ele aldığı görülmektedir. Daha önce de belirttiğimiz gibi, gerek ilk ve değiştirilen tasarı metinlerinin gerekçelerinde, gerekse yasama organında, işçilerin üretim gücünün artırılarak ekonomik gelişme ve kalkınmanın sağlanmasının temel amaç olduğu ısrarlı biçimde vurgulanmış ve yinelenmiştir. Gerçi, emeğin korunmasından ve işçinin geleceğinin güvence altına alınmasından, çok seyrek biçimde de olsa, söz edilmiştir. Ama bu koruyucu düzenleme de, sermaye birikim ve oluşumunu aksatmayacak biçimde ve içerikte olacaktır. Yoksa hem ulusal, hem de yabancı sermaye «ürker» ve «çekinir», böylece de ekonomik etkinlikler «gevşer.» Kısacası, Cumhuriyet'in ilk tasarısı, genel bir yasal çerçeveden yoksun olan işçi-işveren ilişkilerini, işçiyi koruma temel düşüncesinden yola çıkarak değil, özendirilen özel girişimcinin güvenini sarsmayacak biçimde düzenlemek isteyen bir ideolojinin ürünü olarak doğmuştur.

İşçiyi bir «üretim aracı» olarak gören ve «sosyal» düşüncelerden çok, «ekonomik» düşüncelere öncelik verilerek hazırlanan tasarıya egemen olan bu ideoloji, içeriğine de yansımıştır. Gerçekten, tasarıda öngörülen koruyucu önlemlerin yetersiz ve ileri düzeyde olmayışı bunu göstermektedir. Günlük iş süresinin 10 saat olarak belirlenmesi ve bunun bir saat indirilmesine bile karşı çıkılması, bu ideolojinin en somut örneklerinden biridir.

Bu ideoloji ve içerikteki bir tasarının bile, yasama organında yoğun eleştiri ve tepkilerle karşılaşmış olması nasıl açıklanabilir?

Sanıyoruz ki bu soruya verilecek yanıtların ilki, yasama organının bu alandaki deneyimsizliğinde aranabilir. Tasarının çeşitli

(44) Şevket Süreyya Aydemir, **Tek Adam Mustafa Kemal (1922-1938)**, 3. Cilt, 3. Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1969, s. 219-220.

komisyonlara gönderilmesi isteklerinin de bir ölçüde bu deneyim yokluğundan doğduğu düşünülebilir. Gerçekten, 1924 tasarısı öncesi dönemde, işçi-işveren ilişkilerinin belli ve somut sorunlarının ayrı ve özel yasalarla düzenlenmesi konusunda yeterli **ulusal deneyim ve birikim** yoktur. Daha açık bir anlatımla, yasama organının bu alandaki deneyimi, 1909'da İkinci Meşrutiyet Meclis-i Mebusan'ında görüşülen Tatil-i Eşgal Yasası ile 1921'de TBMM'de görüşülen Ereğli Havzai Fahmiyesi Maden Amelesinin Hukukuna Müteallik Yasa ile sınırlıdır. Ne var ki, bu deneyimsizliğe karşın, Cumhuriyet'in ilk hükümetleri, çalışma koşul ve ilişkilerini ayrıntılı ve zengin içerikli metinlerle düzenleme yolunu seçmişlerdir.

Daha doğrusu, bu yolu isteyerek seçmemişler, seçmek zorunda kalmışlardır. Çünkü, başlangıçta da aktardığımız gibi, bir grev dolayısıyla verilen soru önergesi, bu alandaki yasal boşluğun anımsanmasına neden olmuş ve sonuçta yasama organının isteği üzerine, çok kısa bir süre içinde hazırlanan tasarı doğmuştur. Hükümetin bir iş yasası tasarısı hazırlanması konusunda herhangi bir düşüncesi yokken, grevlerin önlenmesinde etkili bir önlem olacağı görüşü nü paylaştığı anlaşılan Meclis'in direktifini yerine getirmek zorunda kalmıştır. Verilen süre o kadar kısadır ki, hükümetin elinde, başka ülkelerin bu alandaki deneyim ve birikimlerinden yararlanmak, daha açık bir deyişle, bu metinleri çevirerek aktarmaktan başka bir şey değildir. Sanıyoruz ki 1924 tasarısı, Fransa'da işçi-işveren ka br şey değildir. Sanıyoruz ki 1924 tasarısı, Fransa'da işçi-işveren ilişkileri ile ilgili çeşitli konu ve sorunları düzenlemek amacıyla uzun ve zorlu bir tarihsel süreç içinde çıkarılan yasaların kısa sürede çevrilerek bir araya getirilmesinden oluşan bir metindir.

Tasarının sonuçsuz kalmasında rol oynayan etkenlerden biri de, Meclis'te savunmasız kalmış olmasıdır. Gerçekten, yapılan görüşmelere bakılacak olursa, tasarının koruyucu kurallarına tepki gösteren milletvekillerine karşı, işçi sorununu sağlam ve tutarlı biçimde savunan, bu alandaki yasal boşluğun doldurmasını anlatan bir milletvekili olmadığı görülür. Gerçi Zonguldak Milletvekili Tunalı Hilmi Bey, işçi yararına bazı önemli müdahale ve önerilerde bulunmuş, tasarının komisyonlarda oyalanmak istenmesine karşı çıkmış ve kimi zaman tasarıya itiraz edenlerle sert tartışmalara girmiştir. Ne var ki, yine tasarıya karşı bir tutum takınan aynı ilin milletvekili Ragıp Beye hitaben yaptığı konuşmada, «...**Fakat sen emin olabilirsin ki aziz arkadaşım, ben aynı zamanda amelenin ve kapitalistlerin dostuyum. Birini sağ koluma, diğerini sol koluma**

bağlamışım gidiyorum» (45), diyen Tunalı Hilmi Beyden daha çoğu da beklenemezdi. Kısacası, parlamenterliğin deneyimsizliği yanında, işçi sorununu savunacak bilgili üyelerden yoksun olan yapısı da, birinci iş yasası tasarısının sonuçsuz kalmasında rol oynayan temel etkenlerden biri olmuştur. Ayrıca, tasarının yasama organında görüşüldüğü aylarda Takriri Sükun Yasası'nın yürürlükte olduğunu da unutmamak gerekir.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında izlenecek sosyal politikanın henüz açıklık kazanmamış olması da, iş ilişkilerine genel bir yasal çerçeve çizilmesi konusundaki ilk girişimin başarısız kalmasında rol oynamıştır. Gerçekten, işçi sorunu ile ilgili olarak, ne rejimin tek siyasal partisi olan Cumhuriyet Halk Fırkası'nın programında, ne de tasarının gündemde kaldığı süre içinde kurulan üç hükümetin programında yeterli bir açıklık vardır. Bu Fırka'nın ilk siyasal programını oluşturan ve Türkiye İktisat Kongresi'nin çalışmaları göz-önüne alınarak saptanan «Dokuz Umde»de, emekçileri koruyucu yasalar çıkarılacağından söz edilerek (46), işçi sorununa çok genel bir anlatımla değinilmiştir. Öte yandan, Fethi Okyar hükümetinin (22.11.1924-4.3.1924) programında da, bir cümle ile, halen görüşülmekte olan Mesai Kanununun bir an önce sonuçlandırılması yüce Meclis'ten rica edilmekle yetinilmiş; bundan sonra kurulan ve 1 Kasım 1927'e değin görevde kalan III. İnönü hükümetinin çok kısa programında ise, temel amaç toplum dirlik ve düzeninin etkili önlemlerle sağlanması olduğundan, tasarıya değinilmemiştir (47). Hükümetin işçi sorununa yaklaşımı konusundaki bu belirsizlik de, tasarının sonuçsuz kalmasına yol açan etkenlerden biri olmuştur.

Yazımızı bitirmeden, hem tasarının içeriği, hem de değerlendirilmesi yönünden önem taşıyan bir yanılığa da değinmek istiyoruz. Ağaoğlu ve Hüdaioğlu'nun ortak yapıtında, 1924 tasarısının «51. madde(sinin) 3. fıkrası(nın) grev ve lokout'u (yani lokavtı) kabul ettiği(nden)» söz edilmektedir (48). Bu kaynaktan yararlanıldığını sandığımız Talas da, tasarının «...sendikalara ... dair hükümler ihtiva ... ve grev hakkını kabul» ettiğini yazmaktadır (49).

(45) **TBMM Zabıt Ceridesi**, Cilt 19, s. 55.

(46) Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye'de Siyasi Partiler, 1859-1952**, İstanbul, 1952, s. 581; Hikmet Bilâ, **CHP Tarihi**, Ankara, 1979, s. 746.

(47) T.C. Başbakanlık O ve M Daire Başbakanlığı, **Türkiye Cumhuriyeti Hükümetleri 1923-1960**, Cilt, 1, Ankara, 1978, s. 9 ve 15.

(48) Samet Ağaoğlu-Selahattin Hüdaioğlu, **Türkiye'de İş Hukuku, İş Hukuku Tarihi**, Birinci Cilt, 1938, s. 128.

(49) Cahit Talas, **İçtimai İktisat AÜSBF Yayını**, Ankara, 1961, s. 104.

Aynı şekilde Küçük de birinci iş yasası tasarısından «işçilere grev hakkı vaad eden», «grev hakkını kabul eden» bir tasarı olarak söz etmektedir (50).

Tasarının içeriğinin incelenmesi sırasında da görüldüğü gibi, Cumhuriyet'in ilk iş yasası tasarısında ne sendikalarla ilgili bir düzenleme yapılmıştır, ne de grev hakkı açıkça tanınmış ve düzenlenmiştir. Gerçi, tasarının ilk ve değiştirilen metinlerinde sendika ve grev haklarının açıkça yasaklandığını gösteren bir madde bulunmamasına dayanarak, bu hakların tanındığı ve kabul edildiği sonucuna ulaşılabilir ve dolayısıyla bu haklar açısından bir «özgürlük rejimi»nin bulunduğu görüşü benimsenebilir. Ne var ki, kamu ya yönelik hizmetleri yerine getiren kurumlarda çalışan işçi ve hizmetlilerin sendika kurma hakkını açık ve kesin biçimde yasaklayan, grev hakkını ise önce öngörülen uzlaşma sürecine başvurma zorunluluğu koyarak kısıtlayan 1909 tarihli Tatil-i Eşgal Yasası'nın yürürlükte olması karşısında, bu görüşü savunmanın yerinde olmayacağını düşünüyoruz. Gerçekten, tasarının ilk ve değiştirilen metinlerinde bu yasanın yürürlükten kaldırılacağını öngören hiçbir madde yoktur. Bu nedenle, tasarının varolan içeriğiyle yasalaşmış olması varsayımında, sendika ve grev hakları yönünden Tatili Eşgal Yasası'nın yasaklayıcı ve kısıtlayıcı rejiminin geçerliliğini sürdüreceğini kabul etmek doğru olur.

Sonuç olarak, işçi yararına bir sosyal politikanın izlenmesine hiç de elvermeyen ekonomik ve siyasal koşullar içinde, ivedilikle hazırlanan Cumhuriyet'in birinci iş yasası tasarısı, bu alanda ulusal deneyim ve birikim yokluğu, işçi sorununa yaklaşımın henüz açıklık ve kararlılık kazanmamış olması ve hazırlayıcısı hükümet tarafından bile savunulmaması gibi nedenlerle, 1936 İş Yasası öncesinde işçi-işveren ilişkilerine genel bir yasal çerçeve çizilmesi konusundaki başarısız ve sonuçsuz kalan girişimlerin ilki olmuştur.

(50) Yalçın Küçük, **Türkiye Üzerine Tezler, 1908-1978**, 2. Basım, İstanbul, 1978, s. 33 ve 44.

ATATÜRK'ÜN ANILARI GÜNLÜKLERİ

PLAN : 1 — Giriş. 2 — Anıları. 3 — Günlükleri. 4 — S o n u ç.

Sami N. ÖZERDİM

1 — GİRİŞ :

Atatürk'ün; söylev ve demeçleri, askerlikle ilgili rapor ve kitapçıkları, geneige ve telgrafları, özel mektupları, sonunda büyük **NU-TUK**'u gibi çeşitli söz ve yazıları arasında —dağınık da olsa— anıları, günlükleri; hepsi birlikte ele alınırsa önemi azımsanmayacak bir yer tutar. Onun yaşam öyküsü, resmi yanı dışında, henüz tam olarak birleştirilmiş, kurulmuş değildir. Anıları, günlükleri, söylev ve demeçleri içindeki —kırıntı halinde de olsa— yaşam öyküsüyle ilgili bilgilerin çıkarılarak yararlanılacak duruma getirilmesi için bunların ayrılması, bilinmesi gerekir.

Bu yazıda, bunların belli başlılarını saptamaya çalışacağız. Ancak, söylev ve demeçlerinde, özel mektuplarında; giderek, tanıtlamak koşulu ile anekdotlarındaki malzemenin sıkı bir inceleme ve araştırmadan geçirilmesinin gereği de anımsanmalıdır.

II — ANILARI : Kendi kaleme aldığı —aslında yaşam öyküsünün birer bölümü olan— askerlik raporları ile önceden hazırlandığı anlaşılan konuşmaları, bu arada büyük **NUTUK**'u bir yana bırakılırsa, anılarını içeren konuşmalarını genellikle gazetecilere anlatmış, ya da söyleyerek yazdırmıştır. Büyük **NUTUK** da; içinde kendi elyazısıyla sayfalar bulunmakla birlikte, daha çok söylenmiş ve yazdırılmıştır (1).

Anılarını içeren konuşma vb. ni, önce söyleniş sırasına göre gösterelim :

(1) Bak. Prof. Dr. Afet İnan : «Büyük «NUTUK'ta Atatürk'ün Gençliğe Hitabı». **Belleten** (Türk Tarih Kurumu), C. XXX, sayı 120, Ekim 1966, s. 515-523. Bir fotokopide Gençliğe Hitabe'nin elyazması.

a. Arıburnu Muharebeleri Raporu : Bu raporu, 3 Aralık 1916 Pazar günü yazmaya başladığını günlüğünde (2), belirtiyor. Bu rapor Uluğ İğdemir'ce baskıya hazırlanmış, 1972'de Türk Tarih Kurumu'na yayımlanmıştır.

b. Anafartalar Muharebatına Ait Tarihçe : Arıburnu Raporu'nun sonunda : «Mabadi Anafartalar Raporundadır» diye bir kayıt düşürülmüştür. **Tarihçe;** önce, **Belleten**'de (3), yayımlanmış, iki kez kitap haline getirilmiştir. Son basım yine adı geçen Kurum'ca yapılmıştır. Hazırlayan Uluğ İğdemir'dir (4). Yazıldığı yıla ilişkin bilgi bulamadık; ancak, Arıburnu Rapor'undaki kayda dayanarak, ondan sonra yazıldığını sanıyoruz.

c. Anafartalar Kumandanı Mustafa Kemal İle Mülakat : Yeni Mecmua'nın 1918'de yayımlanmış olan Çanakkale Nüsha-i Fevkalâdesi'nde ilk kez çıkmış olan bu konuşma, 1930'da ve 1954'te olmak üzere üç kez basılmıştır (5). Konuşmanın sonunda : Şişli, 28 Mart-sene 1334 (1918) kaydı görülmektedir.

ç. NUTUK'un Vesikalar Cildindeki Yaşam Öyküsü : Velid (Ebüzziya)'ın **Tasviriefkâr Gazetesi** adına sorduğu sorular arasında 17. «Muhtasar tercümeihalinizi bildirir misiniz?» dir. Soruların yanıtları arasında yaşam öyküsü için verilen yanıt birbuçuk sayfa kadardır («Vesikalar» cildinde 13.10.1919 tarihli, 144 sayılı belge içindedir) (6).

(2) Şükrü Tezer : **Atatürk'ün Hatıra Defteri**, Ankara 1972 Türk Tarih Kurumu. s. 83

(3) «Atatürk'ün Anafartalar Muharebelerine Ait Hatıraları», Uluğ İğdemir. **Belleten**, c. VII/2, sayı 128, Ekim 1943, s. 1-88.

(4) Mustafa Kemal : **Anafartalar Muharebelerine Ait Hatıralar**. İstanbul 1955 Sel Yayınları.

Mustafa Kemal : **Anafartalar Muharebatına Ait Tarihçe**, Ankara 1962 T.T.K.

(5) Ruşen Eşref (Ünaydın) : **Anafartalar Kumandanı Mustafa Kemal ile Mülakat**. İstanbul 1930 Hamit Matbaası.

Ruşen Eşref (Ünaydın) : **Anafartalar Kumandanı Mustafa Kemal ile Mülakat**. İstanbul 1930 Devlet Matbaası.

Ruşen Eşref (Ünaydın) : **Anafartalar Kumandanı Mustafa Kemal ile Mülakat**. 3. basım. İstanbul 1954 Varlık Yayınevi.

Muzaffer Gökman, Milli Eğitim Bakanlığı'na yayımlanan : **Atatürk ve Devrimleri Tarihi Bibliyografyası**'nda (2. basım, 1968), 1930'da dört basım yapıldığını göstererek, 1954 basımını 5. basım olarak belirtmektedir. s. 68.

(6) **NUTUK**'un Vesikalar cildi 1927'de ikinci cilt, 1934 basımında 3. cilt, 1950'den beri yayımı süren Milli Eğitim Bakanlığı basımında yine 3. cilt olarak verilmektedir. Öteki basımlarda yoktur.

d. «Mütarekeden Meclisin Açılmasına Kadar Geçen Zaman Zarfında Cereyan Eden Siyasi Olaylar Hakkında» : T.B.M.M.'nde 24 Nisan 1920 günü yaptığı bu uzun konuşma, **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri**'nde yer almaktadır (c. I).

e. «Hâkimiyeti Milliye Muhabırine Verdiği Mülâkat» : Hâkimiyeti Milliye'nin 21 Nisan 1921 günlü sayısında çıkan bu konuşma, Mustafa Baydar'ın **Atatürk'le Konuşmalar** adlı kitabında ve **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri**'nde bulunmaktadır (7).

f. «Ahmet Emin'e Verdiği Mülâkat» : Yalman'la yaptığı bu konuşma önce **Vakit Gazetesi**'nin 12 Ocak 1922 günlü sayısında yayımlanmış; sonra Mustafa Baydar'ın kitabı ile **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri**'nde yer almıştır (8).

g. «Yunus Nadi'ye Verdiği Mülâkat» : **Cumhuriyet Gazetesi**'nin 7 Mayıs 1924 günlü ilk sayısında yayımlanan bu konuşma, yine Mustafa Baydar'ın kitabı ile **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri**'ne girmiştir (9).

h. **Falih Rıfkı Atay ile Mahmut Soydan'a Yazdırdıkları** : Ankara'da **Hakimiyeti Milliye**, İstanbul'da **Milliyet Gazeteleri** için yazdırdığı bu anılar 13 Mart 1926 günü bir önyazı ile başlamış, 14 Mart 1926 günü yayımına başlanmış, ancak, Birinci Dünya Savaşı'nda Almanya'ya yaptığı gezi ile ilgili bölümlerin Almanlarca yakınma ile karşılanması üzerine yarıda kesilmiştir. Bu anıları Falih Rıfkı Atay sonradan iki kez kitap halinde bastırmıştır (10).

i. **Büyük Nutuk** : Atatürk'ün, yaşamındaki en önemli bölümü içeren bu kitap, 1927'de CHP. 2. Kurultayı'nda söylendikten sonra (15-20 Ekim), o yıldan başlayarak bugüne değin çeşitli basımlar

(7) Baydar'ın kitabı Varlık yayınları içinde 1960, 1964, 1967 yılları içinde yapılmıştır. 1952, 1955 yıllarında iki kez Yeditepe Yayınları arasında da çıktığı için, 1967 basımı 5. basım olmaktadır. bak. Muzaffer Gökman'ın, 5 sayılı alt notta gösterilen Bibliyografyası.

(8) Baydar'ın 7 sayılı alt notta gösterilen kitabı. Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü'nce yayımlanan (**Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri** dizisinin, 1972' de çıkarılan, Sadi Borak ile Dr. Utkan Kocatürk'ün hazırladığı, ek niteliğindeki V. cildinde).

(9) Baydar'ın, 7 sayılı alt notta anılan kitabı.

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri'nin 8 sayılı alt notta anılan V. cildinde.

(10) F.R. Atay : **Atatürk'ün Bana Anlattıkları**. İstanbul 1955 Sel Yayınları. F.R. Atay : **Atatürk'ün Hatıraları 1914-1919**. Ankara 1965 Türkiye İş Bankası yayını.

halinde yayımlanmış; Almanca, Fransızca, İngilizce, Rusçaya çevrilmiş, İtalyanca bir özeti de yapılmıştır (11).

Şimdi, bu anıları, içeriklerine göre zaman sırasına koyarak, Atatürk'ün yaşam öyküsüne katkıları açısından bir fikir edinelim :

• 1. Ahmet Emin (Yalman) ile yaptığı konuşma çocukluk anılarından başlamaktadır. «Misak-ı Milli» konusuna değin uzanan bu konuşma, Mustafa Kemal'in en eski günlerine değinir; ancak, kısa anılar, kırıntılar olarak değerlendirilebilir. bak. (f).

• 2. Falih Rıfkı (Atay)a yazdırdıkları, 1914-1919 yıllarını içerir. 1926 yılına değin uzatılmasına, anılan olay (12), neden olmuştur. bak. (h).

• 3. Ruşen Eşref (Ünaydın) ile konuşması, Arıburnu **Rapor'u**, Anafartalar Savaşları'nın Tarihçesi, Çanakkale Savaşları'nın tarihi içindeki yaşam öyküsünü yansıtır. bak. (a, b, c).

• 4. Meclis'teki, 24 Nisan 1920 uzun konuşması, **Hâkimiyeti Milliye** muhabiri, Yunus Nadi (Abalıoğlu) ile yaptığı konuşmalar, Ateşkes (1918 Mütarekesi) sonrasının olaylarına değinir, yaşam öyküsünün bu dönemine kaynaklık eder. bak. (d, e, g).

• 5. Büyük NUTUK : 1919'dan 1927 yılına değin geçen olayların içinde savaşımalarını anlattığı bu yaptığında, 1919'dan eski günlere ilişkin (Nurettin Paşa'ya değinen bölümde olduğu gibi) anılara da raslanmaktadır.

— Belid (Ebüzziya) Bey'in isteği üzerine yazdırdığı yaşam öyküsü, doğumundan 1919'a değin kısa bir özettir. Bu özetten, kimi tarihler (yıllar) için yararlanılabilir.

Bunların dışında : söylev ve demeçlerinden, askerlikle ilgili başka yazılarından, özel mektuplarından vb. yararlanılacaktır.

III. GÜNLÜKLERİ : Atatürk'ün, günü gününe tattığı notları içeren —basılmış, basılmamış— yazıları ise aşağıdakilerden öteye geçmiyor :

a. 1916 yılında : Güney bölgesinde 16. Kolordu Komutanı olarak bulunduğu sırada kaleme aldığı günlük. 7 Kasım - 25 Aralık

(11) **NUTUK**'un çeşitli basımları, çevirileri için 6 sayılı alt notta anılan yazımıza bakınız.

(12) Gazetede yayımlanırken, Mustafa Kemal'in Birinci Dünya Savaşı'nda Almanya gezisine değinen bölümleri nedeniyle. bak. yukarıda 1/h

1916 günlerini içeren bu günlüğü emirsubayı Şükrü (Tezer)'ye vermiş; ancak Tezer'in 1972 yılında Türk Tarih Kurumu'nun yayımladığı **Atatürk'ün Hatıra Defteri** adlı kitapta yer alabilmiştir (13). 25 Aralık 1916 günü yazmaya başladığı günlük üç süzcükten sonra —tümce tamamlanmadan— yarıda kalmıştır. Bu günlükte, Bu günlükte, Bitlis, Siirt, Diyarbakır dolaylarında denetim gezileri, yollarda gördükleri, çadırli ordugâhta ve evde (Silvan) okudukları, kimi tartışma ve düşünceleri yer almakta; her yazdığını, Şükrü Tezer, kendi açıklamalarıyla pekiştirmektedir.

b. Karlsbad Defterleri : Sağaltma (tedavi) için gittiği Viyana'da, Karlsbad'da 30 Haziran - 27 Temmuz 1918 günlerinde doldurduğu beş defter henüz yayımlanmamıştır. Prof. Dr. Afet İnan'ın, Türk Tarih Kurumu'nca düzenlenen yıllık Atatürk Konferansları arasındaki konuşmasında (1969) bu defterlerin içeriği üzerine bilgi vermiştir. «Karlsbad'ta Geçen Günlerim» adını taşıdığı, konuşmanın başlığından anlaşılan bu günlükte : sağaltma, geziler, Türk aileleriyle konuşma ve tartışmalar, ülke sorunları üzerinde çözümlemeler, toplumsal konular, askerlik üzerine açıklamaların yer aldığı konuşmacı anlatmaktadır. Prof. Dr. Afet İnan'a göre bu defterlerinde «... 1. Cihan Savaşı meselelerine az temas etmekle beraber, kendisinin ruh haletini, memleket meseleleri üzerindeki düşünce ve tefsirlerini, sosyal meselelerdeki müşahedelerini okumak mümkündür. Kendi iç alemini bazen pek samimi olarak ifade ederken, bazan da saklamış olduğunu da kaydediyor.» (14).

c. Konya'daki Notları : Konya'da bulunduğu sırada 3-7 Ocak 1924 günlerinde tuttuğu notlar, **Vakit Gazetesi**'nin 10 ve 15 Ocak 1924 günlü sayılarında yayımlanmıştır. Bu konuşma **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri**'nin 5. cildinde yer almıştır (15). Başlıklara göre, içeriği de şöyledir : Milletın Kurtuluş ve Saadeti Hakkında, Milleti İdarede Düsturumuz, Umumi Efkâr ve Keyfi Hareket, Gazetelerin Tenkîit Görevi. Sonuncusu, Ankara'nın başkent oluşu tartışmaları ile ilgilidir.

Karlsbad Defterleri yayımlanmadığı için geriye sadece 1916 günlüğü ile Konya'daki notları kalıyor. Bunların ilkinde, yaşamın kısa çizgiler bulabiliyoruz. Gerek 1916 defterinde, gerekse Konya notlarında daha çok gözlem ve düşüncelerinden yararlanabiliriz.

(13) Anılan kitabın 65-93. sayfalarında, Ş. Tezer'in açıklamaları ile.

(14) Prof. Dr. Afet İnan : «Atatürk'ün Viyana Karlsbat Hatıraları». Türk Tarih Kurumu : **Atatürk Konferansları III. 1969**. Ankara 1970. s. 19-24.

(15) 8 sayı alt notda bakınız.

1916'da yazdıkları arasında, askerlikte üst ile ast ilişkilerinde dü-
şündüğü yenilikler; kadınlar örtünmenin kaldırılması; toplumsal
yaşamımızın düzeltilmesi; kadınlara özgürlük vermek (16); kadın-
larla ortaklaşmanın erkeklerin ahlakı, düşünceleri, duyguları üze-
rinde etkili olacağına ilişkin kısa düşünceleri dikkati çekiyor.

Günlüklerinde, okuduğu birkaç kitabın da adını buluyoruz.
Prof. Dr. Afetinan'ın, sözü geçen konuşmasında, André Beaumier'in
Revolt adlı kitabını okuduğunu öğreniyoruz. 1916 günlüğünde ise;
A. Daudet'nin **Sappho**'sunu, **Allahı İnkâr Mümkün müdür?** adlı kiti-
bı (17). Fonsgrive'den çevrilmiş ona **Mebadi-i Felsefe**'yi (18), okudu-
ğunu yazmaktadır.

IV. S O N U Ç T A : Atatürk'ün yaşamı 57-58 yıl sürmüştür.
Doğum yılı bile tam olarak bilinmediği için (19), kaç yıl, kaç ay
yaşadığı saptanamıyor. Bu kısa yaşama pek çok iş sığdırdığından,
yıllara eklenecek ay ve günler de önemlidir. Bunca eylem içinde
düşünmeye, sonra yazmaya da vakit bulabilmiştir. Ondan, bütün
yaşamının bir anılar dizisinde toplamasını isteyemezdik. Nitekim
kendisi de, Karlsbad Defterleri'nin sonunda şöyle demektedir :

*«Karlsbad'da geçen günlerimin hatıratını tamamen
ve olduğu gibi bu defterlere tevdi edemedim. Bunun iki
sebebi var, birincisi lüzumu kadar yazı yazmak için vak-
te malik olamadım. İkincisi, her düşündüğünü, her yaptı-
ğımı, yani bütün esrarı fikriye ve hayatiyemi bu defter-
lere nasıl emniyet edebilirim? Hatta bu yazdıklarımı bile
bir gün, ihtimal pek yakın bir günde mahvetmeyecek mi-
yim? Şimdiye kadar hep öyle olduğu içindir ki mazbut
bir hatıraı mecmuam yoktur» (20).*

-
- (16) Kadınlara özgürlüklerini verme konusu Atatürk'ün sürekli olarak dü-
şündüğü bir devrimdir. Prof. Dr. Afet İnan'ın 14 sayılı alt nottaki yazı-
sına da bakınız. Başkalarının —burada yinelemeye olanak bulamadı-
ğımız— anıları ve anekdotlar ayrıca bunun kanıtıdır.
- (17) Şehbenderzade Ahmet Hilmi'nin yazmış olduğu bu kitap 1327 (1913)'de
İstanbul'da basılmıştır.
- (18) **Mebadi-i Felsefe'den Birinci Kitap : İlm Ün-Nefs.** Çeviren : Babanzade
Ahmet Naim, İstanbul 1331 (1915)
- (19) Resmi kayıtlarda doğum yılı Rumi 1296 olarak gösteriliyor. Kendisi
de, Vesikalar cildinin 147. sayılı belgesinde verdiği yapam öyküsünde
bu yılı yazdırmıştır. 1296 Rumi yılı 13 Mart 1880'de başlar, 12 Mart
1881'de sona erer. Buna göre, 1880 yılı içinde doğmuş olması belki da-
ha da olasıdır. 1934'te çıkarılan yeni nüfus tezkeresinde 1881 yılının
yazılması için kesin bir neden yoktur.
- (20) (21) Bak. Afet İnan'm 14 sayılı alt notta anılan yazısı s. 19.

«Mazbut bir hatıra-i meomua»sı bulunmamasının nedeni, «vak-te malik olamadığı» mi, yoksa yazdıklarını «mahvettiği» midir; bunu bilemiyoruz. 1916 günlüğünü Şükrü Tezer'e; hele Karlsbad defterlerinin «ancak ileride neşredilmek üzere bazı açıklamalar da yapılarak» Afetinan'a vermiş olması (21), artık yazdıklarını yok etmek istemediğini gösterir. O halde, Karlsbad defterlerinin bir an önce yayımlanması gerekiyor.

Sonunda; bir yandan anılarını, anı niteliğindeki konuşmalarını; günlüklerini; bütün bunlara eklenecek, yukarda da andığımız malzeme-yi özenle birbirine ekleyerek, Onun, kendisince verilmiş bilgilere dayanan bir yaşam öyküsünü ortaya koymak olanak içindedir. Anılarını sürekli yazamadığı için, arada kalacak eksikleri de, yayımlanmış sayısız kitap ve yazıdan (22), henüz yayımlanmamış belgelerden, daha da bulunacaklardan tamamlamak gerekiyor. **Doğumunun 100. ölümünün 43. yılında, işe —baştan— girişmek durumundayız.**

-
- (22) Atatürk için yayımlanmış kitapların geniş bibliyografyası, 5 sayılı alt notta gösterilen derlemedir. Bu bibliyografyanın ilk basımı 1963'te, genişletilmiş ikinci basımı 1968'de, Ek cildi de 1974'te yayımlanmıştır. Başka bibliyografyalar için bu kitaba bakılmalıdır. 1938 yılı 10 Kasım'ı ile 31 Aralık günleri arasında çıkan bütün yazıların bibliyografyası ise, 1958'de Türk Tarih Kurumu'nca bastırılmıştır. Sami N. Özerdim : **10 Kasım - 31 Aralık 1958 Günlerinde Türk Basımında Yazılmış Yazıların Bibliyografyası.** Ancak, bu derleme, daha çok o günlerin coşku yazılarını, şiirleri içermesi bakımından salt ilk iki ayın bir saptamasıdır. Yazıların (makaleler) tümünü içeren bir bibliyografya henüz hazırlanmış değildir.

DÜNYA HUKUKUNDAN HABERLER

KARŞILAŞTIRMALI HUKUK AÇISINDAN ULUSLARARASI ÇALIŞMALAR, GELİŞMELER, HABERLER

Bülent AKMANLAR
Yargıtay 8. CD. Üyesi

PLAN: 1 — Giriş. 2 — Avusturya. 3 — Federal Almanya. 4 — Fransa. 5 — Hollanda. 6 — İngiltere. 7 — İspanya. 8 — İsveç. 9 — İsviçre. 10 — Lüksembur. 11 — Norveç. 12 — Yunanistan.

1 — GİRİŞ

ATATÜRK'ün 100. doğum yılında sayın okurlarımız, İspanya, İsviçre ve Yunanistan ile ilgili haberlerde çok ügünç bir durumla karşılaşacaklar. Batı dünyasının ve Avrupa Konseyinin bu üç ülkesi, medeni haklar ve özellikle aile hukuku açısından kadın-erkek eşitliğine yönelik düzenlemeiere gidiyorlar. Kadın-erkek eşitliğinin Atatürk Devrimleri ve Cumhuriyetin temel ilkeleri arasında daha 1920'li yıllarda tüm dünyaya duyurulduğu ve Anayasal sorunlarını daha önceden çözümlemiş toplumlarda bile bu eşitliğin bizden çok sonra yasallaşmış olduğu gözönüne alınırsa, Atatürk Devrimlerinin yüceliği bütün görkemi ile ortaya çıkacaktır. Devrimlerin süreklilik yapısı içinde geriye dönüş olamayacağına göre, Hukukçularımızın düşünce ve eylem güçlerini ekonomik, teknolojik ve toplumsal gelişme sürecinde yoğunlaştırıp Atatürk'ün Hukuk Devrimini bu yönde geliştirmek ve sürdürmek zorunda olduklarını unutmamaları gerekir.

Dünya Hukukundan Haberler kesiminin kaynağını oluşturan bülten ve dergiler süreli yayınlar olduğu ve dış ülkelerden geldikleri için elimize gecikme ile geçmektedirler. Dergimizin de süreli yayınlardan olması nedeniyle haberlerin okurlarımıza yansıtılması gecikmeler bağışlanabilir umudundayız. Diğer yandan, bu bölüme ayrılan yer sınırlı bulunduğundan kaynaklardaki haberleri özet olarak vermek zorundayız. Okurlarımızın, ayrıntılı bilgi edinme

isteklerini karşılayabilmek için haber kaynakları ayrıca gösterilmektedir.

2 — AVUSTURYA

15 Haziran 1978 tarihli Federal Yasa değişikliği ile;

Sağ kalan eşin miras hakkı, çocukların varlığı durumunda dörtte birden üçte bire ve ölenin diğer akraba ve civar hısımlarının varlığında da yarıdan üçte ikiye çıkarılmıştır.

Eşlerden herbiri ortak yaşamın altı yıl aralıksız kesilmesi durumunda boşanma hakkını kullanabilecektir.

Çalışan eşlerden herbiri ortak yaşama mal ayrılığı ilkeleri çerçevesinde katkıda bulunmak zorundadırlar.

3 — FEDERAL ALMANYA

1 Ocak 1980 tarihinde yürürlüğe giren biçimi ile Medeni Yasa'nın çocuklar üzerinde (ebeveyn nüfuzu)nu düzenleyen hükmü (ebeveynin gözetimi) olarak değiştirilmiştir. Yasanın 1618-1631. maddelerindeki yeni düzenlemelerle ebeveyn ve çocuğun birbirlerine karşı olan hak ve görevlerinde değişik bir yaklaşım sağlanmakta, çocuğun yetenek ve eğilimleri doğrultusunda meslek seçimi yapmasında ebeveynin yardımcı olamayacağının anlaşılması durumunda Çocuk Mahkemeleri yetkili kılınmaktadır.

Ölüden organ alınması işlemi kan dolaşımının durmasından sonra üç saat geçmeden yapılamıyacaktır. Organ alınması işlemine katılmayan iki hekim ölümün gerçekleştiğini kesinlikle doğruladıklarında bu süre gözetilmeden de organ değişimi yapılmasına olanak sağlanmaktadır.

4 — FRANSA

Kadın tutuklu ve hükümlülerin çocukları 18 aylık olunca Adalet Bakanının onayı ile anadan alınabilecektir.

Parlamento Kültürel İşler Komisyonunda devlet personelinin grev hakkını sınırlayan bir yasa tasarısı kabul edilmiştir.

30 Kasım 1979 tarihli yasa ile gebeliğin istekle sona erdirilmesinde kadın özgür bırakılmaktadır. Ancak çocuk aldırma gebeliğin onuncu haftası koşulu gene saklı tutulmuştur.

Adli Sicil kayıtlarında kompüter yöntemine dönülmekte ancak Yargıç, kararı olmadan çıkartılması kesinlikle yasaklanmaktadır.

5 — HOLLANDA

3 Mayıs 1979 ve 1 Temmuz 1979 tarihli düzenlemeler ile;

Boşanan eşlerden ortak konutta oturmayı sürdürmek isteyen eş kira anlaşmasını kendisi yapmamış olsa bile kiracının tüm haklarından yararlanabilecektir.

Ebeveynin boşanma davasında çocukların tanık olarak dinlenebilmeleri yaşı 14 den 12 ye indirilmiştir.

Eşlerin sulh teşebbüsü için biraraya getirilmeleri zorunluluğu kaldırılmıştır.

12 yaşını bitirmiş olan çocuk, velayeti altında bırakılmadığı ana veya babasını görmeye kesinlikle karşı koyarsa buna zorlanamayacaktır.

5 Ekim 1979 tarihli bir tasarıda Adalet Bakanlığı herkesin bilmek istediğini görmek ve tanımaya hakkı olduğu gerekçesi ile müstahcen yayınlarla ilgili 1923 Anlaşmasının kaldırılması yoluna gitmeyi öngörmektedir. Pornografik yayınların kamuya açık genel yerlerde (sokak, park, istasyon ve benzeri) yapılması yasaklanırken, bu tür yayınların yapıldığı bilinerek gidilebilecek yerlerde (sinema, tiyatro, müze ve benzeri) özgürce görülebileceği ancak, 16 yaşından daha küçüklerin bu yerlere girmelerini yasaklayıcı hükümler getirilmektedir.

Yetkili kuruluşların 11 Temmuz 1980 tarihinde kadar düşüncelerini bildirmeleri için süre verilmiş olan bir tasarı ile de ülkenin her yerinde halkın başvurabileceği (ADLİ YARDIM BÜROLARI) kurulması öngörülmektedir. Bu bürolardan herkes adli veya mali konularda bilgi isteyebilecek, işin önem ölçüsüne ve başvuran kişinin durumuna göre bu hizmet paralı veya parasız olabilecektir. Bu bürolarda çalışacak olan kişilerin meslek sırrına uymaları gerekmektedir.

6 — İNGİLTERE

Sihri akrabalar arasında evlenmeyi yasaklayan hükümlerin kaldırılmasına ilişkin yasa tasarısı Lordlar Kamarasında ikinci kez görüşme konusu yapılmaktadır.

İngiltere'de (THORP) olayı diye bilinen basını ve kamu oyunu günlerce oyalayan bir davada duruşma tutanaklarının para karşılığında yayınlanması nedeniyle 1967 tarihli yasa da bir değişiklik yapılması öngörülmektedir. Tarafların isteği dışında bizim Sulh Ceza Mahkemelerimizin karşısı olan Basit Polis Mahkemelerindeki davalarla ilgili yayın yapılması ve bu davalarda tanıklık yapan kişilerin bilgilerini yayın organlarına herhangi bir biçimde açıklamaları, para karşılığında satmaları yasaklanmaktadır.

Gayrimeşru çocuk anlayış ve kavramını ortadan kaldıracak yeni bir çalışmanın (Hukuk Komisyonu) gündeminde bulunduğu bildirilmektedir. Ana ve babanın belii olduğu evlilik dışı çocuklarda her iki tarafa da eşit hak ve yükümlülükler düştüğünün belirtilmesi, çocuğun bakım giderlerinin taraflarca eşit olarak sağlanması, vasiyetnamelerde evlilikten doğanlarla evlilik dışı doğanlar arasında ayrıcalık yapılmaması, çocuğun soyadının belirlenmesinde ancak anaya hak tanınması gibi konular ele alınmaktadır. Bu çocukların bakımı ve yetiştirilmelerinde yargı denetimi önceden olduğu gibi sürdürecektir.

7 — İSPANYA

Evlilik ilişkilerinde bugüne kadar kadının ikinci planda kalan durumu için kadın-erkek eşitliği ilkesine dayanılarak yeniden düzenlenmekte olan yasa tasarısında, aile rejimi, ebeveynlik otoritesi, nesep hukuku, çeyiz getirme zorunluluğunun kaldırılması gibi kadın yararına bazı hükümlere yer verilmektedir. 25 Ocak 1980 tarihli tasarıda boşanma hakkı tanınmaktadır. Bunun için ortak yaşamın koşullara göre 2-4 yıl sürekli olarak kesilmiş olması gerekecektir. Bugüne kadar Medeni Yasa ancak zina, aileyi sürekli olarak tenk, fuhşa zorlamak, eşlerden birisinin hapis cezası ile cezalandırılması gibi durumlarda ayrılığı kabul ediyordu. Nevarki katolik kilisenin boşanmaya karşı olduğu bir durumda oluşacak çelişkinin nasıl bir sonuç vereceğini kestirmek oldukça güçtür.

Organ nakline ilişkin yasa 27 Eki m1979 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

Dinsel inançları nedeniyle silah kullanmaya ve savaşa karşı olan kişilerin düşünce ve vicdan özgürlükleri doğrultusunda düzenlenen bir tasarı ile askerlik görevlerini kırsal ve doğal çevrenin korunması gibi sosyal hizmetlerde yapmaları kabul edilmiştir. Ancak bu

kişilerin sözü edilen işlerde zorunlu çalışma süreleri genel askerlik süresinden daha uzun olacaktır.

8 — İSVEÇ

Ödenmeyen para cezalarının hapis cezasına çevrilmesine ilişkin tasarı parlamentoda reddolunmuştur.

Parlamento çocukların işledikleri suçlarda hapis cezası ile her türden bedensel cezanın uygulanamayacağına ilişkin tasarıyı ise kabul etmiştir.

9 — İSVİÇRE

Federal Anayasanın 25. maddesinden kaynaklanan 9 Mart 1978 tarihli yasa (Hayvanların Korunması)na yönelik olarak hayvan ticareti, taşımacılığı, memeli hayvanların bayıltılmadan kesiminin önlenmesi, hayvanların bilimsel deneylerde kullanılmaları yöntemlerini düzenlemektedir.

İsviçre'de (Evlilik Hukuku) bugün yürürlükte olan 1907 sayılı Yasa ile düzenlenmiştir. Ne varki bu yasa ne günümüz toplumuna ve ne de görüşlerine uygun değildir. 11 Eylül 1979 tarihli Federal Yasa Tasarısı ile karı ve koca arasındaki hak ve yükümlülüklerin eşitlikle kullanılması, iş birliğinin sağlanması öngörülmektedir. Gene bu tasarıda ortak yaşam düşüncesi vurgulanırken eşlerin gerek birbirlerine ve gerekse üçüncü kişilere karşı mal hukuku açısından bağımsızlıklarına yer verilmektedir. Yasa sistematigi bozulmamakla beraber Medeni Yasanın 159-251. maddeleri yeniden ele alınmaktadır.

10 — NORVEÇ

8 Haziran 1979 tarihli değişiklikle eşler, evlendikten sonra soyadı seçiminde özgür bırakılmışlardır. Şöyleki; evlenmeden önceki aile adlarını kullanabilecekleri gibi, eşlerden birisinin aile adını ortak olarak da kabul edebileceklerdir. Eşlerden herbiri ortak olarak kabul ettikleri soyadı dışında ayrıca kendi aile adlarını da kullanmakta özgürdürler. Genelde çocuğun soyadı ortak soyadı olacaktır. Ancak doğumdan sonra altı ay içinde eşler bu konuda bir seçim yapmamış iseler, çocuk anasının soyadını almış sayılacaktır.

Hukuki rüst yaşı Anayasadaki seçmen yaşı doğrultusunda yirmiden onsekiz yaşa indirilmiştir.

11 — LÜKSEMBURG

13 Nisan 1979 tarihli değişiklikle Medeni Yasanın nesebe ilişkin 312-342. maddelerinde yeni bir düzenleme ile nesebin biyolojik gerçeklere uygunluğu sağlanmıştır. Evli erkek ve kadınların zinasından doğan çocukların tanınmasını yasaklayan hükümler kaldırılmıştır. Çocuk her türlü yasal oianağı kullanarak nesep bağına Adalet önünde kanıtlamak hakkına kavuşturulmuştur.

12 — YUNANİSTAN

Aile Hukukundaki yeni düzenlemeler, Medeni haklar açısından ve kadın-erkek eşitliği ilkeleri doğrultusunda kadın yararına değişiklikleri içermektedir. Yunanistan'da kadın-erkek eşitliği ancak 1974 Anayasası'nın 4. maddesi ile ilkeleştirilmiştir. Medeni nikâh, dinsel nikâha koşut olarak seçimlik sayılmaktadır. Kadın için evlenme yaşı 16 yaş olarak saptanmıştır. Çeyiz yükümlülüğü kaldırılmıştır. Eşlerin ortak yaşama güçleri ölçüsünde katkıda bulunmaları öngörülmektedir. Koca, ailenin bundan önceki aşamada olduğu gibi kesin egemeni değildir. Sosyal ilişkileri gereği olarak eşlerden herbiri kendi aile adını kullanabilir. Ortak konutun seçimi birlikte belirlenir. Evliliğin boşanma ile sonuçlanması durumunda ortak mal varlığının kadın zararına yürümekte olan hükümleri kaldırılmıştır.

Çocuk üzerinde babaya tanınan otorite, yetkiye dönüştürülerek ana ve baba arasında eşitliğe dayandırılmıştır.

DOĞUMUNUN 100. YILINDA

DESTAN ATATÜRK

Coşkun ERTEPINAR

I

*Işıklıydı yüzü, al aydınlıktı,
İlkbahar göklerinin pembe bulutları gibi.
Maviydi gözleri, mavi,
Akdeniz'in suları gibi.*

*Selânik pırıl pırıldı o gece,
Gökten iri bir yıldız kaydı,
Sabaha karşı, yüz yıl önce,
Aktı Karadeniz'e doğru..*

*Ak bir yol çizdi uzun uzun,
Karanlıklar içinden.
Sildi karayazısını alnumuzın
Daha o günden!*

*Ne bilsindi Samsun,
Amasya, Erzurum, Sivas..
Ne bilsindi Ankara, İzmir ne bilsin?..
Mustafa'nın yıldızıydı bu!*

II

*O altın sabaha parlayan yıldız,
Kim fark etti ki bir an,
Çanakkale göklerinde durdu,
Daha üstün bir destanı yaşadı Truva'dan!*

*Ne güzel Helana, ne kıskanç Afrodit'ti,
Ne serçe yürekli Paris, aşağıdakiler.
Ne dargın Aşil, ne öfkeli Hektor'du,
Ne tahta at, içi yalanla dolan!*

Kars'tı, Ardahan'dı,
 Afyon'du, Erzincan'dı.
 Kısacası bütün bir yiğit vatandı,
 Boğaz'daki yangına ateş olan!

Yıldız ılık ılık yazdı dağa taş,
 İşte Conkbayırı'ndaydı,
 Ankara burcuna konacak Paşa,
 Görmez miydi, Mustafa Kemal'in yıldızıydı bu!

III

Duradursun Boğaz'daki destan dünya durdukça,
 Şimdi daha berilere,
 Daha yenilere dedi yıldız, kaya koşa,
 Uzandı Kızılırmak boylarına, Sakarya sularına..

Saldı ışığını yalap yalap,
 Gördü bu yanda her şey bitmiş, her şey harap!
 Sanki bir ölüm suskunluğunda ülke baştan başa,
 Yetiş artık hey yetiş, Mustafa Kemal Paşa!

Mustafa Kemal Paşa durur muydu?
 Ne zaman tozlanacaktı çizmeleri şimdi tozlanmasa?..
 Büyük doğmak kolay değildi,
 Sonsuz zamana dolmak kolay değildi..

Yolları ulu ulu aşmak,
 Erciyesler, Ağrılar boyuna ulaşmak,
 El ele vermek, gönül gönüle vermek,
 Vatan genişliğince bir olmak kolay değildi..

Ötede bir mezar kazıyordu mezarıcı,
 Yıllar var ki alttan, derinden..
 Çanakkale'de açamadığı yolu,
 Açacaktı Afyon, İzmir tepelerinden..

Yıldız düşündü acı acı, güldü sarışın sarışın,
 Gelmişe, geleceğe şöyle bir baktı da..
 Gülerdi ya, bakardı ya,
 O gazi kumandanın yıldızıydı bu!

IV

Selçuklu, Osmanlı şüphesiz,
Anlı şanlıydı, uyanıktı.
Ne var ki Anadolu'da ırmaklar
Gürül gürül aksa da,
Toprağın bağı yanıktı..

En eski uygarlık demiriydi ışıldayan
Ovada, kırdı..
Azıcık umut taşınırdı, çokça kaygı
Toz bulutu yollar boyunca,
Kağı kağı..

Geceleri her kayanın, her tümseğin ardında,
Düşmanlar görürdü çocuklar uykularında.
Masal değildi, düş değildi, gerçektir,
Eğer boğulmasaydı düşman Ege sularında,
Kim bilir bu korkular daha nice sürecekti?..

Sürmedi, dağın ardı göründü, sular duruldu,
Yol şimdi aydınlık çağlara doğru..
Selâm! Selâm! denecekti.
On yedinci güneş yıldızı,
Bilmez miydi, Atatürk'ün yıldızıydı bu!

V

Atatürk'ün yıldızı,
De ki Kutupyıldızı,
De ki,
En yüce dorukta oturdu,
O aydınlık burçtan gözler,
Çağ batağında kararmış çağımızı!

Atatürk'ün yıldızı
De ki gücenmiş, incinmiş, kırılmış!
Deme ki kara bulutlar, kara geceler içinde,
Batar, bir daha doğmaz,
Yalnız ve paramparça bırakır,
On yedinci yıldızı..

*Kara bulut ne ki?
Kara gece ne ki?
Güneş şöyle bir vurunca,
«Dağ başında duman» gibi,
Dağılı dağılıverir,
Evrenimizi saran sızı..*

*Der ki Atatürk'ün yıldızı,
Erdemler gücü Atatürk'te.
Atatürk çağdan çağa düşünce.
Atatürk, ışığı on yedinci yıldızın..
Dağa taş a yine çizin! Yine çizin!
Zaman üstüne and olsun ki hep al yazar yazımızı...*

VI

*Atatürk'üm,
Durağın olan o yüce yerden,
Bir daha çatıver hilâl kaşını.
Ayvalık'tan, İzmir'den,
Atılan şanlı kurşunu,
Göğsümüze çevirdiler,
İçimizdeki hainler!*

*Atatürk'üm,
And olsun and olmaya,
Ama bu defa,
Düşman değil kıyılarımızdan dalan!
Hani damarlarımızda var bildiğin,
O asil kan,
Kardeş eliyle akar da akar..*

*Atatürk'üm,
«Adımız andımızdır» ama,
Bu defa,
Sırtımıza saplanan hançer bizimdir!
Saplayan hain eller,
Kırılır kırılmaya,
Gel gör ki içimiz yanar da yanar..*

Atatürk'üm,
 Nasıl olur, nasıl?
 Kıran bizim, kırılan bizim,
 Fidan fidan, dal dal..
 Bu nice sam yelidir eser tepemizde?
 Kökte damar,
 Kanar da kanar..

Atatürk'üm, Atatürk'üm,
 Gerçi lânetimiz hainler, andımız adın üstüne,
 Ama bu defa,
 Şikâyetimiz büyük!
 Hainlik üylesine yüklendi ki yurdun üstüne,
 Kıydılar kendi çocukların Malazgirt'e, Feth'e,
 Çanakkale, Dumlupınar, Kocatepe'ye kıydılar...

VII

Güven dolu bir sabah, güzel bir eylül,
 Bir anda durdu şikâyetlerimiz.
 Ufkumuz pırıl pırıl,
 Göklerimiz tertemiz..

Kalktı üstümüzden
 O kızıl katran duman.
 Dönmeyiz yolundan,
 Atatürk'üm, dönmeyiz..

30 Ağustos'a kenar bakan,
 Sularımıza ters akan
 Düşünce gömleğini
 Giymedik, giydirmedik, giymeyiz..

Çatılmasın,
 Çatılmasın artık hilâl kaşın.
 Ordu yine senin ordun,
 İlkelerinin sahibi hepimiz..

Asker kılığımızla geldik ayakucuna,
 Hainlik bulaşmasın diye burcuna.
 Sapıklık, gaflet kimin olursa olsun,
 Bütün millet seninleyiz...

DOĞUMUNUN 100. YILINDA

A T A T Ü R K M A R Ş I

Coşkun ERTEPINAR

*Atatürk, Atatürk,
Uluslara eş Atatürk!
İleri çağlar ışığı,
Yücelere baş Atatürk!*

*Yurdun aşılmaz burcusun,
Her iyide sen, sen varsın.
Kurtarıcı, kurucusun,
Yüreğimizde yaşarsın..*

*Atatürk, Atatürk,
Uluslara eş Atatürk!
Yeryüzünde gelmiş geçmiş
Yücelere baş Atatürk!*

*Hürriyetin, insanlığın,
Dostluğun, kahramanlığın,
Hiç batmıyacak güneşi,
İçimizin kor ateşi,*

*Atatürk, Atatürk,
Uluslara eş Atatürk!
Zaman denizinde bayrak,
Yücelere baş Atatürk!*

*Gençlik seni, millet seni,
Dünya seni hep alkışlar.
Adınla düşmanlık durur,
Kinler söner, barış başlar.*

*Atatürk, Atatürk,
Uluslara eş Atatürk!
Sevginin ılık rüzgârı,
Yücelere baş Atatürk!*

MEBUS OLABİLİRSİNİZ VEKİL OLABİLİRSİNİZ
HATTA CUMHURREİSİ OLABİLİRSİNİZ
FAKAT SANATKAR OLAHAZINSINIZ
HAYATLARINI BÜYÜK BİR SANATTA
FEDEN BU ÇOCUKLARI SEVELELİM
HER GİTTİĞİM YERDE VATANDAŞLARIMIN
İKİ ŞEY İSTEDİLER: YOL VE OKUL. BAZI BENDEN
İN MUSTEREK SESİDİR. MEDENİ OLMAYANIN SANIYOR
MEDENİ OLAN İNSANLARIN AYAKLARI ALTINDA KAL

47
Türk Halkı
Tavassutla Yürüdüğü
Kızgınlıkla Yürüyor

BİR
TÜRK
DÜNYAYA
DEĞELİDİR
EGEMENLİK
ULUSUNDUR

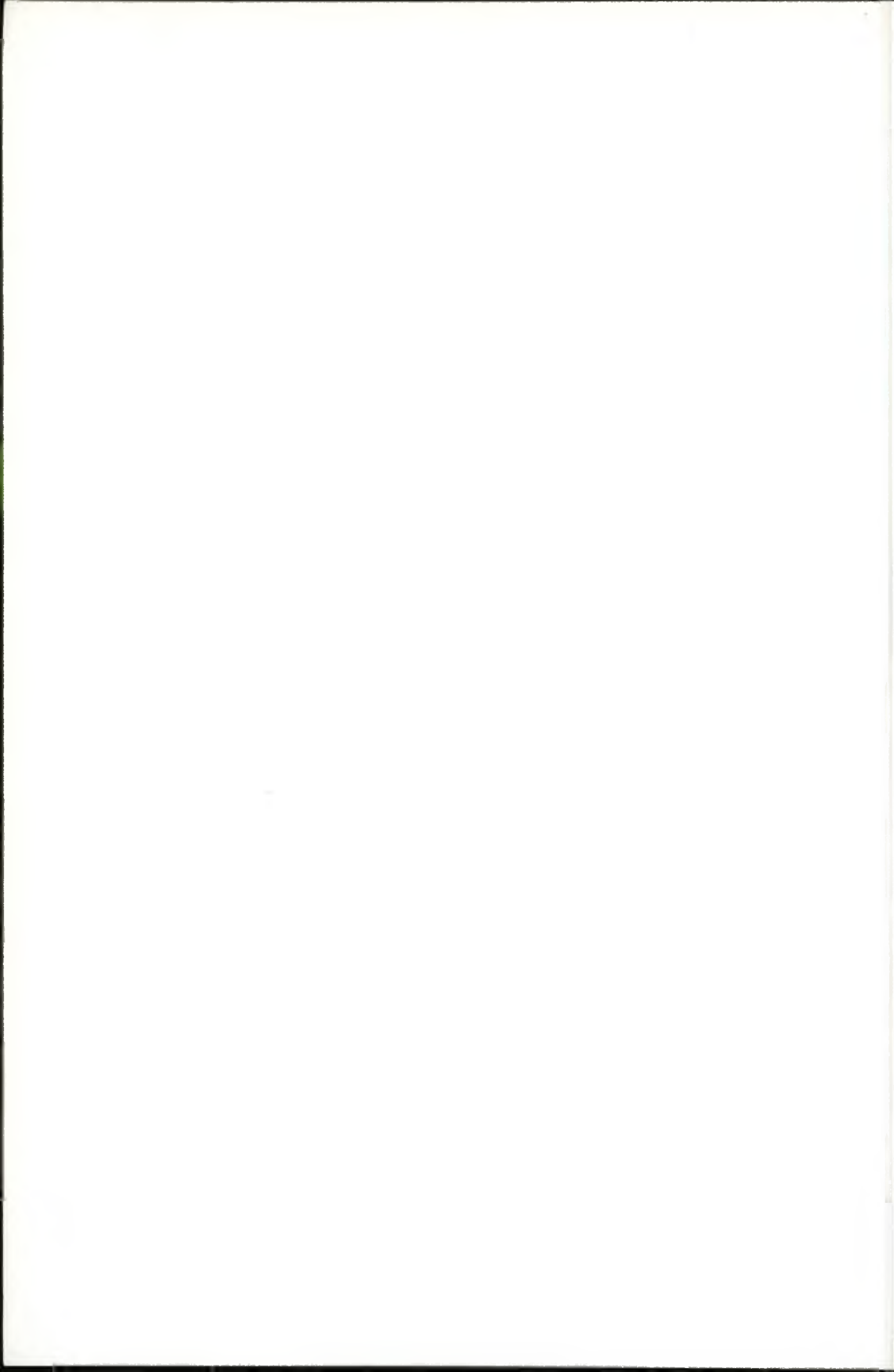
MAYA MAHKUMDUR. HAK KATLARI
KONUSMAKTAN KORKMAYIN. BİR DİNİN TABİİ OLMASI
BU MİLLET FENNE MANTIGA TETABUK ETMEZİ LAZIMDIR.
BEN İÇİ APTIĞI İZLA MAN
EN BÜYÜK HEDİYE
OIMAK KÜZERE
MİLLETİME ÇA
MİMİ VERE
CEĞİNDİ.
EY KAHRAMAN TÜRK
KACINI SEN YERDE SÜ
RUN MEYE DEĞİL. OMUZ
LAR ÜZERİNDE GÖKLERE YÜKSEL
MEYE LAYIKSIN. BENİM NA
ÇİZ VÜCUDUM NASIL OLSA BİR
GÜN TOPRAK OLACAKTIR. FAKAT
TÜRKİYE CUMHURİYETİ İLELEBET
PAYIDAR KALACAKTIR. FELAKET Bİ
ŞAĞEL MEDEN EVVEL ÖNLEYİCİ VE
KORUYUCU DİR. BİRLERİ DÜŞÜNMEK İZDİR.
GELDİKTEN SONRA DÖVÜNMENİN FAYDASI YOKTUR. Zİ FEN TÜRK
BENİ GÖRMEK DEMEK. MUTLAKA YÜZÜMÜ GÖRMEK İZDİR. TÜRK
DEMEK DEĞİLDİR. BENİM FİKİRLERİMİ, BENİM İSTİKLALİMİ, TÜRK
DÜĞULARIM İZ ANLIYORSANIZ, HİSSEDİYOR
SANIZ BUKAFİDİR. TÜRKLERİN VATAN SEVGİSİ İLE CUMHURİYETİNİ
DOLU OLAN GÖĞÜSLERİ MELUN İHTİRAŞ
LARA KARŞI DE MİRDEN BİR DU VAR
GİBİ YÜKSELECEKTİR. MEMLEKE
Tİ TEMELİNDEN YIKAN. MİLLETİ ESİR
ETTİREN İÇ CEPHENİN DÜŞMESİDİR. MUH
DÜNYA MİLLETLERİNİNİN SARDETİ
NE ÇALIŞMAK DEĞER BİR YOL
OAN KENDİ HUZUR VE SARDETİ
TEMİNE ÇALIŞMAK DE RET
MEKTİR. KÖYLÜ YUR
GÜN EFENDİSİ
CUMHURİ
TET İZİ
LETİR
İSTİKBAL
GÖKLERDE
FİKİRLER ÇEKİR VE FİDANLAR
ÖĞÜN ÇALIŞ
GÜVEN

HAYATİFA
HAKKI HUSNİ

BİR
MİLLET
SANATKAR
DAN MAH
TAN
BİR
HAYAT
MALİKOL
MAZ

AKDENİZ DİR! İLERİ
ORDULAR İLK HEDEFİNİZ
ESLÂM
DİNİ
HURRİYETİ
EFKÂRA
MALİKİTİR
ZAFER ZAFER BENİM DİR. DİYE BİLENİNİN DİYE BİLENİNİN
MUVAFFAKİYET MUVAFFAK OLACAGIM DİR. DİYE BİLENİNİN
YE BAŞLAYANIN VE MUVAFFAKİYET MUVAFFAKİYET
RİYET KABİLİ TASAVVUR DEĞİLDİR. BİR HAYAT
Kİ HAYAT BÜYÜĞÜ OLAN HAYAT
MİLLİ MÜCADELE ŞAHS
HİRSTANDEĞİL MİLLİ
İDEAL DEN
DOĞMUSTUR
19 NİS

NE MUTLU
TÜRKÜM DİYENE!

ATATÜRK'ÜN ÖZLÜ SÖZLERİ (*)

- «Hürriyet olmayan bir memlekette ölüm ve izmihlâl vardır. Her terakkinin ve kurtuluşun anası hürriyettir.»
(Özgürlük olmayan bir memlekette ölüm ve yıkılma vardır. Her yükselmenin ve kurtuluşun anası özgürlüktür.)
- «Mesuliyet yükü herşeyden, ölümden de ağırdır.»
(Sorumluluk yükü her şeyden, ölümden de ağırdır.)
- «Millî hudut dahilinde vatan bir küdür.»
(Ulusal sınır içinde vatan bir bütündür.)
- «Hiç bir millet yoktur ki, ahlâk esasatına istinad etmeden tefey-yüz etsin
(Hiç bir ulus yoktur ki, ahlâk temellerine dayanmadan yüksele-bilsin
- «Kuvve-i adliyesi müstakıl olmayan bir milletin devlet halinde mevcudiyeti kabul olunamaz.»
(Adalet organları bağımsız olmayan bir ulusun, devlet halinde varlığı kabul olunamaz.)
- «Fikirler, cebir ve şiddetle, top ve tüfekte asla öldürülemez.»
(Fikirler, zor ve sertlikle, top ve tüfekte asla öldürülemez.)
- «Millete efendilik yoktur. Hâdimlik vardır. Bu millete hizmet eden onun efendisidir.»
(Ulusa efendilik yoktur. Hizmet etmek vardır. Bu ulusa hizmet eden onun efendisidir.)
- «Kanunlar hissiyata ittina ve ittiba olunarak yapılamaz.»
(Yasalar, duygulara dayanılarak ve uyularak yapılamaz.)
- «İlim ve fen için kayıt ve şart yoktur.»
(Bilim ve fen için bağ ve koşul yoktur.)

(*) Atatürk'ün Özdeyişleri. Türk Tarih Kurumu Yayınları. XVI. Dizi - Sa. 28'den alınmıştır.

- «Hâkimiyet hiç bir sebep ve suretle terk ve iade edilemez. Tevdi edilemez.»
(Egemenlik hiç bir neden ve biçimle terk edilemez ve geri ve rilemez. Bağışlanamaz.)
- «Matbuat milletin sada-yı umumîsidir.»
(Basın ulusun genel sesidir.)
- «İstiklâlin tamamiyeti ancak istiklâi-i malî ile mümkündür.»
(Tam bağımsızlık ancak malî bağımsızlıkla mümkündür.)
- «Servet ve onun netice-i tabîyesî olan refah ve saadet yalnız ve ancak çalışanların hakkıdır.»
(Zenginlik ve onun sonucu olan geçim genişliği ve mutluluk yalnız ve ancak çalışanların hakkıdır.)
- «Denebilir ki, hiç bir şeye muhtaç değiliz, yalnız tek bir şeye çok ihtiyacımız vardır, çalışan olmak.»
(Denebilir ki, hiç bir şeye muhtaç değiliz, yalnız tek bir şeye çok gereksinmemiz vardır; çalışan olmak.)
- «Bir devletin istinad ettiği esaslar «istiklâl-i tam» ve «bilâ kayd-ü şart hâkimiyet-i millîye»den ibarettir.»
(Bir devletin dayandığı temeller «tam bağımsızlık» ve «bağısız koşulsuz ulusal egemenlik»ten ibarettir.)
- «Muvaffakiyetler bütün milletin tevhid-i mesaisî sonucudur.»
(Başarılar bütün ulusun birleşmesinin sonucudur.)
- «Mevcudiyet-i milliyemize düşman olanlara dost olmayalım.»
(Ulusal varlığımıza düşman olanlara dost olmayalım.)
- «Bizim milletimiz esasen demokrattır.»
(Bizim ulusumuz aslında demokrattır.)
- «Şeref hiç bir vakit bir adamın değil, bütün milletindir.»
(Şeref hiç bir vakit bir adamın değil, bütün ulusundur.)
- «Bir dinin tabîî olması için; akla, fenne, ilme ve mantığa tetabuk etmesi lâzımdır.»
(Bir dinin doğal olması için; akla, fenne, bilime ve mantığa uygun olması gerekir.)
- «Milleti mahveden, esir eden, harap eden fenalıklar hep din kisvesi altındaki küfür ve melânetten gelmiştir.»
(Ulusunu yok eden, tutsak eden, yıpratan kötülükler hep din kılığı altındaki küfür ve melunluktan gelmiştir.)

- «Matbuat hiç bir veçhile tehakküm ve nüfuza tâbi tutulamaz.»
(Basın hiç bir şekilde baskı ve etki altına alınamaz.)
- «Türk'e müspet ve iyi bir şey veriniz, bunu reddetmesi ihtimali yoktur.»
(Türk'e olumlu ve iyi bir şey veriniz, bunu geri çevirme olasılığı yoktur.)
- «Millet işlerinde meşruiyet, ancak millî kararlara istinat etmekle, milletin temâyulât-ı umumîyesine tercüman olmakla hasıdır.»
(Ulus işlerinde yasaya uygunluk, ancak ulusal kararlara dayanmakla, ulusun genel eğilimini diie getirmekle elde edilir.)
- «Cumhuriyet sizden «Fikri hür, vicdanı hür, irfanı hür» nesiller ister.»
(Cumhuriyet sizden «Düşüncesi bağımsız, vicdanı bağımsız, irfanı bağımsız» kuşaklar ister.)
- «Dünyada her şey için, medeniyet için, hayat için, muvafakiyet için, en hakikî mürşit ilimdir, fendir. İlim ve fennin haricinde mürşit aramak; gaflettir, cehalettir, delâlettir.»
(Dünyada her şey için, uygarlık için, yaşam için, başarı için, en gerçek yol gösterici bilimdir, fendir. Bilim ve fennin dışında yol gösterici aramak; sersemliktir, bilgisizliktir, sapıklıktır.)
- «Türkler bütün medenî milletlerin dostudur.»
(Türkler bütün uygar ulusların dostudur.)
- «Halkı ahval-i umumîyeden haberdar etmek son derece haiz-i ehemmiyettir.»
(Halkı genei durumdan haberli kılmak son derece önemlidir.)
- «İlham ve kuvvet menbai, milletin kendisidir.»
(Esin ve güç kaynağı, ulusun kendisidir.)
- «İçtimâî hayatın mebdei, aile hayatıdır.»
(Toplumsal yaşamın kaynağı, aile yaşamıdır.)
- «Cumhuriyet fazilet-i ahlâkiyeye müstenit bir iradedir. Cumhuriyet fazilettir.» (Cumhuriyet ahlâk ve erdeme dayanan bir yönetime. Cumhuriyet erdemdir.)
- «En doğru, en hakikî tarikat, tarikat-ı medeniyetdir.»
(En doğru, en gerçek tarikat, uygarlık tarikatıdır.)

- «Milletleri kurtaranlar yalnız ve ancak muallimlerdir.»
(Ulusları kurtaranlar, yalnız ve ancak öğretmenlerdir.)
- «Biz doğrudan doğruya milliyetperveriz ve Türk milliyetçisiyiz.»
(Biz doğrudan doğruya ulusçuyuz ve Türk ulusçusuyuz.)
- «Sanayi-i nefiseyi ihmal eden dini biz kabul etmeyiz.»
(Güzel sanatları ihmal eden dini biz kabul etmeyiz.)
- «Ordumuz, Türk birliğinin, Türk kudret ve kaabiliyetinin, Türk vatanseverliğinin çelikleşmiş bir ifadesidir.»
(Ordumuz, Türk birliğinin, Türk güç ve yeteneğinin, Türk vatanseverliğinin çelikleşmiş bir anlatımıdır.)
- «Bizim ahenktar, zengin lisanımız, yeni Türk harfleriyle kendini gösterecektir.»
(Bizim ahenkli, zengin dilimiz, yeni Türk harfleriyle kendini gösterecektir.)
- «Çok söz, uzun söz bir şey için söylenir : Hakikati anlamayanları hakikate getirmek için...»
(Çok söz, uzun söz bir şey için söylenir : Gerçeği anlamayanları gerçeğe getirmek için...)
- «İnsanların hayatına, faaliyetine hâkim olan kuvvet ibda ve icat kaabiliyetidir.
(İnsanların yaşamına, çabalarına egemen olan güç, yaratma ve yeni bir şey bulma yeteneğidir.)
- «Yolunda yürüyen bir yolcunun yalnız ufku görmesi kâfi değildir. Muhakkak ufkun ötesini de görmesi ve bilmesi lâzımdır.»
(Yolunda yürüyen bir yolcunun yalnız ufku görmesi yeterli değildir. Zorunlu olarak ufkun ötesini de görmesi ve bilmesi gereklidir.)
- «Yurtta sulh, cihanda sulh.»
(Yurtta barış, cihanda barış.)
- «İlim tercüme ile olmaz, tetkikle olur.»
(İlim çeviri ile olmaz, inceleme ve araştırmayla olur.)
- «Ne mutlu Türküm diyene.»
(Ne mutlu Türküm diyene.)

- «Türk! Öğün, Çalış, Güven.»
(Türk! Öğün, Çalış, Güven).
- «Dünya vatandaşları haset, açgözlülük, ve kinden uzaklaşacak şekilde terbiye edilmeidir.»
(Dünya vatandaşları çekememezlik, açgözlülük ve öç alma duygusundan uzaklaşacak şekilde eğitilmelidir.)
- «Milletler gam ve keder bilmemeidir. Baştakilerin vazifesi hayatı neşe ve şevkle karşılamak hususunda milletlere yol göster mektir.»
(Uluslar üzüntü bilmemelidir. Baştakilerin görevi, yaşamı sevinç ve istekle karşılamak konusunda uluslara yol göstermektir.)
- «Harp zarurî ve hayatî olmalıdır. Milletın hayatı tehlikeye maruz kalmadıkça harp bir cinayettir.»
(Savaş zorunlu hayatî olmalıdır. Ulusun hayatı tehlikeyle karşı karşıya kalmadıkça savaş bir cinayettir.)

